332
IS7m
no.12
1960

332
Is7m

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARINDAN : No. : 989
İ K T İ S A T F A K Ü L T E S İ : No. : 138
M A L İ Y E E N S T İ T Ü S Ü : No. : 12

UNIVERSITY OF ILLINOIS
MAY 1 1963
LIBRARY

MALİYE ENSTİTÜSÜ KONFERANSLARI

Altıncı Seri — Sene 1960

SERMET MATBAASI
Şemsi Arkadaş
İstanbul — 1962

Digitized by the Internet Archive
in 2025 with funding from
University of Illinois Urbana-Champaign Alternates

https://archive.org/details/maliyeenstitusuk1219unse

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARINDAN : No. : 989
İ K T İ S A T F A K Ü L T E S İ : No. : 138
M A L İ Y E E N S T İ T Ü S Ü : No. : 12

MALİYE ENSTİTÜSÜ KONFERANSLARI

Altıncı Seri — Sene 1960

SERMET MATBAASI
Şemsi Arkadaş
İstanbul — 1962

ÖNSÖZ

Maliye Enstitüsünün 1955 den beri muntazam surette tertip ve neşrettiği «KONFERANSLAR» serisinin bu cildi biraz gecikmiş olarak yayınlanmıştır. Elimizde olmayan sebepler yüzünden husule gelmiş bulunan bu gecikmeyi, 7. cildi de hemen neşir sahasına çıkarmak suretile telâfi etmeğe çalışmaktayız. Diğer taraftan, 1962 - 1963 ders yılı zarfında verilecek konferanslardan meydana gelecek olan 8. seri için de hazırlıklarımızın ilerlemiş bulunduğunu arzederiz.

Maliye Enstitüsünün bir nevi yıllık dergisi haline gelmek istidadını gösteren «KONFERANSLAR» ın, her cildinin 12 etüdden müteşekkil olmasına bilhassa ehemmiyet vermekteyiz. Bu suretle, serilerin, zamanla daha az sayıda etüdden teşekkül etmesini önlemek ve üzerimize aldığımız vazifeyi aksatmaksızın devam ettirmek istemekteyiz.

Bu vazifenin yerine getirilmesinde, lûtfettikleri kıymetli etüdleri ile bize en büyük destek olan konferansçılara ve bu cildin de teknik hazırlıkları ile tashih işlerinde yardımlarını esirgememiş olan çalışma arkadaşlarımıza teşekkürü borç biliriz.

Maliye Enstitüsü Müdürü
Prof. M. Orhan DİKMEN

İÇİNDEKİLER

		Sahife
M. Orhan DİKMEN	Önsöz	V
	İçindekiler	VII
M. Orhan DİKMEN	Müşterek Pazar ve Türkiye	1—22
Mesut EREZ	Devlet Yatırımları ve Fevkalâde Kazançların Vergilendirilmesi	23—32
Kenan BULUTOĞLU	Ağustos Devaluation'u, Dış Ticaret Açığı ve Bütçe Politikası	33—66
Gülten KAZGAN	Geri Kalmış Memleketlerde Kapital Birikimi ve Vergi Politikası	67—82
Ahmet Zühtü IŞIL	Malî Politika İmkânlarının Gerçekleşebilme Hudutları	83—98
Gıyas AKDENİZ	Türkiye'de Yatırımlar ve Vergi Politikası	99—108
Hakkı MUSABALLI	Gelir Vergisinde Servet Beyanı	109—118
Sadun ÂREN	Yatırım İndirimi ve İktisadî Politika	119—123
Haydar KAZGAN	İtalyan Vergi Sisteminde Yatırım İndirimi.	125—138
Selâhaddin TUNCER	Türkiye'de Âmme Varidatının Durumu ve Meseleleri	139—168
M. Zeki KURUCA	Yatırım İndirimi ve Maliye Politikası	169—188
Mükerrem HİÇ	Reevalüasyon Kavramı ve Reevalüasyonun Vergi Adaleti Üzerindeki Akisleri	189—200

MÜŞTEREK PAZAR VE TÜRKİYE

Prof. M. Orhan DİKMEN

Maliye Enstitüsü Müdürü

1 — İktisadî birleşme fikrinin esasları.

İkinci Dünya Harbinden sonra Avrupa'da ele alınan iktisadî birleşme fikri ve bunun gerçekleşmesine müteveccih gayretler, başlıca iki esastan mülhem bulunmaktadır. Bu esaslardan biri, asırlardanberi muhtelif şekillerde ve bilhassa cebrî bir tarzda gerçekleştirilmesine, başarısız bir şekilde, çalışılan «*Avrupa'nın birleştirilmesi tasavvuru*» dur. Diğeri ise, harp sonrası siyasî kuvvetler muvazenesinin âdeta zarurî bir hale getirdiği «*ekonomik güçleri birleştirmek ve büyük saha ekonomisinin her sahadaki avantajlarından faydalanmak fikri*» dir.

Avrupa'nın tek bir siyasî hâkimiyet altında birleştirilmesi hakkındaki tasavvurlar, çok uzun zamandanberi, çeşitli siyasî ve iktisadî rekabetler yüzünden gerçekleşememiştir. Aksine olarak ve fiiliyata inkılâp eden millî birleşmelere rağmen, Avrupa parçalanmakta devam etmiştir.

Birinci Dünya Harbini müteakip, Avusturya - Macaristan, Rusya ve Osmanlı İmparatorluklarının toprakları üzerinde kurulan müteaddit devletlerle siyasî bakımdan esaslı şekilde bölünen Avrupa, bilhassa bu suretle kurulan devletlerin tatbikine çalıştıkları himayecilik ve otarşi, yâni kendi kendine yeterlik politikaları ile iktisadî bakımdan küçük saha ekonomilerinin câri olduğu bir kıt'a haline gelmiştir.

İkinci Dünya Harbinden sonra, Avrupa'da mevcut devletler, çok genişleyen Sovyetler Birliği hariç, daha da küçülmüştür. Ezcümle, Almanya, harpten önceki arazisinin bir kısmı alındıktan sonra, Batı ve Doğu olmak üzere ikiye bölünmüştür. Ayrıca, Büyük Britanya ve Fransa İmparatorlukları, denizaşırı topraklarının teker teker istiklâle kavuşmaları ile hemen tamamen dağılmıştır.

Böylece, İkinci Dünya Harbinden yanmış ve yıkılmış olarak çıkan Avrupa'nın kendini toparlayabilmesi, bir aralık ümitsiz olarak telâkki ediliyordu.

Buna karşılık, Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyet Rusyanın esasen büyük olan iktisadî güçleri, bilhassa ana memleketleri Avrupa'da bulunan Büyük Britanya ve Fransa İmparatorluklarının sarsılması ve Almanya ile İtalya'nın harpten mağlûp ve perişan çıkmaları ile, evvelkine nazaran çok yükselmişti. Atom devri dünyasında, sadece iki dev söz sahibi bulunuyordu ve asırları kaplayan medeniyeti ile Avrupa, bu iki süper-devlet arasında âdeta silinmeğe mahkûm bir hale düşmüştü.

Daha harp bitmeden belirmeğe başlayan bu gelişme istidadı, Avrupa'lı siyaset adamları kadar Amerika Birleşik Devletleri idarecilerinin de gözünden kaçmadı. Aralarında, kâfi derecede mukavemetli bir tampon kuvvet kalmayan iki devin çatışması ihtimali kadar, başı boş bırakılacak Avrupa'nın solcu cereyanlara kapılması ve neticede Sovyetler safında yer alması ihtimali de, Amerika Birleşik Devletleri'ni, tedbir almak zorunda bıraktı. Böylece, Avrupa devletlerine muhtelif şekil ve isimlerle yapılan Amerikan yardımları ortaya çıktı.

Bu yardımlar yanında, Avrupa kalkınmasının, ancak zatî kuvvetlerin birleştirilmesi ile mümkün olabileceği düşüncesi, Avrupalı devlet adamlarının bir çoğunda esaslı bir fikir halinde yer etmeğe başladı. Dar millî ve şahsî menfaatler ölçüsünün kısa vâdeli bir görüş olduğu, bunun yerine daha geniş bir dünya anlayış ve zihniyetinin hâkim olması gerektiği hususu, gittikçe daha vâzıh bir şekilde belirdi. Muhtelif Avrupa memleketlerinin, güçlerini bir araya getirmek suretile, iki dev arasında yaşamak, gelişmek ve seslerini duyurmak imkânını bulabilecekleri fikri, gün geçtikçe artan taraftarlar buldu. Bu suretle de, çok uzun zamandan beri, bir türlü gerçekleştirilemeyen Avrupa Birliği fikrinin karşısına çıkan siyasî ve iktisadî engeller, hiç değilse kısmen bertaraf edilebildi.

Bununla beraber, İkinci Dünya Harbinden sonra, hemen «*Avrupa Birliği*» fikrinin direkt tatbikatına geçilemedi. Evvelâ, «*ekonomik birlik*» den çok daha gevşek birtakım bağlar tesis eden milletlerarası ve Avrupalılararası teşekkül ve müesseseler kuruldu. Bunların arasında, Umumî Gümrük Anlaşması ile Avrupa Tediye Birliği sayılabilir.

Asıl birleşme mevzuunda ise, evvelâ coğrafî bakımdan mahdut, küçük bir deneme yapıldı : Belçika ve Lüksemburg ile Hollanda arasında *Benelux* namı ile bir birlik kuruldu. Bunun yanısıra, mevzu itibarile mahdut iki teşebbüs ortaya çıktı. Bunlardan biri «*Avrupa Kömür ve Çelik Birliği*» *(CECA),* diğeri ise «*Avrupa Atom Birliği*» *(Euratom)* dur.

Resmî adı «*Avrupa İktisadî Câmiası*» *(CEE)* olan ve 6 memleket, yâni Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg arasında kurulan «*Müşterek Pazar*», geniş ölçüde yukarıda bahsi geçen birliklere dayanmak suretile kurulmuştur.

Bilhassa, Müşterek Pazar'ı teşkil eden 6 memleket tarafından kurulmuş bulunan Avrupa Kömür ve Çelik Birliği, derhal temin ettiği müsbet neticelerle, bu mevzuda teşebbüse geçmek hususunda cesaret veren başlıca âmil olmuştur denilebilir.

Birleşik Kırallık, müşterek pazara katılamadı. *Commonwealth* ile olan iktisadî ve malî bağları, başta buna imkân vermedi. Bunun üzerine Birleşik Kırallık, bütün hür Avrupa'yı ve bu arada Müşterak pazarı kurmak üzere bulunan 6 memleketi de içine alacak bir «*Serbest ticaret sahası*» kurmak teklifinde bulundu. Fakat, saha itibarile daha geniş olmakla beraber, birleşme derecesi bakımından çok daha gevşek iktisadî münasebetlere dayanan bu teklif kabul edilmedi.

Bunun üzerine Birleşik Kırallık, İsveç, Norveç, Danimarka, İsviçre, Avusturya ve Portekiz'in iştiraki ile «*Avrupa serbest ticaret sahası*» nı *(European free trade area), (EFTA)* yı kurdu. Müşterek pazarın altılarına karşılık, bu anlaşmaya giren memleketlere de kısaca Yediler denildi. Daha sonra, Finlandiya'nın iştirakile, *EFTA* memleketleri sekize yükseldi.

Bu suretle hür Avrupa'nın cem'an 14 memleketi, yukarıda bahsi ve adı geçen iki birliğe girmiş oluyordu. Geriye sadece diktatörlükle idare edilen İspanya ve Yugoslavya ile demokratik iki memleket, yâni Yunanistan ve Türkiye kalıyordu.

Bunlardan, İspanya ve Yugoslavya'nın, kendilerine mahsus sebeplerle, bu iki birliğin dışında kalmak temayülünde oldukları müşahede ediliyordu. Yunanistan ise, Müşterek pazara âza olmak için müracaatte bulunmuştu. Altıların bu memleketle, bir *association* (ortaklık) anlaşması akdetmeleri ihtimali günden güne kuvvetleniyordu. Bu vaziyette, Türkiye'nin de hareket tarzını tâ-

yin etmesi bir emri vâki halini almıştı. Netekim, yapılan tetkikler neticesinde, Türkiye de Müşterek pazara iştirak için müracaat etti.

Diğer taraftan, altıların kısa zamanda fevkalâde tatmin edici ve ilerisi için cesaret verici neticeler elde etmelerine karşılık, yediler bir türlü toparlanamıyordu. Kısa bir tereddüt devresinden sonra, Birleşik Kırallık, tarihinin belki de en mühim kararlarından birini verdi .Yâni, üzerinde güneş batmayan imparatorluğundan ayrıldıktan sonra, kısmen bunun yerine geçen *commonwealth* ile olan préférentiel bağlarının bir kısmından da belki vazgeçmesini icap ettirecek bir adım attı ve altılara iltihak için müracaatta bulundu. Bu karar, Birleşik Kırallığın, Avrupa dışında kalmak, Avrupa câmiasından siyasî infirat halinde bulunmak hususundaki an'anevî siyasetinden vazgeçerek, kendisini bir Avrupa memleketi olarak kabul etmek zorunda kaldığını göstermek bakımından çok mühimdir.

Yedilerden, Danimarka ile Avusturya, müşterek pazara kabulleri için müracaat ettiklerine ve diğer ortaklarında da bu mevzuda müsait bir hava estiğine göre, iki ekonomik birleşmenin, ileride bir araya gelmesi, ihtimalden uzak değildir. Bu takdirde, Yunanistanla beraber 7 ye baliğ alan altılarla, Finlandiya ile birlikte adetleri 8 e yükselmiş olan yediler, belki de tek bir ekonomik saha teşkiline doğru adımlar atacaklardır.

İspanya ve Yugoslavya'dan başka bütün hür Avrupa memleketlerini içine alacak böyle bir topluluğun kurulması hususundaki cereyan günden güne kuvvetlenir ve bu istikamette esaslı adımlar atılırken, Türkiye'nin vaziyeti üzerinde ciddiyetle durmak ve bu mevzuda kat'î bir karar vermek lüzumu âşikâr bir surette ortaya çıkmaktadır.

2 — Müşterek Pazar anlaşmasının esas hükümleri.

İleride kurulması muhtemel Avrupa ekonomik birliği, büyük bir ihtimalle, Müşterek pazarın esas hükümleri dairesinde taazzuv edecektir. Hakikaten, bu pazarı teşkil eden memleketler, Büyük Britanya'nın iştirak etmemesi pahasına da olsa, kurulmuş ve tatmin edici bir şekilde işlemekte bulunan Müşterek pazar anlaşmasının esaslarını değiştirmek istemiyeceklerdir. İştirak maksadile müracaat edenler için, belki birtakım hususî hükümler kabul edilecektir. Fakat, bunlar hiç bir zaman altılar arasındaki anlaşmanın de-

ğiştirilmesine ve hattâ muhtelif safhalarının geciktirilmesine yol açamıyacaktır. Bu itibarla, bu ikinci bölümde, *EFTA*'yı bir tarafa bırakarak, yalnız Müşterek pazar anlaşmasının esas hükümleri hakkında kısaca izahat vermekle iktifa edeceğiz.

Müşterek pazar, esas itibarile, bir «*iktisadî birlik*» anlaşmasıdır. İktisadî birlik mefhumu, tabiaten «*gümrük birliği*» mefhumunu da içine almaktadır. Hattâ bu sonuncusu, iktisadî birliğin kaçınılmaz bir şartı veya bir bakıma ilk safhasıdır. Esasen «*Avrupa Birliği*», bu iki safhadan geçtikten sonradır ki, siyasî birleşme halini alabilir.

Müşterek pazar anlaşması, ilk plânda, bir «*gümrük birliği*» ne dayanmaktadır. Bilindiği üzere, gümrük birliği, bir taraftan bunu teşkil eden memleketler arasındaki gümrük hudutlarının kaldırılması, diğer taraftan da harice, yâni birliğe dahil bulunmayan memleketlere karşı müşterek bir tarifenin tesis ve tatbiki ile gerçekleşir. Müşterek pazar anlaşmasında bu hususlar üzerinde ayrı ayrı durulmuştur. Anlaşmanın «*gümrük birliği*» başlığının birinci bölümü «*âza devletler arasında gümrük resimlerinin kaldırılması*», ikinci bölümü ise «*müşterek gümrük tarifesinin tesisi*» ne müteallik hükümleri vazetmektedir.

Müşterek pazar anlaşmasını akdeden altı devlet, karşılıklı ticarî münasebetlerinde, yâni birbirleri arasındaki ithalât ve ihracatta, yeni gümrük resimleri veya bunlar gibi tesir icra edebilecek başka vergiler koymamağı ve mevcutları da arttırmamayı kabul etmişlerdir. Kendi aralarında mevcut gümrük resimleri, tedricî bir şekilde kaldırılacaktır. Bunlardan, ihracat gümrük resimleri, en geç birinci merhale, yâni âzamî dört sene zarfında kaldırılmış olacaktır. İthalât gümrük resimleri ise, üç merhaleden teşekkül eden bir «*intikal devresi*» sonunda tamamen ortadan kalkacaktır.

Bahis mevzuu «*intikal devresi*», Müşterek pazar anlaşmasında, yürürlüğe giriş tarihinden, yâni 1 Ocak 1959 dan başlamak üzere, 12 senelik bir müddet olarak kabul edilmiştir. Normal olarak bu devre, her biri dörder senelik 3 *merhale*ye ayrılmaktadır. Âza devletler arasında tedricî bir şekilde kaldırılacak olan gümrük resimleri, bu merhalelerde kademeli indirimlere tâbi tutulacaktır. Bunun için de, hareket ve hesap esası olarak, her âza memlekette, 1 Ocak 1957 tarihinde yürürlükte bulunan tarife nisbetleri alınmaktadır.

Cem'an 4 senelik olan birinci merhale içinde, 3 indirim tatbik edilecektir. Bunların tarihleri, anlaşmada şu suretle tesbit edilmiştir: Birinci indirim, anlaşmanın mer'iyete girmesinden itibaren bir

sene sonra, ikincisi bu tarihten 18 ay sonra, üçüncüsü de ikinci 18 ay sonra yapılacaktır.

Yine cem'an 4 senelik olan ikinci merhalede ise, indirimler, 18, 18 ve 12 aylık fasılalarla yapılacaktır. Üçüncü dört senelik merhalede ise, indirim fasıla ve zamanları, önceden tesbit edilmiş değildir. Bu merhaledeki indirimlerin icra zaman ve tarihlerini, Müşterek Pazar Konseyi tesbit edecektir.

Müşterek pazar anlaşması, 1 Ocak 1959 da tatbik mevkiine girdiğine göre, âza devletler arasındaki gümrük resmi indirimleri, (intikal devresi herhangi bir surette uzatılmadığı takdirde) 31 Aralık 1970 de tamamen kalkmış olacaktır. Şunu da ayrıca ilâve edelim ki, hâlen intikal devresinde bir uzatma değil, bil'akis bir kısaltma yapılmış bulunmaktadır.

İndirimler, hem 1956 yılı gümrük resimleri tahsilât rakkamları itibarile tarifenin tamamından, hem de her münferit maldan yapılacaktır. Aşağıdaki tablo, indirimlerin normal zaman ve miktarını, şematik olarak göstermektedir :

TABLO I.

GLOBAL VE MÜNFERİT İNDİRİMLER KRONOLOJİSİ

Merhale ve devreler	*Müddet (ay)*	*Ortalama indirim %*	*Beher maldan asgarî indirim % (*)*
Birinci merhale			
1. devre	12	10	10
2. devre	18	10	5
3. devre	18	10	5
	48 (4 sene)	*30*	*25*
İkinci merhale			
1. devre	18	10	5
2. devre	18	10	5
3. devre	12	10	5
	48 (4 sene)	*30*	*25*
Üçüncü merhale			
	48 (4 sene)	40	50
Umumî toplam	*12 sene (**)*	*100*	*100*

(*) Bu sütundaki % 5 rakkamları asgarî nisbetlerdir. Merhale sonunda, yapılan indirimin % 25 nisbetini bulması şarttır.

(**) 12 senelik müddet, Anlaşmada derpiş edilen normal intikal devresidir. Bunun muayyen şartlarla uzatılması mümkün olduğu gibi kısaltılması imkânı da vardır.

Anlaşmada, istihlâk vergisi mahiyetinde olan gümrük resimleri hakkında da hüküm vardır. Bunlar, ortalama indirimlerin hesaplanmasında nazara alınmaz. Bahis mevzuu vergiler, muayyen şartlar altında ve Müşterek pazar anlaşmasının yürürlüğe giriş tarihinden itibaren en geç 6 sene sonra ilga edilmeleri kaydı ile bu müddet içinde oldukları gibi muhafaza edilebilir.

Yukarıda verdiğimiz tarife göre, bir gümrük birliğinin tamam olabilmesi için, sadece âza memleketler arasındaki gümrük resimlerinin kaldırılması kâfi gelmeyip, bir *müşterek tarife* tesisine de ihtiyaç vardır. Müşterek pazar anlaşmasında, bu tarifenin de, tedricî bir şekilde kurulması hakkında hükümler sevkedilmiş bulunmaktadır.

Müşterek tarife nisbetleri, esas itibarile, Pazara dahil dört gümrük ülkesinin (yâni Fransa, Almanya, İtalya ve Benelux'un) 1 Ocak 1957 tarihinde tatbik ettikleri gümrük resimlerinin basit hesap ortalaması alınmak suretile tesbit edilmektedir. Ancak bazı malların müşterek gümrük resmi, bu hesap şeklinden farklı bir tarzda tesbit olunduğu gibi, Anlaşmaya ekli bulunan muhtelif mal listelerine tatbik edilebilecek âzamî nisbetler de ayrıca tâyin edilmiştir.

Aşağıdaki tabloda, bazı malların Birliğe dahil dört gümrük ülkesinde 1 Ocak 1957 de tatbik edilen resimleri ile hesaplanmış bulunan müşterek gümrük tarifesindeki vergi nisbetleri gösterilmiştir :

TABLO II.

BAZI RESİMLER VE MÜŞTEREK TARİFE NİSBETLERİ

Mallar	*1 Ocak 1957 de tatbik edilecek olan resimler %*				*Müşterek tarife nisbetleri %*
	Almanya	*Fransa*	*İtalya*	*Benelux*	
Buğday	20	30	30	0	20
Mısır	0	30	5	0	9
Pamuk	0	0	6	0	0
Çay	52 (*)	30	50 (*)	10 (*)	35
Tütün	32 (*)	(**)	(**)	8 (*)	30
Portakal	10	20—35	4	15—20	15—20 (***)

(*) Mer'î spesifik resimlerin takribî ad valorem nisbeti.
(**) Devlet ithalâtı.
(***) Mevsime göre farklı nisbetler.

Esas itibarile tatbik olunan hesaplama şekli, yukarıda bahsettiğimiz gibi, basit hesap ortalamasıdır. Meselâ, buğdayın müşterek gümrük resmi olan % 20 böylece tesbit olunmuştur :

$$\frac{20 + 30 + 30 + 0}{4} = 20 .$$

Keza, mısırda dört gümrük ülkesinin resim tutarı, 0 + 30 + 5 + 0 = 35 tutmaktadır. Bunun dörde bölünmesi ile bulunan netice, tam rakkama iblâğ edilince % 9 nisbeti ortaya çıkmaktadır. Çayda da hesap ortalamasının verdiği % 35.5 yerine % 35 nisbeti kabul edilmiştir. Tütüne gelince, Fransa ve İtalya'da devlet inhisarında bulunan bu mahsulün gümrük resmi % 30 olarak tesbit olunmuştur.

Müşterek tarifenin tatbikı de, tedricî bir şekilde olacaktır. Âza memleketlerin gümrük tarifelerindeki nisbetler, dereceli bir tarzda, müşterek tarife nisbetlerine intibak ettirilecek ve böylece yine 12 senelik bir devre sonunda müşterek tarife tam olarak tatbik mevkiine girmiş olacaktır.

Yukarıda, Müşterek pazar anlaşması, ilk plânda bir «gümrük birliği» ne dayanmaktadır demiştik. Hakikaten, Avrupa iktisadî câmiası, dar mânada bir gümrük birliğinden ibaret değildir. Anlaşmanın, zamanın icaplarına uygun olarak, çeşitli ekonomik ve sosyal tedbirlerle tamamlanması cihetine gidilmiştir. Ezcümle, tek piyasa haline gelmek için zarurî olan malî ve sosyal sahalardaki âhenkleştirmeye müteallik muhtelif hükümler konulmuştur. Keza, emek ve kapital hareketlerinin tamamen serbest bir hale getirilmesi maksadile vazedilmiş hükümler de vardır. Ancak bu kısa tetkikte, bunlara sadece temas etmek dahi mümkün değildir. Buna mukabil, Müşterek pazarın kurucusu olan altı memleketin iktisadî bünyeleri ve kudretleri üzerinde biraz durmak zarureti vardır.

3 — Müşterek Pazar memleketleri.

Avrupa iktisadî câmiası anlaşması ile, ekonomilerini birleştirmek yolunda bulunan altı memleket, dünya istihsal ve ticaretinde çok mühim bir yer işgal etmektedir. Bu anlaşma ile husule gelen birlik, tarihte şimdiye kadar gerçekleştirilmiş en büyük gümrük birliğidir denilebilir.

Filhakika, birliği teşkil eden memleketlerin nüfusu hâlen 170 milyon civarındadır. Altı memleketin 1960 yılında 168.5 milyon olarak hesaplanan nüfusunun 1965 de 175 ve 1970 de ise 180 küsur milyona yükseleceği tahmin edilmektedir.

Bu nüfusun kültür ve teknik yetişme ve bilgi itibarile yüksek vasıfta bulunan büyük bir kısmı faaldir. Altı memleketin faal nüfus tutarının, 1960 da 74 milyon olduğu, 1965 de 76, 1970 de ise 78 milyona çıkacağı hesaplanmaktadır. Müşterek pazar memleketleri faal nüfusunun büyük kısmı, sanayi ve ticaret sahalarında meşgul bulunmaktadır. Ziraatte çalışan nüfus nisbeti % 26 dan ibarettir. İtalya hesaba katılmadığı takdirde ziraatte faal nüfus nisbeti % 18 e düşmektedir.

Anlaşmaya dahil altı memlekette nüfus başına millî gelir yüksektir. Müşterek pazar memleketleri, dünya nüfusunun takriben % 6 sına sahip oldukları halde, dünya gelirinin % 12 sinden fazlasını temin etmektedir. Bu gelir, 1955 yılında 500 dolar olarak hesaplanıyordu. Bugün ise, bundan çok daha yüksektir.

İstihsal ve dolayısile gelirin yüksekliği, istihlâkin de yüksek seviyede olmasını temin etmektedir. Netekim, Müşterek pazar memleketlerinin dünya istihlâkindeki mevkileri ehemmiyetlidir. Müşterek pazarın tesisi sırasında dünya nüfusunun takriben % 6 sına tekabül eden nüfusları ile, bu memleketlerin, gıda maddelerinin % 10 unu, mensucatın % 12 sini, kauçuğun % 13 ünü, çeliğin ise % 16 sını istihlâk ettikleri hesaplanıyordu. Dünyada mevcut otomobillerin takriben 1/10 i bu memleketlerdeydi. Arada geçen zaman zarfında, bu nisbetler daha da yükselmiştir.

Altı memleketin dünya ticaretinde işgal ettikleri mevki de çok mühimdir. Bunlar, son 10 sene zarfında, aralarındaki ticaret de dahil olmak üzere, dünya ticaretinin 1/5 kadarını ellerinde bulundurmaktadırlar. Aşağıdaki tablo, Müşterek Pazar memleketleri dış ticaret toplamının, 1951 ve müteakip senelerdeki seyri hakkında bir fikir vermektedir.

TABLO III.

MÜŞTEREK PAZAR MEMLEKETLERİ DIŞ TİCARETİNİN DÜNYA TOPLAMINA NİSBETİ (1951 — 1956)

Seneler	*Dünya ithalât toplamına nazaran (%)*	*Dünya ihracat toplamına nazaran (%)*
1951	18.9	18.4
1952	19.1	19.0
1953	19.6	19.2
1954	21.0	20.7
1955	21.9	22.1
1956	23.0	21.9

Bu nisbetler, son senelerde daha yükselmiş ve dünya dış ticaretinin 1/4 ini geçmiştir.

TABLO IV.

ALTILAR DIŞ TİCARETİNİN DÜNYA TOPLAMINA NİSBETİ (1959 — 1960)

Seneler	*İthalâta nazaran (%)*	*İhracata nazaran (%)*
1959	23.1	25.1
1960	25.2	26.5

Yukarıdaki nisbetler, Müşterek pazar memleketlerinin hem aralarındaki, hem de diğer memleketlerle olan ithalât ve ihracatını göstermektedir. Bunların, aralarındaki ve üçüncü memleketlerle olan dış ticaretleri ise yine dünya ticaretine olan yüzdeleri ile, şu tabloda görülmektedir :

TABLO V.

MÜŞTEREK PAZAR MEMLEKETLERİ DIŞ TİCARETİNİN BÜNYESİ (1959 — 1960) %

Seneler	*İ t h a l â t*			*İ h r a c a t*		
	M.P. dışı	*M.P. içi*	*Toplam*	*M.P. dışı*	*M.P. içi*	*Toplam*
1959	15.4	7.7	23.1	16.9	8.2	25.1
1960	16.6	8.6	25.2	17.4	9.1	26.6

Evvelce, dış ticaretlerinin 1/4 kadarı altıların arasında cereyan ederken, Müşterek pazarın kurulmasından sonra, 1959 ve 1960 yıllarında, altılar arası ticaretin nisbeti, yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, takriben 1/3 e yükselmiştir. Netekim, aşağıdaki hacim istatistiği de, bu gelişmeyi göstermektedir :

TABLO VI.

MÜŞTEREK PAZAR MEMLEKETLERİ DIŞ TİCARET HACİM İNDEKSLERİ (1958 = 100)

Seneler	*İthalât*			*İhracat*		
	M.P. dışı	*M.P. içi*	*Toplam*	*M.P. dışı*	*M.P. içi*	*Toplam*
1959	105	125	112	111	125	116
1960	127	153	135	125	152	133

Bu tablodan görüldüğü üzere, Müşterek pazar memleketlerinin, üçüncü memleketlerle olan ithalât ve ihracatı, 1958 e nazaran % 25 - 27 civarında bir artış gösterirken, altılar arası ticaret hacmi indeksi % 52 - 53 nisbetinde bir artış kaydetmiş bulunmaktadır.

İstihsal, istihlâk ve dış ticaret itibarile, dünyada hatırı sayılır bir kuvvet teşkil eden altı memleketin birleşmesi, Türkiye bakımından ehemmiyetle takibi gereken bir vâkıa teşkil etmektedir. Pazara dahil İtalya ile Fransa'nın ve Afrika'daki ortak âza devletlerin yetiştirdikleri birçok mahsuller, Türkiye'nin de yetiştirdiği ve Müşterek pazara sattığı mahsullerdir. Bunların arasında, çeşitli ziraî mahsuller ve bilhassa turunçgiller ile pamuk, üzüm ve şaraptan gayri, maden cevherleri ve bilhassa bakır ve daha başkaları sayılabilir. Bundan kısa bir müddet önce, Yunanistan'ın da Müşterek pazara ortak âza olmasile, maden cevherleri ile pamuktan başka, zeytin, zeytinyağı, üzüm, kuru üzüm ve tütün bakımından çok kuvvetli ve tehlikeli bir rakip daha ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Bu itibarla, Yunanistan'ın Müşterek pazara iştirak şartlarını esaslı bir şekilde tetkik etmek ve Türkiye'nin ortak âzalık için yaptığı müracaati, bu ışık altında yeniden gözden geçirmek lâzımdır. Bu kısa ve muhtasar etüdün çerçevesi içinde, Yunanistan'ın ortak âzalık şartlarının hepsini, bütün teferruatı ve şümulü ile belirtmeğe imkân olmadığı âşikârdır. Binaenaleyh, burada, mezkûr iştirakin esaslarına kısaca temas edeceğiz.

4 — Yunanistan'ın ekonomisi ve Müşterek Pazar'a iştirak şartları.

Yunanistan, Müşterek pazara ortak âza olmak üzere ilk müracaatini 8 Haziran 1959 tarihinde yapmıştır. Bu müracaati tetkik eden Müşterek Pazar Konseyi, Yunan hükûmeti ile hazırlık görüşmelerini yapmak üzere Komisyonu vazifelendirmiştir. Yunan delegasyonu ile 1959 da yapılan iki toplantıdan sonra, esas müzakerelere geçilmiş ve 1960 Aralık ayında bir «*anlaşma şeması*» meydana getirilmiştir. 1961 Şubatında redaksionu tamamlanan anlaşma, nihayet 9 Temmuz 1961 de Atina'da imzalanmıştır.

Yunanistan'ın imzaladığı bu anlaşma, Müşterek pazar ile bir ortaklık *(association)* anlaşması olup, bu anlaşma tam bir iltihak veya müşterek pazara doğrudan doğruya katılma *(adhésion)* anlaşması değildir. Başka bir ifade ile, Yunanistan, aynen diğer altı aslî âza gibi, Müşterek pazara girmiş değildir. İmzalanan anlaşma, Müşterek pazar ile Yunanistan arasında karşılıklı hak ve vecibeler yaratan, taraflar arasındaki ortaklık şartlarını vazeden ve hususî hükümler ihtiva eden iki taraflı bir akittir.

Yunanistan'la müzakerelerin birbuçuk seneden fazla sürmesi ve ilk müracaat tarihi ile anlaşmanın imza tarihi arasında iki seneden fazla zaman geçmesi, ilk bakışta uzun görünebilir. Fakat, bunun, bir taraftan Avrupa iktisadî câmiası anlaşmasının «*ortak âzalık*» esasını koyan 238. maddesinin ilk tatbiki olduğu, diğer taraftan Yunan ekonomisinin ziraî karakteri ve ayrıca Müşterek pazar memleketlerinden İtalya ve Fransa ile deniz aşırı ortak âza memleketlerin ziraî mahsullerinden bazılarını da istihsal etmekte bulunduğu hususları gözönüne alınacak olursa, arada geçen zamanın fazla uzun sayılmaması gerektiği kolaylıkla anlaşılabilir.

Yunan ekonomisi, umumiyetle, gelişmemiş fakat gelişmekte olan bir ekonomidir. Millî gelir, düşük olmakla beraber, sür'atle artmaktadır. 1959 yılında Yunan millî geliri 2.5 milyar dolara yükselmiştir ki, nüfus başına 300 dolardan fazla düşmektedir.

Yunan ekonomisi, esas itibarile, ziraî bir karakter arzetmektedir. Millî gelirin sektörler itibarile dağılışı da bunu göstermektedir :

TABLO VII.

NET MİLLÎ HASILANIN DAĞILIŞI (1959)

Sektörler	%	%
Ziraat	31.0	
Ormancılık	1.2	
Balıkçılık	0.9	
Ziraat sektörü		33.1
Madencilik	1.4	
İmalât sanayii	19.3	
İnşaat	4.9	
Âmme teşebbüsleri	1.3	
Sanayi sektörü		26.9
Ulaştırma	5.7	
Ticaret	11.3	
Diğer	23.0	
Hizmetler toplamı		40.0
Umumî toplam		*100.0*

Yunanistan'ın ihracatı da, bâzı maden ve maden cevherleri ile müteferrik mamuller bir tarafa bırakılacak olursa, büyük ekseriyeti itibarile ziraî mahsullerden mürekkep bulunmaktadır :

TABLO VIII.

YUNANİSTAN'IN BAŞLICA İHRAÇ MADDELERİ

(FOB kıymet ve milyon dolar olarak)

Maddeler	*1958*	*1959*
Tütün	92.0	70.7
Pamuk	23.0	26.4
Gıda maddeleri	78.7	64.1
Sınaî mamuller	5.0	6.5
Madenler	14.9	14.4
Sair	29.2	30.4
Toplam	*242.8*	*212.5*

TABLO IX.

BAŞLICA ZİRAÎ İHRAÇ MADDELERİ (1000 ton)

Maddeler	*1957*	*1958*	*1959*
Tütün	69.0	62.4	54.9
Korent üzümü	62.3	63.5	58.1
Sultanî üzüm	58.9	36.6	41.1
Pamuk	16.6	38.2	45.0
Zeytinyağı	8.7	9.3	4.2
Turunçgiller	38.4	37.4	50.9

Bu mahsullerden birçoğu, İtalya, Fransa ve hususile eski Fransız müstemlekeleri olan Afrika'daki ortak âza memleketlerin istihsal ettiği mahsullerdir.

Böylece, nüfus başına millî geliri, câmiaya dahil memleketlerinkine nazaran çok daha düşük bulunan, ziraî bünyeli, fakat gelişme halindeki küçük bir memleketin, Müşterek pazara nasıl bir statü ile alınacağı, üstelik Câmiaya esasen dahil veya ortak âza vaziyetindeki bazı memleketlerin ziraî mahsullerine karşı yapabileceği kuvvetli rekabetin, bu ülkelerin menfaatleri ile nasıl harmonize edilebileceği hususları üzerinde uzun boylu durmak mecburiyeti hasıl olmuştur.

Diğer taraftan, Yunanistan'ın mükellefiyetlerinin de, imkânları ile mukayyet olması lâzımdı. Aksi takdirde, yâni bu memleket derhal Müşterek pazara tam âza olarak alınsaydı, bunun şartlarına intibak edemezdi. Dolayısile, istenilen neticenin husulüne de imkân kalmazdı.

Yunanistan ile Câmia arasındaki ekonomik bünye farkı, o derecede büyük idi ki, bir aralık bu memleketin ortak âza olarak alınıp alınamıyacağı meselesi üzerinde de durulmuştur. Yunanistan'la bir *(coopération) işbirliği anlaşması* ile iktifa edilip edilemiyeceği araştırılmıştır.

Bununla beraber, neticede ortak âzalık şıkkı tercih olundu. Bu yolun seçilmesine başlıca sebep, ancak hakikî bir ortaklığın, Yunan ekonomisinin gelişmesinde tam mânasile faydalı olabileceği neticesine varılmış olmasıdır. Nihaî gaye olan tam ortaklığa geçmeden önce, Yunan ekonomisinin yeni şartlara intibak edebilmesini mümkün kılmak için azçok uzun bir müddet sürecek bir ortak âza-

lık devresi geçirilecektir. Diğer taraftan, Yunanistan'ın ortak âza oluşu, Câmiaya dahil memleketlerin menfaatlerini de ihlâl etmemeliydi. İşte, Yunanistan'la akdolunan ortak âzalık anlaşması ile eklerinde, bütün bu hususlar teferruatlı bir şekilde muayyen hükümlere bağlanmış bulunmaktadır.

Avrupa iktisadî câmiası ile Yunanistan arasında, 9 Temmuz 1961 tarihinde, Atina'da imzalanmış olan anlaşma metinleri, 77 maddeden ibaret bulunan esas Anlaşma ile, 4 mal tablosu, 20 protokol ve 7 deklârasyondan mürekkeptir. Anlaşma metninde, ortak âzalık esasları ile umumî tatbikat hakkındaki hükümler yer almıştır. Protokollerde, intikalî hükümlerle hususî veya fevkalâde bazı hükümler, deklârasyonlarda ise tefsirî mahiyette beyanlar bulunmaktadır.

Anlaşma metninde, evvelâ maksat ve ortak âzalık esasları, bundan sonra gümrük birliğinin esasları, daha sonra da sırasile mikdar tahditlerinin ilgası, iktisadî ve sosyal âhenkleştirme *(harmonisation)* politikaları, rekabet kaideleri, gümrük birliği üzerinde vasıtasız tesiri olan vergiler ve mevzuat hakkındaki hükümler, iktisat ve ticaret politikalarının koordinasyonu ve nihaî hükümler yer almaktadır.

Yunanistan'ın ortak âzalığı çerçevesi içindeki gümrük birliğinin şu şekilde gerçekleştirilmesi derpiş olunmuştur: Yunanistan, Müşterek pazar âzası 6 memleketin kendi aralarında yapacakları gümrük indirimlerinden derhal istifade edecektir. Yâni altılara ihraç olunan Yunan mahsulleri, anlaşmanın yürürlüğe girmesile birlikte, Müşterek pazar memleketleri arasında tatbik edilen indirimlerden faydalanacaktır.

Buna mukabil, Müşterek pazardan Yunanistan'a vâki olacak ithalâtta gümrük resimlerinin indirilmesi ve sonunda ortadan kaldırılması, iki ayrı rejime tâbi tutulmuştur. Bir kısım maddeler hakkında 12 senelik, diğer bazı maddeler hakkında ise 22 senelik olmak üzere iki intikal devresi kabul edilmiştir. Bu daha uzun devreye tâbi tutulacak mallar, anlaşmanın ekinde gösterilmiş bulunmaktadır.

Böylece Yunanistan, derhal veya 12 sene gibi nisbeten kısa bir devre sonunda gümrük himayesinden mahrum bırakıldığı takdirde yaşama kabiliyetini kaybetmesi muhtemel olan sanayiini, 22 sene-

lik bir intikal devresi ile korumak ve yeni vaziyete intibak için daha uzun bir zamana sahip olmak imkânını temin etmiştir. Başka bir ifade ile, Yunanistan'ın Müşterek pazardan yaptığı ithalâtın takriben 1/3 ünü teşkil eden bir takım mallar için gümrük resimlerini kaldırma müddeti 10 sene daha uzatılmış olmaktadır. Bu gümrük resimlerinde, anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren 7,5 sene içinde ve 4 def'ada her biri % 5 nisbetinde olan dört indirim yapılacaktır. 10. seneden sonra da kalan vergiler, 12 senelik normal rejime tâbi ithalâta tatbik edilen zaman cetveli *(calendrier)* ye uygun olarak kaldırılacaktır.

Bu hükümlerden ayrı olarak, Yunanistan'ın yeni sanayilerini himaye etmek maksadile yeni vergi koymak veya esasen mevcut olanları arttırmak hakkı da mahfuz tutulmuştur. Ancak, yeni veya yükseltilmiş resimler, 9 sene zarfında ilga veya ilk nisbetlerine irca edilecek, sonra da normal indirimler yolu ile kaldırılacaktır. Keza, Yunanistan'ın zayıf ihraç mallarını sürebilmesi için, ikili anlaşmalar yapmak hakkı tanındığı gibi, bu nevi anlaşmalarla bağlanacağı memleketlerden ithal ettiği mallara düşük gümrük resimleri ve hattâ gümrük muafiyetleri tatbik etmek salâhiyeti de tanınmıştır. Sadece, bu şekilde ithalât, aynı maddeden yapılan umum ithalâtın % 10 unu aşamıyacaktır. Netekim, Amerika Birleşik Devletleri yardımından finanse edilerek ithal edilen mallar için de, bu şekilde tarife yüzdelerinin tatbiki kabul olunmuştur.

Gümrük birliği, ziraî mahsullere de şâmildir. Ancak bu teşmil, Müşterek pazar memleketleri ile Yunanistan'ın ziraî politikalarının âhenkleştirilmesine tâbi tutulmuştur. Bu suretle Yunan ziraî mahsullerinin İtalya ve Fransa'nın mümasil mahsullerine yapması muhtemel şiddetli rekabetin önlenmesi maksadı güdülmüştür. Netekim, Müşterek pazarı tesis eden Roma anlaşmasında da, esas âza memleketler için böyle bir hüküm vardır.

Bununla beraber, 15 numaralı protokolde, Yunan menfaatleri korunmakta ve tütün, kuru üzüm, zeytin, colophane ve terebentin esansı mevzularında müşterek tarife indirimleri kabul edilmekte, ayrıca Müşterek pazar memleketlerinin bu maddelerde üçüncü memleketlere tarife yüzdeleri vermek hakkı tahdit olunmaktadır.

Bilhassa Yunan tütün ve kuru üzümleri hakkında 15 ve 16 sayılı protokollerle, 3 ve 4 numaralı deklârasyonlarda kabul edilen esaslar, Yunanistan'ın çok lehinedir. Bu esaslara göre, Yunan tü-

tün ve kuru üzümleri, derhal, yâni anlaşmanın yürürlüğe girmesile beraber, 1957 yılının Ocak ayında mer'î gümrük resimlerinin yarısını ödemek suretile Müşterek pazar memleketlerine ithal olunabilecektir. Bu resimler, tedricen azalacak ve 1967 yılı sonunda tamamen ilga olunacaktır. Böyle bir avantaj, Roma anlaşmasında dahi yoktur. Yâni, diğer âza memleketler, kurucu oldukları halde, bu neviden bir avantaj elde edememişlerdir. Ancak, bu avantajın otomatik olarak, diğer âza memleketlere ve ezcümle Fransa ve İtalya'ya da teşmili tabiîdir.

Yunanistan'la yapılan ortak âzalık anlaşması, evvelce işaret ettiğimiz gibi, bir gümrük birliğinden ibaret değildir. Anlaşmada, şahısların, hizmetlerin ve sermayelerin serbestçe tedavülü, yerleşme hakkı, münakalât ve rekabet kaideleri mevzularında çeşitli hükümler vardır. Fakat, etüdümüzün dar çerçevesi içinde bunlara temas etmeğe imkân yoktur.

Müşterek pazarın kurulması ve Yunanistan'ın da buna katılması ile husule gelen yeni gelişme karşısında Türkiye'nin vaziyeti ne olacaktır? Şimdi kısaca buna temas edeceğiz.

5 — Türkiye'nin ekonomisi ve Müşterek Pazar karşısındaki vaziyeti:

Türkiye'nin ekonomik bünyesi, Yunanistan'dan da daha fazla ziraî ve gelişmemiş bir ekonomi karakterindedir. Yunanistan'da nüfus başına millî gelir 300 dolar civarında iken, Türkiye'de 200 dolardan azdır. Bunun artış temposu da Yunanistan'dan daha yavaştır. Artış temposunun farklı oluşunda iki memleket nüfus artışları arasındaki farkın da büyük rolü vardır. Yunanistan nüfusu yılda % 1 kadar arttığı halde, Türkiye'de artış % 3 e yaklaşmaktadır. Dolayısile, Yunan millî gelirinde yılda net % 4 den fazla bir artış husule gelmesine mukabil, Türkiye'deki net artış bunun yarısından az, yâni % 2 civarında tahmin edilmektedir.

Türkiye ekonomisinin ziraî karakteri Yunanistan'dan daha bârizdir. Yunanistan'da ziraat geliri, millî gelirin takriben 1/3 ü nisbetinde olduğu halde, Türkiye'de bu nisbet % 45 i, hattâ bazen millî gelirin yarısını bulmaktadır.

Türkiye'nin ihracatı da, bâzı maden cevherleri ve ârızî şekilde ihraç edilen bir takım yarı mamul ve mamuller bir tarafa bırakıla-

cak olursa, ziraî mahsullerden ibarettir. Bunların başında, tütün, pamuk, fındık, kuru üzüm ve incir gelmektedir. Ayrıca, turunçgiller, tiftik, yapağı ve kıl, küspeler, bakliyat, canlı hayvanlar, deri ve postlar da ihraç maddeleri arasında yer almaktadır.

Bu bünyede bulunan Türkiye'nin, esas itibarile sanayileşmiş memleketlerden kurulu Müşterek pazara doğrudan doğruya, yâni tam âza olarak derhal iştiraki imkânsızdır. Bu itibarla, Türkiye, Yunanistan gibi, ortak âza olarak kabul edilmesi için müracaat etmiştir. Ancak, bu müracaat dahi, Müşterek pazar çevrelerinde tam bir mutabakat ile karşılanmış değildir. Bâzı çevreler, Türkiye'nin Müşterek pazarla sadece bir «*coopération*» *işbirliği anlaşması* yapmasının daha yerinde olacağı kanaatini izhar etmişlerdir.

Hakikaten, Türkiye'nin Müşterek pazara müsait şartlarla ortak âza olması talebi, çeşitli güçlüklerle karşılşmağa mahkûmdur. Türkiye'nin ziraî bünyesinden başka bu güçlüklerin başlıcalarını şu suretle tesbit etmek mümkündür :

Bir kere, Yunanistan'ın takriben 5 - 6 senedenberi temin etmiş olduğu ekonomik istikrar, Türkiye'de henüz tam mânasile gerçekleşmiş değildir. Yunan dış ticaret muvazenesi, Türkiye'ninkinden daha büyük ve gittikçe de büyüyen açıklar verdiği halde, denizcilik ve turizm gelirleri, gelir, sermaye hareketleri ve dış yardımlar sâyesinde dış tediye muvazenesi açık vermemekte, hattâ her sene temin edilen fazlalarla altın ve döviz disponibilitesi artmaktadır. Halbuki, ödeme bilânçosunun yukarıda sayılı kalemleri, Türkiye'nin dış ticaret açığını kapamağa çok kere yetmemektedir. Ekonomisi henüz istikrara kavuşmamış bir memleketi, ortak âza olarak dahi, Müşterek pazara almak hususunda, âza memleketler tarafından bâzı şartlar koşulması mümkün ve hattâ bir bakıma tabiîdir.

Diğer taraftan, Türkiye'nin ziraî mahsulleri, İtalya, Fransa ve denizaşırı ortak âza memleketlerden başka, şimdi bir de Yunanistan'ın ziraî mahsullerine rakip olacaktır. Yâni, çoğu Akdeniz memleketleri olan bu ülkelerden hiç değilse bâzılarının, Türkiye'nin Müşterek pazara ortak âza olarak girmesi mevzuunda birtakım güçlükler çıkarması ihtimali vardır.

Türkiye, Müşterek pazara katılma mevzuunda Yunanistan'dan sonraya kalmıştır. Halbuki, Yunanistan, ortak âzalık anlaşmasın-

da, bilhassa tütün ve kuru üzüm mevzularında kendisine imtiyazlı bir mevki temin etmiştir. Vâkıa, Türkiye, tütün ihracatı itibarile, Yunanistan kadar Müşterek pazara tâbi değildir. Yunanistan'ın tütün ihracatının % 46.2 si Müşterek pazara yapıldığı halde, Türk tütünlerinin ancak % 16.5 i aynı ekonomik birliğe dahil memleketlere ihraç olunmaktadır. Türk tütünlerinin esas müşterisi Amerika Birleşik Devletleridir.

Böyle olmakla beraber, Yunan tütünleri şimdiden sadece % 15 nisbetinde bir gümrük resmi ile ve altı sene gibi kısa bir müddet sonunda da tamamen gümrüksüz olarak Müşterek pazara sevkolunacak, halbuki Türk tütünleri % 30 nisbetinde bir gümrük remine tâbi tutulacaktır. Diğer taraftan, Fransa ve İtalya devlet rejileri tarafından Yunan tütünleri lehine kabul edilen satın alma kotaları dolayısile, Türk tütünlerinin satışı, Yunan tütünlerinin satışının tamamlanmasını beklemek zorunda kalacaktır. Türkiye'nin de tütün mevzuunda Yunanistan'la müsavi muamele tatbikini istemesi, pek tabiîdir ki bu imtiyazlı vaziyetini elinden kaçırmak istemiyecek olan Yunanistan'ın mümanaatı ile karşılaşacaktır.

Ayrıca, Türkiye bugünkü halde dış yardıma Yunanistan'dan daha fazla muhtaç durumda bulunmaktadır. Yunanistan'a 125 milyon dolarlık bir yardım yapmağı kabul eden Müşterek pazar memleketlerinin bu hususta Türkiye'ye karşı nasıl davranacakları meselesi mühimdir. Türkiye'nin, Müşterek pazarın ilerilemesini geciktirecek bir unsur olmaması için bu yardımın çok esaslı olması lâzımdır. Bunun da ciddî bir güçlük âmili olarak bâzı çevreler tarafından istismarı mümkündür.

Nihayet, Türkiye'nin Müşterek pazara ortak âza olmasında, ırkî, millî ve hususile dinî mülâhazaların da bir rol oynaması muhtemel olduğu gibi, Türklerin Yunanlılar kadar Batı dünyasına girmiş olmamaları, şahsî ve ailevî temaslarının hiç mesabesinde bulunması da aleyhe bir âmil olarak mütalâa edilebilir.

Buna mukabil, lehde tesir icra edecek âmiller de yok değildir. Bunların da bâzılarına kısaca işaret etmekte fayda vardır :

Bir kere, Türkiye fevkalâde ehemmiyetli stratejik mevkii olan, geniş ve çeşitli tabiî kaynaklara malik bir memlekettir. Bugünkü 28 milyon nüfusu, sür'atle atmaktadır. 1975 yılında bu nüfusun 42 milyonu aşacağı tahmin olunmaktadır. İki kıt'ada bulunan ve üçün-

cü bir kıt'anın da bir bakıma anahtarı mesabesinde olan bu memlekete ve bu kütleye karşı tamamen kayıtsız kalmak mümkün değildir.

Türkiye, yavaş da olsa, gelişme yolunda bir memlekettir. Bugüne kadar keşfedilmemiş birçok maden cevherleri vardır. Şimdiye kadarki denemelerin tam müsbet bir netice vermemiş olmasına rağmen, zengin petrol kaynakları bulunması da uzak bir ihtimal değildir.

Türkiye, Müşterek pazar memleketleri için çok iyi bir piyasadır. Ortak âza olarak alınmaması halinde, bu memleketin, yeni ihracat imkânları ararken, isteyerek veya zarureten, ithalâtını da başka ülkelerden yapmağa başlaması, Müşterek pazar memleketlerinin arzu edecekleri bir netice olmasa gerektir.

Bu sebeplerle, Türkiye ile sadece bir işbirliği anlaşması yapmak yerine, Yunanistan gibi bir ortak âzalık anlaşması imzalanması muhtemeldir.

Türkiye'nin Müşterek pazara katılması ile kendisi bakımından husule gelebilecek *iktisadî fayda ve mahzurlar* neler olabilir? Son olarak bu meseleye temas etmek yerinde olur. Etüdümüzde, katılmanın siyasî ve sosyal fayda ve mahzurları üzerinde durmuyoruz. Bunlar başka bir tetkikin mevzuudur. Burada, sadece istihsal sektörleri ve kısmen de istihsal âmilleri itibarile muhtemel ekonomik tesirlere işaretle iktifa edeceğiz.

Ziraat sektörü bakımından, memleketimizin Müşterek pazara girmesinde çeşitli faydalar olduğu söylenebilir. Filhakika, bu suretle Türkiye, ziraî mahsullerinin Müşterek pazar sahasına satışında, Fransa, İtalya ve bilhassa Yunanistan ile aynı seviyeye gelmiş olacaktır. Aksi takdirde, Yunan mahsullerinin hiç bir gümrük resmi ödemeden Müşterek pazara ithal edilebilmesine karşılık, Türk mahsullerinden birçoğu (yâni Câmianın müşterek gümrük tarifesinde pamuk gibi muafiyeti kabul edilen mallar dışında kalanlar) muayyen gümrük resimlerine tâbi tutulacaktır.

Bununla beraber, şunu hemen ilâve edelim ki, ziraî mahsuller ve dolayısile ziraat sektörü hakkındaki hükümlerin tatbikatı, Müşterek pazara dahil memleketlerin ziraat politikalarındaki âhenkleştirmeye bağlanmıştır. Bu itibarla, şimdiden inikâslarını tam olarak tahmin etmek çok zordur.

Türkiye'nin, Müşterek pazara ortak âza olması halinde, ziraat sektörü bakımından fayda sağlayabilmesi, ancak ziraî mahsullerinin kalitesini yükseltmek ve bunları standartlaştırmak sâyesinde mümkün olabilir. Hattâ belki de, Türkiye'nin iştirakinin kabulü için, bu hususun gerçekleştirilmesi şart olarak ileri sürülecektir.

Hizmetler, yâni bilhassa münakalât ve ticaret bakımından, ortak âzalık belki daha kolaylıkla bir hal tarzına bağlanabilir. Hakikaten, deniz yolu münakalesinde dış yük ve yolcu nakliyatı esasen serbesttir, ve milletlerarası rekabete açıktır. Kabotaj hatlarında ise, gerek yük, gerekse yolcu nakliyatı ehemmiyetini yavaş yavaş kaybetmektedir. Demiryollarında ise, mahiyetleri icabı, halli güçlük arzedecek bir mesele çıkması beklenemez.

Karayollarına gelince, burada, yerli nakliyecilerden daha iyi bir organizasyona ve daha modern ve bol teçhizata sahip bulunan yabancı nakliyat müesseselerine karşı, başa baş rekabet edebilmek için, yerli müesseselerin kendilerini esaslı bir şekilde ıslah etmeleri şarttır. Ancak, yabancı müesseselerin faaliyeti ve yerli nakliyecilerin kendilerini modern bir şekilde organize etmeleri neticesinde husule gelecek daha iyi vasıflı ulaştırmanın, memleket ekonomisi ve hususile ihracatı üzerinde müsbet tesirler icra edeceğini kaydetmek lâzımdır.

Ticaret sektöründe ise, bugün esasen geniş bir serbestî mevcut olduğuna göre, fazla bir değişiklik memul değildir. Mahiyeti icabı seyyal bir karaktere sahip bulunan bu faaliyet kolunun, bâzı yardımcı tedbirlerle yeni vaziyete intibakı nisbeten kolay olacaktır.

Sanayi sektörü ise, iştirak halinde, üzerinde durulması ve uygun bir hal tarzına bağlanması gereken problemin mihrak noktasını teşkil etmektedir. Netekim, en ciddî endişeler, bu sahaya müteallik olarak ileri sürülmüştür. Acaba, Türkiye'nin Müşterek pazara iştiraki, hattâ sadece ortak âza sıfatile katılması, yerli sanayi üzerinde ne gibi tesirler yaratabilecektir?

Hemen şunu kaydedelim ki, Türkiye'nin Müşterek pazara katılması halinde, yerli sanayi için —aynen Yunanistan için yapıldığı gibi— hususî birtakım hükümler kabulüne zaruret vardır. Yâni sanayi, daha doğrusu sınaî istihsal hakkında, nisbeten uzun bir intibak devresi ile bu devre zarfında sanayiin himayesi maksadile ithalâta vergi konulması veya mevcut resimlerin arttırılması gibi tedbirlere müracaat edilecektir. Fakat neticede, pek tabiî olarak,

bütün bu tahdit ve mânilerle vergi ve resimlerin kaldırılacağı zaman gelecektir. İşte bütün mesele, sanayiin, himaye devresi sonunda, Müşterek pazar memleketlerinin masnuatına başarı ile rekabet edebilecek vasıf ve fiatta imalâtta bulunabilmesindedir.

Bu bakımdan, Türkiye'deki sanayiin *belli başlı 3 grupa* ayrılması mümkün ve lâzımdır :

Evvelâ, sanayi kolları ve bilhassa yerli sınaî müesseseler içinde bugün dahi Müşterek pazar memleketlerinin rekabetine dayanabilecek olanlar bulunduğuna işaret etmek yerinde olur. Bunların, hele muayyen bir müddet devam edecek olan intibak devresi içinde teknik ve malî bünyelerini daha da kuvvetlendirmek suretile, faaliyetlerine başarılı bir şekilde devam etmemeleri için bir sebep yoktur. Aksine olarak, Müşterek pazara iştirak, bu müesseseleri daha faal, daha dinamik ve daha rantabl bir halde çalışmağa sevketmek itibarile, bunlar üzerinde müsbet bir tesir icra edecektir. Hattâ bunlardan bazılarının, kendilerine açılan geniş ve satın alma kudreti çok yüksek pazar sâyesinde, yakın zamana kadar akıllarından dahi geçirmedikleri fevkalâde gelişmeler kaydetmeleri dahi pekâlâ mümkün ve muhtemeldir.

İkinci kategori sınaî müesseseler, hâlen böyle bir rekabete dayanacak vaziyette olmamakla beraber, muayyen intibak devresi zarfında bu imkânı temin edebilecek olanlardır. Bunlar, teknik ve malî bünyelerini takviye suretile faaliyetlerine devam edebileceklerdir.

Üçüncü kategori sınaî müesseseler ise, Müşterek pazarın rekabetine dayanamıyacaklardır. Bunlar, yüksek gümrük dıvarları arkasında ve bilhassa ithalât tahditleri sâyesinde kurulmuş ve yine bu sâyede faaliyette bulunan müesseselerdir. Bu sanayiin devamında millî ekonomi bakımından bir zaruret ve hattâ fayda yoktur. Bir bakıma bunların ortadan kalkması, zararlı değil, belki de faydalı olacaktır. Zira, bu suretle serbest kalacak olan istihsal kuvvetleri, daha müstahsil (prodüktif) olacakları sahalara teveccüh edecektir.

Hülâsa olarak diyebiliriz ki, Türkiye'nin Müşterek pazara ortak âza olarak iştiraki, temin edeceği siyasî ve sosyal faydalardan başka, iktisadî bakımdan da faydalı olacaktır. Ancak, bunun için, iştirak şartlarının mutlaka çok iyi bir şekilde etüd ve tesbit edilmesi şarttır.

DEVLET YATIRIMLARI VE FEVKALÂDE KAZANÇLARIN VERGİLENDİRİLMESİ

Mesut EREZ

I — Az gelişmiş memleketler arasında mütalâa edilen Türkiye ekonomisini inkişaf ettirmek, vatandaşlarına asgarî refah seviyesini sağlıyabilmek için yatırım yapmak mecburiyetindedir.

Muhtelif yıllarda yapılmış olan yatırımlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir :

Yıllar	*Yatırımlar (000.000. TL.)*	*Fiat hareketleri giderildikten sonra*	
1956	3.260.3	3.260.3	
1957	4.017.—	3.374.3	
1958	5.042.8	3.681.2	
1959	7.029.—	4.287.7	
1960	7.779.—	4.511.8	(Millî Savunma yatırımları hariç)

Türkiye Devlet Bütçesi her yıl açık vermektedir :

(1000 TL.)

Yıllar	*Devlet gelirleri*	*Devlet masrafları*	*Açık*
1955	3.148.365	3.308.864	160.499
1956	3.304.845	3.487.168	182.323
1957	4.059.972	4.256.130	196.153
1958	4.822.080	4.977.061	154.981
1959	6.385.836	6.728.021	342.185
1960	6.933.254	7.320.286	387.032

Devletin iç ve dış borçları her sene artış kaydetmektedir :

(1000 TL.)

Yıllar	*İç borçlar*	*Dış borçlar*
1955	2.555.108	968.415
1956	2.693.914	1.176.520
1957	3.244.905	1.205.034
1958	3.608.756	3.836.775
1959	3.614.151	4.403.480
1960	4.321.876	5.020.500
1961 Eylül	9.132.869	5.246.958

Türk lirasının tedavülü aşağıdaki şekilde seyretmiştir :

(1000 TL.)

Yıllar	*Banknot*	*Meskûkât*
1955	2.008.372	63.359
1956	2.525.852	69.628
1957	3.199.309	84.229
1958	3.430.478	96.942
1959	3.768.977	112.448
1960	4.452.469	135.544
1961 Eylül	4.769.276	155.548

Bankalardaki mevduatta ve banka kredilerinde aşağıdaki tezayüt kaydedilmiştir :

(1.000.000 TL.)

Yıllar	*Mevduat toplamı*	*Kredi toplamı*
1955	3.778	5.062
1956	4.723	5.885
1957	5.801	7.849
1958	6.307	8.737
1959	7.648	9.511
1960	8.177	9.640
1961 Ağustos	8.293	9.180

Bu rakamların ayrı ayrı tahliline girmeksizin, nakit ve kredi enflâsyonunun memleket ekonomisi üzerindeki teşvikkâr ve tahripkâr tesirleri üzerinde durmaksızın, yatırımlardan beklenen gayenin hasıl olup olmadığından, plânsızlık ve programsızlığın rolünden bahsetmeksizin, piyasaya zerkedilmiş olan bu iştira gücünün vatandaşlar arasında âdilâne bir şekilde dağılıp dağılmadığı hususunun tetkik ve münakaşasını ilim ve siyaset adamlarına bırakarak şu vakıayı tesbit ile yetineceğiz: Türkiye'de, memleketin iç ve dış imkânları zorlanarak büyük bir yatırım faaliyetine girişilmiş, bu maksatla büyük harcamalar yapılmıştır.

II — Zamanımızda, başlıca iki sebeb devletleri munzam ve fevkalâde masraflara katlanmak zorunda bırakmaktadır :

1 — İkinci Cihan Harbinin nihayete ermesinden itibaren, bütün gayretlere rağmen dünya sulhünün kurulamamış, rakip ve hasım iki blokun teessüs etmiş bulunması, silâhlanma faaliyetinin hızlanması, binnetice müdafaa masraflarının artması.

2 — Az gelişmiş memleketler için, asgarî refah ve muasır medeniyet seviyesine ulaşmak maksadiyle yatırım yapmak mecburiyeti.

Batı blokuna dahil olan Türkiye bir taraftan bütçesinin büyük bir kısmını millî müdafaa masraflarına hasrederken diğer taraftan, memleketimizin kalkınmasını temin için geniş bir yatırım faaliyetine girişmiş bulunmaktadır.

Memleketimizde normal varidat bu fevkalâde masrafları karşılıyamadığı, yeni vergilerin ihdası da mümkün olamadığı için silâhlanma ve yatırım faaliyetlerimizin fevkalâde kaynaklarla (enflâsyon, iç ve dış borçlar) finanse edilmesi cihetine gidilmiş aşağıdaki nokta gözden uzak tutulmuştur :

Millî Müdafaa ve yatırım faaliyetleri dolayısiyle icra olunan fevkalâde masraflar, her çeşit istihsal sektörüne doğrudan doğruya veya vasıtalı olarak tesir eder. Bütün sanayi, ticaret, büyük ziraat erbabı, esnaf, şahıs ve sermaye şirketleri, şahıs şirketlerinin faal bir rol oynıyan ve oynamıyan şerikleri fevkalâde kazançlar sağlar.

Normal bir muhakeme ile Devletin fevkalâde masraflarının vatandaşlara sağladığı aşırı kazançlardan fevkalâde vergiler alınmalıdır denilebilir. Bu fikrin müdafaası kolaydır.

Böyle bir vergi aşağıdaki faydaları temin eder :

1 — Fevkalâde masrafların hiç değilse bir kısmı normal varidat ile karşılanmış olur.

2 — Enflâsyonist temayüller önlenir.

3 — Fevkalâde ahvalin icap ettirdiği fedakârlık yükü vatandaşlar arasında daha âdilâne bir tarzda dağılır.

4 — Âmme menfaati ile ilgili işlere yatırımlarda bulunan müesseseler himaye edilerek bunların yeni iş sahaları bulmalarını teşvik suretiyle işsizliği önlemek mümkün olabilir.

Yabancı memleketlerde, bu arada Belçika'da devletin silâhlanma faaliyeti dolayısiyle yaptığı fevkalâde masrafları karşılamak için, aşırı kazançların zaman zaman vergiye tâbi tutulmuş olduğu görülmektedir. 10 Ocak 1940, 16 Ekim 1945, 24 Temmuz 1952 tarihli (216 sayılı monitörde neşrolunmuştur.) kanunlar bu cümledendir. Fevkalâde kazançlardan (surtaxe) namı altında (fevkalâde vergi) alınmıştır.

27 Mayıs inkılâbından sonra memleketimizde Devletin fevkalâde masraflarının normal Devlet varidatiyle karşılanması hususunda bir temayül belirmiştir. Bu mevzu etrafında yapılan çalışmalar gelir ve kurumlar vergisinin nisbetlerinin yükseltilmesinde, bina ve arazi vergilerinin arttırılmasında vergi kaçakçılığını önlemek maksadiyle servet beyanı usulünün ihdasında ifadesini bulmuştur.

Bu ıslahat, münhasıran fevkalâde kazançların vergilendirilmesini istihdaf etmediği, normal gelirleri de yüksek vergi nisbetlerine tâbi tuttuğu için, vergi sistemimizin âdil olmadığı tarzında tarizlere maruz kalmış, polemik ve münakaşaları dâvet etmiştir. Türkiye'de servet vergisi alınıp alınmaması zaman zaman tartışma mevzuu olmuş, sosyal adaletin vergi vasıtasiyle tesis edilmesini savunan kalem sahipleri çıkmış, basında bu yolda yazılar intişar etmiştir. Sistemin toplu olarak gözden geçirilmesini, gerekli ıslahatın yapılmasını temi niçin 20 Şubat 1961 tarihinde vergi reform komisyonu çalışmalarına başlamıştır.

1950 - 1960 yıllarının aşırı kazanç sahipleri, Devletin Millî Müdafaa ve yatırımlar dolayısiyle yaptığı fevkalâde masraflar sayesinde elde etmiş oldukları fevkalâde kazançlar üzerinden hiçbir munzam vergi ödememişlerdir. Bu devrede sağlanan kazançların

tatbik edilecek objektif kıstaslarla tesbit olunacak ve idarece istisnaî addedilecek kısımları üzerinden bugün dahi bir (surtaxe) alınması mümkün ise de, bu davranış memleketimizin içinde bulunduğu şartlar karşısında politik ve psikolojik bir hareket olmıyacaktır.

Devletin fevkalâde masrafları ve yatırım faaliyeti devam ettiğine, önümüzdeki yıllarda bir plân dahilinde artarak devam edeceğine göre fevkalâde devlet masrafları, sanayi ve ticaret erbabının önümüzdeki yıllarda da fevkalâde kazançlar sağlamalarını intaç edecektir.

Dünya sulhünün teessüs edememesi dolayısiyle yapılmakta olan masraflarla az gelişmiş memleketlerde devlet yatırımları devam ettikçe bazı kimselerin aşırı kazançlar sağlaması daima mümkün olacak, aşırı kazançlardan fevkalâde vergiler alınması müdafaası kaabil bir fikir olarak kalacaktır.

III — Belçika'daki tatbikatına nazaran (surtaxe) ın matrahı ayni zamanda gelir vergisinin de matrahıdır. Gelir vergisine matrah olan rakamın idarece istisnaî addedilecek kısmıdır. Bu matrah, gerçek kişiler için gelir vergisine esas olmak üzere beyan edilen kazançlardan, sermayesi eshama münkasem şirketler için tevzi edilmemiş kârlarla dağıtılmış dividantlardan, şirket idarecilerine, komiserlerine ve tasfiye memurlarına verilen ücretlerden terekküp eder. Bu ücretler, bunları alan şahıslar vergi dönemi girdikten sonra vazifelerinden ayrılmış olsalar bile hesaba katılır.

Sermayesi hisselere ayrılmamış şirketlerle mahdut mes'uliyetli şahıs şirketlerinde şirket idaresine fiilen iştirak eden ve etmiyen şeriklere dağıtılmamış kârlar vergiye esas olur. Başka bir deyimle bu şirketlerin münhasıran kârdan ayrılan ihtiyat akçeleri vergiye matrah olarak alınır. Şirketi idare eden ve etmiyen şeriklere verilen ücretlerle, bunlara bir hizmet mukavelesi mucibince tahsis olunan sabit ve mütehavvil gelirler de vergiye tâbidir. Şu kadar ki idare eden şerikin şirket sermayesindeki hissesi % 5 gibi cüz'i bir miktarda ise bu şerike ödenen ücretler nazara alınmaz.

Bu nevi şirketlerde dağıtılmamış kârların veya ihtiyat akçelerinin vergiye matrah ittihaz olunmasının sebebi, dağıtılmış kârların gerçek kişinin geliri olarak esasen (surtaxe) a mevzu teşkil etmiş olmasıdır. Sınaî, ticarî ve ziraî mahiyette olup, kârlı bir işle

ârızî olarak iştigal neticesinde elde edilen kazançlardan da fevkalâde vergi alınmak icabeder.

Maaş ve ücretlerle, serbest meslek sahipleri, sermayesi eshama bölünmüş ticaret şirketlerinin idarecileri, mahdut mes'uliyetli şahıs şirketlerinin ortak olmıyan idarecileri munzam vergiden muaftır.

(Surtaxe) ın matrahının normal gelir vergisi matrahı ile aynı olması aşağıdaki kolaylıkları sağlar :

1 — Vergi Dairelerini yeni dosyalar açmaktan, defterler ve kayıtlar tesis etmekten kurtarır.

2 — Yeni bir verginin ihdasında yapılması mutad olan masraflara lüzum kalmaz.

3 — Normal gelir vergisi için teessüs etmiş içtihatlardan faydalanmak mümkün olur.

4 — Mükelleflerin vergi dairelerine ayrıca müracaat etmeleri, ayrı bir beyanname vermeleri külfeti yoktur.

Normal gelir vergisi için verilecek beyannamelerde gösterilen kazançlar üzerinden gelir vergisi tarh ve tahakkuk ettirildikten sonra, bu kazançların aşırı ve istisnaî telâkki edilecek kısımları üzerinden munzam veya fevkalâde vergi hesaplanır.

Bu vergiye sosyal gayelerle bazı muafiyetler tanınabilir :

1 — Referans müddeti ve bunu takip eden üç yıl içinde muayyen ölçülere göre umumun menfaatine yararlı sayılan teşebbüslere yeniden malzeme, âlât ve edevat mübayaaları ve yeni binalar temini maksadiyle yatırlan sermaye kazançları;

2 — Âmme menfaatine hâdim teşebbüslere yapılan iştirakler;

3 — Sanayie, ucuz mesken inşaatına, küçük mülkiyetin himayesine kredi temini gayesiyle çıkarılan esham ve tahvilâtın satın alınmasına tahsis olunacak kazançlar;

4 — İşsizlik bölgelerinde sınaî teşebbüslere yapılacak yatırımlar; munzam vergiden istisna edilebilir.

Normal gelir vergisinin matrahını teşkil eden kazançların aşırı kazanç sayılan kısımlarını tesbit edip (surtaxe) a tâbi tutmak için,

gelirleri normal sayılan 3 - 4 yıl referans devresi olarak ele alınır. Bu devrenin kazançları ile munzam vergiye tâbi tutulacak yılların gelirleri mukayese edilir.

Memleketimizde referans devresine dahil edilmesi icap eden yılların tesbitinin daha etraflı bir tetkike mevzu teşkil etmesi zarurî bulunmakla beraber bazı yılları misal olarak ele almak mümkündür.

Geçmiş devrin yatırım ve kalkınma politikası cümlenin malûmu olan sebeplerle beklenilen neticeyi vermemiş, 1958 yılından itibaren yavaşlıyan kalkınma hareketi 1959 - 1962 devresinde hemen hemen durmuştur. Devlet plânlama teşkilâtının rakamlarına göre önümüzdeki yıllarda % 7 gibi yüksek bir kalkınma hızı temin edilmek üzere yeni bir ekonomik hamle yapılacaktır. 1962 bütçesinde 5 milyar olan Devlet yatırımlarının, 1967 yılında 8,5 milyara yükseleceği tahmin edilmektedir.

Binaenaleyh, referans devresi olarak 1959, 1960, 1961, 1962 yılları tesbit olunabilir. Yatırım masrafları dolayısiyle yüksek konjonktürün tesiri altında kalması icap eden 1963 yılı gelirlerinin (surtaxe) a tâbi tutulması düşünülebilir.

IV — Ticarî dönemleri normal gelir vergisi dönemine tekabül eden mükellefler için referans yıllarının gelirleriyle fevkalâde Devlet masrafları sebebiyle yüksek gelir sağlanacağı tasavvur edilen 1963 yılı kazançları mukayese edilebilir.

Ticarî dönemleri takvim yılınan uymuyan mükellefler için dört yıllık devreye 1962 - 1963 dönemi yerine 1958 - 1959 dönemi ithal edilir.

Bir misal ile izah etmek icap ederse bu mukayese şöyle yapılacaktır :

Ticarî Dönem	*Tevzi edilmemiş kârlar (TL.)*	*Tevzi edilmiş kârlar (TL.)*	*Şirket idarecilerinin ücretleri (TL.)*
1959	200.000	800.000	100.000
1960	300.000	600.000	100.000
1961	500.000	800.000	150.000
1962	400.000	800.000	125.000
1963	700.000	900.000	150.000

Munzam vergiye tâbi tutulacak yılın geliri 700.000+150.000+ 900.000=1.750.000 TL.

Referans devresinde geliri en yüksek olan 500.000+800.000+ 150.000=1.450.000 TL. ile 1961 yılıdır.

1.750.000—1.450.000=300.000 TL.

Bu suretle aşırı kazanç olarak tesbit edilen 300 bin liranın bilfarz % 25 i fevkalâde vergi veya munzam vergi olarak alınacaktır.

Şirketlerin istisnaî kazançlarının tesbitinde istimal edilen bir diğer formül şöyledir :

Gelirleri fevkalâde vergiye tâbi tutulacak yılın sonundaki aynî sermaye ile bir evvelki yılda mevcut ihtiyat akçeleri yekûnu nazara alınır. Muhtelif yıllarda yatırılmış olan aynî sermaye ile, bu yıllarda ayrılmış ihtiyat akçeleri kıymet artışı olduğu kabul edilerek her yıl için ayrı ayrı tesbit edilen emsal nisbetlerinin tatbiki suretiyle değerlendirilir. Bulunan rakamın % 8 alınarak munzam vergiye tâbi olacak yılın geliri ile mukayese edilir, aradaki fark fevkalâde vergiye matrah teşkil eder :

1963 yılı sonuna kadar yatırılmış aynî sermaye	5.950.000
1962 sonundaki ihtiyatlar	3.800.000
1963 te aynî sermayenin değerlendirilmiş şekli	11.800.000
1962 deki ihtiyatlara emsal tatbiki suretiyle bulunan değeri	9.137.000
Yekûn	*20.937.000*
% 8 i	1.670.960
Referans devresindeki vasatî ücret	125.000
Yekûn	*1.795.960*
Referans devresindeki en yüksek gelir	1.450.000
Fark	*345.960*

345.960 TL. gelirin istisnaî sayılan kısmıdır.

Geliri vergiye tâbi yılın sonundaki ayni sermaye ile her çeşit ihtiyat akçeleri yekûnunun emsal tatbiki suretiyle bulunan değerinin % 8 i ile munzam vergiye tâbi yılın geliri mukayese edilebilir. Bunun yukarıdaki formülden farklı değer artıklarından husule gelen ihtiyatların da nazara alınmasıdır.

Yıllık kazançları 50.000 liradan az olan mükelleflerden munzam vergi alınmaz.

Anonim şirketler mahiyetleri icabı ekseriya muafiyet haddinin üstünde kazanç sağlarlar. Bu sebeple anonim şirketlerde muafiyet her idareci için ayrı ayrı nazara alınır. Üç şahıs tarafından idare edilen munzam vergiye tâbi bir anonim şirketin kazancı mukayese edilirken 150.000 liralık muafiyet haddinin tatbiki gerekir.

Ticarî sermaye gelirlerinin % 5 den aşağı düşmiyeceği kabul edilmek suretiyle kazancın munzam vergiye tâbi tutulması icap eden kısmını tesbit etmek de mümkündür.

Farzedelim ki bir şahıs şirketi 1954 yılında 500.000 lira sermaye ile kurulmuş ve bu sermaye 1963 yılına kadar değişmemiştir. 1963 yılında 200.000 lira kazanç sağlamıştır.

Sermaye referans yıllarında ayrılan ihtiyat akçeleriyle birlikte nazara alınarak aşağıdaki hesap yapılır :

1954	510.000 × % 5 = 25.500
1955	520.000 × % 5 = 26.000
1961	530.000 × % 5 = 26.500
1962	540.000 × % 5 = 27.000
1963	650.000 × % 5 = 32.500
	Yekûn 137.000

Munzam vergi matrahı hiçbir halde 200.000—137.000=63.000 TL. nı geçmiyecektir.

Bu usullerden mükellefin lehine olanı tatbik edilir ve mükellefe bildirilir.

Mükellef bu tebliğden itibaren müddeti içerisinde itiraz edebilir ve düzeltme talebinde bulunabilir.

Referans devresine dahil yıllara ait olup usulsüz tarh ve tahsil edilmiş bulunan vergiler referans yıllarında iade edilmişse munzam vergi matrahından indirilirler. Referans yıllarına ait vergi iadeleri matraha ilâve olunur.

Referans senelerinde sınaî, ticarî ve ziraî işletmelere tahsis olunan gayrimenkullerle aynî sermayenin paraya çevrilmesi neticesinde devalüasyon tesiriyle hasıl olan diğer artıkları nazara alınmaz. Ham ve mamûl maddelere, emtiaya ait (plus value) ler matraha dahil edilir.

AĞUSTOS DEVALUATION'U, DIŞ TİCARET AÇIĞI VE BÜTÇE POLİTİKASI

Dr. Kenan BULUTOĞLU

İktisat Fakültesi

4 Ağustos 1958 tarihinde Hükûmet iç ve dış iktisadî politikamızı ilgilendiren bir seri kararlar almıştır. Yeni bir iktisadî felsefe ve politikanın başlangıcı olabilecek kadar önemli olan bu kararlarla, bir taraftan paramızın dış değeri yeniden ayarlanmakta, diğer taraftan fiat istikrarını sağlamak gayesi ile kredi ve para hacmi sınırlanmaktadır. Bu kararlar düzeni, her ne kadar değişik konularda ifadelerini değişik şekillerde bulmuşsa da, asıl gaye dış ticaret açığını azaltmak, fiat istikrarını sağlamaktır.

Biz bu konuşmamızda önce paramızın dış değerinde yapılan indirmenin mahiyetinden ve oranından, sonra da dış ticaret dengesi üzerindeki tesirlerinden bahsetmek istiyoruz. Bundan sonra da, bu dévaluation neticesinde bütçe gelir ve giderlerinde ne gibi değişmeler beklenebileceğini, ana gayeyi teşkil eden fiat istikrarını bozmamak için, bu değişmelerin dış ticaret açığı veya fazlası ile nasıl ve ne dereceye kadar âhenkleştirilmesi gerektiğini inceliyeceğiz.

I — Ağustos dévaluation'unun mahiyeti ve oranı:

Kambiyo alış ve satış primlerini yeniden tesbit eden karar [1], paramızın dış kıymetini düşürmekte, yani dévaluation yapmakta-

[1] 4 Ağustos 1958 tarihli Resmî Gazetede yayınlanmış olan *Türk parasının kıymetini koruma hakkında 15 sayılı karar*'la Merkez Bankasında bir «*Kambiyo Karşılık Fonu*» tesis edilmiştir. Kararın neşrinden itibaren, döviz

dır. Ancak bu dévaluation hukukî anlamda yapılmamış ve Türk lirasının «resmî» dış kıymeti aynı bırakılmıştır. Fakat tesis edilen «*Kambiyo Karşılık Fonunda*» her türlü döviz alış ve satışında, miktarı dolar başına tesbit edilmiş primler ödenmesi mükellefiyeti konmak suretile, fiilî ve iktisadî anlamda değer düşürme (dévaluation) sonucuna varılmıştır.

Profesör S. Aren, *Forum*'da çıkan bir makalesinde (sayı 117) değer düşürme oranının, genellikle basın tarafından % 322 olarak ilân edildiğini ileri sürüyor.

Halbuki müellife göre «devalüasyon nisbetinin satış değil, alış primleri üzerinden hesaplanması icabeder. Çünkü devalüasyon nisbetini hesaplama bakımından önemli olan husus, dövizlerin hususî şahıslara değil, fakat memlekete olan maliyet fiyatıdır.» Bu sebeple kendisi değer düşürmenin oranını, yeni döviz alış fiatlarının ağırlıklı ortalaması olarak hesap ediyor ve bunun % 232 oranında «yahut daha doğrusu % 57» olduğunu ileri sürüyor.

S. Aren'in bu düşüncelerine tamamen katılamıyoruz. Önce dévaluation oranı hakkında Türk basınında çıkan miktarlara temas edelim. Genel olarak, bu oran % 300, % 322 olarak belirtilmişse de bir çok makalede gerçek oran daha doğru bir ifade ile % 222 olarak gösterilmiştir [2].

Tabiî bu hesaplamalarda daima, doların yeni satış rayici gözönünde bulundurulmuştur. Bu düşünce şeklini, S. Aren gibi tamamen yanlış değil sadece eksik buluyoruz. *Çünkü dévaluation iki taraflı bir ameliyedir.* Eğer yeni rayiç, ihracat ve ithalât ayırımı yapılmadan tesbit edilmişse sırf dévaluation yüzünden, yerli malların dışarıya karşı ucuzlaması ile yabancı malların iç piyasa bakımından pahalılaşması aynı oranda kalacaktır. Fakat Türkiye'de olduğu gibi

---

satışından, T. C. Merkez Bankası tarafından tesbit edilen satış fiatlarına ilâveten her dolar için 520 kuruş «kambiyo satış primi» tahsil olunur.

Her türlü döviz alışlarında alacaklılara, bir dolar için;

a) Afyon, tütün, bakır ve krom için 210 kuruş,

b) üzüm, incir ve fındık için 280 kuruş,

c) ihracata taallûk etsin etmesin diğer bütün döviz alışlarında 620 kuruş prim ödenir.

[2] Meselâ E. Tekeli'nin Cumhuriyet'te 7 ve 16 Ağustos 1958 tarihlerinde çıkan makaleleri. Aslında bu oran Türk parasının değerindeki düşmeyi değil, yabancı para değerindeki yükselmeyi ifade eder.

ihracatta, Türk malına karşı yabancı paranın, ithalâtta ise yabancı mala karşı Türk parasının iştira güçlerinde ayrı ayrı oranlarda *yükseltme* ve *düşürme* yapılması halinde, değer düşürme oranını sadece bu iki sonuçtan birine itibar ederek hesaplamak doğru değildir. Çünkü yabancı paradan millî paraya geçmek için tesbit edilen oran kadar, millî paradan yabancı paraya geçmek için tesbit edilen oran da dévaluation'u ifade eder. Bu ikinci husus yani millî paranın yabancı parayı satın alma gücünün azaltılması, dolayısile yabancı malları satın alma gücünü azaltmış olması bakımından, tıpkı *ad valorem* gümrük tarifelerinde genel bir yükseltme yapmak gibi tesir yapacağından hareketle, bu ikinci tesiri dévaluation saymamak doğru değildir.

Nasıl iki taraflı ve tek oranlı değer düşürmede, yabancı mal ve hizmetlerin fiatının pahalılaşmasını sadece gümrük tarifesi yükselmesi tesiri sayıp dikkatinizi millî mal ve hizmetlerin yabancı paralar bakımından değerlerinin düşmesi üzerinde toplamak doğru olmazsa, yabancı paranın alımında ve satımında ayrı oranlarda yapılmış olan bir devalüasyonda da meselenin sadece millî mala karşı yabancı para elde edilmesi cephesini gözönünde bulundurmak doğru değildir.

Ad valorem tarifelerin genel olarak yükseltilmesi, dévaluation'un yabancı paraları ve *dolayısile* yabancı mal ve hizmetleri pahalılandırması tamamen aynı şey değildir. Çünkü bu ikinci durum, âdeta *yabancı para* üzerine konmuş bir gümrük gibi [3] olduğu için bütün yabancı mal ve hizmetlerin fiatını pahalılandırmaktadır.

S. Aren'in, münhasıran gözönünde bulundurduğu *ihracatta* Türk lirasının kıymeti; yabancı dövizlerin memlekete olan maliyetini yâni Türk mallarının yabancı malları satın alma gücünü belirtmesi, bu suretle dış ticaret hadlerini yeniden tayin etmesi bakımından son derece mühimdir. Fakat Türk parasının *ithalâttaki hesabî* değeri de, yabancı mallara ve hizmetlere olan talebe tesir etmek ve dış ticaret dengesinin teşekkülünde, en aşağı ihracatta Türk lira-

[3] Böyle bir vasıf 1957 de konmuş olan Hazine hissesinde de vardır. Ancak, devalüasyon genel olarak yabancı dövizlerin Türk parası olarak karşılığını yükselttiği halde, Hazine hissesi, esas itibarile döviz tahsislerinden alınmakta, fakat bu kaide istisnasız bütün döviz tahsislerine tatbik edilmemekte idi. Meselâ devlet sektörü ithalâtı için, öğrenim için tahsis olunan dövizlerden böyle bir hisse alınmamaktaydı.

sına tanınan rayiç kadar önemli olmak bakımından, devalüasyon işleminin ayrılmaz bir unsurunu teşkil eder.

Netice itibarile biz Ağustos kararları ile, döviz alımı ve satımı bakımından iki ayrı oranda tesbit edilen bir dévaluation yapılmış olduğuna inanıyoruz. Bu oranlardan birincisi, yâni Türk mal ve hizmetlerinin yabancı paraları ve yabancı paraların da Türk parasını satın alma gücünü yeniden tayin edeni, *dış ticaret hadlerini* doğrudan doğruya değiştirmesi bakımından, ödeme gayesine tesir etmektedir. İkincisi, yâni Türk parasının yabancı döviz iştira gücüne tesir edeni ise, yabancı mal ve hizmetlere olan talebi değiştirmek yoluyla, dış ödeme dengesini etkilemektedir.

Yabancı paraların Türkiye'deki iştira gücünü yeniden tayin eden döviz alış primlerinin ne oranda bir dévaluation yaptığını tesbit etmek için S. Aren'in başvurduğu hesap usulünü tamamile tasvip ediyoruz. Gerçekten yabancı paraların Türkiye'deki iştira gücündeki artış % 222 oranında olmamış ve tersine olarak da Türk mal ve hizmetleri karşılığında memleketin yabancı döviz elde etme gücü, genel olarak sanıldığı gibi, % 69 oranında düşmemiştir. Bu düşüşü hesap etmek için, çeşitli mallara tanınan farklı primleri ihracat toplamındaki nisbî önemlerine göre hesaba katmak ve hepsinin «*ağırlıklı ortalamasını*» almak lâzımdır. Bu hususları 1956 ve 1957 deki ihracatımızın bileşimine *(composition)* göre hesaba katan müellif yeni primlerden sonra, ortalama olarak 645,75 kuruşluk Türk malının bir dolar satın aldığı sonucuna varmıştır. Bu ise ihracatta paramızın eski değerinin % 57 sini kaybetmesi, yabancı paraların ise % 132 (S. Aren % 232 diyor) pahalılanması demektir. Yazar, bu dévaluation oranının paramızın bugünkü dış değeri ile, Eylül 1946 da tesbit edilmiş resmî değerinin kıyaslanması suretile hesap edilmesinin doğru olmadığını, 4 Ağustos arifesinde uygulanmakta olan primlerin hesaba katılması gerektiğini ilâve ediyor. Gerçek dévaluation oranı ancak o zaman bulunmuş olacaktır, fakat yazar yeter derecede bilgi yokluğundan bunu yapmıyor.

Ağustos kararlarından sonra Türk parasının dış piyasadaki satın alma gücündeki düşüş yabancı paranın Türkiye'den satın alma gücündeki yükselişten daha da kuvvetli olmuştur. Bunun sebebi de, yukarıda belirttiğimiz gibi, Hükûmetin döviz satışlarında, döviz alışlarında ödediğinden daha yüksek prim tahsil etmesidir. Bu prim bütün döviz satışlarında dolar başına 620 kuruş olduğuna

göre, Türk parasının ithalâtçı için dış piyasalardan mal ve hizmet satın alma gücündeki düşüş % 69, yabancı mal ve hizmetlerin pahalılaşma oranı ise % 222 dir. Fakat burada da, kıyas için, Türk parasının Eylül 1946 da tesbit edilen değeri değil, 4 Ağustos 1958 arifesinde döviz satışlarında tatbik edilen râyiçler gözönünde bulundurulmalıdır.

Hatırlatalım ki 4 Ağustostan önce ihracatçılara düzenli bir prim esası tanınmış değildi. Dévaluation arifesinde işleyen, «tevzin fonu» nun kuruluşu 1953 e kadar çıkar. Gerçekten, dış piyasada, mallarımızın sürümüne rakip memleketlerin takip ettikleri ihracata yardım politikası karşısında, bizim ihraç mallarımızın satışını kolaylaştırmak mülâhazasile, 1/9/1953 tarihinde yürürlüğe konan K. 907 sayılı kararla Ziraat Bankasında bir «*tevzin fonu*» kurulmuştur [4].

Bu kararnameye göre bir taraftan ithalâtçıdan, A listesinde belirtilmiş mallardan, belirtilmiş nisbetlerde (malın değeri üzerinden % 25 den % 75 e kadar değişen oranlarda) alınacak meblâğların bir tevzin fonuna konması ve bu fondan ihracatçıya B listesinde belirtilmiş (başlangıçta 28 kalem) mallara [5], belirtilmiş oranlarda prim ödenmesi kabul edilmiş bulunuyordu. Zamanla bu tevzin fonunu kuran kararda birçok değişiklikler yapılmıştır. Öte yandan bazı maddelerde ihracatçıya yeniden takas hakkı tanınmış, deblokaj usulü, turist kambiyo râyici (dolara bu son iki halde 525 kuruş rayiç tanınmıştır), clearing anlaşmaları dış ticaret sistemimizi çok karışık bir şekle sokmuştur. Nihayet 1957 den itibaren döviz tahsislerinden alınan «*Hazine Hissesi*» [6], iç piyasadaki pahalılaşma karşısında, anormal bir şekilde ucuz kalan dış mallara yönelen iç talebi bir dereceye kadar kısmak için konulmuştur.

Ağustos dévaluation'unun oranı hesaplanırken, bu işlemden önceki günlerdeki bu çok karışık sistem içinde, Türk parası-

---

[4] 1.9.1953 tarihli ve 4/1361 sayılı kararname ile mer'iyete konan K. 907 sayılı karar (Resmî Gazete, No. 8498) ve tâdilleri. Bu karar ve tâdilleri K. 1172 sayılı Koordinasyon kararı ile kaldırılmıştır.

[5] Bu liste esas itibarile, 1953 yılına kadar uygulanmış olan dış ticaret sisteminde bedelleri takasa tâbi malları gösteren üçüncü listeye tekabül etmektedir. Takas 1953 de kaldırılınca, bu malların ihracatının teşviki tevzin fonundan belirli oranlarda ödenen primler vasıtasile yapılmağa başlanmıştır.

[6] Hazine hissesi daha sonra, petrol müstesna olmak üzere kaldırılmıştır.

nın, resmî rayiç olan 1 dolar = 280 kuruş seviyesinden ne kadar uzaklaşmış olduğunu, Türk parasından yabancı paraya geçilişte ve yabancı para ile Türk parası satın alışta ayrı ayrı ağırlıklı ortalama usulü ile hesaplamak ve böylece bulunan fiilî nisbete kıyasla dévaluation'un gerçek oranını hesaplamak gerekir. Fakat bu hesap imkânsıza yakın derecede zordur.

Bütün bu sebeplerden ötürü, Ağustos dévaluation'u bir taraftan daha gerçekçi kambiyo rayiçlerine geçiş, yani bir hizalanma dévaluation'u (dévaluation d'alignement) karakteri arzederken, diğer taraftan da ihracatı teşvik edici bir tesiri olacağı umuluyordu.

II — Dévaluation'un dış ticaret açığı üzerindeki etkileri:

4 Ağustosta yapılan fiilî dévalüation'un oranlarına dair açıklamalarımızdan sonra, bu para ameliyesinin dış ödeme dengemize nasıl bir tesir yapacağını görelim. Dévaluation'un dış ticaret açığını kapatması, bazan da dış ticaret fazlası yaratması, yerli mal ve hizmetleri dışarıya karşı ucuzlatma ve yabancı mal ve hizmetleri yurt içi piyasasına karşı pahalılandırma şeklindeki iki tesirin ortak sonucudur. Bu tesirleri önce *micro-économique* tahlil ile inceliyelim.

Önce Türk mallarının yabancı piyasalar için, *dévaluation* sonucunda nasıl ucuzladığını ve sürümlerin nasıl arttığını nazarî bir şekilde gösterelim [7]. Bu netice aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

---

[7] Dévaluation'un dış ödemeler dengesi üzerindeki tesirleri hakkında dip notlarda işaret edilenlerden başka şu eser ve makalelere başvurulabilir : M. Byé, La vie économique internationale, in *Traité d'Economie Politique,* L. Baudin idaresinde, c. II, Dalloz, Paris, 1955; G. Haberler, The Market for Foreign Exchange and the Stability of the Balance of Payments, A Theoritical Analysis, *Kyklos,* 1949, ss. 193 - 218; Ch. P. Kindleberger, *International Economics,* Homewood, Illinois, 1953. F. Machlup, *International Trade and The National Income Multiplier,* Philadelphia, 1943; M. Moret, L'Echange International, Marcel Riviere, Paris, 1957; J. Viner, *Studies in The Theory of International Trade,* New York, 1937.

Dévaluation'un tesirlerine dair yapılan nazarî ve somut incelemeler son seneler zarfında bir hayli çoğalmıştır. Dikkate değer bir kaç makaleyi kaydedelim. S. S. Alexander, Effects of a Devaluation on a Trade Balance, *International Monetary Fund,* Staff Papers, April 1952; Türkçesi: Devalüasyonun ticaret bilânçosu üzerindeki tesirleri, *İstanbul Ticaret Odası Mecmuası,* 1959,

Grafiğin sol tarafında, malın Türkiye'deki arz (Am) ve talep (Im) durumu, sağ tarafında ise dış piyasadaki arz (Ad) ve talep (Td) durumu gösterilmiştir. Türkiye'de malın arz ve talep elâstikliği dış elâstikliklerden daha azdır. Bunun sebebi ise, talep elâstikliğinde iç piyasanın dünya piyasasına bakarak çok dar oluşu, söz

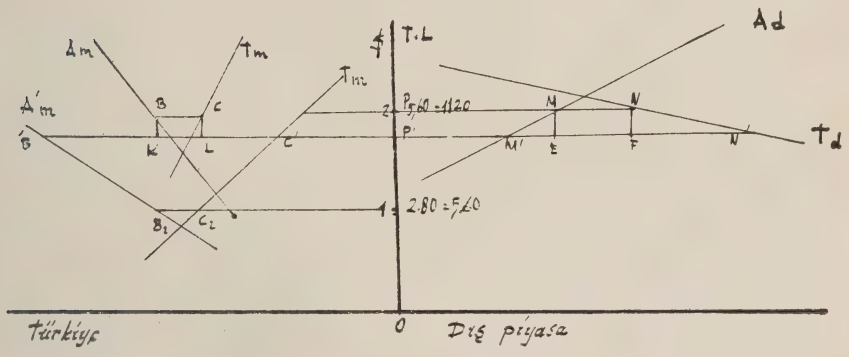

(Şekil : 1)

konusu malın daha çok ihracat için üretilen türden bir mal oluşudur. Arz elâstikliği de az olmakla beraber, iç piyasa ihtiyaçları nisbeten aşağı maliyet seviyelerinde karşılanabilmekte ve ihracata geçilebilmektedir.

Dış piyasada ise, elâstiklikler daha fazladır. Çünkü Türkiye'nin üretimine oranla dış dünyanın istihlâk ve üretimi çok daha geniştir. Dış piyasanın Türkiye'nin arzettiği malları ikame imkânı çok yüksek olduğu gibi, fiatlarda değişiklik yapmaksızın Türkiye'ye satışı artırıp azaltma imkânı da yüksektir. Şimdi % 50 oranında

---

Ocak - Şubat, ss. 441 - 55; S. S. Alexander, Effects of a Devaluation, *The American Economic Review,* March, 1959, ss. 22 - 42; J. Black, A Saving and Investment Aproach to Devaluation, *The Economic Journal,* June, 1959, No. 274, ss. 267 - 74; F. Machlup, Relative Prices and Aggregate Spending in the Analysis of Devaluation, *American Economic Review,* June, 1955, ss. 255-78; H. Brems, Devaluation, A. Marriage of the Elasticity and the Absorbtion Approaches, *Economic Journal,* March, 1957, ss. 49 - 84; J.Robinson, Beggarmy-neigbour Remedies for Unemployment, *Essays on the Theory of Employment,* 2 nd Ed., Basil Blackwell, Oxford, 1947.

bir *dévaluation* yapıldığını düşünelim. (Kroma iharacatta dolar başına 210 kuruş prim verildiğine göre, bu maddenin arzında yapılan değer düşürmesi % 43 oranındadır, misalimizde bu maddeyi göz önünde tutabiliriz).

Ancak yapılan şekil sadece mekanizmayı yani iç ve dış elâstikliklerin yeni dengede nasıl rol oynadıklarını göstermek içindir. Yoksa bu elâstiklikler krom için hesaplanmış değildir. Dévaluation neticesinde dolar ölçeği aynı kalmakla beraber, Türk parası ölçeği dolara kıyasla % 50 oranında aşağıya kayar. Krom arz ve talep eğrileri ise Türk parası ile aynı kalmakla beraber, dolar ölçeğine oranla her noktada % 50 aşağıya (Im) ve (Am) kayar. Başka bir deyişle dolar ölçeğine göre iç talep azalır (Tm sağa kayar), iç arz artar (A'm sola kayar). Bu kaymalardan sonra yeni denge P^1 noktasında teşekkül eder. Bu noktada iç piyasada talep $L C^1$ kadar azalmış, arz ise B'K kadar artmıştır. Dış piyasada ise talep F N' kadar artmış ve arz ise M'E kadar azalmıştır. Neticede M'E + FN' = B'K + $L C^1$ olup P' fiatına $B^1 C^1$ kadar ihracat dış piyasaya sürülmektedir. Yeni tanınan % 100 prim ile malın dış fiatını 2 dolardan (iç fiat 5.60 kş.) 1 dolara kadar düşürmek (yeni primle 5.60 kş. eder) nazarî olarak mümkün iken, fiatı dolar olarak kırma halinde dış piyasalara sürüm imkânı, dış elâstikliklerin yüksek oluşu sebebile kolaylıkla arttığından, «dış ticaret primi» tamamile fiat kırmak için kullanılmıyacak ve P den P^1 noktasına gelinmekle fiilî ihracat, B^1 K (istihsal artışı) + $L C^1$ (istihlâk kısılması) kadar artacaktır. Bu suretle yapılan dévaluation (yahut bu mala tanınan ihracat primi) üretimi önemli miktarda teşvik etmektedir. Şekilde de görülüyor ki dış elâstiklikler (arz ve talep) ne kadar yüksek ise, dévaluation sayesinde, dış fiatı pek az kırmak suretile ihracatı artırmak imkânı o kadar fazladır. Keza iç elâstikliklerin yüksek oluşu da ihracattaki artışın yüksek olmasına sebep olur. Ancak bu sonuncu halde dış piyasa fiatında (dolar olarak) düşüş önemli olur. Aksine iç elâstiklikler (arz ve talep) ne kadar az ise, malın dış fiatındaki düşüş o kadar az olur. Dévaluation sonunda ihracat hacmini artırabilmek imkânı ise iç ve dış elâstikliklerle doğru orantılıdır.

Türkiye küçük bir memleket olduğundan dış piyasa arz ve talebi onun arz ve talebine kıyasla çok elâstiktir. Misal olarak kromu almayıp da meselâ bakır ihracatını almış olsaydık dış elâstiklikleri (bilhassa talep) sonsuz veya sonsuza yakın kabul edebi-

lirdik. Türkiye'nin krom ihracatı dünya piyasasında önemlice bir yer tuttuğu için, bu maddede dış talep elâstikliğini, son derece yüksek sonsuza yakın addetmek imkânsızdır. Türkiye'nin her ihraç malının dünya piyasasındaki nisbî önemi, monopole benzer durum olup olmayışı, dış elâstikliklere tesir edecek, malın iç piyasadaki talep ve arz durumları ile birlikte dévaluation ameliyesi neticesinde malın yeni dış fiatı ve yeni ihraç miktarı belli olacaktır.

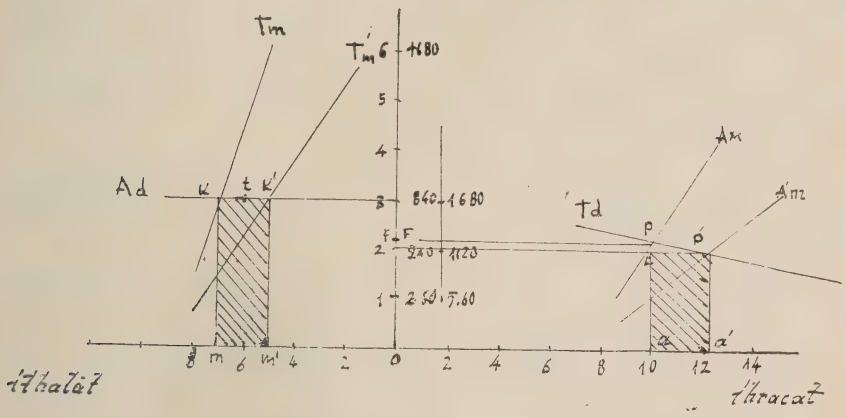

(Şekil : 2)

Artan ihracat sayesinde kazanılan döviz, malın düşen dış fiatı yüzünden kaybedilen dövizi aşıp dış ödeme dengesi üzerinde müsait tesir icra edecek mi? Bu yukarıda da belirttiğimiz gibi iç ve dış elâstikiyetlerin durumuna bağlıdır. Dévaluation'un dış ticaret dengesi üzerindeki tesirlerini bir başka grafikle daha iyi gösterebileceğimizi sanıyoruz.

Şekilde y ekseninin solunda kalan alan ithalât durumunu, sağında kalan alan ise ihracat durumunu göstermektedir. Dévaluation yapılmadan evvel ithalât ihracattan daha fazladır. (m, O, 3, K, > O, 10, P, F) Türkiye küçük bir memleket olduğu için dış arz (Ad) elâstikliğini sonsuz kabul edebiliriz. Yani belirli bir fiata Türkiye dış piyasadan istediği kadar mal alabilir. Diğer taraftan gene dış piyasa talebi karşısında Türkiye'nin ihraç malı arz elâstikliğini birimden epeyce düşük olarak gösterdik.

Şimdi % 50 oranında bir dévaluation yapıldığını düşünelim. Dolar ölçeği aynı kalmakla beraber bunlara tekabül eden Türk li-

rası ölçeği % 50 aşağıya inecek, yani doların Türk lirası olarak fiatı % 100 pahalılanacaktır. Türk parası ile ifade edildiği takdirde aynı kalmakla beraber, dolar ölçeğine nisbetle Türkiye'nin yabancı mal talep eğrisi ve yabancı piyasaya Türk malı arz eğrisi her noktada % 50 aşağıya kayacaktır. Bu kaymalar neticesinde ithalât fiatı değiğşmeyecek, fakat ithalât K, K^1, m, m^1 değerinde azalacaktır. Diğer taraftan ihracat fiatı P de P^1 e düşecek, fakat ihracat miktarı Q den Q^1 e geçecek. Neticede ihracat değerinde P,2,L,P kadar azalışa karşılık L, Q, Q^1, P^1 kadar bir artış olacak. Bu da ihracatta dolar olarak L, Q, Q^1, P^1 — F, 2, L, P, değerinde bir artış yaratacaktır. Yeni dış önemi dengesi böylece bir ihracat fazlası kaydedecektir: 2, 0, Q^1, P^1 > k^1, m^1, 0, 3.

Burada da görülüyor ki dévaluation sonunda dış ödeme dengesinde lehte bir değişmenin gerçekleşmesi iç ve dış elâstikliklerle sıkı sıkıya bağıntılıdır.

Önce dévaluation'un ithalât üzerindeki tesirlerini belirtelim.

İthalâtın değerinin dévaluation neticesinde yabancı para değerile azalması, millî para ile artması veya azalması iç talep ve dış arz elâstikiyetinin beraberce tayin ettikleri bir husustur.

Dış arz elâstikliği sonsuzken, eğer iç talep elâstikliği birimden yüksek ise dévaluation sonunda ithalât sadece yabancı para değeriyle değil aynı zamanda millî para değeriyle de azalır. Başka bir ifade ile, döviz değeri ile ithalâttaki azalış dévaluation oranından daha yüksek olur.

Gene dış arz elâstikliği sonsuzken, iç talep elâstikliği birimden daha düşük ise, dévaluation tesirile ithalât yabancı para değerile azalır, fakat millî para değeriyle artar, yani yabancı para değerile ithalâttaki azalış oranı dévaluation oranından daha küçük bir seviyede kalır.

Eğer dış arz elâstikliği hudutsuz değil ise, dış piyasadan yapılan millî ithalâtın azalması, yabancı malın fiatında da, azalan maliyetler yüzünden, bir düşmeye sebep olur.

Bu son halde, yani dış arz elâstikiyeti sıfır ile sonsuz arasında iken, dévaluation'un ithalâta tesiri (millî para değerile) iç talep elâstikliğinin durumuna bağlıdır. Bu sonuncu birimden düşükken dış arz elâstikliği, ithalâtın millî para ile değerini artırıcı, birimden büyükken de azaltıcı tesir icra eder.

Başka bir ifadeyle arz elâstikliği ne kadar yüksek ise, iç talep elâstikliği birimden küçükken ithalât değeri, millî para ile, o kadar çok artar ve birimden büyükken o kadar çok düşer.

İthalât değerindeki millî para ile yükseliş, iç talep elâstikliği sıfır iken en yüksek orana ulaşır. Bu halde dévaluation ithalâtın değerini yabancı para ile hiç azaltmaz, millî para ile kendi oranında artırır. İthalâttaki azalma ise dış arz ve iç talep elâstiklikleri tam olduğu zaman âzamî haddine ulaşır, yani sıfıra düşer. Gerçekte dévaluation'un tesirleri bu iki hudut arasında kalır.

Misalimizde dış arz elâstikliği sonsuz olarak alınmıştır. Bu halde ithalât değerinde, hem yabancı para, hem de millî para ile bir düşme olabilmesi için yabancı mallara karşı talep elâstikliğinin birimden yüksek olması şarttır. Halbuki biz, millî ithal talebinin durumunu gözönünde bulundurarak, iç talep elâstikliğini birimden düşük gösterdik. Bu şartlar altında dolar kıymeti olarak, ithalâtta bir azalma olacağı muhakkak ise de, Türk parası ile ithalâtın değeri gene de artacaktır. Yani, ithalât değerindeki yabancı para ile düşüş, dévaluation'la aynı oradan olmıyacaktır.

Demek oluyor ki, sonsuz bir arz elâstikliğine karşılık talep elâstikliği de yüksek olsaydı, ithalâtımız hem dolar, hem millî para değeri ile azalacaktı.

Şimdi paranın dış değerini düşürmenin *ihracat* üzerindeki etkilerini görelim. Dévaluation neticesinde, ihraç edilen malların değeri millî para ile ve döviz olarak artabilir. Bu artışın oranı, bir taraftan dış talep, diğer taraftan iç arz elâstikliğine bağlıdır. Dış talep elâstikliği ne kadar az ise, belli bir iç arz elâstikliği altında, değer düşürme etkisi ile ihracat miktarının yükselmesi o kadar az olacaktır. Eğer dış talep elâstikliği sıfır ise, ihracat hacminde hiç bir artış olmıyacak, döviz değeri aynı kalacak, dış fiat dévaluation oranınca düşeceği için, ihracat değeri millî para ile de artmıyacaktır. Bu dévaluation'dan sonra beklenebilecek en kötü durumdur.

Eğer dış talep elâstikliği birime eşitse, yabancıların millî ihracata ödedikleri bedel, yabancı para olarak aynı kalacak, fakat millî para ile ihracat değeri dévaluation oranında artacaktır.

Dış talep elâstikliği birimden az ise, ihracat değerindeki artış, ihracat hacmindeki artış ne kadar az ise o kadar yüksek olacaktır. Bu halde ihracat değerindeki artış, en yüksek noktasına arz elâs-

tikliği sıfır iken ulaşacaktır. Buna karşılık, dış talep elâstikliği birimden yüksek ise, (ki bu bizim Türkiye için farzettiğimiz haldir) ihracat hacmindeki artış, onların satın alınması için yapılan harcamaların artması demektir, ihracat değeri millî para ile dévaluation'dan daha yüksek bir oranda ve yabancı para ile mutlak olarak artacaktır. Bu son durumda ihracat değerindeki yükseliş, iç arz elâstikliği ne kadar yüksek ise o kadar yüksek olur.

İç arz elâstikliğinin tesirlerine gelince; bu, sıfır ise, ihracat hacmi gene aynı kalacak, dış fiat da aynı kalacak ve ihracatın değeri yabancı para ile değişmeyecek, fakat millî para ile dévaluation oranında artacaktır.

Diğer taraftan iç arz tam elâstik ise, fiat millî para ile aynı kalacak, fakat yabancılar için dévaluation oranında düşecektir. Bu elâstiklik sıfır ile sonsuz arasında iken, ihraç mallarının millî fiatı, ihraç edilen miktarın arttığı oranda (yükselen maliyetler ve iç piyasa talebinin rekabeti) artacak, yabancılar için de fiat dévaluation'dan daha az bir oranda düşecektir.

Özetlersek, yüksek bir arz elâstikliği, dış talep elâstikliğinin birimden düşük veya daha yüksek olmasına göre, ihracatı millî para ile dévaluation'dan daha yüksek bir oranda (müsait tesir) veya daha düşük oranda (zıd tesir) artırır, başka bir ifadeyle ihracatın döviz değerini artırır veya azaltır[8].

---

[8] J. Robinson, The Foreign Exchanges, Loc. cit., ss. 88 - 92.

Paramızın dış değerini düşürmenin, dış ödeme dengesi üzerindeki etkilerini daha kesin bir lisanla anlatmak, ancak matematik bir formül kullanmakla mümkündür. Joan Robinson adı geçen makalesinde böyle bir formül ileri sürmüştür :

$$k\left(Eq\,\frac{df\,(1+oh)}{df+oh} - Ip\,\frac{of\,(1-dh)}{of+dh}\right)$$

Burada dévaluation oranı küçük olmak şartı ile; k=dévaluation yüzdesini, E=ihracat hacmini, q=millî para ile ihracat fiatını, I=ithalât hacmini, p=millî para ile ithalât fiatını, dh=ithalât talebi (iç talep) elâstikliğini, oh=ihracat arzı (iç arz) elâstikliğini, of=ithalât arzı (dış arz) elâstikliğini, df=ihracat talebi (dış talep) elâstikliğini gösterir. Formülde çıkacak müsbet fark dış ödeme açığındaki millî para ile azalma miktarını, menfî fark ise bu açığın artma miktarını gösterir.

Bütün bu nazarî açıklamalarımız gösteriyor ki, bir dévaluation ile, açık veren dış ödeme durumunu dengeye getirmek imkânı, eğer kapatılmak istenen açık millî gelire oranla çok önemli değilse, iç ve dış arz ve talep elâstikliklerinin durumuna bağlıdır. İlk defa *Marshall* tarafından ortaya atılan ve *Lerner*'in tekrar canlandırdığı bir teoreme göre, iç ve dış elâstikiyetler toplamı birimden büyük ise, *dévaluation neticesinde dış ödeme* dengesi düzelir.

İşte dış ticaret dengesinde bir düzelme beklenebilmesi için birimden büyük olması gereken iç ve dış talep elâstiklikleri toplamına sınır elâstiklikler *(critical elâsticities)* denmektedir [9].

Meselâ iç talep elâstikliği birimden küçük, fakat dış ve iç talep elâstiklikleri toplamı birimden büyük ise, ödeme dengesinde bir düzelme beklenebilir. Ancak hemen hatırlatalım ki, dış ödeme açığının döviz olarak azalması yanı sıra, millî para olarak artması mümkündür [10]. Dış ticaret açığındaki azalma yüzdesi, *dévaluation* yüzdesinden düşük olduğu müddetçe böyle bir sonuç görülecektir.

Paranın dış değerini düşürmenin tesirleri hakkında belirtilen bu istikametler ancak şu iki faraziye altında riyazî kesinlik ifade ederler; *yapılan düşürmenin oranının küçük olması, kapatılmak istenen dış ödeme açığının* çok yüksek olmaması [11]. Bu iki şart al-

---

[9] A. Marshall, *Money, Credit and Commerce,* London, 1924; A. P. Lerner, *The Economics of Control,* s. 377; J. J. Polak, «Exchange Depreciation and International Monetary Stability», *Review of Economic and Statistics,* 1947, ss. 173 - 82; A. J. Brown, Trade Balances and Exchange Stability, *Oxford Economic Papers,* 1942, ss. 57 - 75.

Ancak bu teoremde iç ve dış arz elâstiklikleri sonsuz ve ithalât da ihracata eşit (Eq = Ip) farzedilmektedir. Bu son halde, ticaret dengesinde artış formülü aşağıdaki şekli alır :

$$K\,Eq\,(df + dh - 1),$$

(df + dh) birimden büyükken formül müsbet, küçükken menfi bir netice verir. J. Robinson, a.g.m., s. 143.

[10] Bu ihtimale bilhassa A. O. Hirschmann işaret etmiştir: Devaluation and the Trade Balance, *Review of Economics and Statistics,* Feb. 1949.

[11] Belli bir dış ticaret açığını kapatmak için gerekli düşürme yüzdesinin tâyini için A.C.L. Day aşağıdaki formülü teklif etmiştir :

e h = Yabancı dövizlerin millî talep elâstikliği,
e f = Millî dövizlerin yabancı talep elâstikliği,
n = Devalüasyon oranı,
p = Kapatılmak istenen dış ticaret açığı :

$$(I + p) = (I + n)\,(eh + ef - I)$$

tında değer düşürmeden önceki ve sonraki elâstiklikler arasında önemli bir fark olmıyacağından tesir eşikleri az çok katiyetle belirtilebilir. Halbuki yüksek bir dévaluation neticesinde, yeni iç ve dış elâstiklikler çok değişik bir ifade kazanabilirler. Keza kapatılacak açığın çok yüksek olması halinde de ithal ve ihraçta çok önemli artış ve eksilişler temin edebilecek bir değer düşürme iç piyasada umumî ve önemli bir yükselme (yüksek flexibilité) vücuda getirip eski açığa tekrar dönülmesine sebebiyet verebilir [12].

4 Ağustos kararları ile yapılan değerden düşürme işte böyle yüksek oranda bir işlemdir ve kapatılması gereken dış ticaret açığı da çok büyüktür. Bu yüzden J. Robinson'un formülünü burada tatbik etmeğe imkân yoktur. Bununla beraber değişme istikametleri esas itibarile yukarıda belirtilen ve grefiklerde gösterilen şekilde olacaktır.

Yukarıdaki açıklamalarımızda, ithalât ve ihracatın tam serbest olduğunu da farzettik. Halbuki Türkiye'de ithalât kontenjanlar dahilinde yapıldığı gibi, ihracat da serbest bırakılmış değildir. Keza ihracatta Ağustos kararlarından sonra da tek türlü prim usulü değil, çeşitli primler usulü uygulanmaktadır. Bu iki âmilin etkilerini de gözönünde tutmak gerektir.

Nazarî olarak ithalâtta kontenjan usulünün kapatamıyacağı dış ticaret açığı yoktur. Fakat Türkiye için kontenjanları azaltma sınırları gayet dardır. Çünkü iç istihsal kapasitemizin kullanılması geniş ölçüde, belli bir hacimde ve devamlı ithalât akımına (ham madde ve makina) bağlıdır. Millî gelir seviyesinin ithalâta bağlılığı son senelerde daha da artmıştır ve artmaktadır. İstihsal ve istihdamı azaltmak şıkkını göze almadan ithal kontenjanlarını önemli bir şekilde daraltmak mümkün değildir. Bu millî gelir mülâhazası olmadan kontenjanların daraltılabileceği saha, carî ve lüks istihlâk mallarıdır. Bu takdirde, ithal azlığının hattâ yokluğunun, iç piyasada yerli sanayii bu konularda bazı kıpırdanışlara sevketmek gibi bir faydalı etkisi de olabilir.

Yabancı ve millî dövizlerin taleplerinin elâstiklikleri iş ve dış arz ve talep elâstikliklerinden hareketle hesaplanmaktadır. Tabiî burada da döviz alım satımı serbest farzedilmektedir. Devaluation and the Balance of Payments, *Economica,* 1950, ss. 430 - 37. Keza bakınız: A. O. Hirschmann, a.g.m., ve G. Haberler, a.g.m. Kyklos, 1949.

[12] Bu meseleye üçüncü bölümde temas edilmiştir.

Demek oluyor ki Şekil 1 ve 2 de gösterdiğimiz, ithalât miktarı, belli arz ve talep elâstiklikleri ve verili bir kambiyo rayici (ve gümrük resimleri) altında, iç talebin dış arza eşit olduğu noktada teşekkül etmiyor. 4 Ağustostan evvelki kontenjan usulünde ithal edilen mallar iç piyasada, maliyetine kanunî bir kâr haddi konulduktan sonra dağıtım yolu ile arzedilmekteydi. Bu durumda satış fiatı dengeyi sağlıyacak fiatın çok altında kalıyor ve cebrî bir şekilde (Millî Korunma Kanunu), alıcılar arasında seçim yapılarak (tevzi) müstehlike intikal ettiriliyordu. Farzedelim ki Şekil 2 de belli bir mal için ithalât kontenjanı, düşürmeden evvel m'o olarak tesbit edilmiştir. Fakat fiilî talep KK' miktarı kadar fazla olacağından malı bu fiattan (840 kuruş) müstehlike intikal ettirmek ancak tevzi yolu ile mümkündür. Eğer bu yapılmazsa piyasa dengesi, bu miktarda malın sürümü için 1680 kuruşta teessüs edecektir. % 50 oranında bir değer düşürmeden sonra gene aynı miktarda mal ithal edilse, bu sefer iç piyasada kanunî fiat 1680 kuruş olacağından, bu miktar mal bütün fiilî talebi karşılıyabilecektir.

Dévaluation'dan sonra tesbit edilen kotalardan bazıları, malın iç piyasadaki yeni arz fiatı ile, ihtiyacın tamamını karşılamağa yetecek, bazıları da, olabilir ki, gene yetmiyecektir. Geçmiş senelere nisbetle aynı miktar mal sokulmuş olmakla beraber ,iç talep tamamen tatmin edilebiliyorsa hattâ daha iyisi mal da arta kalabiliyorsa, değer düşürme ithalâtı tahdit edici bir rol oynamış sayılır. Nitekim ilân edilen ithal kotalarının bazılarının tamamen dolmamış olması iç talebin, ithal malının yeni millî fiatı karşısında, kota hacminden daha az bir seviyeye düştüğünü gösterir.

Bu malların talep elâstikliği az olduğundan, bunlar için talep fiatlardaki % 220 yi aşkın yükselişe rağmen, geçen senelerdeki fiilî ithal miktarının üstünde bir arza rağmen tatmin olmıyacaktır. Diğer bir takım mallarda ise geçen yıllar seviyesindeki bir ithalât piyasada yeni fiatlarla sürüm bulamıyacaktır. Öyle sanıyoruz ki Türkiye'de bu ikinci grup malların listesi gayet kısa ve ithal hacmindeki önemi azdır[13]. Çünkü bir taraftan piyasamızda birkaç yıldır devam eden ithal kifayetsizliği, neticede de ithalât malları talebi eğrilerinde elâstiklik azalması, diğer taraftan da iç fiatlardaki de-

[13] Kredi tahditleri yüzünden piyasadaki para miktarının azalması yüzünden vukubulan talep azalmalarına ileride temas edeceğiz (Bkz. III).

vamlı yükselişi sebebile dış piyasa mallarının, verili bir kambiyo rayici için, gittikçe ucuzlaması hâdisesi vardı.

Bu sebeplerle, yapılan dévaluation, ithalâtı tahdit, ihracatı teşvik edici dévaluation olmaktan çok bir «*hizalama dévaluation*» u idi. Yani mukayeseli iştira güçlerinde bozulan eşitliği iade fonksiyonu daha ağır basan bir dévaluation'du. Maamafih bu yeni rayicin, Türk parasının gerçek satın alma gücünü biraz da küçümsediği söylenebilir. Ancak iştira güçleri eşitliğini Türkiye aleyhine tesbit etmeden, ithalâtı tahdit ve ihracatı teşvik etmek imkânı Türkiye için gayet azdır. Hattâ bazı malların talebini, daha da yüksek oranda bir değer düşürme bile kısamaz. Bunlar esas itibarile gösteriş istihlâkine ait lüks mallardır. Yeni rayici sırf bu malların da ithalini daraltmak ve bu suretle kontenjan usulünü tamamen bırakıp libération'a gitmek, Türkiye için dış ticaret hadlerini çok fenalaştırmak sonucunu doğururdu. Türkiye'de, az gelişmiş memleketlerin pok çoğunda olduğu gibi, bazı gösteriş ithal mallarına çok yüksek fiatlar ödeyebilecek bir zümre mevcuttur. Memleket içinde muayyen bir zümrenin, iç piyasa malları üzerinde gösteriş istihlâki yapmasının millî ekonomiye nelere mal olduğunu belki ilk bakışta sezmeğe imkân yoktur. Halbuki bu gösteriş talebi dış piyasaya yönelmişse, bunun tatmini ancak dövizle mümkün olacağından, bunlara ödenecek Türk parası ne kadar yüksek ise, yabancı paraların Türkiye'deki iştira güçleri de o kadar artıyor demektir. Bu ise mahdut bir zümreyi tatmin edecek istihlâk mallarının alınması için memleketin çok miktarda mal ihraç etmesi, yani dış ticaret hadlerinin çok aleyhimize bir oranda tesbit edilmesi demektir. Bunun diğer bir neticesi de, millî sanayiin daha geniş ihtiyaç sahipleri için istihsal gayesine matuf ve millî istihdamı arttırıcı yabancı mal talebinin (ham madde ve yatırım malı) önüne geçmesine sebep olacaktır.

Bu sebeple yapılan dévaluation'un, ithalâtı tahdit fonksiyonunun belirebileceği kadar yüksek nisbetlere ulaştırılmaması, buna karşılık kontenjan usulü ve yüksek gümrük tarifesi ile genel ithalât talebinin tercihli bir tahdide tâbi tutulması, az gelişmiş ekonomilerin bünyelerine uygun bir dış ticaret politikasıdır.

Uzun seneler ithalât iç talebe kıyasla eksik bir şekilde yapılmış olduğundan Türkiye'de talep elâstikliklerinin durumu, para değerini düşürmenin, geçen senelere nisbetle, ithalât kısıcı rolünü

sıfırda bırakmıştır. Hattâ yeni döviz rayiçlerine göre, 1958 Ağustosunda sağlanan dış yardımların kullanılması ile bile, bazı maddelerde tesbit edilen kotalar iç talebe kâfi gelmemektedir. İthalâtı kısmak için döviz satış primlerini daha da yükseltmek gerekir. Yahut benzer bir tedbirle, döviz tahsislerinden ithalât talebini azaltacak şekilde «hazine hissesi» almak gerekecektir. Bu son halde bile, kontenjan usulü terkedilemez. Tahsislerde Türkiye'de millî gelir ve istihdam haddini yüksek tutmayı sağlıyacak ithalâta öncelik vermek de şarttır.

İhracat cihetine gelince; malın dış fiatını düşürmeden veya pek az düşürerek ihraç edilen miktarın artırılması, gördük ki iç arz ve dış talep elâstikliklerinin durumuna bağlıdır.

Türkiye'nin ihracat ve ithalâtı dünya dış ticaret hacminde çok küçük bir yer işgal ettiğine göre, onun ihracat arzındaki artışlar, umumiyetle dış piyasa fiatlarını düşürücü etki yapmaz. Bu sebeple, dış talebin ortalama elâstikliği Türkiye için, pek büyük bir ihtimalle birimden yüksektir. Esasen yukarıda bahsettiğimiz *Marshall - Lerner* şartına göre, arz elâstiklikleri sonsuz sayıldığı zaman, iç ve dış talep elâstiklikleri toplamı birimi geçerse değer düşürme dış ticaret açığını azaltır.

Türkiye küçük bir memleket olduğundan, ihraç mallarımızın dış talep elâstikliği, yüksektir dedik. Burada da genel ortalama elâstiklik ile, ayrı ayrı maddelerin talep elâstiklikleri arasında bir ayırma yapmak şarttır. Meselâ Türkiye'nin ihracatının dünya pazarında önemli bir yer tuttuğu, *fındık, krom,* bir dereceye kadar *tütün* gibi mallarda dış piyasanın talep elâstikliği diğer mallara nisbetle daha zayıftır.

Diğer taraftan bir çok mallarımızın, iç piyasa fiyatlarının yüksekliği *yüzünden yıllarca ihraç edilmemiş* olması, bize onların pazarlarını kaybettirmiştir. Bu malların benzerlerine kıyasla, bizim mallarımızın ikame elâstikliği azalmıştır. Bu yüzden de para değerindeki indirimin hafif oranlarda olması halinde, ihracatta önemli bir yükseliş beklenemez.

İhracatımıza olan dış talep elâstikliğine ait bu mülâhazalarımız ancak lâfzî kalacaktır. Çünkü memleketimizin ihracatına olan dış talebin ortalama veya maddeler itibarile elâstiklik durumları hakkında, bildiğimize göre, henüz bir ölçme teşebbüsü yapılmıştır.

Yabancı memleketlerin ihracatlarına olan dış talep elâstikliği ve bu memleketlerin yabancı mallara olan talep elâstiklikleri hakkında yapılan etüdler, bu elâstikliklerin umulandan çok daha düşük olduğunu göstermiştir.

T. C. Chang'ın 1924 - 1938 devresi için yaptığı hesaplara göre, bazı memleketlerin iç ve dış talep elâstiklikleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir [14] :

TABLO I.

Memleket	*İç talep*	*Dış talep*	*Elâstikiyetler toplamı*
Lituanya	—0,48	—1,84	—2,32
Kanada	—1,34	—0,35	—1,69
Macaristan	—0,54	—1,10	—1,69
Finlandiya	—0,25	—1,23	—1,48
A. B. D.	—0,97	—0,43	—1,40
Avustralya	—0,67	—0,66	—1,33
Fransa	—0,32	—0,77	—1,09
Danimarka	—0,63	—0,45	—1,08
İtalya	—0,27	—0,81	—1,08
Japonya	—0,47	—0,60	—1,07
Almanya	—0,37	—0,58	—0,95
Güney Afrika	—0,64	—0,31	—0,95
Yeni Zelânda	—0,34	—0,52	—0,86
İsviçre	—0,26	—0,44	—0,70
İngiltere	—0,28	—0,40	—0,68
Şili	—0,32	—0,17	—0,49

Bu tabloda da görüldüğü gibi, bir çok memleketler için iç ve dış talep elâstiklikleri, dévaluation'dan dış ödeme dengesini düzeltici etki beklenmesi için aranan *Marshall - Larner şartını* yerine getirememektedir. Yani talep elâstiklikleri toplamı bir çok memleket için birimin altındadır. Bu tabloya göre madenci (Güney Afrika, Şili) ve daha çok ham madde satan memleketler dış talep elâs-

[14] T. C. Chang, A Statistical Note on World Demand for Exports, *Review of Statistics and economics,* 1948, ss. 106 - 116, gene aynı müellifin, International Comparison of Demand for Imports, *Review of Economic Studie,* 1945 - 1946, ss. 53 - 67.

tikliğinin düşüklüğünden, sanayileşmiş memleketler ise bilhassa ham maddeye olan ihtiyaçları ve gıda maddesi taleplerinin elâstikliğinin düşük oluşundan (Almanya, İngiltere) dévaluation'dan dış ticaret dengesinde bir artış bekliyemezler. Bu müşahedeler dış ticaret nazariyesinde F. Machlup'un «elâstikiyetler kötümserliği» adını verdiği bir düşünce cereyanının doğmasına sebep olmuştur[15]. Bu görüş *nazariyede* ve somut araştırma sahasında geniş ölçüde tenkid edildi. *Marshall - Lerner şartı* genel olarak küçümsenemiye cak bazı kayıtlara tâbidir.

— Bu şart arz elâstikiyetlerini sonsuz kabul etmektedir ki, çok büyük memleketlerde hem ithalât hem ihracat arz elâstikliği için, küçük memleketlerde ihracat arz elâstikliği için gerçekleşmeyen bir varsayımdır.

— Bu şart dış ticaretin dengede olmasını farzediyor. Dış ticaret açığı yüksek ise, elâstiklikler toplamının sınır noktası (elasticités critique) birimden düşük olabilir.

— Keza, yapılan dévaluation'un düşük oranda olması da farz olunuyor, bunun en yüksek sınırı hesaplanmış değildir ve yüksek dereceli dévaluation'larda bu şart değerini kaybetmektedir.

— Dévaluation'u takip eden devredeki iç fiat yükselmesinin (flexibilité des prix) etkileri hesaba katılmamaktadır.

— Nihayet yapılmış olan elâstikliklerin ekonometrik hesabının, güven derecesi, iki Cihan Harbi arasındaki dış ticaret münasebetlerindeki bütün aksaklıklar gözönünde bulundurularak tayin edilmelidir.

Türkiye'nin ithalât ve ihracatının durumu, yapılan dévaluation'un özellikleri de bizi dévaluation'un tesirleri hakkındaki bu kötümserliği paylaşmaktan alıkoyuyor. 4 Ağustos dévaluation'unun dış ödeme dengesini düzeltici bir tesiri olacağını düşünmeğe sevkeden sebepleri, bazı tekrarlar pahasına, sıralıyalım.

Yukarıda da belirttik ki, az olan iç talep elâstikiyetinin dévaluation neticesinde ithalâtı azaltmama yahut pek az azaltma tehlikesini, tatbik edilen kotalar sistemi bertaraf etmektedir. Bilhas-

[15] Elasticity Pessimism in International Trade, *Economics Internazionale*, feb. 1950, s. 118.

sa lüks ve gösteriş istihlâk mallarının talep elâstikiyetinin zayıf olması mahzuru bu malların ithal kotalarına hiç alınmaması yahut sınırlı miktarda alınması ile giderilebilmektedir.

İhracat yönünden de mallarımızın, dış piyasalardaki talep elâstiklikleri durumuna göre farklı primlerle arzedilmesi dış arz elâstikliğinin zayıflığı yüzünden, ekonomimizin «kaynak kaybına» engel olabilir. Meselâ fındık gibi, tütün gibi, dış talep elâstikiyetleri zayıf sayılabilecek mallar için tanınan primlerin, genel prim haddi olan dolar başına 650 kuruştan daha düşük olması, bu malların dış piyasa fiatlarının önemli bir şekilde düşmesine engel olmaktadır. Bu malların dış talep elâstikliklerini birimden küçük farzedersek, iç arz elâstikliği ne kadar az ise, dévaluation neticesinde ihracat kıymetinin millî para ile artışı o kadar fazla olacaktır. Esasen arzedilecek ihraç malının, bir mahsul dönemi boyunca sabit oluşu da arz elâstikliğini azaltmaktadır. Aynı şekilde dévaluation oranı ne kadar düşük ise ihraç malının dış piyasa fiatındaki düşüş o kadar az olacaktır. Memleketimizde krom, tütün ve fındık gibi önemli ihracat maddelerinin hesap edilmiş olmamakla beraber arz elâstikliklerinin birimden daha düşük oldukları tahmin edilebilir.

650 kuruşluk prim tanınan mallara gelince, bunların dış talep elâstiklikleri çok daha yüksektir. Çünkü, ihracatımız içinde önemli yekûn tutmadıkları gibi, dış piyasanın genel arzı içinde de son derece küçük yer işgal ederler. Bu çeşit mallara tanınan yüksek primin, bunların dış fiatlarını değiştirmiyeceğini düşünmek genel olarak yanlış sayılmaz. Yalnız burada işaret etmeliyiz ki, bu çeşit malların ikame elâstiklikleri de zayıftır. Türkiye'nin arzı düşük olduğu gibi, bazan senelerce bu mallardan hiç ihracat yapılamamakta ve istikrarlı pazarlar sağlanamamaktadır. Bu yüzden, bu çeşit bir malın yeniden ihracına başlanması ancak dış piyasa fiatında hissedilir bir indirme ile mümkün olabilir. Mala tanınan primin yüksek olması, ikame elâstikliğinin zayıflığının dış talep elâstikliğini azalttığı hallerde, dış fiatlarda önemli kırmalara sebep olabilir. Fakat bu hallerde dahi bir maldan hiç ihracat yapılmazken, az da olsa, dış fiatında önemli bir kırma ile de olsa, ihracata başlanması dış ödeme dengesini düzeltici bir tesir yapacaktır. Eğer bu mallar, esasen iç talebin hiç rağbet göstermediği, bu yüzden yeter prim verilmediği takdirde istihsali tamamen terkedilen neviden bir mal ise, buna verilecek teşvik priminin faydası daha da barizdir ve millî geliri yükseltici mahiyettedir.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi eskiden ihraç edilmekte olan fakat hayat pahalılanması karşısında ihraç ve hattâ istihsali terkedilen bazı mallar vardır. 620 kuruşluk prim bile bunların ihracını teşvike kâfi gelmemiştir. Bunların istihsali ve ihracı için yapılacak masrafları karşılayacak bir dış ticaret primi dolar = 9 lira rayicini aşsa bile bunlara ilâve bir miktar prim verip istihsallerinin terkedilmemesi sağlanmalıdır. Doların 12 lira üstünde de alıcı bulabileceği düşünülürse yapılacak teşvikin millî gelirde müsbet bir artış yapacağı ortaya çıkar. Fakat yeni bir imtiyazlı prim sistemi kurmaktan kaçınılması için, bu teşvikten faydalanacak malların listesi, talep elâstikliklerinin ve istihsal durumlarının, yukarıda gösterdiğimiz şartlara uygun olup olmadığına dair ilmî bir heyet tarafından incelemeler yapılmak suretiyle tesbit edilmelidir.

Ağustos dévaluation'unun ithalâtımız ve ihracatımız üzerinde icra ettiği fiilî tesirleri açıkça teşhis edebilmek için vakit henüz erkendir. İthalâtta kabul edilen kota sisteminde, çeşitli malların yeni rayiçlerden sonra sürüm durumları da gözönünde bulundurularak tesbit edildikleri muhakkaktır. Bu suretle iç talep elâstiklikleri ithalât hacmine dolayısile tesir etmiş olabilirler. Diğer taraftan, ayrılan kotaların ithalât talebi eksikliği neticesinde dolmamış olması hallerinde de iç talep fiat yükselmesine karşı tepki göstermiş demektir. 1958 ve 1959 senelerinde tesbit edilen kotaların, geniş ölçüde 1958 Ağustosunda elde edilen istisnaî dış yardıma dayanması da henüz dış ödeme bilânçomuzun denge şartlarından pek uzak olduğunu gösterir.

İhracata tanınan primlere gelince, bunların bazı maddelerde tesirinin görülebilmesi ancak zaman akımına bağlıdır. Meselâ tütün, fındık gibi daha çok dış piyasaya arzedilen ziraî mahsullerimizin istihsal ve arzının, primler sebebile artması ancak zaman akımına bağlıdır. İç piyasa talebi ile dış piyasa talebinin rekabeti ile karşılaşan pamuk, meyva, hububat gibi ürünlerde primlerin tesirleri daha kısa vâdelerde belirebilir. İstihsal ritminin verdiği imkân nisbetinde, bu malların üretimi primlerden kısa vâdelerde tesir görebilecektir. Bir malın dış piyasada ikame elâstikliği ne kadar yüksek ise, iç piyasanın o mala talebi ne kadar elâstik ise, tanınan primler sayesinde o malın dış piyasaya kayması o kadar geniş ölçüde olur. Türkiyenin ihraç malları ya esasen arz elâstikliği az olan (geniş çapta tarım ürünleri) ve kısmen de daha çok dış piyasa için üretilen mallardır: (Tütün, fındık, kuru üzüm v.s.). Bu

halde istihsali artırmak ancak primlerin devamlı ve istikrarlı olması ile ve uzun devrede mümkündür. Yahut da bu mallar iç ve dış piyasa arasında paylaşılmaktadır. Bu son nevi mallarda çok kere iç talep elâstikliği de çok azdır. Bu iki sebepten, verilen primler çok kere bu malları iç talepten geniş ölçüde çekerek, dış piyasaya sürmeğe muvaffak olamaz. Dış piyasa fiatı; iç piyasaya nazaran prim dolayısile daha yüksek olduğu zaman dahi iç fiatların flexibilité'si ve dış piyasada mallarımızın ikame elâstikliğinin azlığı, geniş ölçüde bir yeni ahracat akımının doğumuna engel olur.

Primlerle yaratılacak iç - dış piyasaların fiat seviyeleri arasındaki farkların kolayca yeni bir ihracat akımı doğurmaması, başka bir deyişle, dış ticaret mekanizmasının lüzucetle *(viscosité)* geniş ölçüde malûl oluşu, Türkiye gibi dış ticareti millî gelirine oranla hayli düşük olan ve ihracat malları çeşitli olup, değişik piyasalara sürülen bir memlekette tabiî bir hâdisedir.

III — Devalüasyonun millî gelir üzerindeki tesirleri ve bütçe politikası:

Dévaluation'un iç piyasa mallarını dışarıya karşı ucuzlatarak ve dış piyasa malları da piyasa için pahalılandırarak oynadığı, ihracat akımını genişletici, ithalât akımını daraltıcı tesiri, her iki yönde işleme derecesi ne olursa olsun, kendini gösterecektir. Yukarıdaki izahatımıza bu iki akımdaki değişmelerin, dış ödeme dengesine nasıl tesir edeceğini araştırırken, dévaluation ameliyesinden sonra iç ve dış fiatları sabit farzettik. Gerçekte dévaluation'dan hemen sonra iç ve dış arz ve talep eğrilerinde, ameliyenin gerektirdiği hesabî kaymalardan başka değişiklik olmıyacağını farzetmek, gerçekle ilgisi zayıf bir varsayımdır. İstihsallerinde ithalât mal ve hizmetleri kullanan faaliyetler arz fiatlarını, dévaluation ameliyesini öğrenir öğrenmez değiştireceklerdir. Eğer fiatlar devlet kontrolü altında ise bu yükseliş potentiel vasıfta olacaktır. Maliyetlerdeki bu yükselme, çeşitli başka maliyet yükselmelerine sebep olacak ve dévaluation'u iç fiatlarda genel bir yükselme takip edecektir. Hayatın bu şekilde pahalılanması, süresi duruma göre değişik gecikmelerle, muhtelif işçi ücretlerine de aksedecektir.

Fiatların flexibilité'sin dediğimiz bu olay, değer düşürmenin (yahut primlerin) yarattığı iç - dış fiat farklarını; yani «dış tica-

ret primini» azaltacaktır. Bu yükselmenin az veya çok gecikmesiyle olması; dévaluation'dan beklenen, dış ödeme açığını azaltma veya kapatma imkânını, azaltır veya çoğaltır.

Biliyoruz ki, ücretlerin düşmesi, dış ticaret üzerinde, tıpkı bir dévaluation gibi tesir yapar. Ücretlerin yükselmesi ise bir *réévaluation*'dan (kambiyo rayici yükseltilmesi) farksızdır. Dévaluationdan sonra fiatların tekrar yükselmesi, dévaluation'un yukarıda izah ettiğimiz tesirlerini ortadan kaldırır. Değer düşürme eğer bir «hizalanma dévaluation'u» ise esasen, iç fiatlarla dış fiatlar arasında bir denge kuruluyor demektir ve böyle bir ameliyeden ihracat akımını artırıcı, ithalât akımını da kısıcı rol beklenemez. Bu halde, para değeri düşürülmekle, ithalâtı iyice cazip kılan ve ihracatı da hemen hemen imkânsız bırakan önceki rayiç yerine, dış ticareti daha âhenkli bir hale sokabilecek bir rayiç kabul edilmektedir.

Ağustos dévaluation'u, eski döviz rayicine bakarak, bir dereceye kadar, iç ve dış fiatları hizalamak, fakat daha çok da, ithalâtı kısmak, ihracatı teşvik maksadile yapılmıştır.

Dévaluation tesirile, dış ticaret dengesindeki herhangi bir düzelme, dış ticaret çarpanı vasıtasile millî ekonomide istihdam haddini yükseltir. Eğer istihsal elâstikliği mahdut ise neticede fiatları yükseltici bir enflâsyonist basınç kendini gösterebilir. Bu da, yeni rayicin gördüğü, ihracat kapılarını genişletme, ithalât kapılarını daraltma fonksiyonunu tamamen yok edebilecek bir fiat yükselmesine sebep olabilir.

Şimdi dévaluation sonunda ulaşılacak ihracat ve ithalât akımları seviyesini muhafaza için takip edilmesi gerekli politikanın ne olduğunu araştırabiliriz. Bundan sonraki tahlillerimizde meseleyi macro-économique açıdan ele alacağız.

1 — Dış ticaret açığımızın önemi ve bünyevî vasfı :

Dış ticaretimizin, 1947 senesindenberi, devamlı olarak açık verdiği malûmdur. Kalkınma halindeki genç memleketlerin, dış ticaretlerinin görünür kalemlerinin uzunca bir süre (bazan 20 - 30 sene) açık verdiği, fakat bunun herhangi bir iktisadî bunalıma sebep olmadığı, aksine kalkınmanın hızını da artırdığı iktisat tarihinde çok sık görülmüş bir hâdisedir. Fakat Türkiye'nin chronique

bir vasıf gösteren bu açığı, görünmez kalemlerdeki fazlalıkla, özel sermaye akımı beslememektedir. Açıklar vukubuldukça, Türkiye'den alacak sahibi yabancı teşebbüsler alacaklarını bazan kısmen, bazan da tamamen tahsil edemedikleri için Türkiye'ye kredi açmağa mecbur kalmaktadırlar. Yani açıklar ancak seneden seneye kapatılabilmekte, ve dış borçların muaccel olanları her sene artmaktadır. Bu açıkları kapatan görünmez kalemlerden biri de yabancı devletlerden (tamamına yakın bir kısmı Amerika Birleşik Devletlerinden) elde edilen yardımlardır ki bunun da istisnaî karakteri açıktır.

Türkiye ekonomisi, devamlı bir uzun vâdeli sermaye yatırımı akımından istifade etmemekle beraber, açık veren tediye bilânçosuna biraz fazlaca alışmış ve bunu normal saymağa başlamış görünüyor. Gerek para politikası gerek bütçe politikası, iç talep hacmini mecmu iç arza kıyasla daima daha yüksek seviyede tutmuş, bu ise dış ticaret açıklarının kabarmasına, ithalât eğiliminin gittikçe yükselmesine sebep olmuştur.

TABLO II.

Seneler	*İhracat Milyon T.L. £=2,80*	*Millî gelire oranı %*	*İthalât Milyon T.L. £=2,80*	*Millî gelire oranı %*	*Açığın ihracata oranı %*	
1948	551,0	6,25	770,1	8,7	—219,1	39,8
1949	693,9	8,4	812,6	10,4	—118,7	17,1
1950	737,6	8,2	799,9	8,5	— 62,3	8,4
1951	879,4	8,4	1.125,8	10,7	—246,4	28
1952	1.016,2	8,8	1.556,6	13,7	—540,4	53,2
1953	1.108,9	9,3	1.491,1	11,8	—382,2	34,5
1954	937,8	8,2	1.339,4	11,7	—401,6	43
1955	877,4	7,1	1.393,4	11,3	—516,0	58
1956	854,0	6,5	1.140,6	8,7	—286,0	33,2
1957	966,6	7	1.112,0	8,05	—145,4	15,1
1958	692,3	—	882	—	—190	27,5

İthalât, eğer 1953 den itibaren daha da artmamışsa, bu döviz buhranının artık başlamış olması ve *contigent* sisteminin tatbik edilmesi sayesinde olmuştur. İthalâttaki artışın durmasına rağmen, iç piyasada para hacmi şişmeğe devam etmiş ve bunun ya-

rattığı *inflationiste* basınç daima dış ticaret açıklarından gelen *déflationiste* etkinin çok üstünde olmuştur. Biliyoruz ki, kaynakların tam istihdamından sonra ilâve gelir yaratılması millî gelirde ancak *nominal* artışlar yapabilir. Para hacminin genişletilmesinin çarpan tesiri, ithalât eğiliminin yüksekliği yüzünden hafifliyebilirse de, memleketimizde ithalât imkânları iyiden iyiye daralmış olduğu için, fiatlardaki yükselmenin bu yönden gelecek etkilerle azalıp durması ümit edilemez. Her şeye rağmen, her sene kendini gösteren dış ticaret açıkları ise, içerdeki talep artışını tatmin edecek önemde değildir.

4 Ağustos arifesinde elde edilmiş olan istisnaî ithalât imkânları, belki bu sene de, önemli bir dış ticaret açığına imkân verecektir. Fakat unutulmamalıdır ki, yapılan dévaluation'dan beklenen bir sonuç da, ihracatımızın artmasıdır. Önümüzdeki senelerde vâdesi gelmiş, fakat yeni vâdelere bağlanarak ertelenmiş bulunan borçların da ödenmesi gerekecektir. Bütün bu sebeplerle ekonomimiz bir taraftan daha fazla ihracat yapabilecek bir konjonktüre, diğer taraftan da daha az dış ticaret açığı ile yetinebilecek, hattâ belki de dış ödeme dengesini (uzun vâdeli sermaye yatırımlarını hesaba katmak suretile) lehe çevirebilecek şekilde sıhhate kavuşturulmalıdır.

2 — İstikrar tedbirlerinin sebebi :

İşte Ağustos dévaluation'u yanı sıra alınan istikrar tedbirleri bu gayelere ulaşmak içindir. Para değerini düşürmenin, ihracat mallarımızı dış piyasaya karşı ucuzlatma tesirinin devam edebilmesi ve bu suretle ihracatımızın artabilmesi için fiatlarda istikrarın devamı şarttır.

Fakat unutmıyalım ki eski fiilî fiatların (bilhassa karaborsaya intikal etmiş ithal malları fiatlarının) esasen yüksek olması hesaba katılsa bile, dévaluation'un yeni maliyetleri önemli bir şekilde yükseltmiş olduğu muhakkaktır. Eğer tanınan primler de ihracatı teşvik ederse, ihraç mallarının arz elâstiklikleri az olduğundan, fiatlarında da bir yükselme olacaktır. İhraç edilebilir mallarımız o kadar mahduttur ki, ihracatta pek küçük artışlar bile bu malların fiatlarında önemli yükselmelere sebep olabilir. Eğer bu teşvik neticesinde, daha ziyade istihsal artmayıp da, esasen iç piyasaya arzedilmekte olan malların ihracına başlanırsa, bu malların

fiatlarının yükselmesi ve toplam iç talebin tatminsiz kalması yüzünden pahalılanmanın diğer fiatlarda da vukubulması muhtemeldir. Bu suretle dış ticaret çarpanı mekanizması istihsal elâstikliğinin azlığı yüzünden *inflationiste* bir basınç doğuracaktır.

Bütün bu mekanizma, Türkiye'de fiatların *flexibilité*'sinin çok yüksek olduğunu gösterir. İşte bunu önlemek için, bir taraftan ihracatın artırılmasını sağlıyacak dévaluation yapılırken, diğer taraftan da iç talebin kısılmasını sğlıyacak tedbirler alınmalıdır.

Kambiyo satış ve alış primleri arasındaki farkların biriktiği *Merkez Bankası Kambiyo Karşılık Fonu*'na tanınan iktisadî rol budur. Diğer taraftan kredilerin 4 Ağustos seviyesinde tutulması da, (o tarihten bu yana bu prensipten bazı sapmalar olmuştur) iç talebi yeni iktisadî politikayı bozmıyacak seviyede tutmak hedefini gütmektedir.

4 Ağustostan evvel uygulanmakta olan, fiilî prim sistemi piyasadaki para hacmini azaltacak şekilde değil, aksine artıracak şekilde işliyordu. Burada ihraç mallarımıza tanınan ve bu malların temin ettikleri dövizler üzerinden ödenen resmî primler yanısıra, ziraî mahsullerimizin fiatlarını yüksek tutan politikanın sebep olduğu *gizli prim* sistemine de işaret etmek gerektir. Bu suretle pahalı alınan (buğday), yahut maliyeti yüksek olan (şeker) bazı mallarımız, çok düşük fiatlarla ihraç ediliyor, neticede ihracatın temin ettiği döviz karşılığı piyasadan çekilen para, o malların müstahsiline ödenen paradan daha düşük bir seviyede kalıyordu. Bu ise para hacmini şişirici tesirler yapmaktaydı.

Şimdiki prim sisteminin ise, esas itibarile, talep söndürücü bir şekilde işlediğini söyliyebiliriz. Fakat bütün primler 620 kuruşa eriştiği zaman bu talep azaltıcı rol tamamen kaybolacaktır. Diğer taraftan, tarım ürünleri konusunda uygulanacak yeni fiatların, geçmiş senelerde olduğu gibi, para hacmini kabartıcı bir şekilde tesbit edilip edilmiyeceğini henüz bilmiyoruz [16].

Daha fazla ihracat yapılan ve daha az dış ticaret açığı veren bir ithalât - ihracat dengesine geçebilmenin, geçildikten sonra da

[16] Nitekim krom ihracı için ödenen primin 506 kuruşa çıkarılması ihtimali çok kuvvetlidir. Bunu diğerlerinin takip edip etmemesi baskı gruplarının etkinliğine bağlıdır.

bunu devam ettirebilmenin çaresi, toplu para hacmini, toplu talebi ve o vasıtayla fiat seviyesini kontrol etmektir. Dış ödeme açığını kapatabilmek için, dévaluation'dan hemen sonra kredi hacmini sabit tutmak ve piyasadaki *liquidité* hacmini daraltmağa çalışmak gerekir. Dévaluation bugüne kadar ihracat hacminde hissedilir bir artırma yapmamıştır.

3 — 1959 bütçesi ve istikrar politikası :

Acaba 1959 bütçesi, dévaluation'dan sonra takip edilen istikrar politikası ile âhenktar mıdır? Kısaca bu mevzua temas edelim. Önce devlet harcamalarının, sonra da devlet gelirlerinin Ağustos kararlarından ne şekilde etkileneceğini inceliyelim.

a) *Ağustos dévaluation'unun devlet harcamaları üzerindeki tesirleri :*

Yabancı memleketler üzerinde Devlet sektörünün, geçmiş senelerdeki kadar bir iştira gücüne sahip olabilmesi için, 2,2 kere daha fazla türk parası harcanması gerekmektedir. Diğer taraftan bu sektörün, döviz gerektiren harcamalarındaki normal yükseliş seyri de hesaba katılmak icap eder. Bu masraf yükselişinin sebep ve şümulü bu kadar açık olarak ortada iken bunun rakamla ifadesi bizim için imkânsızdır. Çünkü elimizde Devlet kesiminin döviz harcamalarının bir tablosu yoktur. Teferruatı belirten bir bilgiden vazgeçilsin (yani her hizmet için, Sağlık, Nafıa, Millî Eğitim, Millî Müdafaa, Dış İşleri vs. için tasrih edilmiş bilgiden vazgeçilsin) bu harcamaların toplu miktarı ve yükseliş seyri hakkında elimizde rakamlar olsaydı, bu yükseliş seyrinin gelecekte de devam edeceği, hiç değilse önemli bir azalma olmıyacağı faraziyesi altında, 1959 malî yılında, sırf dévaluation'un vasıtasız tesiri yüzünden âmme masraflarında husule gelecek artma, bir rakam olarak ifade olunabilirdi. Şüphesiz, Devlet sektörü için yapılan döviz tahsislerinin miktarı ve nevileri hakkında rakamlar ilgili dairelerde mevcuttur, fakat bizim elimizdeki yayınlanmış kaynaklarda bu çeşit bir bilgi derlemesi yoktur.

Dévaluation kararları, iç borçlar üzerinde herhangi bir tesir yapmamış olmakla beraber, dış borçları % 220 oranında artırmıştır. Bu artış genel bütçenin, katma ve diğer bütçelerin konsolide ve dalgalı borçları üzerinde vukubulmuştur. Artışın önemi aşağıdaki tabloda görülmektedir :

TABLO III.

DEVLET BORÇLARI

	1958 Temmuz	*1958 Ağustos*
A. Genel Bütçe :		
Dalgalı dış borçlar	85.085	273.464
Konsolide dış borçlar	715.842	2.186.967
B. Katma ve diğer bütçeler :		
Dalgalı	181.845	610.752
Konsolide	235.516	751.521

(Kaynak: Aylık İstatistik Bülteni. No. 56, Ekim 1958)

Ağustos kararları ve onu takip eden tedbirler (bu cümleden bazı maddelere yapılan zamlar), yükselmiş bir fiat seviyesinde istikrarı hedef tuttuğuna göre, bundan âmme masrafları da, artış şeklinde, müteessir olacaktır. Devlet, yeni dış ticaret rejiminin tesirile, fiatları doğrudan değil de dolayısile artan, mal ve hizmetlerin alıcısı olduğu nisbette bu fiat artışlarından müteessir olacaktır. Bu çeşit fiat yükselmesinin gerçekleşme sahası geniştir. Bu arada maliyetlerine her türlü döviz harcamaları giren müstahsillerin malları, keza ihraç primlerinin artması yüzünden fiatı yükselen ihraç malları ve bütün bunların tesirile hizmet erbabı ve işçilerin ücretlerinde vukua gelen artışlar zikredilebilir. Bütün bu fiat yükselmeleri, para ayarlamasının dolayısile husule getirdiği neticelerdir ve kamu harcamalarını da dolayısile müteessir eder.

Kamu harcamalarındaki bu artışın, toptan fiat indeksindeki artışla rabıtalı olacağı muhakkak ise de, onunla ayni oranda olmıyacağı da muhakkaktır. Memur maaşlarının, iki üç senedir devam eden hayat pahalılanmasının şimdiye kadar birikmiş tesirlerine bu sene, fakat ancak kısmen, uydurulmasına karar verilmiş olması dolayısile kamu harcamalarında husule gelecek yükselmenin, genel fiat dizisindeki —Ağustos tedbirlerinden sonraki— artıştan daha fazla olduğunda şüphe yoktur.

Son senelerde, kamu masrafları aşağıda görüldüğü gibi gelişmiştir :

TABLO IV.

(Milyon TL.)

	Carî masraflar	*Yatırımlar*	*Toplam*
1957	2.733	1.273	4.007
1958	2.980	1.495	4.476
1959 (Tasarı)	4.081	1.917	5.998

1959 yılında, kamu masrafları genel toplamında artış oranı % 34 dür. Halbuki 1958 de 1957 ye nazaran genel dengede artış oranı % 11 den ibaretti. 1957 senesinden bu yana gerçekleşen fiat yükselmeleri gözönünde tutulursa, bütçedeki masrafların bu genel yükselişinin önemli bir kısmı, yükselen konjonktür karşısında sadece izafî kalmaktadır. 1958 senesindeki artışların da, tamamına yakın bir kısmının, memur maaşlarına yapılan zamma ayrıldığı düşünülürse, Devlet kesiminin satınalma gücünde gerçek anlamda bir artış olmıyacak, hatât belki de bir azalma olacaktır.

Nihayet işaret edelim ki, yatırımların genel harcamalara oranı 1958 de % 33.2 iken 1959 da % 32.18 e düşmüştür. Yatırımlara ayrılan meblâğlar, geçen seneye göre % 28.2 arasında artmış olmakla beraber, bilhassa döviz ödemeleri gerektiren yatırım masraflarının önemi gözönünde tutulursa, burada da artışın büyük bir kısmının, belki de tamamının gerçek olmayıp izafî olduğuna hükmedilebilir.

Bütçe masraflarında bu yıl teklif edilen artış (% 34) ortaya çok önemli bir finansman meselesi çıkarmaktadır. Bunun piyasada yeni bir fiat yükselmesi yaratıp yaratmaması bir taraftan malî yıl içinde dış ticaret dengesinin durumuna, diğer taraftan Ağustostan bu yana uygulanan istikrar politikasının yürütülme şekline bağlıdır. Eğer kamu harcamalarında (merkezî ve mahallî) bütün bu bahsettiğimiz yükselmeler ve iktisadî devlet teşekküllerinin harcamaları, sağlam finansman kaynaklarından —emisyon ve genişletilmiş krediye başvurulmaksızın—, karşılanırsa, istikrarın devam edeceği tahmin olunabilir. Keza hatırlatalım ki, bugün hâlâ devam eden fiat yükselmeleri, Ağustostan itibaren gerçekleştirilmesine çalışılan istikrar politikasının icapları olarak ve iktisadî birimlerin para ayarlamasından sonraki duruma intibaka çalışmalarının neticesidir.

Dedik ki yüksek seviyede istikrar, eğer devletin ve iktisadî devlet teşekküllerinin harcamaları sağlam kaynaklardan finanse edilirse, gerçekleşebilir. Şimdi devlet varidatının Ağustos kararlarından ve onu takip eden politikadan nasıl müteessir olacağını görelim.

b) *Paramızın değerine ait kararların 1959 malî yılı gelirleri üzerindeki etkileri :*

Bilindiği gibi, para ayarlamasının ilk tesir sahası ithal olunan malların fiatlarıdır. Dış piyasadan satın alınan malların dolar kıymeti aynı kalsa bile (yani hacim itibarile ithalât ayni kalsa bile), ithalâtın Türk parası olarak değeri, dévaluation'dan sonra % 220 oranında yüksek olacaktır.

Gümrük sistemimiz *ad valorem* esasına dayandığına göre, hacim itibarile geçen yılların aynı olan bir ithalât, 2,2 misli fazla gümrük hasılatı sağlıyacaktır. Keza, esas itibarile değer esasına göre tesbit edilmiş olan, ithalden alınan istihsal vergisinde de böyle kendiliğinden bir artış vukubulacaktır. Bütün bu zikrettiklerimiz, sırf dévaluation sebebile, gümrük ve ithalde alınan istihsal vergileri hasılatında kaydedilecek artışlardır.

Diğer taraftan biliyoruz ki bu sene sağlanan dış yardımlar yüzünden ithalât imkânlarımız hacim itibarile, 1957 ve 1958 yıllarına kıyasla önemli miktarda artmıştır. Bu artışın ne kadar olduğunu şimdiden kesin olarak söylemek imkânsızdır. Sağlanan yardım, esas itibarile, 359 milyon dolar olmakla beraber, bundan 1959-1960 malî yılı içinde istifade edilebilecek kısmının ne kadar olacağı şimdiden kesinlikle tesbit edilemez. Keza her sene yapılmakta olan mutad yardımı ve 44 milyon dolarlık Marshall plânı borç tecili, yatırımdan düşülürse, sağlanan munzam ithal imkânı 200 milyon dolar civarında tahmin edilebilir. Bu ithal imkânının acaba ne kadar bir kısmı 1959 - 60 malî yılında gerçekleşecektir?

Nihayet tekrar hatırlatalım ki, 1957 ve 1958 de Devlete önemli meblâğlar sağlamış olan *hazine hissesi*'nin (ki nisbeti ithal malının nev'ine göre % 5 - 10 dan % 40 a kadar değişmektedir), akaryakıt hariç, kaldırılması da varidatın azalması yönünde bir tesir icra edecektir (1959 Bütçe tasarısında ,akaryakıttan alınacak hazine hissesinin 100 milyon lira varidat getireceği tahmin edilmiştir). Dévaluation yüzünden, gümrük gelirlerinde vukubulacak yük-

selme, bu sebeple tam % 220 olmıyacak, belki sadece % 120 - 130 civarında karar bulacaktır. Hükûmet bu iki etken yüzünden; yani dévaluation'un ithal edilen malların Türk parası ile kıymetini artırması ve sağlanan yardımların ithalâtı hacim itibarile artırması sebebile, 1959 malî yılında, gümrük vergileri hasılatının 700 milyona, ithalde alınan istihsal vergisi hasılatının 780 milyon liraya ulaşacağını tahmin ediyor.

Eğer genel ithalât hacmine 200 milyon dolar tutarında bir imkân ilâve olunursa, gümrük ve ithalde alınan istihlâk vergisi için yapılan 1.700 milyonluk varidat tahmini gerçekleşebilir. Ancak bu tahmini şu iki ihtimal aksatmaktadır: 1. Bahis konusu ilâve ithal imkânının, 1959 senesi içinde tamamının değil de belki sadece bir kısmının gerçekleşebileceği, 2. ithalât rakamlarımızda, ihracatın daralması yüzünden birkaç yıldır devam eden umumî bir azalma temayülünün —yeni primlere rağmen— seyrini muhafaza etmesi.

Ağustos kararlarının istikrarı sağlaması, aşırı talebi kısması, enflasyonu durdurması (bu husus henüz tamamen gerçekleşmemiştir) dolayısile muamelât hacmindeki azalışın vergi varidatı üzerindeki tesirlerini de şu şekilde özetliyebiliriz :

Bu tesirlerin birincisi vergi varidatını artırıcı, ikincisi ise azaltıcı istikamette rol oynarlar. Bu tesirlerin vüs'ati ise vergi sistemimizin konjonktür hassasiyeti ile doğru orantılıdır.

Kısaca ifade etmek lâzım gelirse, vasıtalı vergiler, konjonktür hassasiyetleri yüksek ve gecikmesiz olduğundan, fiat yükselmesinden müsbet bir şekilde, muamelât azalmasından ise menfî bir şekilde müteessir olacaktır. 1959 bütçe lâyihasında vasıtalı vergiler hasılatı için yapılan tahminler, geçen yıllarda müşahede edilmiş artış seyrinin bazan artırma yapılarak, 1959 a teşmil edilmesile bulunmuktur. İstikrar politikası yüzünden, muamelât hacminde azalma, yahut duraklama olması ve en az kötümser ihtimalle geçen yıllardaki artış hızının yavaşlaması kuvvetle muhtemeldir.

Bu yüzden ise vasıtalı vergilerin varidat tahminlerinin tahakkuku ihtimali azalmaktadır.

İthalât imkânlarının, muamelât hacmini artırıcı tesir yapacağı muhakkak ise de, bu tesir bahsettiğimiz zıd tesiri gidermek kudretinden çok uzaktır. Bu itibarla dahilde alınan istihsal vergisi (1959 bütçesinin tahmini 580 milyon), banka ve sigorta muamele-

leri vergisi (tahmini 215 milyon) hasılatının tahminlerine uygun bir şekilde gerçekleşmesi ihtimali kuvvetli değildir.

Gelir ve kurumlar vergisine gelince, bunların beyannameye dâyananları bir yıl gecikme ile ödendiğine göre, 1959 tahsilâtı 1958 de elde edilen gelirler üzerinden ödenecektir. Bu gelirler ise, 1958 yılı sonunda gözüken iş âlemindeki durgunluktan bir dereceye kadar etkilenecektir. Kaldı ki 1959 da istikrar programı yüzünden devam edecek olan işlerdeki durgunluk, vergiyi bir sene gecikme ile beyan eden tüccarı, çok daha az gelir beyanına sevkedecek yani matrah gizlemeleri artacaktır. Bu yıl memur maaşlarının artırılması, ve ona paralel ücret artırmaları gelir vergisi hasılatını artırıcı bir etkendir. Fakat 1958 de 1959 bütçe tasarısı, gelir vergisi hasılatının 1.150 (yahut 1.200) milyondan 1.500 milyona ulaşacağını tahmin etmektedir ki, gelir vergisi tahsilâtının geçen yıllardaki inkişafına nisbet edildiği zaman bile, bu tahmin bize hayli geniş görünmektedir.

Nihayet, dengenin bozulmamasını gerektirecek etkenler arasında, bir çok devlet faaliyetlerinin, arzettiği mal ve hizmetlere zam yapmış olması zikredilebilir. Keza, bir çok iktisadî devlet teşekküllerinin ürünlerine zam yapmış olmaları da, bunların açıklarını talebi şişirici kaynaklardan (kredi, merkez bankası avansları) kapıyarak iktisadî dengeyi bozmaları ihtimalini azaltmıştır. Maamafih bu teşekküllerin kullandıkları işçi ücretlerine zam yapmak mecburiyetinde kalabilecekleri ve girişmiş bulundukları takatlarını aşan yatırım programları da unutulmamalıdır.

Gelecek senelerde ise, bir ihracatı teşvik siyaseti ancak iç talebi kısan (bütçe fazlası, kredi tahdidi, v.s.) bir iktisadî politika ile mümkün olur.

IV — Sonuç:

Görülüyor ki bir dévaluation'un ihracatı teşvik fonksiyonu umumiyetle sanıldığından çok daha zayıftır. Dévaluation neticesinde iç ve dış mal ve hizmetlerin fiatları arasında fark yaratılması, böylece ihracatın artırılarak ithalâtın tahdit edilmesi ve dış ödeme dengesinin düzeltilmesi sanıldığı kadar kolay işleyen bir mekanizma değildir. Bu hususta yapılan araştırmalar bir çok memleketlerin, dévaluation'la dış ticaret açıklarını düzeltemiyeceklerini orta-

ya koymuştur. Para değerini düşürmenin fiat farkı yaratıp ihracat akımlarını artırmak ve ithalât akımlarını ise kırmak yoluyla dış ödeme dengesini düzeltmek hususunda elverişsizliği, elâstikiyetler hakkında kötümser bir kanaatin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Kanaatimizce az gelişmiş ve dünya ticaretinde mühim bir yer işgal etmiyen ekonomiler için bu kanaati paylaşmağa imkân yoktur. Buna karşılık, bu memleketlerde dévaluation neticesinde ihracatın artıp ithalâtın azalması, iç piyasada toplu talep ve arz arasında bir dengesizlik vücude getirebilir. Bu suretle husule gelecek açık, çarpan tesirile yayılır. Az gelişmiş ve daha çok ziraate dayanan bir ekonominin istihsal elâstikliği pek mahdut olduğundan, millî gelirdeki artışlar da tamamen nominal olur. Bu suretle fiatların umumî artışı da, dévaluation'un yarattığı yeni ithal ve ihraç akımlarını durdurur ve dış ticaret açığını dévaluation'dan evvelki, bazan daha da kötü, bir duruma sokar.

Tamamen tahminlere dayanmakla beraber, öyle sanıyoruz ki, 1959 bütçesi de expensioniste bir karakterdedir ve istikrar politikası mantığına tam mânasile uymamaktadır.

Eğer bir ihracat fazlası sağlamak isteniyorsa, para hacmini kredi politikası ile azaltmak yerine veya onun başarıya ulaşamadığı ölçüde, bütçe harcamalarında kısma politikası bir araç olarak kullanılabilir. Dış ticaret açığının kapanması, hattâ eflâtunî bir ihtimal olmakla beraber, birikmiş borçların ödenmesi için dış ticaret fazlası sağlanması, ancak ihracattaki artışın çarpan tesirini giderici bir bütçe politikası uygulanmakla mümkün olur.

Türkiye'nin bünyevî dış ticaret açığı, bazı seneler genel ihracat tutarının % 58 ini teşkil etmiştir (1955). Türkiye bu kadar yüksek dış ticaret açıkları yapmakla, uzun yıllar imkânlarının üstünde yaşamıştır. Ürettiğinden daha fazlasını, istihlâk ve yatırım şeklinde sarfetmiştir. Böyle bir dış ticaret açığının kapatılması, ancak ihraç edilebilir mallar üzerindeki yerli talebin çok önemli oranlarda azaltılması ile mümkün olacaktır. Yani gerek fertlerin, gerek hükûmetin, harcamalarda önemli kısmalar yapmaları zorunludur. Kambiyo Karşılık Fonunun piyasadan para emme fonksiyonu sona erdiği zaman, bütçe ve kredi politikası bu gayeye hizmet edecek şekilde yürütülmelidir. Ancak iç piyasada azalan talebin, istihdamı azaltıcı tesiri, ihracatın artışı ile bertaraf edilmelidir. Aksi takdirde, tarım ürünlerimizin arz elâstikliği zayıf olduğun-

dan, ihracatta önemli bir artış olmaz ve sanayide de işsizlik başlıyabilir.

Devlet kesiminin masraflarındaki bu azalmanın, yani yaratılacak bütçe fazlasının *déflationniste* çarpan tesiri, gelirlerde ve istihlâkte bir azalma yapacaktır. İstihlâkin azalması, primlerle teşvik edilen ihraç için talebin, fiatlarda yeni bir yükselişe sebep olmaksızın ihracatımızı artırmasını mümkün kılacaktır. İçinde bulunduğumuz 1959 yılı istisnaî bir yardım senesi olduğuna göre, bu yardımın *déflationniste* tesiri, bu seneki bütçenin ve geçen senelerden birikmiş talebin *inflationniste* tesirini telâfi edebilir. Fakat ihracatta da önemli bir artış beklenemez.

Dévaluation'dan sonra dış ticaret açığının kapanmasını sağlıyacak böyle bir ihracat fazlasının ve ithalât noksanının, fiatları derhal ve kolaylıkla yükseltmesine, fiat *flexibilité*'sinin yüksek olması diyoruz. İşte *dévaluation*'un az gelişmiş memleket dış ödeme dengesini düzeltmesine en büyük engel bu fiat *flexibilité*'sidir. Bu hususta beslenecek kötümserlik, yukarıda temas ettiğimiz, uzun tartışmalara yol açmış bulunan, elâstiklikler kötümserliğinden çok daha haklı sebeplere dayanmaktadır.

Fiat *flexibilité*'si kötümserliği, ancak *dévaluation*'la birlikte çok sıkı bir istikrar ve bütçe fazlası politikası uygulanarak giderilebilir.

Nisan 1959

GERİ KALMIŞ MEMLEKETLERDE KAPİTAL BİRİKİMİ *
VE
VERGİ POLİTİKASI

Gülten KAZGAN
İktisat Fakültesi

Merkezî bir planla yönetilen Doğu bloku dışında kalan geri kalmış memleketler, iktisadî kalkınmada «karma ekonomi» sisteminin esas olacağını kabul etmektedir. Diğer bir deyişle, kamu teşebbüsü yanında, bu anlayışa göre özel teşebbüs de kalkınmaya iştirak edecek ve gelişmenin bir plâna dayandırıldığı hallerde, plânda belirtilen hedeflerin gerçekleştirilmesinde rol oynayacaktır.

Batı Dünyası devletin ekonomi politikasında ezici bir rol oynadığı sistemlerden politik kaygular dolayısile çekinmekte, bununla beraber, geri kalmış memleketlerin gelişmesinin sadece özel teşebbüsten beklenemiyeceğini de iktisat ilminin ışığında anlamaktadır. Bu bakımdan, çağımızda ideolojik çarpışmaların orta-çağ haçlı seferleri kadar fanatik olduğu ve en az onlar kadar ekonomik sebeplere dayandığı düşünülürse, geri kalmış memleketlerde topyekûn devletleştirmeğe gitmeksizin kalkınmayı sağlamak amacının gerekçesini anlamak kolaylaşmaktadır. Kalkınma plânının hedeflerinin gerçekleşip gerçekleşmemesi dış yardımların tutarına bağlıdır; dış yardımlar ise geniş ölçüde özel teşebbüsün de geliştirilmesi şartına dayandırılmaktadır.

---

* Bu etüdün yazılmasında International Association for Income and Wealth'in Ağustos 1962 de İstanbul'da toplanan Bölge Konferansına sunduğumuz, «Liquidity Preference and Capital Formation in Under-developed Countries», başlıklı tebliğimiz ve bu tebliğe yapılan tenkitlerden geniş ölçüde yararlanılmıştır.

Etüdde enflasyon şartları altında fertleri servet kalemi (asset) tercihlerinin rasyonel davranışlara uygun olduğu farzedilmiştir. Bu faraziyeye karşı tebliğe yaptığı tenkitte Sayın Prof. R. Ş. Suvla, Türkiyede Merkez Bankasının ihraç ettiği büyük kupürlerin küçük bir kısmının tedavülde bulunduğu ve dolayısile enflâsyon şartları altında dahi para iddiharının mevcut olduğunu belirtmiştir. Diğer bir deyişle, rasyonel olmayan davranışların da bulunduğunu kabul etmek gerekecektir.

Ancak, gerek Batılı gözlemciler gerek bu memleketlerin toplumbilimci ve iktisatçıları, piyasa mekanizmasının aksaklığı, dıştan istifadelerin eksikliği v.b. sebepler yanında bir taraftan fertlerin tercihlerinin bir taraftan da yüksek kâr imkânı vâdeden sahaların uzun vâdeli sınaî yatırımlar olmayıp bu ekonomilerin işleyişindeki aksaklıklar dolayısile kısa vâdede yüksek gelir sağlama imkânı veren verimsiz faaliyetler olmasının menfi etkilerini belirtmektedir. Diğer bir deyişle, geri kalmış memleketlerde gerek fertlerin tercihleri gerekse ekonominin işleyişindeki aksaklık dolayısile özel teşebbüs elinde uzun vâdeli iktisadî gelişmeye hizmet edecek kapital birikimi bazı güçlüklerle karşı karşıyadır.

Bu incelememizde, önce özel teşebbüs elinde kapital birikimini uzun vâdeli sınaî yatırımlardan çok diğer verimsiz alanlara sevkeden sebepleri inceliyecek ve ikinci kısımda vergi politikası yolile bunun ne şekilde önlenebileceğini araştıracağız.

I — Geri kalmış memleketlerde özel teşebbüs elinde kapital birikimini engelliyen bir sebep :

Para teorisi bize fertlerin muamelât saiki, ihtiyat saiki ve spekülâsyon saiki ile para talep ettiklerini söyler. Muamelât saiki ile talep edilen para aktif fonları, ihtiyat ve spekülâsyon saikleri ile talep edilen para âtıl fonları teşkil eder.

Muamelât saiki ile para talebi konusunda uzun boylu durmağa bir sebep yoktur; geri kalmış memleketlerde de ileri sanayi memleketlerinde olduğu gibi muamelât saiki ile para talep edilmektedir. Ancak, diğer iki saikle talep edilen para bakımından sözkonusu iki gurup memleketler arasında önemli bir fark bulunduğunu gösteren deliller mevcuttur. Geri kalmış memleketlerin bünyesi ile ilgili faktörler ihtiyat saiki ile para talep edilecek yerde âtıl servet kalemleri birikimini teşvik ettiği gibi spekülâsyon saiki ile para talebi de yerini spekülâsyon gayesile elde tutulan mallar ve servet kalemlerine bırakmaktadır. Bundan ötürü, ileri sanayi memleketlerindekinden farklı olarak geri kalmış memleketlerde talep edilen bütün parayı muamelât saikine bağlamak, ve âtıl fonlar talebi yerine âtıl servet kalemleri talebini incelemek yerinde olacaktır [1].

---

[1] A. Hansen, «Para Teorisi ve Maliye Politikası», (Çev.: A. Kılıçbay) İstanbul, 1961, s. 166 - 172. Nitekim yazar, «... Tabiî kaynakları itibarile zen-

Nitekim, geri kalmış memleketlerde para stoku ileri sanayi memleketlerine nazaran millî gelirin çok küçük bir oranını teşkil eder. İstatistikî araştırmalar, para arzının gelirden daha sür'atli bir artış göstermesi dolayısile, nüfus başına geliri yüksek olan ileri sanayi memleketlerinde bu oranın da sür'atle yükseldiğini ortaya koymaktadır [2]. Hernekadar geri kalmış memleketlerde ekonominin henüz önemli bir kısmının para ekonomisi içine girmemiş olması aynı sonucu verebilirse de, herhalde yukarıda belirttiğimiz gibi, âtıl fon talebinin yerine bu memleketlerde âtıl servet kalemleri talebinin yer almasının da bir payı olmak gerekir.

Diğer taraftan, geri kalmış memleketlerin bu özelliği bu ekonomilerin işleyişindeki aksaklıklarla yakından ilgili oldukları gibi gerek doğrudan doğruya etkileri gerekse dolaylı etkileri dolayısile kapital birikimini de engellemektedir.

a) *İhtiyat saikiyle servet kalemleri talebi :*

Geri kalmış memleketlerin ekonomik ve sosyal bünyesi elde para değil fakat paraya kolayca tahvil edilebilir ve daima hazır bir alıcı ve satıcı piyasası olan servet kalemleri tutulmasını teşvik etmektir. Gerçekten, geri kalmış memleketler üzerinde çalışan Batılı iktisatçıların dikkatini çeken bu tercihi açıklıyabilmek için «gösteriş için istihlâk, toprağa bağlanan sosyal statü» gibi sosyal değerleri ileri sürmeleri pek yaygındır [3]. Oysa, kıymetli halılar, çok sayıda mesken, kıymetli taşlar, toprak, yabancı para (döviz) gibi servet kalemlerinin ihtiyat saiki ile millî para yerine elde tutulmasını gerektiren sebepler mevcuttur. Toplumsal değerlerle açıklanmak istenilen bu tercihler geniş ölçüde ihtiyat saikine bağlanabilir.

İhtiyat saiki ile para talebi, kısaca, «ak akça kara gün içindir» atasözü ile açıklanabilir. Ancak, geri kalmış memleketlerde siyasî istikrarsızlık, özellikle enflâsyonist fiyat artışları ve çoğu zaman bunun kaçınılmaz sonucu olan devaluasyon gibi olaylar memleket parasına olan güveni sarsmakta ve fertlerde millî paradan

---

gin, sınaî bakımdan geri kalmış, bununla beraber sür'atle inkişaf eden memleketlerde... kemmiyet teorisi ve pür para teorisi hakikî hüviyetlerini bulurlar,» demektedir.

[2] C. P. Kindleberger, «Economic Development», New York, 1958, s. 101 - 103.

[3] A. Lewis, «The Theory of Economic Growth», London, 1955, s. 26-29.

kaçma yönünden bir eğilim yaratmaktadır. Aynı olay, fertler gibi siyasî istikrarsızlık ve enflâsyonun etkileri altında kalan firmaların bilânçolarını incelemekle de ortaya konabilir. Fiyat artışlarının amortisman fonları ve ihtiyat akçelerinin değerini tüketmesi, tıpkı fertler gibi firmalarda da aktif kalemlerin gerçek değerini muhafaza edebilecek gayrimenkullere, mal stoklarına kaymasına yol açmaktadır.

Gerek fertlerin gerekse firmaların, enflâsyon ve siyasî istikrarsızlık gibi ihtiyat saiki ile tutulan paranın değerini hiçe indirebilen olaylara devamlı olarak maruz kaldığı geri kalmış memleketlerde, bu bakımdan, çeşitli servet kalemlerine kayılmasını olağan saymak gerekir. Nitekim, memleketimizde, enflâsyonist fiyat artışlarının başladığı 1954 yılından itibaren genel yatırımlar içinde meskenlere ayrılan oran yükselmeğe başlamış, 1950'de % 26,1 ini teşkil ederken 1955'de % 33,3 ğa çıkmıştır [4]. Millî gelir içinde mesken gelirlerinin 1955'den sonra sür'atle yükselen bir oran kapsaması [5] enflâsyonun etkisi altında tasarrufların önemi artan bir oranının gayrimenkul sahasına kaydığını gösterir. Herhalde, ihtiyat saikı ile elde tutulan servet kalemlerine kaymayı açıklamak bakımından enflâsyonist fiyat artışlarının rolü küçümsenmemek gerekir.

b) *Spekülâsyon saiki ile mal ve âtıl servet kalemleri talebi :*

Para teorisi bize âtıl fonları teşkil eden diğer bir kalemin spekülâsyon saiki ile elde tutulan paralar olduğunu söylemektedir. Fertler faiz haddi ve dolayısile tahvil fiyatlarındaki değişmelerden yararlanmak üzere para talep eder; faiz haddi ne kadar düşükse, likidite tercihi veri iken, spekülâsyon saiki ile elde âtıl tutulan fonlar o kadar fazla olacaktır. Fiyat istikrarı bulunan ve dolayısile spekülâtif faaliyetlerden kazanç elde etmek imkânı faiz haddindeki değişmelere inhisar eden ileri sanayi memleketlerinde [6] ayrıca sermaye piyasasının gelişmiş bulunması para ile menkul kıymetlerin birbirini kolayca ikame etme imkânını sağlamaktadır. Tabiî, buna halkın menkul kıymetlere plasman yapma imkânı yanında alışkan-

---

[4] K. Gürtan, «Türkiye'de Yatırımlar», İstanbul, 1959, s. 148.

[5] Millî gelir içinde mesken gelirleri 1953'de % 2, 4iken 1960 da % 4,5'a yükselmiştir. (Türkiye Millî Geliri, 1948, 1953 - 1960, İ. Ü. M. Yayın No. 420).

[6] Bu fikir bize sayın Prof. Dr. Sabri Ülgener tarafından verilmiştir.

lığı bulunduğunu da eklersek, para ile tahvillerin çok yakın «ikame malları» olduğu ortaya çıkmaktadır.

Açıktır ki, ileri sanayi memleketleri bakımından gerçekleri yansıtan teorideki spekülâsyon saiki ile para talebi geri kalmış memleketler bakımından gerçeklerden oldukça uzak kalmaktadır. Nitekim, Keynes'den önce yazan iktisatçılar da spekülâsyon saiki ile para talebinin bekleyişlerle yakından ilgili olduğunu anladıkları halde, bu bekleyişlerin faiz haddi değişmeleri değil fakat mal fiyatlarındaki değişmelerle ilgili olduğunu ileri sürmüşlerdi; zira, para ile yakın ikame imkânı olan kalemin mallar olduğu kabul edilmekteydi. Halkın mal fiyatlarının gelecekte takip edeceği seyirle yakından ilgilenmesi, mal fiyatlarının yükseleceğini beklediği hallerde parayı mala tahvil edebilme imkânından yararlanabilmek içindi. Bugün ileri sanayi memleketlerindeki durumu açıklıyamadığı için Keynes'in karşı koyduğu gelenekçi teorinin görüşü ise geri kalmış memleketlerdeki gerçeklere çok daha uygun düşmektedir.

Bir kere, sözkonusu memleketlerde parayı yakından ikame eden, sermaye piyasasının gelişmemiş olması dolayısile tahviller değil fakat mallar ve servet kalemleridir [7]. Bundan başka, zaman içinde büyük değişmeler gösteren ve dolayısile spekülâtif kârlar elde edilmesi imkânını veren faiz nisbeti ve dolayısile tahvil fiyatları olmayıp mal ve servet kalemleri fiyatlarıdır. Geri kalmış memleketler ayrıca, arz elâstikiyetinin düşüklüğü gibi sebepler dolayısile devamlı fiyat artışlarına maruz kaldıklarından, fiyat yükselişleri çok önemli olabilmekte ve zaman içinde fiyat farklarından yararlanmak demek olan spekülâsyon faaliyetinin mallar ve servet kalemleri üzerinde olmasının gerekçesini açıklamaktadır.

Geri kalmış memleketlerde bir taraftan strüktürel değişmelerin yol açtığı mal ve servet kalemleri fiyatları değişmeleri —meselâ, nüfus artışı, şehirleşme, şehirlerin çeşitli bölgelerine atfedilen tercihlerin gösterdiği değişmeler, kamu yatırımları ve hizmetleri etkisi ile olduğu gibi— bir taraftan da enflâsyonist eğilimin yol açtığı mal ve servet kalemleri fiyatları değişmeleri sözkonusudur— enflâsyonun yol açtığı dış tikanıklıklarının tesirile döviz ve altın fiyatlarındaki yükselişler, bazı ithal mallarının dışarıdan sürekli olarak sağlanma imkânının bulunmaması dolayısile gösterdikleri fiyat

[7] A. Hansen, a.g.e., s. 160.

artışları, devalüasyon ihtimalinin ortaya çıkması, enflâsyonun paradan mala kaçışı körüklemesi dolayısile enflâsyon devrelerinde reel kıymetini kaybetmiyen, hattâ taleplerinin sür'atle yükselmesi dolayısile fiyatları genel fiyat seviyesinin önünde giden gayrımenkuller gibi.

Kısacası, geri kalmış memleketlerin gerek geçirdiği bünye değişmeleri gerekse işleyişindeki aksaklıklar dolayısile spekülâsyon saiki ile elde mal ve servet kalemleri tutulmasını, bunlar paraya çevrilir çevrilmez tekrar mala ve servet kalemlerine dönülmesini teşvik eden sebepler mevcuttur. Nitekim, enflâsyonun geniş ölçüde tesiri altında kalan memleketimizde 1950 - 60 yılları arasında bu olay çok açık bir şekilde görülmüştür[8]. Mal ve âtıl servet kalemleri talebinin bu özelliği dolayısile, talep edilen parayı sadece «muamelât» saikına bağlamak, ve sadece «gelir muameleleri» ile «servet kalemleri muameleleri» arasında bir ayırma yapmakla geri kalmış memleketlerdeki durumu açıklamak mümkün olacaktır.

II — Dayanıklı mal ve âtıl servet kalemi talebinin kapital birikimine tesiri :

İleri sanayi memleketlerinde ihtiyat ve spekülâsyon saiki ile elde âtıl tutulan fonlara paralel olarak geri kalmış memleketlerde mal ve âtıl servet kalemi tutulmasını ve bu olayı açıklıyan sebepleri yukarıda kısaca belirtmiş bulunuyoruz. Ancak, sözkonusu olay ekonomik tesirlerden yoksun, toplumsal nitelikleri gösteren önemsiz bir mesele olmaktan çok uzaktır. Kanaatimizce, ihtiyat ve spekülâsyon saikinin mal ve âtıl servet kalemi talebi şeklinde belirmesi doğrudan doğruya ve dolaylı tesirleri bakımından kapital birikimini sınırladığı gibi spekülâsyon saiki da özel teşebbüsün kalkınmaya hizmet edecek sahalara kaymasına imkân bırakmıyan bir durum yaratmaktadır. Aşağıda, bu mesele üzerinde durulacaktır.

a) *Kapital birikimi üzerinde doğrudan doğruya tesirleri :*

Gerek ihtiyat gerekse spekülâsyon saiki ile elde tutulan mal ve âtıl servet kalemlerinin terkibi incelendiğinde, kapital birikimi

---

[8] Memleketimizde iddihar olayının görüldüğü tek zaman 27 Mayıs hareketinden sonra psikolojik tesirlerle ortaya çıkmıştır. Nitekim, bu devrede para arzındaki önemli artışlara rağmen, iddihar olayı fiyat seviyesindeki yükselmeyi engellemiştir.

üzerindeki tesirleri itibarile bunların hepsini bir arada mütalâa etmenin mümkün olmadığı açıkça görülebilir. Bu bakımdan, çeşitli kalemleri etkilerine göre sınıflandırarak ele almak daha yerinde olacaktır.

Elde tutulan mal ve servet kalemlerinin bir kısmı istihsal kaynaklarını yatırımlardan istihlâke kaydırmaları dolayısile yatırım imkânlarını azaltmaktadır. Mesken inşaatı, kıymetli istihlâk eşyası istihsali (halı, kürk gibi) bu kategoriye girer. Ekonomideki istihsal kaynakları veri ise, bu kaynakların ne kadar büyük bir kısmı bu sahaya ayrılıyorsa, yatırıma ayrılacak kaynakların o kadar az olacağı açıktır.

Âtıl servet kalemleri içinde ikinci bir kategori «tekrar istihsali mümkün olmayan mallar» olarak sınıflandırılabilir. Toprak, memleket içinde istihsali veya memlekete ithali bulunmadığı hallerde altın ve diğer kıymetli madenler bu kategoriye girer. (Ancak, memleket içinde istihsal edildikleri veya ithal edildikleri hallerde, istihsal kaynaklarının bir kısmını massetmeleri sözkonusu olacağına göre, bu halde toprak değil fakat tekrar istihsali mümkün olan kıymetli istihlâk eşyası ile beraber sınıflandırılmaları gerekir).

Tekrar istihsali mümkün olmıyan kalemler, talep arttığı hallerde istihsalleri artmıyacağına göre, istihsal faktörlerinin yatırım sahalarından transferini gerektirmiyecek demektir. Diğer bir deyişle, bunların arz elâstikiyeti (0) olduğuna göre, istihsal değil fakat sadece fiyat artışlarına yol açmaları sözkonusudur[9]. Bu özellikleri dolayısile de bu kalemlere karşı talebin kuvvetli olması ve yükselme eğiliminde bulunmasının kapital birikimini menfi şekilde etkilemiyeceği iddia edilebilir. Ancak, bunların fiyatlarının yükselme ihtimali, geri kalmış memleketlerde bu kalemler üzerinde spekülâsyon yapan bir zümrenin bulunmasına yol açmaktadır. Bu zümre, sınaî yatırım yerine toprak, gayrimenkul, altın, döviz alım satımı ile meşgul olan potansiyel müteşebbislerdir. Özel teşebbüsü güden kâr haddi, sözkonusu alım satım muamelelerinde sınaî yatırımlarda olduğundan daha yüksekse, özel teşebbüsün kendi açısından gerekli ve yeter şart mevcut demektir. Ancak, bütün ekonomi açısından meseleye bakıldığında, müteşebbislik kabiliyet ve yeter-

[9] N. Rosenberg, «Capital Formation in Underdeveloped Countries», American Economic Review, September 1960.

liğine sahip olanların istihsale hiçbir şey katmayan spekülâtif muamelelere girişmeleri, yatırımları gerçekleştirecek en önemli istihsal faktörü, diğer bir deyişle «teşebbüs kabiliyetinin» kaybedildiğini gösterir.

Yatırımlar üzerinde diğer bir menfi etki de spekülâtif muamelelerde kazançların çok yüksek olduğu hallerde uzun vâdeli sınaî yatırımların kâr haddinin küçümsenmesile ilgilidir. Para ile yakın ikame imkânına sahip mallar üzerinde olması dolayısile ferdi «likid» bıraktığı gibi kısa vâdede çok yüksek kazanç imkânlarını sağlıyan spekülâtif muamelelere girişmek dururken, sabit yatırımları ve uzun bir süre istikrarlı şartlar altında çalışabilme imkânlarını gerektiren, ayrıca daha düşük bir kâr haddi vâdeden sınaî yatırımlara girişen müteşebbise rastlanmamasına şaşmamak gerekir [10].

Gerek ihtiyat gerek spekülâsyon saiki ile elde döviz tutmanın etkisi ise, geri kalmış memleketlerde kapital birikimi çoğu hallerde yabancı kapital eşyası ithalini gerektirdiğinden, ithal imkânları ve kapital birikimini sınırlamaktadır. Tabiî, ayrıca, serbest piyasada döviz fiyatlarının şiddetle yükselmesi yönünde bir etki yarattığı gibi teşebbüs faktörünün massedilmesi ile ilgili olarak daha önce belirttiğimiz hususların hepsi burada da varittir.

Spekülâsyon saiki ile elde ithal malı tutma, spekülâsyona konu olan mallar kapital eşyası ise, birkaç yönden kapital birikimi üzerinde menfi bir etki yaratabilmektedir. Bir kere, malı piyasaya sürmeyerek fiyat artışlarına yol açmak ve bu gibi artışlardan yararlanmak için kapital eşyasının bekletilmesi, sınaî yatırımların olgunlaşma süresinin uzaması demektir. Bu sürenin esasen uzun olduğu geri kalmış memleketlerde, sözkonusu olay, yatırımın maliyetini yükseltmesi bir yana, ayrıca fiyat artışlarını da körüklemektedir. Diğer taraftan, ithal edilen kapital eşyası, yedek parça v.b. ise, müteşebbisin eline vaktinde geçmediği takdirde istihsal faaliyetinin bir süre için tatiline yol açabilir, ve dolayısile yatırımların rizikosunu artırarak marjinal müessiriyetini düşürebilir.

Görüldüğü gibi, ihtiyat ve spekülâsyon saiki ile elde mal ve âtıl servet kalemi tutma eğilimi, her bir kalemin özelliğine göre değişik yollardan doğrudan doğruya kapital birikimi üzerinde men-

---

[10] H. J. Bruton, «The Short-run Problem of Growth in Under-developed Countries», Kyklos, Vol. X, Fas. 3.

fi bir etki yaratabilmektedir. Ancak, bunun yanında sözkonusu olay, faiz hadleri üzerindeki etkisi dolayısile, dolaylı bir şekilde yatırımlar üzerinde menfi bir etki yaratabilmektedir.

b) *Kapital birikimi üzerindeki dolaylı tesirleri :*

Keynes'in teorisindeki âtıl para talebi ile faiz haddi arasındaki fonksiyonel ilintiye paralel olarak yukarıda bahsettiğimiz âtıl servet kalemi ve mal talebi ile faiz haddi arasında bir münasebet kurulabilir. Geri kalmış memleketlerin sözkonusu özelliğinin ödünç verilebilir fonlar arz ve talebi üzerindeki tesirleri incelendiğinde faiz hadleri üzerindeki etkisi açıkça ortaya çıkabilmektedir.

Bir kere, mesken vb. dayanıklı ve kıymetli istihlâk malları talebinin yüksek olması ve enflâsyonist fiyat artışları başladığı zaman daha da kuvvetlenmesi reel tasarrufları azaltan bir olaydır. Bu bakımdan, geri kalmış memleketlerde sadece gelir seviyesinin düşüklüğü değil fakat elde kıymetli ve dayanıklı mal tutma yönündeki tercihlerin de reel tasarruf seviyesini düşüren bir olay olduğunu söylemek mümkündür. Reel tasarruf seviyesinin düşüklüğü karşısında ödünç verilebilir fon arzını artırmak için kaynak kredi genişlemesi olmaktadır.

Diğer taraftan, ödünç verilebilir fon talebinin yüksekliği de ayrıca üzerinde önemle durulmasını gerektiren bir nokta olarak belirmektedir. Mesken inşaatı ve toprak satın alınması, ister ihtiyat ister spekülâsyon saiki ile olsun, piyasada sınaî yatırım için yapılan taleple ödünç verilebilir fonlar için rekabet etmektedir. Spekülâsyon gayesile elde mal stokları tutmak için yapılan ödünç verilebilir fon talebi bakımından da aynı husus varittir.

Spekülâtif faaliyetlerden beklenen kazanç imkânlarının sınaî yatırımlardan beklenen kâr hadlerine nazaran daha yüksek olması, ihtiyat saiki ile talep edilen mal ve servet kalemlerinde ise emniyetin yüksekliği ve rizikodan yoksunluk, bunların yüksek faiz ödeme imkânlarını sınaî yatırımların çok üzerine çıkarmaktadır. Gerek uzun vâdeli sabit yatırımları gerektirmeleri gerekse geri kalmış ekonomilerde devletin ekonomi politikasından dış ticaret tıkanıklıklarına, iç piyasanın sınırlılığı ve ihraç imkânlarından yoksunluğa kadar çeşitli sebepler sınaî yatırımlarda rizikonun çok yüksek olmasına yol açmaktadır. Bu bakımdan, gerek kısa vâdeli olmaları dolayısile daha sınırlı bir zaman süresi içinde kazanç vâdet-

meleri, gerekse çoğu hallerde kazanç ihtimalinin sınaî yatırımlardaki kâr haddinden daha yüksek olması spekülâsyon gayesile yapılan ödünç verilebilir fon talebinin faiz haddini yükselterek sınaî yatırım talebini piyasadan bertaraf etmesi sözkonusu olmaktadır[11].

Geri kalmış memleketlerde esasen gelir seviyesinin düşüklüğü dolayısile reel tasarruf seviyesinin düşük olması, ödünç verenin girdiği rizikonun yüksekliği, enflâsyonun ödünç vereni zarara sokması, faiz haddinin çoğu hallerde aksak rekabet unsurlarını taşıyan bir piyasada oluşması gibi sebepler faiz haddinin yüksek olmasına yol açmaktadır [12]. Yukarıda açıkladığımız ihtiyat ve spekülâsyon saiki ile mal ve âtıl servet kalemi talebinin yüksekliği ise faiz haddinin sınaî yatırımları piyasadan bertaraf edecek seviyelere yükselmesile sonuçlanabilmektedir.

Şu noktayı da unutmamak gerekir ki, ileri sanayi memleketlerinden farklı olarak geri kalmış memleketlerde yatırımların faiz elâstikiyeti yüksektir. Esasen, Keynes'ci teori yatırımların faiz elâstikiyetinin çok zayıf olduğunu ve dolayısile ihmal edilebileceğini sadece faiz haddi pek düşük seviyelerde bulunduğu hallerde ileri sürmüştür. Faiz haddinin çok yüksek bulunduğu ekonomilerde, yatırım talebinin faiz elâstikiyetinin yüksek olması dolayısile yüksek faiz haddinin yatırım hacmi üzerinde önemli bir menfi etki yaratması olağan sayılmak gerekir [13].

Kısacası, ihtiyat ve spekülâsyon saiki ile mal ve âtıl servet kalemleri talebi yatırım hacmi üzerinde doğrudan doğruya etkisi yanında faiz haddini yükseltmek suretile de dolaylı bir şekilde menfi etki yaratabilmektedir.

---

[11] Türkiye'de yapılması gereken vergi reformu ile ilgili olarak Türkiye hükûmetine verdiği raporda, «Türkiye'de faiz haddinin yüksekliğinin sermayenin marjinal müessiriyetinin çok yüksek olduğunu gösterdiğini ve dolayısile devletin özel teşebbüse yatırım müşevviki yaratmak için yatırım indirimi usulünü kabul etmesinin yersiz olduğunu» bildiren Prof. N. Kaldor ile aynı fikirde olmadığımızı burada belirtelim. Türkiye'de faiz haddinin yükseklik sebebi herhalde bu incelememizde konu ettiğimiz sebeplerden ileri gelmektedir.

[12] H. J. Bruton, a.g.e.

[13] A. Hansen, «Business Cycles and National Income», New York, 1951, s. 136.

III — Dayanıklı mal ve âtıl servet kalemi talebi ve vergî politikası :

Gerek ihtiyat gerek spekülâsyon saiki ile geri kalmış memleketlerde mal ve âtıl servet kalemi tutulmasını teşvik eden sebepler arasında en önemlilerinden birinin bu memleketlerde âdeta kronikleşen enflâsyon olduğuna şüphe yoktur. Bu bakımdan, çeşitli yollarla kapital birikimi üzerinde menfi etkileri olduğunu belirttiğimiz bu tercihi sınırlamak için, ister para politikası ve vergi politikası gibi genel politika tedbirlerile olsun ister direkt kontrollar ve spesifik tedbirler yolile olsun, enflâsyonist gidişe bir son vermek gerekmektedir.

Ancak, burada esas itibarile üzerinde durmak istediğimiz mesele spekülâsyon gayesile elde mal ve âtıl servet kalemi tutmanın bir alternatifi olan sınaî yatırımlarda vergi politikası yolile sermayenin marjinal müessiriyetinin yükseltilmesidir. Vergi reformu dolayısile yatırım indirimi gibi bu gayeye yönelmiş bir tedbirin aktüel bir mesele olarak üzerinde durulduğu bugünlerde, konu, memleketimizde iktisat politikasını yakından ilgilendirmektedir.

Aşağıda, önce geri kalmış memleketlerde faiz nisbeti ile sermayenin marjinal müessiriyeti üzerinde durulacak ve sonra vergi politikasının yönelmesi gereken gayeler belirtilecektir.

a) *Faiz haddi ve sermayenin marjinal müessiriyeti :*

Daha önceki açıklamamızdan anlaşılacağı gibi, geri kalmış memleketlerde faiz haddinin yüksekliği sermayenin marjinal müessiriyetinin yüksekliği değil, fakat gerek ihtiyat gerek spekülâsyon saiki ile mal ve âtıl servet kalemleri talebinin yüksekliğine atfedilmek gerekir. Nitekim, sözkonusu memleketler üzerinde çalışan iktisatçılar oybirliği ile dıştan nakdî ve teknolojik istifadelerden yoksunluk, rizikonun yüksekliği, iç piyasanın sınırlılığı ve ihraç imkânlarının azlığı gibi sebeplerle sermayenin marjinal müessiriyetinin düşük olduğunu kabul etmektedir. Beynelmilel sermaye hareketleri incelendiğinde de geri kalmış memleketlerden sıkı döviz kontrolüne rağmen sermayenin kaçışı ve ileri sanayi memleketlerine akması ve beynelmilel sermaye hareketlerinden en büyük payı alanın yine ileri sanayi memleketleri olması, geri kalmış memleketlerde sermaye stokunun fakirliğine rağ-

men (daha doğrusu fakirliği dolayısile) sermayenin marjinal müessiriyetinin düşüklüğünün en iyi delilidir[14]. Diğer bir deyişle, bu memleketlerde faiz haddinin yüksekliği sermayenin marjinal müessiriyetinin yüksekliğine işaret eden bir gösterge değildir; aksine, faiz haddinin yüksekliği sınaî yatırımların düşük marjinal müessiriyeti ile beraber yatırım hacmini sınırlıyan bir faktör sayılmak gerekir. Kısacası, geri kalmış memleketlerde kapital formasyonunun düşük bir oranda kalmasının sebepleri sadece sermayenin marjinal müessiriyetinin düşük olması değil fakat aynı zamanda yukarıda sözkonusu ettiğimiz dayanıklı mal ve âtıl servet kalemi talebinin yüksekliği dolayısile faiz haddinin yüksek seviyelerde oluşmasıdır.

Kâr gayesi ile hareket eden özel teşebbüsün çeşitli faaliyet sahaları arasında bir tercih yaparken, ekonominin uzun vâdeli kalkınması için zarurî olsa da daha düşük bir kârlılık vâdeden sınaî yatırım alternatifini seçmemesi, gerçekte «rasyonel» davranışın bir belirtisinden başka bir şey değildir. Yüksek faiz haddini karşılayan ve kendisine çok yüksek bir kârlılık vâdeden, ayrıca kısa bir süre içinde likide olduğu için uzun vâdenin getirdiği rizikodan da kaçınmasına imkân veren spekülâtif faaliyetlerin seçimi bundan ötürü, mevcut şartlar altında, en iyi alternatifin seçiminden başka birşey değildir.

Gelişmeyi önemli derecede sınırlıyan, özel teşebbüsün kalkınmaya verimli şekilde iştirakini engelliyen bu durum, hemen bütün geri kalmış memleketlerde özel teşebbüs aleyhtarlığının doğmasına başlıca sebebi teşkil etmektedir. Oysa, mevcut alternatifler kârlılık derecelerine göre ele alındığı ve spekülâtif faaliyetlerin alternatifi olarak sınaî yatırımlar kabul edildiği takdirde, özel teşebbüsün spekülâtif faaliyetleri seçmesi kaçınılmaz sayılmak gerekir.

b) *Sermayenin marjinal müessiriyeti ve vergi politikası :*

Vergi politikası yolile özel teşebbüsü ekonominin gelişmesine hizmet edecek sınaî yatırım sahalarına yöneltmek ve kapital teşekkülünü sür'atlendirmek için devlet bir taraftan ihtiyat ve spekülâsyon saiki ile elde tutulan dayanıklı mal ve âtıl servet kalemlerini

[14] Bu konuda çok ilgi çekici bir açıklama ve rakamlar için bak: B. Thomas, «International Factor Movements and Unequal Rates of Growth», The Manchester School of Social and Economic Studies, January 1961.

ağır bir vergi yükü altında bırakmak bir taraftan da sınaî yatırımlarda sermayenin marjinal müessiriyetini yükseltecek tedbirler almak zorundadır. Ancak, burada şunu da belirtelim ki bu konuda vergi politikası tedbirleri kredi politikası tedbirleri ile desteklenmek zorundadır; zira, vergi politikası tek başına arzulanan değişikliği sağlamak için yeterli olmıyacaktır.

Ekonomideki istihsal kaynaklarının uzun vâdeli sınaî yatırımlara kaymasını sağlamak ve dayanıklı mal ile âtıl servet kalemleri talebi dolayısile faiz hadlerinin yükselmesini önlemek için vergi politikasının aşağıda belirttiğimiz gayelere yönelmesi gerekecektir:

1) Ticarî ve sınaî binalar ile sosyal mesken mahiyetini taşıyanlar dışındaki gayrimenkullerin bina vergisini ağırlaştırmak, hattâ lüks gayrimenkulleri ayrıca ağır bir gider vergisine tâbi tutmak ve bu gibi binalara bir vergi muafiyeti süresi tanımamak. Rant sağlamak gayesile yaptırılan veya satış gayesile yapılan gayrimenkuller, bir şahsa ait ve yılın ancak birkaç ayı zarfında içinde oturulan meskenler şüphesiz ki sosyal politikanın hedef tuttuğu mesken anlayışının dışında kaldığı gibi ticarî ve sınaî faaliyetlere yönelmiş ve istihsal faaliyetine katılan bina kategorisine de girmemektedir. Bu bakımdan, bu tip binaların vergi yükünü ağırlaştırmak devletin vergi varidatını artıracağı gibi istihsal kaynaklarının verimli kapital teşekkülüne kaymasını da sağlıyacaktır.

2) Şehir dolaylarındaki şahıslara ait boş arsalarla boş bırakılan ziraî toprakların arazi vergisini ağırlaştırmak. Bu gibi hallerde şehir dolaylarındaki boş arsaların arazi vergisi imar plânına göre üzerine yapılabilecek inşaat gözönünde tutularak alınabilir; ziraî topraklardan ise, üzerlerinde ziraat yapılsaydı ödemeleri gerekecek arazi vergisi tahsil edilebilir. Arsa spekülâsyonunu önlemenin, tabiî, bir yolu da kamulaştırmaya gitmek olmakla beraber, vergi yükünü ağırlaştırma arzulanan sonucu başarabildiği takdirde buna lüzum kalmıyacaktır.

Boş arazi ve lüks meskenler, ayrıca, gerek veraset gerek satış yolile intikalde daha ağır nisbetler üzerinden vergiye tâbi tutulabilir; diğer bir deyişle, müstahsil faaliyetlere tahsis edilmiş olan arazi ve inşaat lehine veraset veya satış yolile intikal halinde bir ayırma yapılarak, bunların vergi yükü diğerlerine nazaran hafifletilebilir.

Bu arada şunu da belirtelim ki, kredi politikası da banka sistemini ve yukarda belirttiğimiz faaliyetleri finanse ediyor olmaktan uzaklaşmak ve böylece vergi politikası tedbirlerini tamamlamak zorundadır.

3) Kıymetli taşlar, kürk, belirli bir kıymeti aşan kıymetli halıları [15] ağır bir istihlâk vergisine tâbi tutmak; diğer bir deyişle, istihlâk vergilerini derecelendirmek suretile bu çeşit mallar üzerinde çok yüksek bir oranda vergi almak.

4) İthal malları üzerinde spekülâsyona mâni olmak için en uygun yol ithal lisanslarını açık artırma ile satmak gözükmektedir. Böylece, ithal malı en yüksek bedeli vermeğe hazır olanların eline geçecek ve büyük bir ihtimalle fiyatı bunun üzerine çıkarmak mümkün olmadığı için ithal malları spekülâsyon konusu olamıyacaktır. Ancak, burada şunu da belirtelim ki ithal malları üzerinde spekülâsyonu engellemenin en iyi çaresi dış ticaret sıkıntılarının başlıca sebebi olan enflâsyonu durdurmaktır.

5) Memleket dışında döviz iddiharı, döviz ve altın üzerinde spekülâsyon bir arada mütalâa edilebilir; zira, altın da döviz gibi dış ödeme vasıtası olduğu için fiyatları bir arada hareket etmekte ve aynı etkenlere tâbi olmaktadır. İç piyasada fiyat istikrarı ve memleket parasının dış kıymeti istikrarını muhafaza edebildiği, devalüasyon ihtimali mevcut olmadığı hallerde döviz ve altın üzerinde spekülâsyon da sözkonusu olmıyacaktır. Ayrıca, memleket dışına sermaye kaçışı da, aşağıda belirteceğimiz gibi ekonomide sermayenin marjinal müessiriyetini yükseltecek tedbirler alındığı takdirde, iç ve dış kıymeti istikrarlı para ile beraber, sermaye kaçışını önleyebilecektir.

Devlet, yukarıda kısaca temas ettiğimiz tedbirlerle beraber aynı zamanda sermayenin marjinal müessiriyetini yükseltecek politika vasıtalarına başvurmak zorundadır. Yatırım indirimi, hızlandırıcı amortisman gibi vergi politikası tedbirleri bu arada ilk akla gelenlerdir. Paranın iç ve dış istikrarı sağlandıktan sonra bir taraftan dayanıklı mal ve âtıl servet kalemlerinin vergi yükünü

---

[15] Geri kalmış memleketlerde kıymetli halıların iddihar edilen mallar arasında bulunduğuna memleketimiz iyi bir örnektir; Konya köylerindeki evlerde 40 - 50 halının üstüste yığılarak, kullanılmadan saklandığı söylenmektedir.

ağırlaştırıcı bir taraftan sınaî yatırımların vergi yükünü hafifletici vergi politikası tedbirleri, selektif kredi politikası tedbirleri ile tamamlanmakla ekonomide arzulanan değişme ortaya çıkacak ve kapital teşekkülü sür'atlenecektir.

İkinci Dünya Harbinden sonra Yunanistan ve İtalya gibi Avrupa'nın nisbeten fakir memleketlerinde görülen mucizevî kalkınma yukarıda belirttiğimiz şartlar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Şöyle ki: her iki memleket parasının iç ve dış kıymetinde istikrar sağlandıktan sonra sermayenin marjinal müessiriyetini yükseltecek tedbirlere paralel olarak özel teşebbüsün kârlılığın yüksekliği dolayısile kayabileceği verimsiz spekülâtif sahaların cazibesini azaltacak tedbirlere başvurmuştur. Batı Avrupa'nın gelişmiş sanayi memleketleri topluluğuna dahil olan Batı Almanya'nın harp sonrası kalkınması hernekadar geri kalmış memleketlerin kalkınmasından çok ayrı şartlar içinde gerçekleşmişse de, aynı politika tedbirleri bu memleket bakımından sözkonusu olmuştur.

Türkiye ekonomisinde yatırımların millî gelire oranının 1950-60 yılları arasında geçirdiği değişme incelendiğinde, ekonominin nisbî bir fiyat istikrarı içinde bulunduğu devrenin ilk yarısında bu oranın % 10'dan % 15'e çıktığı fakat enflâsyonun şiddetlendiği devre içinde devamlı bir azalışla % 10'a kadar düştüğü görülmektedir; genel yatırım hacmi içinde ise, özel teşebbüsün payı gittikçe azalan bir seyir takip etmiştir. Bu gelişmede baş rolü oynıyan sebebin yukarıda sözkonusu ettiğimiz «enflâsyonun» sınaî yatırım alternatifinin cazibesini azaltacak kârlı faaliyet sahalarını ortaya çıkarmasında aramak gerekir.

Geri kalmış memleketler üzerinde çalışan iktisatçılardan bazılarında enflâsyonun gelir bölüşümünü kâr elde eden sınıf lehine değiştireceği ve bu sınıfın tasarruf ve yatırım eğiliminin yüksekliği dolayısile kapital teşekkülünün artacağına dair bir kanı [16] bulunduğu görülmektedir. Oysa, gerçekler bu iddiayı desteklemekten çok uzaktır; nitekim, kapital birikiminin sür'atlendiği devrelerin şiddetli enflâsyon devreleri değil fakat nisbî fiyat istikrarının bulunduğu devreler ve memleketler olması da bu iddianın varit olmadığını göstermektedir.

---

[16] A. Lewis, a.g.e., s. 222.

IV — Sonuç :

Bu kısa incelememizden Türkiye'de iktisat politikasının takip etmesi gereken seyir konusunda bazı sonuçlar çıkarmak mümkündür. Özel teşebbüsün gelişmesi için politikacıların «ekspansiyonist» bir politika takip edileceğini bildirmeleri, gerçekte «bindiği dalı kesmek» politikasından başka bir şey olmayacaktır. Zira, —ki ekspansiyonist iktisat politikasından enflâsyonun kastedildiğine şüphe yoktur— enflâsyonist fiyat artışları şiddetini artırdığında özel teşebbüsün kalkınma plânını destekliyecek sınaî yatırım sahalarına kaymasını engelliyen ve bu incelememizde belirttiğimiz bütün şartlar tekrar ortaya çıkacaktır.

Bu bakımdan, bizce, eğer ekonomide kapital teşekkülü sür'atlendirilmek ve özel teşebbüsü kalkınma plânını destekliyecek yatırım sahalarına sevketmek gerçekten arzulanıyorsa, enflâsyonu önliyerek paranın iç ve dış kıymetinin istikrarını sağlamak gerekir; bir taraftan da dayanıklı mal iddiharı ve âtıl servet kalemleri iddiharını ve spekülâsyonunu önliyecek vergi politikası tedbirleri sermayenin marjinal müessiriyetini yükseltecek vergi politikası tedbirleri ile tamamlanmak gerekir.

Tabiî, ayrıca, kredi politikası da aynı gayeye yöneltilerek birbirini tamamlayıcı tedbirlerle uzun vâdeli sınaî yatırımların cazibesi artırılabilir.

Bizce, enflâsyonun kötü sonuçları arasında ileri sürülen «gelir bölüşümünü kâr yararına değiştirme» bu incelememizde sözkonusu ettiklerimiz yanında pek önemsiz kalmaktadır. Asıl, menfi etki gelişmeyi baltalıyacak eğilimleri kuvvetlendirmesi sayılmak gerekir.

MALÎ POLİTİKA İMKÂNLARININ GERÇEKLEŞEBİLME HUDUTLARI

Dr. Ahmet Zühtü IŞIL

İktisat Fakültesi

Malî politikanın, her memleketin halihazır ve gelecek imkânları bakımından arzettiği önem, hiç şüphesiz, gayelerini gerçekleştirebilme hududlarına tâbi bulunmaktadır. Tarihî bir tahlil, bu açıdan zaman ve mekân özelliklerini belirtmesi dolayısiyle, çok alâka vericidir.

Görülmektedir ki, Malî politika vasıtasiyle ülkelerin sahip oldukları imkânlar, müteakip devreler zarfında artırılabildiği gibi, daraltılabilir de. Esas itibariyle, teorik olarak, alınan her malî tedbirin kendisinden umulan gayeyi gerçekleştirmesi beklenir. Malî tedbirlerin kendilerinden beklenen gayeyi gerçekleştirmesi, iyimser ve arzu edilen bir neticedir. Fakat, aksi de varit bulunmaktadır. Alınan malî tedbirin umulan gayelerini gerçekleştiremediği ve arzu edilmiyen neticeler husule getirebildiği de unutulmamalıdır.

Kaideten, esasları itibariyle muvaffak olan bir Malî Politika, malî ve iktisadî veçheleriyle yeni imkânlar hasıl eder. Bu imkânların şümulü, malî tedbirlerden beklenen iyimser sonuçların gerçekleşme hudutları ile mütenasiptir. Tabiîdir ki, alınan malî tedbirlerin başarılı olmaması halinde bu durum ters yönde kendini gösterir ve iktisadî ve malî bünyede yeni imkânlar yaratılamadığı gibi, mevcut imkânlar da tahrip edilmiş olur.

İşte bu iki muhtemel netice arasındaki alan, Malî Politika imkânlarının gerçekleşebilme sahasıdır. Esasen Malî Politikadan beklenen semereler de, bu alanın maksimum ve minimum hudutları arasında kalmaktadır. Diğer bir deyişle, Malî Politikanın başarı imkânları bu hudutlar dahilinde tahlil edilebilmekte ve Malî Politika ile takip olunan gayeler ancak bu sınırlar içinde gerçekleşebilmektedir.

Malî Politika imkânlarının «gerçekleşebilme hudutlarının tahlili» bakımından yapılacak bir araştırma, arzettiği önem itibariyle, iktisat ilminin tarihî gelişme seyri içinde ayrıca dikkati çekmektedir. Evvelâ üzerinde durulacak husus, Malî Politika imkânlarının bu yönden ve böyle bir tarihî tetkik dahilinde, gayeleri ve gerçekleşme hudutlarının tahlilidir.

Malî Politika terim olarak yenidir. Mazisi itibariyle, son birkaç on yıl içine de sığdırılabilir [1]. Maamafih, terimin ifade ettiği mânâda, malî tedbirlere, ilk şehir devletlerinin kuruluşundan beri rastlamak kabildir. Bununla beraber, bu kabil tedbirlerin belirli bir Malî Doktrin haline gelişi, ancak İktisadî Doktrinlerin temellerinin inşasiyle bir arada vücut bulmuştur, denilebilir.

Esasları itibariyle Maliye tarihinin bu gelişim hali, 12 - 15. asırlardan, millî devletlerin kuruluşlarından başlamaktadır. Hususiyle Merkantilism devresinde, 1550 - 1776 yılları arasında [2], millî ekonomiyi zenginleştirme endişesi altında ifade edilen görüşlerin malî veçheleri, zaman ve ülke bakımından bazı farklar göstermekle beraber, Malî Politika tanımına girebilmektir. Zira, Malî Politika, genel bir tarifi itibariyle «gelir, istihsal, istihdam, yatırım, istihlâk harcamaları, vergileme, âmme masrafları seviyeleri ile ilgili, ekonominin tümüne etkin Malî tedbirler» olarak ifade edilebilmektedir [3].

Bu yönden, Malî Politikanın doktrinel temellerinin üzerinde ayrıca durmak, Malî Politika imkânlarının gerçekleşebilme hudutları tahlilinin ilk merhalesini teşkil etmektedir.

Bu meyanda, Merkantilistler arasında daha liberal olarak kabul edilen bir gruba dahil bulunan, Sir William Petty'in bir eserine yer vererek umumî temayüllerin tahlili yerinde olur. 1662 yılında neşrettiği «A Treatise of Taxes and Contributions» adlı eserinde, vergilemenin ilmî prensipleri üzerinde durarak, millî serveti azaltan ve çoğaltan etkilerini tahlil etmiştir. Esasları itibariyle:

«Vergileme kaçınılmaz bir zarurettir. Vergileme tesirleriyle devlet ya daha zengin veya daha fakir hale gelir. Eğer toplanan

---

[1] Due J. F., «Government Finance», Illinois, 1957. s. 470.

[2] Bell, J. F., «A History of Economic Thought», New York, 1953. s. 79.

[3] Higgins, B. «Economic Development», New York, 1959. s. 478.

para akıllıca harcanır ve böylece ticaret ve sanayiin teşvikini temin edebilirse, devletin zenginliği gelişir. Devlet, ülkesinin gelişimini temin ile mükelleftir. Bu gaye için kâfi gelen bir gelire sahip olmalıdır. Yüksek vergiler, vergi mükellefleri bakımından isteksizliğe, hükûmet edenler bakımından da israfa yol açar. Harpler ve hükûmetin müsrifliği, masrafların artışının bir âmili olabilir.» diye mütalâa etmekte ve masrafların müstahsil kaynaklara tevcihini beyanla vergide istifade nazariyesine yer vermekte ve «insan, âmme masrafı yüküne, bundan hasıl olan âmme sükûnundan istifade hissesine ve alâkasına göre katlanmalıdır. Bu da zenginliği ve emlâkine göre olur» demiştir [4]. Bu arada, vergilerin, bunlardan toplanan varidat yabancıların mallarına, ithal edilen emteaya sarfedilmedikçe zararlı olmadığına kâniydi.

Görüldüğü üzere, yukarıda özet olarak ifade edilen hususlar, Malî Politikanın lâfzen kullanılmamış olmasına rağmen, tanımı içine girmektedir. Bu duruma, diğer yazarların bazı eserlerinde de rastlamak kabildir.

Bu meyanda, 18. asır Kameralistlerinden von Justi (1717 - 1771), zengin yabancıları Almanya'ya cezbetmek için vergi muafiyeti, sübvansiyonlar ve hususî inşaatlarına kredi kolaylıkları göstermek çareleri üzerinde durmakta; ihraç mallarına ağır resimlerin —vergilerin— yüklenmemesi, ham madde ihracına mâni olunması veya fazlaca vergilendirilmesi lüzumunu ifade etmekte olduğu görülmektedir. Von Justi'nin vergileme ile ilgili meşhur kaideleri de bu açıdan tahlil edilebilir [5].

Merkantilist eğilimlerin bu tipik tezahürleri, bilhassa bahsedilen görüşler çevresinde alınan malî tedbirlerle ve neticede devlet müdahalesi yolu ile yeni bir düzen kurmaya mâtuftu. Hakikati halde geniş mânasiyle Malî Politika tanımına giren bu tedbirler ile «devletin zenginleşmesi» imkânları ne derecede gerçekleşebilmiştir? meselesi Malî Politika imkânları tahlilinde hayatî önemi haizdir.

---

[4] Hull C. H. - ed - «Treatise» in «The Economic Writings of Sir William Petty», Cambridge, 1899. Cilt I, sa. 91.

[5] Justi J. H. von «System des Finanzwesen», Halle, 1766. Kitab II, sa. 309 ve devamı.

Malî tedbirlerin müteakiben, yine cemiyetin refahını temin yolunda, fakat daha farklı bir nizamı gerçekleştirmek gayreti ile, zıt yönden, başka bir açıdan Fizyokratlar tarafından da tahlil edildiği görülmektedir.

Fizyokratik düzen esasları itibariyle, kendinden evvelki Merkantilist nizamın baskı altında sevketmeğe çalıştığı «daha zengin, daha müreffeh bir devlet olma» gayretini, ancak «tabiatta mevcut tabiî nizama uyulmakta» bulmuştur. Fizyokratların bütün endişesi, işte bu düzeni «tabiî nizam içinde» kurabilmek ve ona uymaktı[6].

Bu cereyan, merkezi Fransa'da olmak üzere takriben 1756 - 1778 yılları arasında kuvvetlendi ve Merkantilizmin Fransa'daki tezahürü sayılan Colbertism'in düzenleyici baskısını asgarî kılmak, serbestiyi ise «tabiî bir nizama» uygun olarak gerçekleştirmek gayretleri halinde belirdi.

Hakikati halde bu cereyanın Fransa'daki oluşum merhaleleri Merkantilism'in mâkul bir sonucudur. Şöyle ki, Merkantilism'in Fransa'daki tipik neticesi olarak, endüstri ve ticaret alanında millî gelire ilâve edilen kıymetler çok cüz'î kalmış ve senelerdenberi türlü yollardan tanzim ve himaye ile tahdide uğrayan sanayi, artık önemini kaybetmiş ve hatalı bir yolda yüründüğü intıbaı uyanmıştı.

Bu görüşü kuvvetlendiren bir diğer tezahür ise 18. asır İngiltere'sinin sahip bulunduğu imkânlardı. Bu imkânların vüs'ati ve İngiltere'nin refahında oynadığı rol, zamanın Fransız yazarlarınca «tabiî nizam» ve ziraî sektörün himayesi lüzumu açısından tahlil edilmiştir.

Neticede, zamanın İngiltere'sinin özel durumu sebebiyle ziraatin himaye görüp önem kazanmış oluşu, Fransız yazarlarınca İngiltere'nin sahip bulunduğu refahın mühim bir âmili telâkki edilmiştir. Bunlara göre, bir memleket için her şeyden önce gelen, en önemli husus, «tabiî nizam» ın verdiği imkânları sinesinde toplayan «ziraatten» âzamî ölçüde faydalanmaktır. Zira tarım, bir mem-

---

[6] Fiziyokrasi ,terim itibariyle «Tabiî Nizam» mânasına gelmekte ve ilk defa P. S. Du Pont de Nemours adlı bir Fransız yazarı tarafından «Physiocratia, ou constitution essentielle du gouvernment le plus avantageux au genre humain» adı altında, Paris'te 1768 yılında yayınlanan bir kitabında kullanılmıştır.

Kendisi 1739 - 1817 yılları arasında yaşamıştır.

leketin halkını beslemekte, nüfusun ve ülkenin refahını temin eden yegâne kaynaktır.

Fizyokratların bu görüşlerini ve hususiyle «tabiî nizam» telâkkilerini, bu okulun kurucusu sayılan François Quesnay [7] 'nin fikirleriyle özetlemek kabildir. Evvelâ, insanların vazifesi mevcut tabiî nizama uymaktır, buna aykırı bir gidiş, neticede kendini tahrip eder; uygun bir gidiş ise âzamî faydayı sağlar, görüşünü benimsemiştir. Bu sebeple, istihsal ve inkisam «bu tabiî nizam» ın belirli kanunlarına göre yapılmalıdır, hükûmetin tahdit ve tedbirleriyle müdahale imkânları, «tabiî düzene» uyduğu derecede mâkuldür. Çünkü ilâhî kaidelere uyan bu nizamda «her şey» mükemmeldir; «mevzuat» ve tedbirler, «tabiî nizama» aykırı olduğu nisbette mükemmellikten uzaklaşmaktadır. Hükûmet, ferdin hayatı, hürriyeti ve mülkiyetini muhafazası uğruna katlanılması icap eden bir belâdır. Fert menfaatini en iyi kendi bilerek, «tabiî nizama» en uygun harekette bulunmalıdır.

Bu görüşlerin Malî Politika tanımına akseden neticeleri, Maliye Tarihi tetkikleri açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Mevcut «Tabiî Nizamın» gerçekleştirdiği esaslar dahilinde, yegâne «sâfi hasıla» kaynağı toprak olduğundan —diğer istihsal sahaları «kısırdır» denmektedir— bütün gelirler ancak ziraatten meydana gelir. Bunun sonucu olarak, varidat imkânlarının, daha geniş bir ifade ile Malî Politikanın, gerçekleşme hudutları, sâfi hasılaya, ziraate tâbi kılınmıştır.

Böylece Merkantilist görüşün, bir ülkenin refahının kaynağını, ticaret ve ihracatla «kıymetli metal, para stokunu artırmakta» bulması fikri terkedilmiş ve bilâkis, ticaretin —iç ve dış ticaretin— esasının, sadece eş kıymetlerin el değiştirmesinden ibaret olduğu, bu sebepten ötürü de, bir ziyadeleşme «bir sâfi hasıla» meydana getirmediği hususu kabul edilmiştir.

---

[7] F. Quesnay (1694 - 1774) Paris'te doğmuş ve 17 yaşına kadar bir çiftlikte yaşamıştır. Daha ziyade kendi kendini yetiştirmiş ve 25 yaşlarında cerrahî sahasında ihtisas yapmıştır. Daha sonraları Saray Hekimliğine tayin edilmiştir. Meşhur eseri «Tableau Oeconomique» i, 1758 yılında, 64 yaşında yayınladı.

İlk olarak bir iktisat ekolü kurucusu olmak şerefi Dr. François Quesnay'e aittir.

Neticede, Malî Politika imkânlarının gerçekleşebilme hudutları bakımından, gerek varidat ve gerekse masraf veçheleri itibariyle yapılan tahlilleri «sâfi hasıla - net product» sınırlamaktadır. Bu tahliller muayyen bir zamanın belirli bazı meselelerini, tek bir çözüm yoluyla tahlil ve izaha gayret edişi bakımından hayli alâka vericidir [8].

Bu çerçeve içinde millî servetlerin artış haddini âzamî kılma meselesi üzerinde durarak, bir ülkede refahın artmasını iki âmile istinat ettirmişlerdir. Birinci âmil, harcanabilir gelir miktarıdır ki, bu da ziraatten hasıl olur ve istihsal masrafları çıkarıldıktan sonra kalan «sâfi hasıla» kısmıdır. Milletin refahı evvelâ «sâfi hasılanın» artmasına bağlı bulunmaktadır. İkinci âmil, bu «sâfi hasılanın» sermaye haline kâlbolan kısmının nisbî önemine tâbidir. Böylece ülkenin refahının âzamiye ulaşabilmesi, mezkûr her iki âmilin —yani, «sâfi hasılanın» ve bunun «sermaye» haline dönen kısmının— âzamiye doğru seyretmesiyle mümkündür.

Bu bakımlardan «sâfi hasılanın» sarf yönü ayrıca önem taşımaktadır. Harcama veçhesi itibariyle, Malî Politika imkânları «sâfi hasıla» yı —ki sadece ziraatte meydana gelir— ve bunun sermaye olarak her yıl ayrılan kısmını artırma yönünde kullanılmalıdır.

Malî Politika imkânlarının varidat veçhesi de, bu görüş açısından aynı önemi haizdir. Bir sistem olarak, Fizyokratların vergileme teorisi şöyle özetlenebilir; evvelâ, esasları bakımından 18. asırda Fransa'da mevcut muhtelif vergileri sadeleştirmek ve ayni zamanda vergi yükünü asıl ödeme iktidarına sahip bulunanlara taşıtmak gayesini benimsemiştir. Bundan sonra, devletin vazifelerini yapabilmesi için muhtaç bulunduğu malî kaynak, ancak «sâfi hasıladan» tedarik edilebilir, başka hiçbir kaynak yoktur, hükmünü çıkarmış; ve böylece lüzumlu varidatın temini için müracaat edilecek ve edilmesi zarurî yegâne kaynak «sâfi hasıladır, o halde gerçek sâfi hasıla üzerinden, tek bir verginin —impôt unique— alınması» icap eder, neticesine varmışlardır.

---

[8] Dr. Quesnay'in 1758 yılında yayınlanan «Tableau économique» inde, servet ve malların tedavülünün şematik tahlili, Fizyokratik görüşün gayet vâzıh bir hülâsası mahiyetindedir.

Gray A. «The Development of Economic Doctrines» New York, 1931, sa. 107.

Bu anlayışa göre milletin sefaletinin sebebi, vergi yükündeki büyük adaletsizliklerdir. Eğer mevcut muhtelif vergiler kaldırılır ve bunların yerine, yegâne sâfi hasıla kaynağı olan toprak mahsullerinden alınan tek bir vergi konursa, bu adaletsizlik kalmıyacak ve sefaletin sebebi ortadan kalkacaktır. Alınması düşünülen bu «tek verginin» nisbeti, «sâfi hasılanın» üçte birini geçmiyecektir [9].

Benimsenen bu «tek vergi» nin, 18. asır Fransa'sında mevcut iktisadî ve malî meselelerin bir çoğunu halle kâfi geleceği sanılmaktaydı. Çünkü, «bununla» zarurî varidat elde edilebilirdi. Zira, bu vergi basitti; mükellefi ve mükellefiyetin şümulü vâzıhtı; tahsilâtı kolay ve masrafsızdı; ve nihayet öyle bir vergi idiydi ki, vergi yükünü asgarî kılmaktaydı. Böylece vergi yükünün asgarî tutuluşu, istihsal âmilleri üzerindeki vergi tazyikini kaldırmakta ve ekonomi refaha ulaşmaktaydı.

Neticede, refahı artan ülkede «sâfi hasıla» daha da çoğalmakta ve bu etkiler sonucu vergi hasılatı da artış kaydetmektedir. Maamafih, bu düzenin kuruluş ve uygulanışında, devletin sarfiyatını asgaride tutması ve ihtiyaçlarını varidatına göre ayarlaması zarureti de belirtilmiştir.

Bu mahiyetteki tahlillere, Fizyokratik düzen dışında da rastlamak kabildir. İktisat ilminin ve klâsik ekolün kurucularından sayılan A. Smith, bu mahiyette, Malî Politika imkânları yönünden tahlil edilebilen fikirlerine, meşhur eserinin 5. kitabında temas etmiştir [10].

Bu «Milletlerin servetinin bünye ve sebepleri bakımından bir tetkik» adını taşıyan meşhur eserinde A. Smith, tabiî hürriyet sistemi dahilinde hükümran olan kuvvetin, bazı vazifeleri olduğunu —bu meyanda, iç ve dış güvenliğin temini ve âdil bir idarenin tesisi, münferit teşebbüs ve fertler tarafından yapılamıyan muayyen âm-

---

[9] Baudeau A. (1730 - 1792) tarafından bu nisbet % 30 olarak tahmin edilmiştir.

[10] Smith A. «An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations». London, 1776. Bu meşhur eser bölümleri itibariyle beş kitap ve bir kısa ilâveden meydana gelmiştir. İlk iki kitapta «iktisadî» mülâhazaların takdimi; 3. kitapta «muhtelif milletlerin zenginleşmesindeki gelişim» yönünden tarihî bir tetkik; 4. kitapta, Merkantilist ve Ziraî-Fizyokratik-sistemlerin kritiği, tahlil ve tenkidi ve nihayet 5. kitapta ise, gelir ve masraflar, vergileme prensipleri ve devlet müdahalesinin tahlilleri yapılmıştır.

me işlerinin ve müesseselerinin kurulması, işletilmesi— belirtmekte ve bu vazifeleri görebilmek için, lüzumlu varidatın nasıl tedarik edilmesinin uygun olacağını tahlil etmektedir [11].

Görüldüğü üzere, Malî Politika imkânları yönünden —gerek varidat ve gerekse masraf veçheleri itibariyle — tahlil edilebilen bu esaslar, neticede, zamanın iktisadî ve malî, içtimaî meselelerini halle mâtuf bulunmaktadır.

Nitekim, bir misal olarak âmme masraflarının, özellikle transfer gayesine yöneltilen harcamaların, önemine dair yapılan tahlillerin başlangıcı, tarihî seyri itibarile, A. Smith'e kadar götürülebilmektedir. Bu bakımdan, liberal ve klâsik ekolün kurucusu sayılan A. Smith'in meşhur eserinde «Hiç bir cemiyet, kendi mensuplarının kısmı âzamisi fakir ve sefil bulundukça, refah ve saadete eremezler» [12] dediği belirtilebilir.

Klâsik ekolün, Malî Politika imkânları tahlillerinde böylece, ülkenin içtimaî meselelerinin halli endişesiyle hareket edildiği ve bu yönde hayli gayret sarfolunduğu görülmektedir. Bu bakımdan, benzer endişeleri ve hususiyle «varidat imkânları» açısından yapılan tahlilleri D. Ricardo'da da görmek kabildir.

Bu yazar da yaşadığı devrin (1772 - 1823) ekonomik meseleleriyle yakinen alâkadar olmaya çalışmıştır. Bu meyanda, para ve mevduat, banka politikası, devlet maliyesi ve vergileme imkânları, dış ticaret sahasında, zamanın İngiltere'sinin başlıca meseleleri üzerinde önemli görüşler beyan etmiştir.

D. Ricardo'nun vergileme imkânları yönünden yapmış olduğu tahliller, özellikle belirtilmeğe değer bir önem taşımaktadır. Bu yazarın «İktisat Siyaseti ve Vergileme Prensipleri hakkında» [13] adlı eserinin takriben üçte birinden fazla bir kısmı, vergi meseleleri ve in'ikâsı hususuna hasredilmişti.

---

[11] A. Smith bu tahlil esnasında, kendisinin meşhur dört prensibi dahilinde vergileme imkânlarının hudutlarına da temas etmekte ve nihayet âmme istikrazlarına gidilmesi hallerini incelemektedir. Bu arada, ücret ve kârlardan ziyade, arazi vergisi halinde, rantı vergilemeye temayül etmekle, Fizyokratik görüşlere bir bakıma yaklaşmış olmaktadır.

[12] Smith A. «Wealth of Nations» ed. Cannan, Kitap: I, Kısım: 8 (VIII), sa. 80.

[13] Ricardo D. «On the Principles of Political Economy and Taxation» London, 1817.

Ricardo bu tahlilleri esnasında, umumî mahiyette de olsa, bazı vergi limitleri üzerinde durmakta ve malî, iktisadî neticelerin, ekonominin tümüyle alâkalı karşılıklı etkilerini belirtmiş bulunmaktadır.

Mezkûr eserinin VIII. faslında, D. Ricardo, vergileme imkânlarının tahliline, bir ülkede vergileme limitlerini tayin eden âmilleri inceliyerek başlamıştır. Evvelâ, vergileme imkânlarının artabilmesi için, sermayenin ziyadeleşmesinin temini lâzımdır. Bir memlekette sermayenin artması, ancak yıllık istihsalin, o yıl zarfında istihlâk edilen meblâğın fevkinde bulunmasıyla mümkün olmaktadır. Bundan ötürü, sermaye birikimini temin için, önce istihsalin artırılması ve bunu takiben, müstahsil olmıyan —un productive— istihlâkin kısılması icap etmektedir.

Bu bakımlardan, her şeyden evvel, «millî sermayeyi» zedelememek zaruridir. Eğer vergileme yoluyla istihlâk kısılır ve böylece «gelir» vergilendirilirse, «sermaye» zedelenmemiş olur. Fakat aksi halde, eğer istihsalde bir artış yok ise, vergiler sermayenin üzerinde kalacak ve «müstahsil harcamaya tahsis edilmiş olan kapitaller zedelenecektir» [14].

Ricardo, bu tahlilleri esnasında, vergileme imkânları ile gelişme imkânları arasındaki tenakuzu, zamanının şartları altında vuzuhla belirtebilmişti. Bu bakımdan, Malî Politika imkânlarının varidat veçhesi itibariyle gerçekleşme hududunu, vergileme ve sermaye birikimi çelişmezliğinin çözümüne istinat ettirmiş bulunmaktadır.

Bu meyanda, bütün vergilerin «sermaye birikimi» ile ilgili bulunduğunu da belirtmektedir; «hiç bir vergi yoktur ki, sermaye birikimi kudretini azaltıcı yönde temayül taşımasın. Bütün vergiler, ya sermaye ya da gelir üzerinde kalmalıdır» [15]. Böylece vergi teorisinin genel esaslarından en önemlisini belirtmiş olmaktadır. Neticede, verginin kapitalden değil, fakat gelirden alınmasının uygunluğu prensibini ifade etmektedir.

Esasları itibariyle vergi teorisi bakımından Ricardo'nun benimsediği fikirler, köklerini Fizyokratlardan almaktadır, denilebi-

---

[14] Ibid. sa. 132.
[15] Ibid. sa. 133.

lir. Şöyle ki, bir cemiyetin vergileme imkânlarını tayin eden, diğer bir deyişle, vergiyi verebilecek yegâne kaynak, o cemiyetin sâfi geliridir. Bir milletin vergileme kapasitesi, vergileme imkânlarının gerçekleşme hudutları, bu limitle sınırlanmıştır. Böylece, vergileme imkânları, vergi yükünün dağılışının bir neticesi olarak, iktisadî in'ikâs mekanizmasının vetirelerinin müsaadesi nisbetinde, hakikatte gayrisâfi gelirden, sâfi gelire doğru giden bir mahdudiyet arzeder [16].

Bu görüşler dahilinde Ricardo'nun tahlillerini, Malî Politika imkânları açısından, kendisinin şu cümleleri ile özetlemek yerinde olur :

«Hükûmetlerin politikası öyle olmalıdır ki... sermaye üzerine düşmesi muhakkak olan vergiler almaya asla kalkışmasın. Aksi takdirde iş gücünün hayatiyetini besliyen sermayeyi zedeler ve böylece memleketin gelecekteki istihsalini azaltır» [17].

Bütün bu tahliller, görüldüğü üzere, zamanın başlıca meselelerini halle çalışan malî tedbirler mahiyetindedir. Bu yöndeki tahlillere bazı Fransız yazarlarında da rastlamak kabildir.

Bu bakımdan İngiliz Klâsik ekolünün Fransa'ya tesirini, A. Smith'in meşhur eseri «Wealth of Nations» nin fransızcaya tercümesini takiben tetkik etmek yerinde olur [18]. Esasen, Fizyokratik sistemin doğarak geliştiği Fransa'nın da, mezkûr eser üzerinde şümullü etkileri vardır. Neticede, bu tesirlerin, A. Smith'in eserinin tercüme edilişiyle tekrar yansıdığı ve zamanın Fransız müelliflerine öncülük etmiş olduğu görülmektedir.

Bu müellifler arasında, fikirleri itibariyle daha özellik arzeden Jean Babtiste Say'in önemli bir yeri vardır [19]. Kendisinin «Traité d'économie politique» adlı eserinde bu hususiyetler barizdir [20].

---

[16] Clewing R. «Die Finanzwissenschaftlichen Ansichten von D. Ricardo» Bonn, 1951. sa. 125.

[17] Ricardo, D. «On the Principles of Political Economy and Taxation» London, 1817. sa. 134.

[18] İlk tercümesi 1779 yılında Blavet tarafından, «Journal de l'Agriculture, du Commerce, des Finances, et des Arts» da yapılmıştır.

[19] «Letters to Mr. Malthus» Paris, 1820. sa. 305.

[20] Say, J. B. «Traité d'économie politique» Paris, 1803.

Mezkûr eserde, Malî Politika açısından görünebilen tedbirler ve tahliller de hayli ilgi çekicidir. Bu meyanda, âmme harcamaları ve vergileme imkânları tahliline giren bazı fikirleri ayrıca belirtilebilir.

Bu bakımlardan iyi bir hükûmetin gayesinin hangi yönde olması lâzım geldiği hususuna temasla, istihsal imkânları üzerinde durmaktadır ve «iyi bir hükûmetin gayesi, istihsali teşvik etmek yönündedir; kötü bir hükûmetin gayesi ise, istihlâki cesaretlendiricidir» [21] demektedir.

Mezkûr eserin III. kitabında, yazar «Servetin istihlâkine dair» başlığı altında, istihlâk ve âmme maliyesini incelemektedir. Özet olarak şu görüşleri belirtilebilir. Evvelâ, istihlâkin, âmme varidatıyla olan yakın alâkası dahilinde tetkiki lâzımdır. Saniyen, devlet bir fert gibi «bütün bir sene zarfında temin edebildiği kıymetleri» istihlâk eder. Bu kıymetler, ya dahilde istihsal olunmuştur veya ithal edilmiştir. Say'in diğer bir özeliği de, Millî istihlâki tefrikinde kendini gösterir. Yazar, Mecmu Millî istihlâki, Âmme istihlâki ve Hususî istihlâk olarak ayırmakta ve ilkinin —yani âmme istihlâkinin— bir devlet problemi, sonrakinin ise —yani hususî istihlâkin— şahsî bir mesele olduğunu beyan etmektedir.

Müellif ayrıca, bütün vergileme çeşitlerinin ekonominin tümü üzerindeki tesirlerini de incelemekte; «vergi hiçbir bakımdan Millî servete yardımcı olmaz», bilâkis «verginin alındığı müstahsili bir hasıladan mahrum etmiş olur» [22] demektedir.

Bu görüşler dahilinde vergileme imkânlarını da tahlil ederek, vergileme limitlerinin aşılması hallerinde, bunun zorlanmasının yoksulluk yaratacağına da işaretle «mademki, hem şahsen bir ferahlık, memnuniyet hali, hem de yeni istihsal yaratabilmesi mümkündür, o halde verginin daha hafifletilmesiyle yoksulluk giderilmelidir.» [23] neticesine varmaktadır. Bu meyanda, vergilemenin âzamide tutulmasının, ferdi alabildiğine fakir bıraktığı gibi devleti de zenginleştirmediği görüşünü de belirtmektedir.

---

[21] Prinsep, C. R. (trans), «Treatise on Political Economy» Boston, 1821. sa. 139.

[22] Ibid, sa. 447.

[23] Ibid, sa. 449.

Buraya kadar, Klâsik ekol mensupları olarak telâkki edilen başlıca müelliflerin Malî Politika ile alâkalı görüşlerine yer verilmeğe çalışıldı. Görüldüğü üzere hemen her müellif, zamanının iktisadî, malî ve diğer sosyal problemlerini tahlil edip, bunların çözüm yollarını araştırmıştır.

Burada, bahsedilen müelliflerin tahlillerinde, zamanlarının problemlerini halletmek için ileri sürdükleri çözüm yollarının, Malî Politika imkânları yönünden gerçekleşebilme hudutları üzerinde durulmaktadır. Netice itibariyle, serdedilen görüşlerin bu yönden objektif bir değerlenmesi yapılmış olmaktadır.

Değer hükümlerine varmak, her zaman, hususiyle ilmî araştırmalar bakımından muğlâktır, güçtür. Bu güçlük, evvelâ, varılan değer yargısının, sübjektif tesirlerden masun bulunmayışındandır. Maamafih, bu tesirler asgarî kılınabilir. Zaten ilmî tahliller bu mânada objektif olabildiği takdirde semere verebilirler. Diğer hallerde, varılan sonuçlar, köksüz ağaçlar gibi, zamanın cereyanları, rüzgârları tarafından sürüklenir gider. Neticede semeresiz, meyvasız bir ilmî ömür harcanmış olur.

Bu bakımlardan değerlendirildiği takdirde görülür ki, tahlil edilen, özetlenen görüşlerin müşterek tarafı, zamanlarının meselelerini halle mâtuf çözüm yollarını aramış olmalarıdır. Bu esnada, Merkantilistlerce «devlet tarafından güdümlü ve sınırlı serbestî» anlayışı ve «en isabetli yolu, ancak devlet bilir» formülü benimsenmiş; Fizyokratlar ise «İlâhî bir nizamın yarattığı düzeni gerçekleştirme gayreti» içinde «nisbî bir serbestî» yi, genel çözüm anahtarı sanmışlar; ve nihayet Klâsik ekolün, A. Smith ve kendisini takip eden diğer müelliflerin, kabul ettiği «şahsî menfaat ve hudutsuz ferdî davranış serbestisi» yolu ile cemiyetin bütün meselelerinin halledileceğine kâni olunmuştur.

Bu esaslar dahilinde çözüm yollarını araştırırken, Malî Politikanın varidat ve masraf imkânları üzerinde de durmuşlardır. Birinciler, kendi anlayışlarına uygun «güdümlü ve sınırlı bir iktisadî düzeni» gerçekleştirme yolunda Malî Politika imkânlarını denemeye gayret etmişler. İkinciler ise, Malî Politika imkânlarını, cemiyetin tabiî bir düzen içinde yaratıldığı ve refaha kavuşabilmesinin, ancak tabiî nizama uyabilmesi derecesinde mümkün olabileceği, yönünden gerçekleşeceğini sanmışlar. Üçüncülere gelince, bunlar da, Malî Politika imkânlarını, ferdî davranışı zedelememek üzere

tahlil ederek, «fert zenginleşmedikçe, cemiyet de zengin olamaz. Cemiyetler, kendilerini meydana getiren fertlerin refahı ile kaimdirler.» esasını gerçekleştirmeye gayret etmişlerdir.

Burada üzerinde durulan hususlardan çıkarılan bir netice olarak, mezkûr tahlillerde varılan neticelerin ne derecede gerçekleştiği meselesini ayrıca belirtmek yerinde olur.

Merkantilistler, gaye olarak düşündükleri «paralı, varlıklı bir cemiyet» olma halini bir dereceye kadar gerçekleştirebilmişlerdir. Güdümlü kuralları ile ekonomiyi hedef zannettikleri yere kadar, mahrumiyetlere katlanarak götürdükten sonra, temine gayret ettikleri «paralı devlet olma» vasfının, ancak teorik bir serap mahiyeti taşıdığını anlamışlardır.

Hakikati halde, «paralı, servetli» bir hale gelmeyle, müreffeh bir cemiyet olunmadığını, paranın, anladıkları mânada bir gaye değil ancak bir vasıta mahiyeti taşıdığını görmüşlerdir. Böylece, kurmaya çalıştıkları güdümlü ekonominin, ergeç kendi içinde kendi imkânlarını boğan bir hale gelişi, Malî Politika imkânlarının gerçekleşme hudutlarını hemen daraltmıştır. Neticede, para ve servetleri devlet hazinesine aktarma ve bunları zamanlarının icapları dahilinde düşündükleri müsmir işlere tahsis ile çoğaltmaya çalışma, beklediklerini gerçekleştirememiştir.

Buradan, güdümlü ekonominin mahzurlarından hareketle, bir başka açıdan meselelerin tahliline girişilmiştir. Bu defaki görüşler, fert ve cemiyetin gelişimine uygun bir «nizam» aramışlar ve «tabiat» de esasen böyle bir nizamın mevcut bulunduğu esasına varmışlardır. O halde, meselenin çözüm noktası, bu tabiî düzenin gerçekleşebilmesindeydi.

Böylece Fizyokratik sistemin temelleri atılmış oluyordu. Neticede, problemleri İlâhî bir nizam dahilinde tahlil etmek ve cemiyetin refahını, bu tabiî bir düzene bağlı düşünmek zorunda kalmışlardı. Görüldüğü üzere Fizyokratik düzende de bir zorlama mevcuttu. Yalnız bu zorlama, Merkantilist sistemin sun'î engelleriyle değil, tabiî düzenin gerçeklerine uygun olarak yapılmaktaydı.

Ekonominin böyle tabiî bir nizama yönelmesinde Malî Politika tedbirlerine de müracaat edilmişti. Bu meyanda, tabiî nizama uygun iktisadî vetireleri gösteren bir tablo [24] göz önüne alınarak izah

[24] Dr. Quesnay'nin «Tableau économique» si tipik bir misaldir.

edilmiştir. Böylece esasları itibariyle, vergi alınırken ve masraf yapılırken, tabiî nizamda yegâne sâfi hasıla yaratan ziraat, tahlillere mesnet teşkil etmekteydi. Varidat imkânları bakımından bu tahlillerin tipik tezahürü «tek vergi» halinde belirmişti.

Fizyokratik düzende Malî Politika imkânlarının gerçekleşebilme hudutları, tabiî nizam esasının kendisinden umulan gelişme vetiresini ne derecede sağladığı esasına bağlı kalmaktadır. Halbuki, mezkûr tabiî nizamı gerçekleştirme için alınan tedbirlerin bizatihî kendileri, bu varsayılan tabiî düzene aykırı olabilmekte ve düzensizlik yaratabilmektedir.

Hakikati halde, tabiî nizama uygun bir gelişme vetiresini gerçeklediği zannolunan «tek vergi» telâkkisi de, vergi imkânlarını zorluyan bir düzensizlik yaratmaktan ileri gidememiş; Malî Politikanın masraf politikasıyla alâkalı, harcamaların ziraî sektöre tevcihi de az zamanda «azalan verimler» hududuna erişmiştir.

Neticede, husule gelen düzensizlikler, tabiî nizam telâkkisinin, fert ve toplumun meselelerini çözen tabiî bir gelişme meydana getirmediğini ortaya çıkardı.

Müteakiben, tabiî inkişafı bizatihî «tabiatte varsayılan tabiî bir nizamla» baskı altına almış olmanın, düzensizlik doğurduğu ve meselelerin tamamiyle «ferdî serbestî bakımından» ele alınması lüzumu kabule mazhar oldu. A. Smith ve Liberalist «laissez faire» telâkki, zamanın toplum meselelerini bu tahlil çerçevesi içinde belirtirken, fertlerin yegân yegân sahip oldukları hayatiyet ve imkânları, toplumun tümüne teşmile gayret etmişlerdir.

Bu tahlil yönünden, ferdin refahı toplumun refahı olarak benimsenmişti. Böyle bir neticenin benimsenmesi, Klâsik ekolun [25] en belirli kudretini, fakat ayni zamanda en belirli zâfiyetini teşkil etmektedir. Zira, daima fert açısından toplumun refahına yönelmesi, her devirde bu ekole sempati besliyenler bakımından bir takdir kaynağı; antipati duyanlar bakımından ise bir tekdir kaynağı olarak kabul edilmiştir.

---

[25] «Klâsik İktisatçılar» ve «Klâsik Mektep» deyimi ilk defa K. Marx tarafından kullanılmıştır. «A Contribution to the Critique of Political Economy» trans. N. J. Stone, Chicago, 1904. sa. 56.

Klâsiklerin bu görüş tarzı, zamanın problemlerini bu açıdan inceleyişleri, Malî Politika imkânlarını da «ferdin imkânlarını» zedelememek gayesinè uymaya zorlamıştır.

Böyle bir esastan hareket edilmesi neticesi olarak, Malî Politikanın müdahaleci veçhesi asgarî kılınarak, sathî bırakılması fikri benimsenmişti. Malî Politikanın varidat veçhesi, hususiyle asgarî varidat hududunun aşılmaması, neticesi olarak beklenen ferdî refah ve dolayısiyle cemiyetin refahı ne derecede gerçekleşebilmiştir? suali Klâsik ekole ve liberalism'e karşı bulunan yazarlarca hemen her devirde ileri sürülmüş bir husustur.

Esasen derece derece müdahale taraftarlarınca, serbestiye dayanan düzen «ferdin menfaatiyle, cemiyetin menfaati daima ayni yönde değildir, toplumun menfaati, ferdin keyfine bırakılmamalıdır.» sebebiyle reddedilirken, yine aynı toplumun menfaati, fertten daha da zalim ve daha da muhteris olan devlet ve organlarının hudutsuz keyfine terkedilmektedir.

Neticede, Malî Politika imkânlarının, varidat ve masraf veçheleriyle birlikte gerçekleşme hudutları bakımından tahlili, tarihî seyri itibariyle, içinde bulunulan zaman ve mekân özelliklerine göre değişebilmektedir. Maamafih bu halin hâlen en tipik belirtisi, geri ve ileri ekonomilerde kendini göstermektedir. Genel olarak, Malî Politika imkânlarının gerçekleşme sınırları, ileri ekonomilerde daha yeterli, geri ekonomilerde ise yetersiz kalmaktadır. Bu tenakuz, geri memleketlerin içinde bulunduğu «imkânsızlık fasit dairesinin» bir düğüm noktası olarak kabul edilmektedir.

Bu tenakuzun, varidat ve masraf imkânları bakımından belirtisi şöyle özetlenebilir; geri ekonomilerde varidat temini imkânları çok mahdut kalmakta, fakat buna rağmen vergi tazyikinin artırılması zarureti benimsenmektedir. Diğer taraftan, devlet harcamalarında kolayca israfa kaçıldığı cihetle, masrafların marjinal semeresi umulduğundan daha düşük kalmakta, buna karşılık devletten başkasının yapamıyacağı bir çok çalışma sahası âtıl beklemektedir. Geri ekonomilerde bu görünüş, devlet harcamalarının «alternatif semeresi» düşük sahalara kayışı, o kadar bârizdir, bir taraftan devlet balerin, soprano yetiştirmeyi bir medeniyet ve yüksek kültür alâmeti sayarak üzerine almakta, diğer taraftan ise okuma - yazma bilmiyen nüfusun büyük ekseriyeti okul açılmasını beklemektedir.

Genel olarak bu memleketlerde, Malî Politika imkânlarının gerçekleşebilme hudutlarının çok mahdut bulunuşu, müesseselerin ve mevzuatın köksüz ve beklenilen hayatiyetten mahrum kalışına ve bilhassa, asırlarca verim kabiliyeti düşünülmeden kurutulmuş vergi kaynaklarının «mahdut verim kapasitesine» irca edilebilir. Malî Politika, özellikle vergileme imkânları bakımından hayatî mesele, ekonominin maximum ve minimum vergileme hudutları dahilinde devlet varidat ve masraflarını tahlil ederek, uzun devreler itibarile «optimum» vergileme kapasitesini bulabilmektir.

Netice olarak bu hususu bir benzetişle belirtmek için denilebilir ki, vergileme imkânları ve kaynakları, avuç içine alınan minik bir kuş gibi hassas bir durumdadır; sıkı tutulursa ölür, gevşek bırakılırsa uçar, mesele canlı bir halde muhafaza edebilmektedir. Bu yapılamıyorsa, hiç değilse zorlayıp öldürmekten çekinmek lâzımdır. Zira hafif tutulmasından dolayı uçan kuş bir gün, uzun devreler itibariyle, tekrar yakalanabilir.

Bazen derler, bir kandil de karanlığı aydınlatmaya kâfi gelir.

TÜRKİYE'DE YATIRIMLAR VE VERGİ POLİTİKASI

Gıyas AKDENİZ

İstanbul İktisadî ve Ticarî İlimler
Akademisi Vergi Hukuku Profesörü

Türkiye'de millî hasılanın arttırılması ve genel bir vergi reformu konularında hummalı çalışmalar yapıldığı şu sıralarda, Türkiye'nin yatırım ve vergi politikası konuları üzerine eğilmek faydalı olacaktır. Bundan dolayı, Maliye Enstitüsü'nün umumî vergi reformu ile ilgili çalışmalarına bu konuyu ele alarak katılmayı uygun buldum.

Türkiye'de yatırımlar ve vergi politikasının tetkikini, yatırımların finansman kaynaklarına göre yapmak istiyorum. Zira, yatırımlarda verginin oynıyacağı rolü finansman kaynaklarının mahiyetine göre incelemek lâzım geliyor.

Türkiye'de yatırımların finansman kaynaklarını şöyle sıralıyabiliriz: Cebrî tasarruf yani vergi, hususî tasarruf, dış yardımlar.

I — Yatırımların cebrî tasarruf yolu ile finansmanı :

Yatırımların cebrî tasarruf yolu ve devlet eliyle finansmanı mükellefin vergi ödeme kabiliyet ve imkânlarına bağlıdır. Acaba Türkiye bu bakımdan ne durumdadır?

Bilindiği gibi, memleketimizde ferdî millî gelir seviyesi çok düşüktür. Son tahminlere göre, bu seviye 200 dolar civarındadır. Resmî kura göre değerlendirilen bu tahmini, Türk lirası - Dolar paritesinin hakikî durumuna göre ayarlamak gerekirse ferdî millî gelir seviyesi daha da aşağı düşer. Bu seviye, komşumuz Yunanistan'ın ferdî millî gelir seviyesinin (350 Dolar) takriben yarısına tekabül eder.

Türkiye'nin ferdî millî gelirini bir yaşama asgarisi (minimum vital) ile mukayese etmeyi çok isterdim. Fakat, maalesef, elimizde

böyle bir hesap yoktur. Ancak, bazı karineler, Türkiye'de ferdî millî gelirin bu asgariye ulaşıp ulaşmadığı hususunda insanı tereddüde sevkedecek mahiyettedir. Meselâ, İstanbul Ticaret Odasının, kifayetsizliği dolayısiyle pek çok tenkitlere uğramış olmakla beraber, elimizde mevcut yegâne bilgi kaynağı olarak zaman zaman başvurulan bir istatistiğine göre, 1948 fiyatlariyle beş kişilik bir ailenin aylık geçim masrafı 353 liradır. Para değerindeki tahavvül nazarı itibare alındığı takdirde [1], bu masrafın bugünkü değeri 882.50 lira, bir kişiye isabet eden kısmı 176,5.— lira, bunun senelik tutarı ise 2118 liradır. Bu miktar 1800 lira civarında olan ferdî millî gelirden takriben % 20 fazladır. Gelir Vergisi Kanunu ile bekâr bir şahsın en az geçim masrafı olarak kabul edilen ve hakikî duruma uymadığı, kifayetsiz olduğu iddia edilen 1800 liralık had ise ferdî millî gelire müsavidir. Demek ki, ferdî millî gelir, mevcut karinelere göre ya minimum vital'den düşük veya nihayet ona eşittir.

Türkiye'de, vergi yolu ile millî gelirden alınan devlet payını ödeyenler ise, daha ziyade, gelirleri düşük olan büyük kitlelerdir. Gerçekten, Gelir Vergisinde vergiye tâbi gelirin % 75 ini ücretler teşkil etmektedir [2]. Gider ve istihlâk vergilerine gelince, bu vergilerin büyük parçasını teşkil eden tekstil maddeleri, şeker ve sigara gibi harcıâlem istihlâk maddelerinin vergileri de, yine az gelirli fakir kitleler üzerine yüklenmektedir.

Yukarıda ana hatlarını çizdiğimiz durum, bizi, yatırımların devlet tarafından, ve cebrî tasarruf yoluyla arttırılması için vergilere daha fazla yüklenmenin mümkün olamıyacağı neticesine götürür. Bugün, Türkiye'de, her nevi zorlamalara rağmen, millî gelir-

[1] Toptan eşya fiatı endekslerine göre 1948 den bugüne fiatlarda takriben 2,5 misli bir artış vardır.

[2] Genel Vergi reformu raporuna nazaran Gelir Vergisinin kavradığı gelir elemanlarından ücret kategorisi dışında kalanlar, yani ticarî kazanç, serbest meslek kazancı, gayrimenkul ve menkul sermaye iratları ve sair kazançlar kategorileri matrahlarının toplamı, 1959 yılında 2,5 milyar civarındadır (Genel Vergi Reformu Raporu, sahife 124). Yine rapora nazaran, aynı yılda muhtasar beyannamelere göre stopaja tâbi ücret yekûnu (devlet sektörü hariç) 5 milyar civarındadır (ayni sahife). Buna, ayni yılda 2 milyar civarında olan devlet sektörü maaş ve ücretlerinin (1961 yılı bütçe gerekçesi, sahife 58 e bağlı cetvel) eklersek ücret matrahı 7 milyar lirayı bulur. Görülüyor ki Gelir Vergisine tâbi ücret yekûnu, diğer sektörlerin vergiye tâbi gelirleri toplamının aşağı yukarı üç mislidir. Diğer bir deyimle, vergiye tâbi ücret, vergiye tâbi umumî gelirin 3/4 e yakındır (% 73).

den alınan devlet payının ancak % 17 civarında olması bu görüşümüzü teyid eden bir belirtidir.

Türkiye'de, devlet, herşeye rağmen, yatırımları vergi ile finanse etmek yoluna giderde, o takdirde, bunu, büyük kitlelerin fizik varlıkları için lüzumlu olan gelir kısımlarını devlete aktarmak suretiyle yapmak mecburiyetinde kalacaktır. Bu takdirde, devlet, ister istemez şöyle bir konu ile karşılaşacaktır: Devletin vergi ile finanse edeceği yatırımların gayri safî millî hasılaya ilâve edeceği gelir fazlası büyük kitlelerin fizik varlığına iras edilecek zararı telâfi ettikten başka ayrıca millî hasılayı belirli bir şekilde arttıracak bir seviyeye ulaşabilecek midir?

Fakat, evvelâ, mevzuubahs zarar neden ibarettir?

Türkiye'de vergi, kanaatimce, bugün dahi, büyük kitlelerin asgarî yaşama ihtiyaçlarını karşılayan gelir dilimlerinin devlete aktarılması mahiyetindedir. Munzam aktarmalar ise, zarurî olarak, bu kitlelerin işgücü randımanını azaltacaktır. Bu da gayri safî safî millî hasılayı düşürecektir. Bundan başka, büyük halk kitlelerinin yaşama seviyesinde vaki olarak düşüşler sosyal huzursuzluklara sebep olacaktır. İşte, Türkiye'de devlet eliyle ve vergi ile finanse edilerek yapılacak yeni ve munzam yatırımların cemiyet ekonomisine vereceği zarar budur. Buna mukabil, devlet yatırımlarının gayri safî millî hasılaya getireceği fazlalık daima mucibi münakaşa olmuştur. Gerçekten, devletin, yatırımlarını en elverişli ve prodüktif sahalara yapıp yapmıyacağı, işletmeleri hususî sektörden iyi sevk ve idare edip etmiyeceği ve onlardan tam bir randıman alıp almıyacağı kesin olarak anlaşılmış olmadığı gibi bu hususta muhtelif memleketlerde girişilen tecrübeler de kat'î bir neticeye varmağı mümkün kılacak mahiyette değildir. Türkiye'de geçmiş senelerle yapılan denemeler ise fazla cesaret verici olmamıştır.

Yukarıda belirttiğim noktalar, Türkiye'de vergi ile finanse edilecek devlet yatırımlarının gayri safî millî hasılada kâfi bir artış yaratıp yaratmıyacağı ve artış olduğu takdirde, bu artışın maliyetinin bahası hakkında, zannediyorum ki, oldukça düşündürücüdürler. Kanaatimce, Türkiye'de, millî yatırımları, büyük kısmı itibariyle, vergi ile finanse ederek yapmanın sosyal ve ekonomik avantajları, hemen ve a priori kabul edilecek bir mahiyet arzetmemektedirler. Bundan dolayı, devletin, ana fonksiyonlarını dahi gereği gibi yapamadığı Türkiye'de zahiren cazip görünen vergi ile

finanse edilen devlet yatırımı fikrine kendimizi hemen kaptırıvermek millî ekonomiye zarar verebilir. Bu konuda çok dikkatli ve hesaplı olmamız ve realiteleri bir an dahi gözden uzak bulundurmamamız lâzım gelir.

II — Yatırımların hususî sektör tasarrufları ile finansmanı:

Hususî sektör yatırımlarına gelince, bunları mahiyet itibariyle ikiye ayırmak istiyorum: Birinci kısım şahsî kapital karakteri arz eden yatırımlar, ikinci kısım anonim kapital yatırımları.

Şahsî karakter arzeden yatırımlar 1950-1959 devresinde, anormal şartlar içinde sıhhatli olmıyan bir inkişaf göstermişlerdir. Bunun neticesi olarak bugün de sıkıntı içindedirler. Siyasî istikrarın teessüsü ve normal şartların avdeti, bunlardan sağlam bir bünye arzedenlerin inkişafına yeni imkânlar hazırlıyacaktır. Hususî sektör yatırımlarına vergi ile uygulanacak bir yatırım himayesi de, hiç şüphesiz, bu inkişafı destekliyecek ve hızını arttıracaktır.

Anonim kapitalin realize edeceği yatırımlar ise, kanaatimce, Türkiye için en faydalı yatırımlar olacaktır. Çünkü bunlar büyük kitlelerin tasarrufuna dayanacak, büyük yatırımların ve mütemerkiz sanayiin doğmasına imkân verecek ve millî hasılayı arttıracaktır. Ancak, her az gelişmiş memlekette olduğu gibi, Türkiye'de de anonim müesseselere karşı henüz itimad uyanmamıştır. Bundan dolayı anonim kapitale karşı emniyet teessüs edinceye kadar anonim yatırımlarda vergi himayesinin daha müessir olması ve bu suretle emniyet unsurundaki zaafın nema unsurundaki artış ile takviye edilmesi yerinde olacaktır.

Âmme sektörü yatırımlarının vergi ile finansmanı imkânlarında elâstikiyet olmadığını yukarıda belirtmiştim. Bu sertlik sadece ferdî millî gelirin düşüklüğünden ileri gelmemektedir. Buna, bir de, memleketimizde en az geçim seviyesi üstünde bulunan dilimlerin Gelir Vergisi ile kavranmasındaki güçlük ilâve edilmelidir. Gerçekten, hizmet gelirleri dışında kalan ve tasarruf imkânı istihlâk temayülüne nazaran fazla olan gelirler, memleketimizdeki sosyal ekonomik ve psikolojik şartların müsait olmaması dolayısiyle vergi dışı kalmak imkânını kolaylıkla elde etmektedirler. Bu sınıfların gelirleri yatırım muafiyetleri yolu ile korundukları takdirde kolaylıkla yatırıma teveccüh edebilirler. Diğer taraftan, anonim

kapital için tesis edilecek dividant muafiyetleri yolu ile nemanın arttırılması cihetine gidilerek, bu sektörde mevcut emniyetsizlik unsuruna rağmen, anonim kapitalin inkişafına imkân hazırlanabilir. Ayrıca aşağıda izah edeceğim veçhile küçük dilimlerdeki nisbetlerin düşürülmesi ve en az geçim indiriminin reel duruma uydurulması suretiyle büyük kitleler için de tasarruf ve yatırım yapma imkânı yaratılabilir.

Hususî sektör yatırımlarına önem verilmesini icap ettiren diğer bir faktör de Türkiye'deki yabancı kapital yatırımlarıdır. Hususî sektörde kapital teşekkülü inkişaf ettiği takdirde mensup bulunduğumuz siyasî bloka dahil memleketlerin yatırım bakımından bize yapacakları yardım ve yabancı hususî kapital yatırımı imkânları daha çok artabilir.

İşte, beni, Türkiye'de safî millî hasılanın arttırılması gayesiyle yapılacak yatırımlarda hususî sektör tasarrufları için himayeler tesis edilmesi düşüncesine sevkeden gerekçeler bunlardır.

III — Hususî sektör yatırımlarının arttırılmasında vergini rolü :

Hususî sektör yatırımlarının artmasında rol oynıyacak birinci faktör anonim kapitaldir. Şahsî kapitaller anonim kapitalin doğmasında öncü rolü oynıyabilir, ama hiç bir vakit onun yerini tutamaz. Zira, şahsî kapital, evvelâ, büyük vatandaş kitlelerinin tasarruflarının birleşmesi demek olan anonim kapitalin vüs'at ve hacmine ulaşamaz. Sonra da, şahıslarda teraküm eden kapital sosyal adalet ve içtimaî huzur bakımından ekseriya zararlıdır. Anonim kapital gelirin tevezzü ve inkısamı yönünden şahsî kapitale daima şayanı tercihtir.

Anonim kapitalin doğmasında lüzumlu birinci faktör siyasî emniyet ve istikrar ve onun neticesi olarak da sıhhatli bir iktisadî politika ve müstakar bir para politikasıdır. İkinci faktör, anonim şirket hissedarlarına ait hak ve menfaatlerin korunmasıdır. Bunun dışında bir de kâr faktörü vardır ki işte verginin asıl rol oynıyacağı saha burasıdır. Kârın fazlalığı tasarrufu teşvik edici bir unsur olduğuna göre, vergi sisteminin kârı azaltmıyacak, bilâkis onu arttıracak şekilde tesisi lâzımdır. Bilhassa bizim gibi az gelişmiş memleketlerde emniyet unsuru zayıf olduğundan, bu zaafı, kârı arttırmak suretiyle takviye şarttır.

Türk vergi sistemi acaba bu bakımlardan ne durumdadır?

Türk vergi sisteminde bu hususta rol oynıyan iki vergi vardır. Birincisi Kurumlar Vergisi, ikincisi GGelir Vergisi.

a) *Kurumlar Vergisi :*

Kurumlar vergisi Türkiye'de anonim kapitalin doğmasına mâni olan bir ayırma rejimi yaratmıştır. Bu vergi anonim kapitalin neması olan dividantı Gelir Vergisine munzam bir vergi ile vergilendirerek onun vergi yükünü ağırlaştırmaktadır. İşin asıl garip tarafı, bu ağırlaştırma, orta ve küçük tasarruflara doğru gittikçe artmakta ve gelir vergisini üç misline çıkararak küçük ve orta tasarruf erbabını âdeta bir vergi kaçakçısı gibi cezalandırmaktadır. Bunu bir misalle açıklayalım :

5000 liralık bir kapital, kurumlardan gayrı bir sektöre plâse edildiği ve % 10 nisbetinde yani 500 liralık bir gelir sağladığı takdirde bunun vergisi (indirimsiz gelir vergisi % 10) 50 liradır. Halbuki ayni kapital bir anonim şirketin hisse senedi mübayaasına tahsis edildiği ve ayni nisbette gelir sağladığı takdirde bunun vergisi (% 20 üzerinden kurumlar vergisi 100 lira, bakiye 400 liranın % 10 gelir vergisi 40 lira ki cem'an 140 lira) 140 liradır ki, 50 lira olan gelir vergisine nazaran ağırlaştırma emsali % 280 dir. Yıllık tutarı 2500 liraya kadar olan dividant gelirlerinde ağırlaştırma emsali böylece üç misle yaklaşmakta, yani hisse senedi sahibi diğer sektörlere nazaran üç misil vergi ödemek zorunda kalmaktadır. 5000 liralık bir gelirde ağırlaştırma emsali % 200 ün üstünde 10000 liralık bir gelirde ise % 191 dir. Bu şekilde, gelir arttıkça ağırlaştırma emsali azalarak 500000 lira ve daha fazlası için % 130 a düşmektedir. Görülüyor ki, Kurumlar vergisi, anonim kapitali yaratacak olan orta ve küçük tasarrufları öyle şiddetli bir vergi ağırlaştırmasına tâbi tutmaktadır ki hiç bir tasarruf sahibi, diğer şartlar müsait olsa dahi, anonim yatırıma iltifat etmiyecektir. Böylece Kurumlar Vergisi orta ve az gelirli büyük vatandaş kitlelerinin yatırımları için son derece gayri müsait bir durum yaratmakta ve fiilen tasarrufu ve anonim kapital teşekkülünü imkânsız bir hale getirmektedir. Bundan dolayı, ben, Kurumlar Vergisinin tamamen kaldırılması gerektiğine kaniim. Halbuki, genel vergi reform raporunda, yatırımların himayesi konusunda vergi sistemimize çok faydalı müesseseler getirildiği halde, Kurumlar Vergisi hakkında

bu tekliflerle taban tabana zıt mütalâalar dermeyan edilmekte ve Kurumlar Vergisi olduğu gibi muhafaza olunmaktadır. Rapora göre, Kurumlar Vergisi kapital şirketlerinin teşekkülüne mâni değildir [3]. Ve garp memleketlerinde kurum gelirlerine tatbik olunan munzam vergiler ve yüksek nisbetler bunu teyit etmektedir. Kanaatimse, bu görüş yerinde değildir. Zira garp memleketlerindeki ekonomik şartlarla Türkiye'nin ekonomik şartları ayni değildir. Garp memleketlerinde teşekkül etmiş ve kuvvetlenmiş bir kapital vardır. Bu kapital fonksiyonlarını yapmış, hattâ gelir tevezzüü bakımından zararlı olmağa başlamıştır. Bunun üzerine kapital gelirlerinin daha ağır bir şekilde vergilendirilmesi yoluna gidilmiş ve kapitalin suiistimal edilmesinin bu suretle önüne geçilmeye çalışılmıştır. Kapital gelirlerinin vergi bakımından ayırma rejimi böyle doğmuştur. Halbuki Türkiye'de vaziyet tamamen ber"akistir. Kurumlar Vergisi, doğacak anonim kapitale mâni olmaktadır. Eğer Türkiye'de hususî sektörde anonim kapital teessüsünü istemiyen bir rejim mevcut olsaydı bunu anlamak mümkün olurdu. Amma hususî kapitali ve hususî yatırımları kabul eden ve bunun inkişafını arzulayan bir rejimde böyle bir vergiyi izah etmek çok güçtür. Zira bu rejim anonim kapitalin doğmasına mâni olmakta ve şahsî kapitali bu suretle âdeta favorize etmektedir.

Diğer taraftan, garbin vasıl olduğu sınaî merhalede mütemerkiz ve büyük sanayi hâkimdir ve büyük istihsal sektörleri anonim kapitalle çalışmaktadır. Bu istihsal sektörlerinde yeniden doğacak işletmeler ister istemez büyük kapitale yani halk kitlelerinin tasarrufuna dayanan anonim kapitale müracaat etmek mecburiyetindedirler. Bu durumda, vergi, gerçekten mühim bir mâni olarak gözükmiyebilir. Ama Türkiye için vaziyet böyle değildir. Türkiye'de henüz sermayenin teşekkülü için zarurî olan birinci unsur, yani siyasî istikrar dahi tam mânasiyle teşekkül etmemiştir. Anonim kapitalin yaratılması için lüzumlu olan emniyet ve itimat unsuru ise henüz çok zayıftır. Bir de buna kapital gelirini ağırlaştırıcı munzam bir vergi ilâve edilirse, artık, kapital gelirlerini hedef tutan vergi ağırlaştırmasının anonim kapital teşekkülünde ve hakikî kapital şirketlerinin kurulmasında menfi bir rol oynamıyacağı nasıl iddia olunur, bilmiyorum.

---

[3] Reform raporu, sahife 165.

b) *Gelir Vergisi :*

Türkiye'de Gelir Vergisi matrahının % 75 ini işgücü gelirlerinin teşkil etmekte olduğunu yukarıda belirtmiştim. Türkiye'nin 40 milyar lira olan safî millî hasılasının 22 milyarını, bugüne kadar Gelir Vergisi mevzuuna giren faaliyetlerin (yani ziraî gelir haricinde kalan faaliyetler) gelirleri teşkil etmektedir. Bu gelirde işgücü payının ne olduğunu bilmiyoruz. Ancak, bir taraftan, Gelir Vergisi matrahının 3/4 ünün ücretlerden ibaret olması, diğer taraftan millî gelirin artmasına rağmen, deklare edilen gelir ortalaması ve mükellef başına verginin düşmesi [4], işgücü geliri dışında kalan gelirlerin vergiden şu veya bu şekilde kurtulma imkânını bulduklarını göstermektedir.

1 — VERGİ NİSBETLERİ :

Gelir Vergisi Kanunu henüz ilk defa Millet Meclisinde görüşülürken yayınladığım «Türkiye'de Gelir Vergisi» isimli kitapta [5], Gelir Vergisi nisbetleri hafif tutulmadığı ve iyi bir vergi kontrol teşkilâtı kurulmadığı takdirde vatandaşın Gelir Vergisini vermiyeceğini, Türk Mükellefinin vergi psikolojisi ve vergiye müessir diğer âmiller hakkındaki tetkiklerime dayanarak izah etmiştim. Neticede, Gelir Vergisi nisbetleri yüksek tutulduğundan ve geniş bir kontrol teşkilâtı kurulamadığından, bu düşüncelerim, maalesef, tahakkuk etmiş ve Gelir Vergisi daha ziyade işgücünü vergilendiren gayrı âdil bir sistem olarak teessüs etmiştir.

Bildirimizin hacmi ve zamanı bahsettiğim kitaptaki tahlilleri burada tekrarlamaya müsait olmadığı için bu konu üzerinde duracak değilim. Ancak, kanaatimce, Gelir Vergisi nisbetleri yarı yarıya hafifletilmediği takdirde, bu vergi ile işgücü gelirlerinden gayrı gelirleri kavramak ve vergilendirmek çok güç olacaktır.

Vergi nisbetleri düşürüldüğü takdirde ise şöyle bir netice hasıl olacaktır: Bugün muhtelif yollardan esasen vergi dışı kalmak imkânını bulan gelir dilimleri gizlenmeye lüzum görmeyecek ve kolaylıkla yatırıma teveccüh edeceklerdir.

---

[4] 1961 Bütçe gerekçesi, sahife 27. Gerekçeye nazaran, Gelir Vergisine tâbi beyan olunan ortalama gelir, sabit fiyatlarla, 1953 yılında 10374 lira iken 1959 yılında 5678 liraya ve mükellef başına vergi 1953 yılında 2388 lira iken 1959 yılında 1488 liraya düşmüştür.

[5] İktisat Fakültesi yayınlarından, 1949.

2 — EN AZ GEÇİM İNDİRİMİ :

Yatırımı teşvik konusunda, en az geçim indiriminin hakikî seviyesine ircaı da, büyük vatandaş kitlelerinin tasarruf ve yatırım imkânlarını arttıracaktır. Bu kitlelerin istihlâk temayüllerinin yüksek olması dolayısiyle tasarrufa yönelmeleri kabil olmasa bile, yaratacakları talebin, orta ve yüksek gelirli vatandaşları, yatırıma teşvik etmesi mümkündür. Bundan dolayı en az geçim indiriminin hakikî seviyesine ircaı hem sosyal adalet hem de yatırım bakımından her halde faydalı olacaktır.

Bugün Gelir Vergisinde mevcut en az geçim indiriminin kâfi olup olmadığını kantrol için elimizde İstanbul Ticaret Odasının 1948 de beş kişilik bir aile için yaptığı geçim masrafları istatistiğinden başka bir rakkam yoktur. Bu istatistiğe göre beş kişilik bir ailenin 1948 de geçim masrafı olan 353 liranın bugünkü nakdî ifadesi, yukarıda belirttiğimiz gibi, 2,1/2 misli üzerinden 882,50 lira, bunun bir yıllık tutarı ise 10.590.— liradır. Gelir Vergisi Kanununa göre beş kişilik bir aileye tanınan geçim indirimi muafiyeti ise 5.040.— liradır. Görülüyor ki, Gelir Vergisinin kabul ettiği asgarî, Ticaret Odası rakkamının kifayetsiz ve eksik olduğu iddialarına rağmen, bunun ancak yarısı kadardır. Demek ki Gelir Vergisinin geçim indirimi muafiyetini en az iki misline çıkarmak icap eder.

3 — PERSONELİN HİSSE PAYI :

Reform raporunda personelin Anonim Şirketlerde hisse sahibi olabilmesini temin maksadiyle personele kârdan verilen hisseye vergi muafiyeti tanınması teklif edilmektedir. Bu teklif hakikaten yerinde ve faydalıdır. Yukarıda savunduğum Anonim Kapital teşekkülü tezi bu rejimle bir tatbik sahası bulmuş olacaktır.

4 — DİVİDANT MUAFLIĞI :

Gelir Vergisi ile yatırımı teşvik mevzuunda tatbik edilecek diğer bir tedbir de dividant muaflıdığıdır. Bilhassa küçük ve orta tasarrufları teşvik edecek bir dividant muaflığı anonim kapitalin teşekkülü bakımından çok faydalı olacaktır. Prof. Einaudi'nin dividant muaflığını savunması sebepsiz değildir. İtalya'da kapital teşekkülü, diğer garp memleketlerine nazaran, zayıf olduğu için Einaudi bu tezi ileri sürmüştür. İtalya için savunulan bu rejim Türkiye için daha kuvvetle savunulabilir.

Vergi reform raporunda yatırımların teşviki hususunda gayet mukni deliller ortaya konduğu ve otofinansmanlar için indirimler tavsiye edildiği halde dividantların muafiyet konusunda tamamen aksi tez savunulmaktadır. Kanaatimce, bu görüş, raporun teklif ettiği yatırım indirimi teziyle kabili telif değildir. Gerçekten, yatırım himayeye muhtaç ise ve vergi yolu ile himaye edilecekse ister initial ister onofinansman şeklinde olsun himaye edilmelidir. Kurumların ilk teşekkülünde yapılan yatırımların, iktisadî tesirler bakımından, otofinansmandan hiçbir farkı yoktur. Hattâ birinciler himayeye daha ziyade muhtaçtırlar. Zira otofinansman yerleşmiş ve kuvvetlenmiş bir işletmenin yatırımıdır. İlk yatırım ise henüz doğan bir işletmenin yatırımıdır.

Reform raporunda dividantın himayesine lüzum olmadığı hakkında ileri sürülen deliller, Türkiye'de hususî tasarrufun pek zayıf ve dağınık olması ve menkul sermaye piyasasının hiç organize edilmemiş bulunması veya pek yetersiz ve kötü bir tarzda işlemesidir. Bana öyle geliyor ki, bu deliller, daha ziyade, aksi tezi haklı çıkaracak mahiyettedir. Himaye her halde kuvvetliye değil zayıfa tatbik edilen bir rejimdir. Bundan dolayı sermaye teşekkülünün zayıf ve dağınık olması, tam aksine, himayeyi icap ettirir.

Kanaatimce, dividantların, küçüklerde yatırım indiriminin yarısına, ortalarda ise 1/4 üne müsavi bir muafiyetten faydalanmaları yerinde ve Anonim Kapital teşekkülünü teşvik edici bir tedbir olur.

GELİR VERGİSİNDE SERVET BEYANI

Hakkı MUSABALLI

Maliye Müfettişi

BÖLÜM : I.

G İ R İ Ş

A — İrat Vergilerinin hususiyetleri ve bu hususiyetlerden çıkan neticeler :

Yirminci asra gelinceye kadar vergi Devlet masraflarının karşılanması için fertlerden alınan bir miktar para olarak bilinir, bu paranın âdil esaslar dairesinde alınması için bazı kaidelere riayet olunurdu. Her halde, fertlerin iktidarı devlet tarafından muayyen metodlarla tesbit edilirdi.

Asrımızın başlangıcından, bilhassa Birinci Cihan Savaşının bitiminden itibaren vergi anlamında geniş değişiklikler oldu. Bu değişiklikler her şeyden önce devlet anlamının geçirdiği derin istihalenin neticesi idi.

Gerçekten çağımızda Devlet, insanların âdil bir cemiyet nizamında, hürriyet, refah ve gelişme içinde tam bir âhenkle yaşamalarını temin etmek için toplum hayatını tümü ile kavramış bulunmaktadır.

Devletin sınırları bile sarih olarak çizilemiyen bu geniş faaliyetini ifa edebilmek için çeşitli vasıtaları vardır. Bu vasıtalardan biri, belki de en mühimi (Vergi) ve vergilerin içinden de servet ve irat vergileridir.

İrat vergileri şimdi zikrettiğimiz yeni anlamı ile (Fiscal) ve (Extra-Fiscal) görevlerini ifa edebilmek için şu iki özelliğe sahiptir :

1) Bu vergiler fertlerin hakikî iktidarına ulaşmak zorundadır. Ferdin hakikî iktidarı ise, onun iş ve teşebbüsünün muayyen bir dönem sonunda getirdiği saf hasıla (=Gelir) dir.

Ayrıca, ferdin medenî ve içtimaî durumunun da nazara alınması icap eder.

İktisadî işletmeler esasına dayanan bugünkü ekonomi nizamında bunların tesbiti için en uygun metod, teşebbüslerin yıl sonu bilânçolarını, işlerinin hasılatını gösterir beyanlarını şahıslarına ait bazı bilgilerle birlikte onlardan alınmak, ücretlere ait vergileri tediye sırasında iş verenlere kestirmekten ibarettir.

2) Bu izahatımızdan da anlaşılacağı üzere, irat vergileri fert ekonomilerine millî gelire ve onun bölünüşüne fonksiyonel olarak bağlıdır.

İrat vergilerinin bu iki özelliğinden şu mühim neticeler elde edilmektedir :

a) Fert gelirleri arttıkça verginin hasılatı da artmaktadır. Bu itibarla Devlet fert ekonomilerinin inkişafı ile doğrudan doğruya ilgilenmekte ve bilfarz dolayısiyle rantabilite sağlayacak yatırımlara gitmektedir.

b) Devletin fert ekonomilerile bu sıkı fonksiyonel münasebeti, onun, fiskalite dışındaki sosyal gaye ve maksatlarını bu yolla tahakkuk ettirmesine imkân vermektedir.

Bu arada devletin, tamamlayıcı ve telâfi edici bir faktör olarak vasıtalı vergilere müracaat ettiğinin zikri de icap eder.

B — Emniyet tedbirleri :

Verginin fiscal ve extra-fiscal fonksiyonlarını ifa edebilmesi için onun alınması gerektiği kadar alınması, yani, mükelleflerin yıllık gelirlerini (vergi matrahını) doğru beyan etmeleri son derece zaruridir. Beyanlar doğru olmadığı takdirde verginin bütün fonksiyonları tersine işler, yıkıcı, tahrip edici bir hal alır. Bilfarz, vergi yükü gelirlerini iş verenlerin doğru olarak kestiği ücretli sınıf üzerine yönelir. Beyana tâbi gurubu kalkındırmak için vergi bakımından aldığımız tedbirler boşa gider, vesaire.

İşte bu endişeler devletleri bazı emniyet tedbirlerine sevketmiştir.

Beyan edilen matrah üzerinden gelir vergisi olan memleketlerde iki gurup emniyet tedbiri görülmektedir: 1 — Dolayısile emniyet tedbirleri, 2 — Doğrudan doğruya emniyet tedbirleri.

1 — *Dolayısiyle emniyet tedbirleri,* daha ziyade bünyevî ve terbiyevî mahiyette olup başlıcaları şunlardır :

a) Vergi sistemi hukuk prensiplerine uygun olmalıdır.
b) Vergi ekonomiyi sıkmamalıdır.
c) Vergide fazla cezacı olmamalıdır.
d) Vergiler senesi içinde muayyen taksitlerle peşin olarak ödenmelidir.
e) Mürakabe organları ile mükellefler arasında yapıcı ve yetiştirici bir işbirliği kurulmalıdır.

2 — *Doğrudan doğruya emniyet tedbirleri;* bazı karine ve (Forfait) lerle, malî polisle vergiyi teminat altına almaktır.

Bu tedbirlerin başlıcaları şunlardır :

a) Servet vergisi,
b) Malî polis,
c) Ortalama kâr haddi ve masraf beyanı,
d) Kıyaslama.

aa) İş kıyaslama,
bb) Dış kıyaslama,
cc) Servet yolile kıyaslama.

a) Servet vergisi, Skandinav memleketleri, Hollanda, Almanya, İsviçre gibi bugün az çok sosyal temayül taşıyan her memlekette mevcuttur.

Gelir vergisine tâbi tutulan yıllık gelirlerin servete tahavvül eden kısımları ayrıca «Servet Vergisi» adı altında başka bir vergiye mevzu olmakta, bu münasebetle fertlerden oldukça külfetli mufassal beyannameler istenilmektedir.

Servet vergisinin geri kalmış memleketler bakımından mütalâası, ileri batı memleketlerinde olduğundan çok daha başka hususiyetler arzeder.

Filhakika, geri kalmış memleketlerde Devlet gelir ve servetin elde edilmesi ve dağılması konularında birinci derecede rol ifa eder. Kalkınma hamlelerinin devlet bakımından masrafları muayyen zümrelerin gelirlerini ve servetlerini teşkil eder ve onları arttırır. Bu memleketlerde kalkınmaya başlamanın zarurî bir başlangıcı olan enflâsyon da aynı istikamette rol oynar. Binaenaleyh, kalkınma hamleleri içinde bulunan memleketlerde sosyal tedbirler de alınmamışsa, o memlekette fazla bir külfet ihtiyar etmeden mühim servetlere sahip olmuş bir zümre teşekkül eder. Diğer tarafta ise, yoksulluk ve sefalet tahripkâr tesirlerini arttırarak ifa etmekte devam eder.

İşte bu takdirde bir fazla kıymet (=Plus Valu) vergisine ihtiyaç vardır. Böyle bir vasat dahilinde konulan servet vergisi, bir taraftan adaleti temin ederken, diğer taraftan, yeni yatırımlara imkân hazırlamak gibi iki karakterli tesir icra eder.

Buraya kadar söylediğimiz vasıflariyle servet vergisinin memleketimiz için çok uygun bir vergi olduğunda şüphe edilmemek lâzım gelir. Ancak, memleketimizin kendine mahsus realiteleri bu verginin ihdasını mümkün kılmamaktadır.

Gerçekten Türkiye'nin istikbali, demokratik rejimin istinat edeceği sağlam bir orta sınıfın teşekkülüne bağlıdır. Bu sınıfın teşkili yolunda, toprak reformu, ve servetleri istihsale yöneltecek türlü kredi ve envestisman kolaylıkları vesaire gibi tedbir ve teşvikler mevzuubahis iken, servet vergisine gidilmesi, ferdin elinden doğrudan doğruya kalkınma imkânını alıp dolayısiyle bir imkân sağlayan âmme yatırımına sarfetmek gibi kabulü mümkün olamıyan bir yola müncer olur. Bu itibarla, Türkiye'de servet vergisi, uzun bir müddet için bahis konusu edilemiyecektir.

b) Diğer direkt tedbir malî polistir. Malî polis yolu ile vergi emniyetinin sağlanması hayalden başka bir şey olmayıp, ferdi ve ekonomiyi beyhude yere baskı altında tutmaktan ileri geçemez.

Tekniği, teferruatı ve kritiği müstakil bir konuşma mevzuu teşkil edebilecek genişlikte olan bu konu üzerinde burada fazla durmuyoruz.

c) Ortalama kâr haddi ve masraf beyanı gelir vergimizde ötedenberi mevcuttur ve yerleşmiştir. Üzerinde durmuyoruz.

d) Kıyaslama metodu; gelir vergisi beyanlarını bazı (Indice) lere dayanarak kıyaslama yolu ile inceleyen memleketler de mevcuttur. Belçika ve Almanya bu memleketler arasındadır.

BÖLÜM : II.

SERVET BEYANI

A — Sistemin mahiyeti :

Buraya kadar olan izahatımızla, son 25 yıl içinde nazariyeci ve tatbikatçıların mühim zaruretler karşısında buldukları doğrudan doğruya emniyet tedbirlerini açıklamış oluyoruz.

Dikkatle tetkik edilirse bu tedbirlerin birer (Forfait) ve (Karine) olmak itibariyle, mevzua (Exogène) tedbirlerden ibarettir.

Gelir vergisinin esaslarını ihlâl eden bu kabil tedbirlerin tatbikatta tesiri son derecede mahduttur.

Bunun içindir ki, beyana istinat eden gelir vergilerinden zaman zaman ümitsizlik izhar edilmiş, muayyen bir görüşün fantazisinden ibaret olan bu vergi yerine modern karinelere istinat eden vergiler tavsiye edilmiş, hattâ, daha çok masraf vergilerine gidilmesi ileri sürülmüştür.

Mükellefler tarafından beyan edilen gelir vergisi matrahlarının servet beyanı yolile kontrolü doğrudan doğruya tedbirler cümlesinden olarak ilk defa Türkiye tarafından ortaya atılan ve tatbik mevkiine konulan bir sistemdir.

Muayyen bir dönem içinde servetteki artış miktarının prensip itibariyle gelir vergisi matrahı olarak bildirilmesi gerektiği esasına istinat eden bu sistem gelir vergisinin tam ve kâmil mânası ile fonksiyonel bir şekilde oto kontrolünü sağlayacak mahiyettedir. Bu itibarla bütün çevrelerce dikkatle takip edilen, beklenen neticeleri ekonomiye uygun ve bu itibarla da tatminkâr olacaktır.

Şimdi sistemin tetkikine geçiyoruz.

1951 yılında Maliye Bakanlığında gelir vergisi sisteminin geliştirilmesi mevzuunda çalışmalar yapılırken servet beyanı üzerinde de durulmuş ve neticede yapılacak tadilâtı muhtevi 5815 sayılı ka-

nunun ön projesinde bu müesseseye de yer verilmişken, bilâhare politik müdahalelerle projeden çıkarılmıştır.

Bu kere; verginin yeniden revizyonu sırasında beyannamelerin tetkik nisbetinin çok düşük (% 3) olduğu, aslında dinamik bir karakteri olan verginin mükellefler tarafından dondurulmuş bulunduğu nazara alınarak servet beyanı müessesesi kanuna konulmuştur.

31 Aralık 1960 tarihinde kabul edilen 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 114 üncü maddesine göre, yıllık beyanname vermek mecburiyetinde bulunan gerçek kişiler her yıl verecekleri gelir beyannamelerinde servet unsurlarını bildireceklerdir.

Dar mükellefiyete tâbi olanlarla, gelirleri gayrimenkul sermaye iradı, ücret ve götürü usulle tesbit edilen kazançlardan veya bunların toplamından ibaret olanlar beyandan muaftırlar.

Kanunun 115 inci maddesinde müessesenin mahiyeti açıklanmıştır. Bu maddeye göre; bildirilen servetin mecmu değeri bir evvelki yıl beyannamesinde gösterilen servetin değerinden fazla olduğu ve bu fazlalık iki beyanname arasındaki süre içinde beyan olunan gelir toplamını aştığı takdirde, aşan miktar, gelir beyannamesinin taallûk ettiği devre içinde elde edilmiş ve gelir vergisi ödenmemiş gelir sayılır ve mükellefin gelir vergisi ikmal edilir.

Buna mukabil mükellefe kaçakçılık cezası tatbik edilmeyeceği gibi, aradaki farkın Gelir Vergisi Kanununa tâbi olmayan beyanlardan hasıl olduğunu isbat ederse vergi de ikmal edilmez. Beyanda bulunulmadığı takdirde, servet idarece maddî delillere dayanılarak tesbit edilir.

Kanunun 116 ncı maddesinde beyana tâbi servetler şu şekilde sayılmıştır :

I — Ticarî, sınaî, ziraî ve meslekî işlere tahsis edilen sermaye ile ortaklık ve iştirak hisseleri :

1 — Ticarî, sınaî ve meslekî işlere ve işletmelere dahil bilûmum kıymetlerin (alacak ve borçlar dahil) cins ve nevileri ile mukayyet değerleri,

2 — Ortaklık ve iştirak hisseleri (iştirak edilen müesseseler ile her birindeki hisse miktarları ve mukayyet değerleri. Hisse na-

kitten gayrı kıymetlerden terekküp ediyorsa miktarları ile birlikte cins ve nevileri).

II — Yukarıdakiler dışında kalan :

1 — Gayrimenkullerle, gayrimenkul olarak tescil edilen haklar,
2 — Esham ve tahvilât,
3 — Mevduat,
4 — Mevduat dışındaki paralar,
5 — Eski para ve külçe halinde kıymetli madenler,
6 — Mücevherat,
7 — Kara, deniz, hava nakil vasıtaları,
8 — Alacaklar,
9 — Borçlar.

Kıymetli madenlerle, mücevherat, alacak ve borçlardan 5000 lirayı aşmayanlar beyan dışı bırakılmıştır.

Servet unsurlarının değer ve bedelleri bilinmiyorsa mükelleflerce tahminî kıymet ve bedelleri yazılır veya idareden Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre takdir istenir.

Beyannamede Türkiye içinde ve dışında mevcut servetler gösterilir.

Buraya kadar verdiğimiz izahatla servet beyanı müessesesini ana hatları ile izah etmiş bulunuyoruz. Yalnız iki noktaya işaret edeceğiz:

1 — Gayrimenkul iradı sahiplerine tanınmış olan muafiyet hiçbir suretle kabili müdafaa değildir.

Gayrimenkul sermaye iradı sahiplerinin de ithali ile sistem daha tekâmül ettirilmiş olacaktır.

Muafiyet haddine gelince bunların mükellefiyet sınırı olan 2500 liralık haddin aşılması için, haklı bir sebep mevcut değildir. Bilâkis eski kiralı iş yeri ve meskenlerin el altından yüksek bedellerle kiraya verildiği bir vakıadır.

2 — Türkiye dışındaki servetlerin beyana tâbi tutulmuş olması bir Ütopiden ileri gidemez.

B — Sisteme karşı tepkiler:

Şimdi sistemin uyandırdığı tepkiler üzerinde durarak bunları tahlil edeceğiz.

Kanun çıktığından beri devamlı şekilde başlıca şu itirazlara yol açmıştır:

1 — Bu hareket bir servet vergisinin başlangıcı olabilir. Bu itibarla yol yakınken dönülmelidir.

2 — Bu usul başka hiçbir memlekette yoktur.

3 — Fertlerin mahremiyetine girilmemelidir.

4 — Servet beyanının istenilen sıhhatte yapılmasına genel kültür seviyesi mânidir.

5 — Bu yapılacağına, istisna ve muafiyetler kaldırılarak gelir hareketleri daha sarih bir şekilde takip edilmelidir.

6 — Servetler yurt dışına kaçırılacaktır.

7 — Servetler piyasadan çekilip âtıl hale getirilecek, bundan da millî ekonomi müteessir olacaktır.

8 — Nihayet bugün ise, sistemin tamamen kaldırılması ve alınan beyannamelerin okunmadan iade edilmesi istenmekte; hiçbir sebep de ileri sürülmemektedir.

Bu itirazların üzerinde bir nebze duralım.

1 — Servet vergisinin memleketimizin ihtiyaçlarına hiçbir suretle uygun düşmeyeceğini yukarıda açıklamış bulunuyoruz. Devletten, herhalde, gayesine aykırı bir tasarruf beklenmemelidir. Esas itibariyle bir yıl evveline ait olan bu itiraza bugün rastlanmamaktadır.

2 — Başka memleketlerde bu usulün mevcut olmaması, bizde tatbik edilmemesini icabettirmez. O memleketlerde de servet vergisi, malî polis ve kıyaslama yolu ile tahkik usulleri mevcuttur.

3 — Devlet olarak fertlerin mahremiyetine daha başka birçok noktalarda girilmektedir. Bunların çoğunun teminatı da yoktur. Halbuki vergi ile ilgili olanların (vergi mahremiyeti) şeklinde kanunî bir teminatı mevcuttur.

4 — Genel kültür seviyesi servet beyanından daha karışık ve mürekkep olan gelir vergisi beyannamelerinin, işletme hesap hülâsalarının tanzimine kifayet etmiştir. Aynı seviye ve imkânlarla bunun da yapılmaması için hiçbir sebep yoktur.

5 — İstisna ve muafiyetlerin kaldırılması büyük gelirlerin daha sıhhatle vergilendirilmesini temin etmez. Küçük kazançlı mükellefler bakımından ise bir miktar fireyi göze almak lâzımdır. Bunun yerine ziraat sahası da mükellefiyete alınmak suretiyle zincir tamamlanmak istenmiştir.

6 — Servetlerin yurt dışına kaçırılması Türkler için imkânsızdır. Çünkü o sermaye gittiği yerde çalışamaz. Diğer taraftan bu kadar ağır suçu kimse göze alamaz. Suçu işlemeyi göze almak pahasına sermayelerini kaçırmaya teşebbüs etmeleri muhtemel kimseler Türkiye'de yerleşmiş yabancılar olabilir. Filhakika bu kimseler memleketlerine kaçırabilecekleri sermayelerini orada çalıştırabilirler. Ancak bu takdirde kendi memleketlerindeki vergi sisteminin vergi kaçakçılığına karşı daha müsamahakâr olması icap eder. Herhalde Türkiye'de gelir vergisi almak için hakikî gelir tespit ediliyor diye servetleri Türkiye dışına kaçırmak pek makul bir hareket olmasa gerektir.

7 — Servetlerin piyasadan çekilmesi tehlikesine gelince, bugünün ekonomi nizamında servet küpte durmak veya istihlâk edilmek için değildir. Servet mutlak surette iş ve teşebbüse yatırılmak durumunda olan bir varlıktır. Servet beyanı sisteminin devamlılığı bu itirazı kendiliğinden kaldırmaktadır. Filhakika, servetler devamlı olarak nasıl ekonomi dışı tutulabilir?

İlk yıl beyannamelerinin verilmesi sırasında şu veya bu sebeplerle nakit halindeki servetler eksik gösterilmiş olabilir. Ancak bunların işletmelerden veya bankalardan çekilmiş olduğunu, binaenaleyh servet vergisi konulduğu takdirde ilk tetkikte meydana çıkarılmasının mümkün bulunduğunu unutmamak lâzımdır.

İş ve teşebbüse konulmayan paraların saklanması mümkün ise de, bunların miktarı azdır.

8 — Nihayet bugünlerde şahidi olduğumuz sistemi kaldırma ve beyannameleri geri verme isteğine geliyoruz. Bunun üzerinde biraz duralım.

Yukarıdanberi sıraladığımız itirazlar 1961 yılının başındanberi ileri sürüldü ve cevapları da türlü vesile ve vasıtalarla verilmiş oldu.

Bu itibarla, bugünkü toptan itirazın sebepleri şimdiye kadar saydıklarımızdan başka olmak icap eder.

Galip bir ihtimalle bu sebep, alışılmış olandan fazla vergi ödemeye ve bu yüzden cezalandırılmaya razı olmamaktan ibarettir.

Vergilerini hakikî kazançları üzerinden ödemeye razı olmayanlara burada söylenecek söz yoktur.

Ceza meselesine gelince, sistemde cezanın bugünkü dozu usulsüzlük ve kusurdan ibarettir.

Kanaatimizce sistemin muvaffakıyet şansı, bilhassa ilk tatbik yılında ceza yerine, mükellefle anlayışlı bir işbirliğine gidebilmektedir.

Bu itibarla, çok geniş bir kütleyi alâkadar eden, tatbikatta idarî, kazaî ihtilâf ve içtihatlara yol açması muhtemel olan bu mevzuda hafif ve tanzimî mahiyette cezalarla iktifa edilmesi maksada daha uygun olacaktır.

BÖLÜM : III.

N E T İ C E

1 — Gelir Vergisi matrahının servet beyanı yolile kontrolü servet vergisi değildir. Bu sistemin bir servet vergisine yol açması beklenemez.

2 — Servet beyanı yolile yapılacak kontrol bünyevî, fonksiyoneldir. Bu itibarla gelir vergisine tamamiyle uygundur. Tesirini derhal gösterecektir.

3 — Servet beyanı usulüne yöneltilen itirazlar tamamen yersizdir.

4 — Gayrimenkul sermaye iradı sahiplerinin de mükellefiyete ithali zaruridir.

5 — Servet beyanı mevzuunda bilhassa ilk tatbik yılında ceza yazılmamalı, müteakip yıllarda da fazla cezalara gidilmeyerek tanzimî mahiyette hafif cezalarla iktifa edilmelidir.

YATIRIM İNDİRİMİ VE İKTİSADİ POLİTİKA

Prof. Sadun AREN

İktisat Fakültesi

İktisadî kalkınma, son duruşmada, sermaye terakümü demektir. Sermaye terakümü, ancak tasarrufları artırmak ve sonra da bunları yatırmakla mümkündür. Dış yardımları, konumuzun dışında olduğu için, bir tarafa bırakırsak, tasarrufların (ve dolayısiyle) yatırımların iki kaynağı vardır. Gönüllü özel tasarruflar ve mecburî kamu tasarrufları. Son 10 - 15 yılda, yekûn tasarruflarımızın millî gelire oranı, ortalama olarak % 10 - 12 dir. Bunun içindeki özel tasarruf oranı da % 6 civarındadır.

Önemli olan, açıktır ki, yekûn tasarrufları artırmaktır. Yoksa, bazı vergi indirimleri yoluyla, yekûn millî yatırım (tasarruf) içindeki özel yatırım (tasarruf) oranını artırmanın kalkınmamız bakımından bir önemi yoktur. Bu daha ziyade bir sistem meselesi, iktisadî kalkınmada özel teşebbüse daha büyük yer vermek istemekle ilgilidir. Şüphesiz ki vergi avantajları yekûn tasarrufu artırıcı mahiyette ise, özel tasarruflardaki artış vergi varidatındaki azalıştan daha fazla olabileceğinden, böyle bir durum, sistem meselesi dışında da bir mâna ifade eder. Ancak böyle bir durum, bahis konusu olan tarzda bir yatırım indiriminden ziyade, orta gelirli sınıfların tasarruflarını teşvik edici tedbirlerle elde edilir. Halbuki yatırım indirimi yüksek gelirli kimseleri tasarrufa teşvik etmektedir. Bu boş bir gayrettir. Çünkü yüksek gelirli kimseler, teşvik edilseler de edilmeseler de, belli miktarda tasarruf yaparlar. Bu sebepten, yatırım indirimi teklifi, tasarruf ve yatırımların özel ve kamu sektörleri arasındaki bölüme tesir edecek ve herhalde genel yatırım miktarını artırmıyacaktır.

Yekûn tasarruflar, esas itibarile mecburî tasarruflar artırılmak suretiyle artırılabilir. Bu da az değil fakat çok vergi almayı icap ettirir. Bu nokta Genel Vergi Reformu Raporunda da belirtilmekte ve kabul edilmektedir. Vergilerin, sadece gelir ve kurumlar

vergilerinin nisbetlerini yükselterek değil, fakat daha ziyade bunların bazısını genişleterek ve masraf vergileri yoluyla artırılmaları mümkündür. Çünkü ancak bu yolla bütün memleketin tasarruf gayretine iştiraki mümkün olur. Verginin bu şekilde, yani doğrudan doğruya tasarruf vasıtası olma fonksiyonunu başarı ile ifa edebilmesi için mevcut vergi sisteminin adaletli olması şarttır. Yüksek gelir guruplarının sebebi ne kadar makul olursa olsun, çeşitli vergi avantajlarından istiifade ettikleri bir sistemde büyük halk kitlelerini ağır şekilde vergilemek siyasî bakımdan mümkün değildir. Halk böyle bir duruma karşı mutlaka tepki gösterir.

Şimdi, bu genel mülâhazaların çerçevesi içinde yatırım indirimi teklifini daha yakından inceleyelim. Raporda teklif edilen yatırım indirimi ana hatlarıyla şöyledir: Devlet Plânlama Teşkilâtının hazırladığı genel kalkınma plânına uygun olarak yapılacak yatırımlar, 250 bin liradan (ziraat için 125 bin) az olmamak şartıyla yatırım indiriminden istifade edeceklerdir. Buna göre matrahtan indirilecek miktarlar, yatırım ferdî teşebbüsler tarafından yapıldığı takdirde, genel olarak % 30, yatırım bölge kalkınması ile ilgili ise % 45, ziraî ise % 60; yatırım kurumlar tarafından yapıldığı takdirde, genel olarak % 60, bölge kalkınması ile ilgili ise % 75 dir.

Teklif bu şekliyle iki önemli faraziyeden hareket etmektedir. Birinci faraziye yatırım indiriminin genel yatırım hacmini artıracağı, ikincisi iktisadî kalkınmamızda ziraatin birinci ve bölge kalkınmasının ikinci önceliği olduğu ve diğer yatırımların bunlardan sonra geldiği hususlarıdır.

Yatırım indiriminin genel yatırım hacmini artıracağı raporun 23 üncü sahifesinde ifade edilmiştir. Rapordaki bu inanca katılmak oldukça güçtür. Çünkü bahis konusu indirim, sadece yatırılabilir fonların kamu sektöründen özel sektöre aktarılmasından ibaret bir fonksiyon ifa edecektir. Eğer memleketimizde, kamu sektörü prodüktif yatırımlar yapmayan bir sektör olsaydı, belki raporun fikrine iştirak etmek mümkün olurdu. Halbuki, bilindiği gibi, Türkiyemizde geniş bir kamu iktisadî sektörü vardır. Bu sektör yalnız yol ve liman gibi enfrastrüktür değil, fakat direkt (verimli) yatırımlar da yapmaktadır. Bu sebepten, kamu sektörüne akmakta olan fonların özel sektörde tutulmasını, yani kamu sektöründe yapılacak yatırımların özel sektörde yapılmasını, genel yatırım hacminin artması olarak telâkki etmeye imkân yoktur.

Raporda yatırım indiriminin böyle bir tesir yapmayacağı, yani devlet varidatının azalmasına sebep olmıyacağı fikri savunulmaktadır. Raporun 24 üncü sahifesinde aynen şöyle denmektedir. «*Bu mahiyetiyle vergi avantajları ilk bakışta fiskal varidatın azalmasına müncer olan tedbirler olarak görünürler. Hâdisenin dış görünüşü böyle olmakla beraber, tatbikatın gösterdiği gibi, fiiliyatta, netice tamamen aksine tecelli etmektedir. Gerçekten maksada uygun olarak, yani rasyonel ve selektif genel bir plâna göre uygulandığı takdirde vergi avantajı, millî tasarrufun artan bir kısmının verimli yatırımlara, bilhassa sınaî yatırımlara inkilâp etmesini kolaylaştırdığı, dolayısiyle istihsal ve prodüktivitenin artışını sağladığı, iş ve çalışma sahasının genişlemesine yol açtığı cihetle varidat kaybını fazlasıyla telâfi ettikten başka, uzun vâde ile düşünülürse, varidatın umulmadık ölçüde artmasını da intaç eder.*»

Bu iddiayı fazla ciddiye almaya imkân yoktur. Yatırım indiriminin uygulandığı esnada, devlet varidatını, özel sektöre temin ettiği fon miktarınca azaltacağı apaçıktır. Uzun devrede «varidatın umulmadık ölçüde artması» ise ancak özel teşebbüs yatırımlarının kamu sektörü yatırımlarından umulmadık ölçüde daha verimli olması halinde mümkündür. Halbuki raporda, devlet işletmeciliğini yukarıdaki neticeyi çıkaracak şekilde mahkûm eden bir fikre rastlanmamaktadır. Kaldı ki yukarıda iktibas ettiğimiz parçanın iki satır altında aynen şöyle denmektedir: «*Şu hususu da gözönünde tutmak lâzımdır ki, hususî sektörde vergi avantajı tesiriyle selektif bir plâna göre yapılan ve bir teşkilâtın murakabesine tâbi bulunan yatırımlar kısmen âmme sektöründeki yatırımların yerini alır ve böylelikle finansmanını devletin deruhte ettiği kalkınma yükünün hafiflemesine imkân verir.*»

Bu cümle açıkça gösteriyor ki, yatırım indirimi kamu yatırımlarını kısacak ve bunun yerine özel yatırımları artıracaktır. Gene aynı cümle bu iki sektörün yatırımları arasında prodüktivite bakımından bir ayırma yapmadığına göre, yatırımların böyle sadece bir sektörden diğer sektöre aktarılmasının niçin kalkınma yükünün hafiflemesine imkân verdiğini anlamak da çok zordur. Gerçekten, böyle bir tedbiri tavsiye etmek için, raporun kalkınmamızın esas itibarile özel sektör eliyle yürütülmesini kabul etmesi ve bu inancını belirtmesi lâzım gelirdi. Raporda bu bakımdan sarih bir ifadeye rastlanmamakla beraber, dayanağını böyle bir inançtan alan fikirler bulunmaktadır. Bu noktayı açıklamak bakımından şu cümle enteresandır: «*Şu halde kesinlikle ifade edebiliriz ki, ölçüleri ne*

kadar yüksek tutulursa tutulsun, verimli yatırımları teşvik eden malî avantajlar, fiskal varidatın azalması şöyle dursun aksine, varidatın artmasını sağlarlar.»

Bu ve buna benzer ifadelere bakarak, raporun devlet işletmeciliğini mahkûm ettiği neticesini çıkarmağa elbette ki imkân yoktur. Çünkü fikri kısa ve sarih bir şekilde ifade etmek her zaman mümkündür. Öyle görünüyor ki bu vuzuhsuzluk komisyondaki çeşitli temayüllerin bir uzlaşma tarzı ya da meseleyi topyekûn düşünmemenin neticesidir. Nitekim indirim nisbetinin % 100 değil de daha aşağı olarak seçilmesi de bu noktadaki tereddüt ve kanaat zayıflığının bir neticesi olarak kabul edilebilir. Çünkü makul olan nisbetin % 100 olmasıdır.

Kalkınmamızın temel politikası ile ilgili olan bu konuyu yani, devletçilik - özel teşebbüs meselesini bir tarafa bıraksak bile, yatırım indiriminin genel yatırım hacmini artırıcı bir rol oynayacağı hususunda gene de şüphe edecek sebepler vardır.

Evvelâ ihtimalleri sıralayalım:

1. İndirim, özel sektör yatırımlarını indirim miktarından daha fazla artırır.
2. İndirim, özel sektör yatırımlarını indirim miktarı kadar artırır.
3. İndirim, özel sektör yatırımlarını indirim miktarından daha az artırır.

Birinci ihtimal şüphesiz ki en iyisidir. Yekûn millî yatırımlar artacak demektir. İkinci ihtimal nötürdür. Yekûn millî yatırımlar aynı seviyede kalacak demektir. Üçüncü ihtimal ise, yekûn millî yatırım hacminin azalacağını ifade eder.

Birinci ihtimalin tahakkuk etmesi için, ya müteşebbislerin istihlâklerini kısmaları, ya da spekülâtif işlerde kullandıkları tasarruflarını yatırımlara yöneltmeleri lâzımdır. Birinci imkânı varit görmüyoruz. Çünkü yüksek gelirli kimselerin hayat standartları aşağıya doğru elâstikî değildir. Yükselebilir fakat azalmaz. Müteşebbislerin spekülâtif maksatlarla kullandıkları kaynakların verimli yatırımlara yönelmesi ise, vergi avantajları ile değil fakat spekülâsyon imkân ve şartlarının ortadan kaldırılmasiyle mümkündür. Bu sebeplerden bu ihtimalin gerçekleşmesini bahis konusu telâkki etmiyoruz.

Kaldı ki, yatırım yapmanın sadece bir finansman meselesi olmadığını belirtmek isteriz. Finansman imkânı mevcut olduğu halde kârlılığın müsait olmaması ya da teşebbüs kabiliyetinin kifayetsizliği dolayısiyle yatırım yapılmayabilir. Bu sebepten, gerçekleşmesini bekleyeceğimiz en iyi ihtiimal ikinci ihtimaldir. Yani yatırım indiriminden bekleyeceğimiz en iyi netice, özel sektör yatırımlarını kamu sektörü yatırımları aleyhine olarak artması, fakat genel yatırım yekûnunun sabit kalmasıdır. Halbuki bir çok hallerde bunun bile olmaması ve yukardaki üçüncü ihtimalin gerçekleşerek, özel yatırımların, yatırım indirimine rağmen, hiç veya pek az artması da çok mümkündür. Bu takdirde, yatırım indirimi kalkınmayı köstekleyen bir tedbir olacaktır.

Raporun zımnen kabul etmiş olduğu diğer önemli faraziye çeşitli yatırımlar arasında bir öncelik bulunmasıdır. Rapora göre bu öncelikler bölge kalkınması ve ziraat sahalarıdır. Hiç şüphe yoktur ki kalkınmamızın ana istikametlerini tayin edecek olan bu önceliklerin, daha etraflı araştırmalar sonunda ve bu işle doğrudan doğruya görevli organlarla daha sıkı bir işbirliği yapılarak tesbit edilmesi uygun olur. Nitekim, meselâ, balıkçılık, madencilik, turizm, gibi alanlara yapılacak yatırımlara da, belki ziraate olduğu kadar veya daha fazla öncelik vermek, ya da öncelikleri sektör sektör değil de proje proje ve daha elâstikî bir şekilde tesbit etmek akla gelebilir.

Kalkınma çabası içinde olan memleketimizde, yatırımların hacmini artırmak, bunlara yön vermek ve bunları belli bir adalet çerçevesi içinde yürütmek bakımlarından vergicilik devletin elindeki en önemli vasıtadır. Ancak bu vasıtanın ıslahı ve geliştirilmesi genel kalkınma politikamızın (felsefemizin) çerçevesi içinde ve onunla âhenkli bir şekilde yapılmalıdır. Kalkınmamızın esas itibariyle özel sektöre mi yoksa kamu sektörüne mi dayanacağı, kalkınmanın hızı, yatırım öncelikleri ve sosyal adalet anlayışı konularında az çok vazıh esaslar tesbit edilmedikçe vergi sistemimizin nasıl olması lâzım geldiğini tayine ve tatminkâr bir vergi reformu yapmaya imkân yoktur. Bahis konusu vergi reformu raporu, bu gibi genel prensiplerden mahrum bulunduğundan, büyük emek mahsulü olmasına ve çok değerli fikirler ihtiva etmesine rağmen, bir bütün olarak, gereği kadar mânidar bir eser değildir.

İTALYAN VERGİ SİSTEMİNDE YATIRIM İNDİRİMİ

Doç. Dr. Haydar KAZGAN

İktisat Fakültesi

I — İndirimi gerektiren sebepler :

İtalya'da bilhassa Maliye literatüründe dağıtılmayan kazançların vergiye tâbi tutulması veya vergiden muaf kılınması meselesi yüz yıldanberi münakaşa konusudur. Tasarrufun çifte vergilendirmesi mânasına geldiği iddia edilmek suretile dağıtılmayan kazançların vergiden muaf tutulmasını ileri sürenler sermaye şirketlerinin vergi ödeme kabiliyetlerinin nisbî üstünlüğünü ileri sürerek böyle bir muafiyetin âdil olmıyacağını söyleyenleri bir türlü ikna edememişlerdir. Fakat mesele geri kalmış bir bölgede teşvik edilmesi lâzım gelen yatırımlar yönünden ele alınınca bu defa dağıtılmayan kazançların vergiden muaf tutulması bir başka sebebe bağlanabilmiş ve böylece Güney bölgesinde dağıtılmayan kazançlarla arzu edilen yatırımların yapılması halinde kısmî vergi muafiyeti kabul edilmiştir.

Bilindiği üzere Güney İtalya'nın geri kalmış bir bölge olmaktan kurtarılması İkinci Dünya Harbi sonunda demokrasinin yepyeni bir örneğine kavuşan İtalya'da gerek aydınları ve gerek hükûmeti en çok ilgilendiren bir mesele olmuştur. O kadar ki Güney'i kalkındırma her şeyden evvel bir ahlâk meselesi telâkki edilmiştir. Güneyin durumu her İtalyan için utanç verici olduğu kabul edilmiş ve iktisadî politika bu tez üzerine kurulmak suretile bu bölge için yapılması gereken fedakârlıkların sebebi ahlâkî bir esasa bağlanmıştır.

İtalya bugün Güneyi kalkındırma ameliyesine çeşitli yollarda başvurmuştur. Bu yolları burada teker teker ele alamıyacağız. Yalnız vergi muafiyetinin yatırımları teşvik hususunda müessir olacağı faraziyesine temas edeceğiz. Güney'de düşük olan sermaye prodüktivitesini maliyete ve gelirlere tesir eden vergilerden mua-

fiyet suretiyle yükseltmek, birlikte yürütülen maliye ve iktisat politikasına iyi bir örnek teşkil etmiştir. Şöyle ki vergi muafiyeti hazineyi bir kısım varidattan mahrum bırakmasına rağmen yatırımları teşvik etmiş olması dolayısile müstakbel gelirleri ve müstakbel vergi varidatını artırmak suretile vergi kaybını fazlasile telâfi edeceği muafiyet kararı verenlerin inandığı bir tez olmuştur. Nitekim hâdiseler şu anda onları haklı göstermektedir.

II — İstisnanın mevzuu ve hududu :

Maliye literatürümüze «Yatırım İndirimi» adı ile geçen dağıtılmayan firma kazançlarının kısmen veya tamamen vergiden istisna edilmesi İtalya'da, Anglo-Sakson memleketlerindeki tatbikattan farklı olarak, sadece sermaye şirketlerine tanınmayıp hukukî şekil ne olursa olsun bütün firmalara teşmil edilmiştir. Buna göre gelirini defter tutmak suretile hesaplamayı kabul etmiş veya buna kanunen mecbur tutulan işletmeler hukukî şekilleri ne olursa olsun kanunda gösterilen mevzularda olan yatırımlarını dağıtmadıkları kazançlarla yapacak olurlarsa R. M. Menkul Servetler Vergisi B kategorisine göre ödemeleri lâzım gelen vergi bakımından % 50 nisbetinde bir matrah indiriminden istifade ederler.

İlk olarak 1957 de kabul edilip bilâhare 1959 da 555 sayılı kanunla değiştirilen ve 1965 yılına kadar yürürlükte kalması istenen hükme göre, bilânço usulüne göre vergilendirilen sınaî ve ziraî işletmelerin dağıtmadıkları kazançları bakımından adı geçen istisnadan faydalanabilmesi için, bu dağıtmadıkları kazançları Güney Bölgesinde (Mezzogiorno) ziraî toprakların kıymetlendirilmesi, bu topraklardaki ziraî usullerin değiştirilmesi veya sınaî tesislerin inşası, genişletilmesi, donatılması veya daha faal bir hale getirilmesine sarfetmeleri lâzım gelmektedir.

Vergi istisnası bu gayelerle yapılmış olan yatırımlara harcanan gelirin veya yatırım maliyetinin % 50 sini aşamaz.

Bilindiği gibi İtalyan Vergi sistemi reel vergiler üzerine oturtulmuş bir şahsî vergi sistemidir. Bu itibarla reel bir vergi olan *Richezza Mobile,* B kategorisi bakımından kabul edilen istisna Tamamlayıcı Gelir Vergisi (Imposta Complementare sul Reddito) nin hesabına ödenmiş gibi nazarı itibare alınmaktadır. Keza Kurumlar vergisinde de kısmî bir muafiyet kabul edilmiştir. 1 Ocak 1954

tarihli bir kanuna göre Menkul Servetler Vergisinden istisna edilmiş olan kurum kazançları üzerinden % 6 yı geçen kısımdan % 15 nisbetinde alınan Kurumlar Vergisinden % 40 nisbetinde bir indirim uygulanmaktadır. Bu istisna mahallî idarelere ait olan munzam vergi paylarından sadece komünlere ait pay bakımından da carî bulunmakta, buna mukabil vilâyet hususî idarelerine ait munzam paylara kadar varmamaktadır. Aynı şekilde Ticaret ve Sanayi Odalarına ödenen vergiler (aidat) bakımından adı geçen istisna carî değildir.

Böylece yatırım indirimi mükellefleri sıra ile birçok vergilerden muaf kılmış, bir kısmından da kısmen istisna etmiş olmaktadır. Meselenin basit bir hesabını yapacak olursak yatırıma tahsis edilen kazançları dolayısile bir kurum yatırım maliyetinin %50 sini ve keza beyan ettiği yıllık gelirinin % 50 sini geçmeyen adı geçen kazançlarına isabet eden:

— % 18 nisbetinde Menkul Servetler Vergisinden,

— bu kazancı nominal sermayesinin % 6 sının üstünde bulunduğu halde bu üstte bulunan kısmın % 15 inin % 40 ı nisbetinde muaf tutulmuş olacaktır [1]. Ayrıca aynı kurumun şerikleri *Tamamlayıcı Gelir Vergisi* olarak dağıtılmayan kazançlarının vergi dışı bırakılan kısmı için vergi ödememiş olacaklardır. Şu halde bunlar bakımından vergi kazancı muafiyetinden uygulanmadığı halde ödeyecekleri munzam gelir vergisine eşit olacaktır [2]. Ayrıca diğer bir-

---

[1] İtalyan Kurumlar Vergisi şu hususları ihtiva etmektedir:
a) Kurum sermayelerinin % 0,75 ini,
b) % 6 yı geçen kurum kazancının % 15 ini,
c) Devlet hudutları dahilinde ihraç edilen obligasyon veya diğer tahvilâtın % 5 ini.

[2] İtalyan Tamamlayıcı Gelir Vergisi (Imposta Complementare sul Reddito) şahısların ve bunların ailesi sayılan fertlerin muhtelif kaynaklardan elde ettikleri gelirlerin toplamı üzerinden alınmakta ve son değişmeye göre (Legge Tremelloni) yıllık safî gelir 540.000 lireti geçmedikte bu vergi dolayısile mükellefiyet doğmuş sayılmamaktadır. Verginin matrahı mecmu gelirden :

1 — Aile reisi için 240.000 liret, karı da dahil olmak üzere aileyi teşkil eden her fert için 50.000 liret, karı ve kocanın her ikisinin de emek yolile elde ettikleri gelir bulunduğu takdirde ayrıca 190.000 liret.

2 — Ödenen her türlü vergiler, fevkalâde servet vergileri dahil (tabiatiyle Gelir Vergisi hariç).

çok mahallî vergilerden muafiyet de keza indirimin sağladığı vergi tasarrufunu artıracaktır.

III — İndirimden faydalananlar :

Baş tarafta da belirttiğimiz gibi adı geçen indirimden kanunun 34. maddesinde ifade edildiği gibi bilânço esasına göre defter tutmağa mecbur olan kurumlar ile bilânço esasına göre defter tutmayı kabul etmiş ferdî teşebbüsler kanunda gösterilen yatırımları yapmak şartile istifade etmektedirler. Böylece bilânço esasına göre vergilendirilmeyen ve vergilendirilmeyi seçmemiş olan mükellefler bu indirimden istifade edememektedirler. Fakat ferdî işletmeden kastedilen kollektif şirketler ile basit komandit şirketler olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunlar bilânço esasına göre defter tutmağa razı oldukları takdirde adı geçen indirimden faydalanmaktadırlar. İndirimden faydalanmak üzere bilânço esasına göre defter tutacaklarını maliye idaresine bildirmiş olanlar yaptıkları yatırımın süresi devamınca bu şekilde defter tutmağa mecbur oldukları gibi, istenildiği zaman kayıtlarını maliye idaresinin kontrolüne her an ibraz etmek mecburiyetindedirler. Aksi halde indirimden istifadeleri kabul olunmaz ve ödenmeyen vergi cezalı olarak geri alınır. İndirimden istifade edecek olan işletmelerin bağlı oldukları vergi

---

3 — Borçlar için ödenen faizler, şayet bu faizler diğer reel vergilerin hesabında nazarı itibare alınmamışsa. Sigorta primleri.

4 — Hususî kanunlarla bu vergiden muaf olan gelir kısmı. indirilmektedir.

Bu matraha uygulanacak nisbetler işe şöyledir:

Gelir	*Nisbet*
240.000	% 2
1.000.000	% 3.17
5.000.000	% 6
10.000.000	% 8
50.000.000	% 16, 92
100.000.000	% 23, 43
300.000.000	% 39, 34
500.000.000	% 50

Uygulanan formül ise :

$$y \text{ (vergi nisbeti)} = 0{,}023025\sqrt{\times(\text{milyon liret olarak gelir}} - 0{,}0000472\times + 0{,}00874$$

dairesinin Güney bölgesinde bulunması kaide değildir. Şöyle ki kanunî ikametgâhı, iş yeri Güney hudutları dışında olan işletmeler ve fertler kazançlarile kanunda gösterilen nevi yatırımları Güney hudutları içinde yaptıkları takdirde indirimden istifade etmektedirler.

IV — İştirak halinde indirimin uygulanma tarzı :

Yatırım indirimine ait kanunî hükümlerin Maliye Bakanlığı tarafından uygulanmasında, bilhassa anonim şirketlerin iştirakleri hususunda aynı indirimden istifade edilip edilemiyeceği alâkalı şirketlerce öğrenilmesi zarureti ortaya çıkmıştı. Nitekim İtalyan Anonim Şirketler Birliği bir anonim şirketin kârlarını indirim kanununun carî bulunduğu bölgelerde kanunca gösterilen yatırımları yapmak üzere başka işletmelere iştirak payı olarak tahsis etmesinde bu kârların indirimden istifade edip edemiyeceği konusunu ortaya atmıştı. Tabiatile kanunda kârların doğrudan doğruya istenilen yatırımlara tahsisi arandığı için, şirketlerin bu hususu re'sen tatbik etmeleri mümkün değildi. Oysa ki, bilhassa finansman meseleleri bünyeleri itibarile kârlarını doğrudan doğruya istenilen yatırımlara tahsis edecek durumda değillerdi. Bu nevi şirketlerin adı geçen yatırımları yapacak olan diğer firmalara kârlarının bir kısmı ile ve ortak olmak üzere iştirak etmeleri gayet nomaldi. Bu itibarla, indirimin sübjektif değil objektif bir mahiyet taşıması, yani indirimin kârların istenilen bölgede istenilen yatırımlara tahsisi halinde uygulanması fikri ağır basıyordu. Nitekim Maliye Bakanlığı ve Güney İtalya Bakanlar Komitesi (Comitato dei Ministri per il Mezzogiorno) bir anonim şirketin adı geçen bölgede istenilen yatırımları yapan bir diğer şirketin hisse senetlerini satın almakta kârlarını kullandığı takdirde bu kârların vergi indiriminden istifade etmesine karar verdi. Yalnız şu şartların bulunması lâzım geldiği kabul edildi:

a) İştirakin mevcut veya kurulmakta olan bir anonim şirkete, aksiyonlu komandit şirkete veya limited şirkete yapılması.

b) İndirimden faydalanan kârlarla finanse edilen iştirak sermayesinin tümünün Güney bölgesinde kanunca istenilen yatırımlara tahsis edilmiş olması.

c) İştirak yatırımlarının teknik olarak nihayete erdirilmesi yani inşaatın hitam bulması için geçen müddet zarfında değişmez bir kıymet taşıması.

Bu hususlara riayet edilmediği takdirde indirim hakkı zayi olur.

İştirak halinde de indirimden faydalanma iştirake tahsis edilen gelirin % 50 sini ve yatırım maliyetinin % 50 sini aşamaz. İştirak halinde yatırım maliyetinin % 50 sini tesbit etmek için, indirim talebinde bulunan firmanın iştirakinin iştirak olunan şirket yeni kurulduğu takdirde sermayesinin tümüne, eskiden kurulmuş ise sermayesinde meydana gelen artışa olan nisbetine göre tevzi usulü kabul edilmiştir.

V — İndirimin hududu :

Evvelce de işaret ettiğimiz üzere indirim yatırım maliyetinin % 50 sini kapsamakta ve indirime mevzu olan kârların beyan edilen gelirin % 50 sini geçemiyeceği belirtilmektedir.

Yatırım maliyeti carî yılın kârlarından yatırıma tahsis edilen kısmı aştığı takdirde, indirim sadece kârların yatırıma tahsis edilen yani tasarruf edilen kısmına tatbik edilmekte, yani bu kısmın % 50 sine eşit kılınmaktadır. Bunun için Maliye Bakanlığı bazı müşahhas hallere başvurmuş ve misaller vermiştir. Bu misalleri olduğu gibi alıyoruz:

Farzedelim ki bir şirket 1.000.000 liralık bir kâr elde etmiş olsun. Bunun 600.000 lirasını dağıtmak kararını aldığı ve 400.000 lirasını maliyeti 900.000 lira olduğu tesbit olunan bir yatırımı finanse etmek için kullanmak kararı aldığını kabul edelim. Keza aynı şirketin beyan ettiği gelir 1.100.000 olsun [3]. Bu şartlar altında indirim sadece 400.000 lira için uygulanacaktır. Başka bir deyimle

---

[3] Sermaye şirketlerinin ve bu arada kazanç ve gelirlerini defter tutmak suretile tesbit eden işletmelerin kârları ile gelirleri arasında bir fark bulunmasına İtalyan vergi sisteminin özelliği sebep olmaktadır. Buna göre kâr bir yıl evvelki ve kat'î hesaplara dayandığı halde gelir carî yıla ait olduğu için muvakkat hesaplara dayanmaktadır. Bilhassa sermaye şirketlerinin vergilendirilmesinde kat'î hesaplar ve bilânçonun umumî heyetler tarafından tasdiki gerektiği ve değişik hesap dönemleri yüzünden Richezza Mobile'de muvakkat vergilendirmeye gidilmektedir.

şirket bu 400.000 liralık kazanç kısmı için Menkul Servetler Vergisi ödemeyecektir [4].

Şirketin 900.000 lira kâr ettiği ve bunu hiç dağıtmayıp maliyeti aynı miktara eşit olan yatırıma tahsis ettiği halde ise indirim 450.000 liraya çıkmış olacaktır. Bu miktar hem yatırım maliyetinin % 50 sine eşit, hem de gerek beyan edilen gelirin % 50 sinden ve gerek yatırıma tahsis edilen kârların kıymetinden düşük bulunmaktadır. Yani istenen bütün şartlara uygundur.

Şirketin 1.000.000 lira olan yıllık kârının tümünü maliyeti 1.500.000 lira olan yatırımına tahsis etmiş olduğu halde ise, beyan edilen gelir 1.100.000 lira olarak kaldığı takdirde, indirimi 550.000 lira için uygulanacaktır. Bu miktar beyan edilen gelirin % 50 sine eşittir. Oysa ki yatırıma tahsis edilen kârların kıymeti ile yatırım maliyetinin % 50 si bu hududu yani 550.000 lirayı geçmektedir.

Ekseri hallerde yatırım projelerinin kat'î olarak maliyetinin önceden tesbit olunamıyacağı için indirimin muvakkat olarak tesbiti lâzım gelmektedir. İşte bu muvakkat indirimin tesbitinde dahi yukardaki hudutlar tatbik olunmaktadır.

VI — İndirimden istifade için yerine getirilmesi veya bulunması lâzım gelen şartlar :

İndirimden istifade edilebilmesi için aşağıda sıra ile gösterdiğimiz şartların tümüne uygunluk aranmaktadır. Bu şartların bir tanesi gerçekleşmez veya yerine getirilmez olursa indirim hakkı düşmektedir. Şayet indirim muvakkat kabul esasına göre uygulanmışsa Maliye Daireleri ödenmeyen verginin tahsiline geçebilirler

---

[4] Şirketler için uygulanan Menkul Servetler Vergisi B kategorisi nisbeti % 18 olduğundan şirketin vergi tasarrufu :

1.000.000 × 0.18 = 180.000 —
600.000 × 0.18 = 108.000

72.000 lira olacaktır.

Ayrıca şerikler sadece dağıtılan kazanç üzerinden Gelir Vergisi ödeyeceklerinden bunlar bakımından vergi tasarrufunun % 18 nisbeti aşacağı anlaşılmaktadır.

ve bu arada vergi zamanında ödenmemiş sayılacağı için gecikme zammı da tahsil edilir. Bu şartlar şunlardır:

a) Mükellefin bilânço ve defter tutma usulüne göre vergilendirilmesi.
b) Yatırımın kanunun gösterdiği şekilde ve bölgede yapılmış olması.
c) Yapılan yatırım teşebbüsünün Güney ekonomisinin organik inkişafına uygun şekilde yapılmış bulunması.
d) Yatırım için gerekli işlemler yani fiilî faaliyetine indirim için talepte bulunulan tarihten en çok bir sene içinde başlanılmış olması ve aynı tarihten en fazla üç yıl sonra bitirilmiş bulunması.
e) İşlerin hitama ermesinden sonra 60 gün içinde işlerin başlangıç ve bitim tarihlerini ve yapılan yatırım için harcanan paranın yekûnunu gösteren mahallî Fen Müdürlüğünce tasdik olunan belgenin mahallî Maliye İdaresine teslim edilmiş bulunması.

c. şıkkında gösterilen şartlar bakımından Maliye Bakanlığı, mükellefin yatırımın esas projesinde veya buna bağlı olarak girişilen teşebbüsün teknik ve ekonomik hususiyetlerini mümkün mertebe Güney İtalya'nın ekonomik bünyesi çerçevesinde belirtmesini istemektedir. Maliye daireleri mükellefin belirtmiş olduğu hususlar kendilerince inceleyecek ve icap ettiği takdirde mahallî Fen Müdürlüklerinin müdahalesini talep edeceklerdir.

d. şıkkında gösterilen şart, yani işlerin talepnamenin verilmesinden sonra bir yıl içinde başlatılması ve en çok üç yıl içinde bitirilmesi hususunda Maliye Bakanlığının fikrine katılacak olursa, zaman bakımından konan bu tahditlerin, işlerin bir an evvel bitirilmesi için indirimden faydalanan mükellefin zorlanması ve bu suretle de Güney İtalya'nın iktisadî kalkınmasını hızlandırmak gayesine bağlanmış olduğu görülür.

Yatırım faaliyetine başlanıldıktan sonra aynı sene içinde indirim talebinde bulunmak indirime hak kazandırabilir. Yalnız başlangıçta kanunun mer'iyete girme tarihi esas alınmıştır. Yani bu kanundan evvel başlanılmış olan yatırımlar için muafiyetin uygulanamıyacağı ifade edilmiştir. Yatırım faaliyetine talepten önce başlanılma halinde diğer şartlar ve bu arada işlerin hitama erdiril-

mesi için kabul edilen üç senelik müddet kaidesine riayet edilmek suretile indirime hak kazanılmaktadır.

Yatırımın başlama ve bitirilme tarihleri alâkalı Fen Müdürlüğünce mükellefe tasdik olunup da geri verilecek belgede gösterilmiş olacaktır.

Mahallî vergi dairesi indirim talebini müteakip bir yıl içinde yatırım işlerine başlanmadığını tesbit etmesi halinde indirim hakkının düşmesine karar vermek suretile istisna edilen gelir kısmına isabet eden vergiyi % 50 zammı ile birlikte tahsile gitmek yetkisini haizdir. Yine maliye idaresi zamanında başlandığı halde üç senelik devre içinde bitirilmeyen işler için de aynı yönde bir uygulama yapmağa yetkili kılınmıştır.

Mükelleflerin yapacakları yatırımın Güney İtalya'nın iktisadî kalkınması ölçülerine uygunluğunu tesbit edecek olan mahallî Fen Müdürlüklerinin verecekleri belgenin en geç 60 gün içinde alâkalı Maliye Dairesine verilmesine ve aksi takdirde hakların düşeceğine dair Maliye Bakanlığının bir kararı mevcuttur. Yapılan işlerin adı geçen uygunluğu arzettiğini gösteren belge, işlerin hitama ermesinden sonra verildiği için, işin hitama ermesinden en geç 60 gün sonra alâkalı müdürlükten belgesini almamış olanlar hakkında verilmiş olan indirim hakkının geri alınması ve böylece ödenmemiş olan vergilerin zammı ile birlikte tahsili yoluna gidilmektedir.

VII — İndirimden faydalanmada usul :

İndirimden faydalanmada usul başlıca iki kısımda mütalâa edilmiştir. Birincisi yatırımın bizzat yatırımı yapan firmada uygulanması, ikincisi ise yatırımın yatırımı yapacak firmaya iştirak suretile yapılmasıdır. Her iki halde de indirim *geçici* olarak uygulanmaktadır. Buna göre mükellefin beyanı esas alınmakta ve indirimin firmaca beyan edilen gelirin % 50 sinden daha yüksek olmayan bir matraha uygulanmaktadır.

A — *Doğrudan doğruya yatırımda usul :*

Doğrudan doğruya yatırım yani indirimin yatırımı yapan firmada uygulanmasında mükellef şu formaliteleri yerine getirmek mecburiyetindedir:

a) İndirim talebinde bulunanlar ferdî teşebbüs veya şahıs şirketi olduklarında her yılın Mart ayı içinde, sermaye şirketi olduklarında ise bilânçonun tasdikinden yani umumî heyetçe kabulünden sonra geçen üç ay zarfında yatırım esas projesi, finansman plânı ve başlama ve bitirme tarihlerile birlikte talepnamelerini alâkalı vergi dairesine vermeğe mecbur tutulmuşlardır. Talepnamede yatırıma tahsis edilmek istenen kâr kısmı gösterilmek suretile indirimden faydalanılmak istendiği açıkça belirtilecektir. Ayrıca talepnameye ek olarak sunulan projede veya bunun bir ekinde girişilen teşebbüsün Güney İtalya'nın kalkınmasına uygunluğunu tesbit edebilmesi için teknik ve ekonomik hususiyetleri belirtilecektir.

b) İşler sona erdirildikten sonra 60 gün içinde mahallî Fen Müdürlüğünün işe başlama ve bitme tarihleri ile harcanan meblâğın kat'î yekûnunu bildiren belgesinin alâkalı Maliye Dairesine verilmesi.

c) Talep edildiğinde Maliyeye yapılan işlere ait her türlü evrakın gösterilmesi veya tevdii.

Diğer taraftan Maliye Dairelerince uygulanacak formaliteler şunlardır:

a) İndirim talebile yapılan müracaat üzerine Maliye Daireleri indirimin uygulanması için kanunun ileri sürdüğü şartların bulunup bulunmadığını inceliyecekler ve bütün şartlar tam olduğu takdirde vergiden istisna edilecek gelir kısmını hesap edeceklerdir.

Mükellef bütün şartları yerine getirdiğine dair belgelerin ibrazında veya istenilen malûmatın verilmesinde eksik olan kısım bırakmış bulunduğu takdirde Maliye İdareleri bunların tamamlanması için kendilerine bir müddet tayin edeceklerdir.

Sermaye şirketleri muvakkat bilânçolarına uyarak talepte bulunabilecekleri için, bunların gerçek gelirleri ilk olarak kabul olunduğundan daha yüksek bir istisnaya imkân verdiği hallerde Maliye Daireleri fazla ödenmiş olan verginin iadesine gideceklerdir (Bunun aksi de varit olabilir).

b) Yapılacak işlerin mahiyetini ve işe başlanıldığını bildiren Fen Müdürlüğünün belgesinin mükellef tarafından idareye verilmesi anında Maliye Daireleri indirimin uygulanması için lüzumlu olan evrakın incelenmesine başlıyacak, yatırım maliyetinin gerçek

kıymetini Fen Müdürlüğünün belgesi ve mükellefin vereceği malûmat ile kendisine ait muhasebe kayıtlarına müracaat suretile tayin ameliyesine koyulacaktır.

İndirimin gerçek miktarı, maliyetin kat'î olarak tayininden sonra tayin edilmiş olacağından, indirimin daha önceden yani muvakkat maliyetlere göre uygulanması kabul edilmiş bulunduğuna göre arada bir fark bulunduğu takdirde farkın fazla veya eksik indirimi göstermesi üzerine vergi iadesi veya munzam vergi tahsilâtına girişilecektir.

B — İştirak halinde usul :

İştirak şeklinde yatırım suretile indirimden istifade edebilmek için lüzumlu olan formaliteler şunlardır:

a) İştirak halinde de müracaat usulü ve gösterilmesi ve bildirilmesi lâzım gelen hususlar daha evvel gösterilen (a) şıkkındakine eşit olduğundan burada aynı şeyi tekrar etmiyeceğiz. Yalnız indirim talebinde iştirake tahsis edilen kârların, yatırımı yapacak olan şirketin adının ve yeni kurulmuş olduğu takdirde sosyal sermayesinin, daha evvel kurulmuş ise bu sermayede meydana getirilen artış kıymetinin ayrıca gösterilmesi, ibrazı lâzımdır.

b) Keza bu halde de işlerin hitamından sonra en geç 60 gün içinde Fen Müdürlüğünden alınacak belgenin Maliye Dairesine ibrazı lâzımdır.

Maliye Dairelerince uygulanacak hükümler diğer şıkta olduğu gibidir. Yalnız iştirak halinde yapılan yatırımlarda indirim talebinde bulunanla yatırımları yapacak olanlar ayrı şirketler olduğundan, Maliye Bakanlığı yatırımı yapacak olan şirketlerin bulunduğu mahaldeki Maliye Dairesinin yatırımı yapan şirketten indirim için lüzumlu olan bilgilerin alınmasına memur etmiştir.

Keza Maliye Daireleri indirimi kat'î olarak uyguladıkları zaman iştirakin herhangi bir şekilde ihlâl edilmemiş olmasına dikkat edeceklerdir. Zira iştirakin işlerin hitamından evvel herhangi bir şekilde bozulmuş olması indirimden istifade etmek hakkını düşürmektedir.

İştirak halinde yani yatırımı yapan şirketin hisse senetlerini satın almak suretile indirimden istifade etmek halinde de indirim payı yatırım maliyetinin % 50 sinden başlamaktadır. Maliye Bakanlığı bu hususta aşağıdaki misalleri vermek suretile bu % 50 payın indirim talep eden firmaların iştiraklerinin yeni kurulan şirketin sermayesine veya eskiden kurulmuş olduğu halde iştirak suretile artırılmış olan sermaye kısmının oranına göre tevzi edileceğini göstermiştir.

A, B, C şirketlerinin E şirketinin kuruluşuna iştirak ettiklerini farzedelim. İştirak nisbeti ise sırasile % 40, % 30 ve % 30 olsun. E şirketinin sermayesi tamamile ödenmiş olarak 10.000.000 liradır ve bunun 8.000.000 lirası şartlarımıza uygun olan yatırıma tahsis edilmiştir.

İştirakçi şirketlerin diğer durumları ise şöyle olsun:

	A Şirketi	*B Şirketi*	*C Şirketi*
Bilânçoda gözüken kâr	6.000.000	3.000.000	2.400.000
Yatırıma tahsis edilen kâr	4.000.000	1.000.000	2.000.000
Beyan edilen gelir	7.000.000	3.600.000	1.200.000
İştirakin % 50 si	2.000.000	1.500.000	1.500.000

Bu verilere göre indirim aşağıda gösterilen hudutlar dahilinde tanınabilir:

A. ŞİRKETİ

İştirak kıymetinin (4.000.000) E. şirketinin sermayesine (1.000.000) olan oranına göre yatırım maliyetinin % 50 si, yani 4.000.000 liranın (8.000.000 liranın yarısı) % 40 ı	L.	1.600.000
İştirakin % 50 si	L.	1.600.000
Beyan edilen gelirin % 50 si	L.	3.500.000
Yatırıma tahsis edilen kâr (yıllık)	L.	4.000.000

İndirim ancak 1.600.000 lira için uygulanabilecektir.

B. ŞİRKETİ

İştirak kıymetinin (3.000.000) E. şirketinin sermayesine (10.000.000) olan oranına göre yatırım maliyetinin % 50 si yani 4.000.000 liranın (8.000.000 liranın yarısı) % 30 u	L.	1.200.000
İştirakin % 50 si	L.	1.500.000
Beyan edilen gelirin % 50 si	L.	1.800.000
Yatırıma tahsis edilen kâr (yıllık)	L.	1.000.000

İndirim 1.000.000 lira için uygulanabilir, bu da yatırıma tahsis edilen yıllık kâra eşittir.

C. ŞİRKETİ

İştirak kıymetinin (3.000.000) E. şirketinin sermayesine (10.000.000) olan oranına göre yatırım maliyetinin % 50 si yani 4.000.000 liranın (8.000.000 liranın yarısı) % 30 u	L.	1.200.000
İştirakin % 50 si	L.	1.500.000
Beyan edilen gelirin % 50 si	L.	600.000
Yatırıma tahsis edilen kâr	L.	2.000.000

İndirim bu vaziyete göre beyan edilen gelirin % 50 sine eşit olan 600.000 lirayı aşamıyacaktır.

Diğer veriler aynı kalmak şartile E şirketi 16.000.000 liralık bir yatırım yaptığı takdirde indirim aşağıdaki şekilde uygulanabilir :

A. ŞİRKETİ

İştirak kıymetinin (400.000) E. şirketinin sermayesine (10.000.000) olan oranına göre yatırım maliyetinin % 50 si, yani 8.000.000 liranın (16.000.000 liranın yarısı) % 40 ı	L.	3.200.000
İştirakin % 50 si	L.	2.000.000
Beyan edilen gelirin % 50 si	L.	3.500.000
Yatırıma tahsis edilen kâr (yıllık)	L.	4.000.000

İndirim en fazla iştirakin % 50 sine eşit olan 2.000.000 lira için uygulanabilir.

B. ŞİRKETİ

İştirak kıymetinin (3.000.000) E. şirketinin sermayesine (10.000.000) olan oranına göre yatırım maliyetinin % 50 si, yani 8.000.000 liranın (16.000.000 liranın yarısı) % 30 u	L.	2.400.000
İştirakin % 50 si	L.	1.500.000
Beyan edilen gelirin % 50 si	L.	1.800.000
Yatırıma tahsis edilen kâr (yıllık)	L.	1.000.000

İndirim sadece 1.000.000 lira yani yatırıma tahsis edilen yıllık kâr miktarınca uygulanabilecektir.

C. ŞİRKETİ

İştirak kıymetinin (3.000.000) E. şirketinin sermayesine (10.000.000) olan oranına göre yatırım maliyetinin % 50 si olan 8.000.000 liranın (16.000.000 liranın yarısı) % 30 u	L.	2.400.000
İştirakin % 50 si	L.	1.500.000
Beyan edilen sermayenin % 50 si	L.	600.000
Yatırıma tahsis edilen kâr (yıllık)	L.	1.200.000

İndirim beyan edilen gelirin % 50 sini temsil eden 600.000 lira için uygulanabilecektir.

TÜRKİYE'DE ÂMME VARİDATININ DURUMU VE MESELELERİ

Dr. Selâhattin TUNCER

Maliye Bakanlığı Hesap Uzmanı

G İ R İ Ş

Bilindiği gibi 1961 - 1962 devresinde İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsünce tertiplenen Maliye Konferansları Vergi reformuna tahsis olunmuştur. Bu konuşmalarda konferansçılar «*Genel Vergi Reformu Raporunda*» temas edilen konuları ele almışlar ve bunları inceleyerek kendi fikir ve görüşlerini açıklamışlardır. Biz de bu ana prensibe uyarak «*Türkiye'de Âmme Varidatının Durumu ve Meseleleri*» ni inceleyeceğiz.

Genel Vergi Reformu Raporu, isminden de anlaşılacağı gibi, Türk Vergi Sistemine teveccüh etmiş bir çalışma ise de, burada sadece Gelir ve Kurumlar Vergileri de alınmıştır. Halbuki Türk Vergi sistemi sadece Gelir ve Kurumlar Vergisinden ibaret bir manzume değildir. O itibarla Genel Vergi Reformu Raporunun Türk Vergi Sistemini bir bütün olarak ele alması ve bütün vergilere şâmil reform prensipleri kabul etmesi yerinde olurdu.

Bizim üzerinde asıl durmak istediğimiz mesele, «Genel Vergi Reformu» yerine «âmme varidatı reformu» nun ele alınmasıdır. Bilindiği gibi, âmme varidatı veya devlet varidatı vergiden daha geniş bir mefhumdur. Türkiye'de malî reform denildiği zaman bunun «âmme varidatı» şeklinde ele alınması maksada daha uygun olurdu. Halbuki meseleler sadece «genel vergi reformu» açısından alınmış ve bir bütün olarak âmme varidatı ihmal edilmiştir.

Biz bu etüdümüzde genel olarak Türkiye'de âmme varidatının durum ve meselelerine temas edeceğiz. Bu şekilde, bir taraftan memleketimizde âmme varídatının bünyesi, mahiyeti, seyri ve ter-

kibi, dayandığı mevzuat hakkında toplu bir fikir edinmek mümkün olacağı gibi, Genel Vergi Reformu Raporunda ele alınmayan bazı meselelere de temas fırsatını bulmuş olacağız.

I — Âmme varidatı mefhumu ve önemi :

«*Âmme varidatı*» veya yeni terimle «*âmme geliri*», «*devlet varidatı*» veya «*devlet geliri*» tâbirinden oldukça farklı bir mefhumdur.

Âmme varidatı, devlet varidatından daha *geniş* bir mefhumdur. Âmme varidatına devlet varidatı ve vilâyet, belediye ve köylere ait mahallî idareler varidatı dahil olmaktadır. Halbuki devlet varidatına, sadece merkezi hükûmete ait (genel ve katma bütçeler) gelirleri dahildir. Bu itibarla âmme varidatı ile devlet varidatını müteradif mefhumlar olarak kullanmak pek isabetli değildir.

Âmme varidatı, nazarî bir mefhum olduğu kadar pratik bir mahiyet de arzeder. Bir bakıma âmme varidatı canlı bir organizmadır. Tatbikatta buna *varidat sistemi* denir. Varidat sistemi hermemleketin içinde bulunduğu tarihî, iktisadî ve içtimaî şartların bir neticesi olarak vücut bulur; tekâmül eder. Öyle ki, varidat sistemi zaman ve mekâna göre büyük değişmelere uğramaktadır.

Âmme varidatı biri *geniş*, diğeri *dar* olmak üzre iki mânada ele alınabilir. *Geniş mânadaki âmme varidatı*na âmme idarelerinin adî ve fevkalâde tekmil gelir ve tahsilâtı girmektedir. *Dar mânadaki âmme varidatı*na münhasıran devlete ait olmak üzere cebrî mahiyetteki hakikî gelirler dahil olmaktadır. Bu tetkikin çerçevesi bakımından, dar mânadaki âmme varidatı ele alınacak, Devlet bütçesine dahil tekmil gelirler —Tekel varidatı da dahil— gözden geçirilecektir. Maamafih konuda gerekli açıklığı sağlamak maksadı ile, mahallî idareler varidatına temas edilmiyecektir. Kolayca tahmin edileceği gibi, mahallî idareler gelirleri ayrı bir tetkik konusu olacak kadar geniş ve önemlidir.

Âmme varidatı malî bakımdan olduğu kadar, *iktisadî* bakımdan da mühim bir tetkik konusudur. Bugün âmme varidatı ileri memleketlerde millî gelirin gittikçe yüksek bir yüzdesini teşkil etmektedir. Millî gelir, âmme varidatı kanalı ile massedilmekte ve masraf kanalı ile millî ekonomiye yeniden zerkedilmektedir. Bazı iktisatçılarca bu ameliye asrımızın en mühim fenomeni şeklinde telâkki olunmaktadır.

Maliye ilminde yeni görüş ve cereyanların doğmasından sonra âmme varidatının rolü de geniş ölçüde değişmiştir. Bilhassa *fonksiyonel maliye telâkkisinin* gelişmesi ile birlikte âmme varidatının vazifeleri tâdile uğramıştır. Artık âmme varidatı, âmme hizmetlerinin ifasına yarıyacak fonları tedarikten ziyade, halkın satın alma gücünü masseden bir vasıtadır.

1929 Dünya İktisadî Buhranından sonra vukua gelen inkılâba muvazi olarak âmme varidatının telâkki tarzında ve fonksiyonlarında büyük bir değişme olmuştur. Bilhass, âmme varidatına buhranlar ve konjonktürel dalgalanmalarla savaşta bir vasıta nazarı ile bakılması, bu arada zikredilmeye değerdir. Maliye politikası sahasında vukua gelen *keynesien inkılâp* neticesinde bir taraftan âmme varidatı hakkındaki bilgilerimiz genişlemiş, diğer taraftan âmme varidatının bir vasıta olarak ne şekilde kullanılacağı hakkındaki görüşler vuzuha kavuşmuştur.

Az gelişmiş memleketlerin kalkınması dâvası ortaya atılınca, diğer malî meselelerle birlikte âmme varidatına da mühim vazifeler düşmüştür. Artık, âmme varidatı, âmme hizmetlerinin görülmesini temin eden bir kaynak değil; ayni zamanda iktisadî kalkınmayı tahakkuk ettirecek bir vasıta oluyordu. Bu takdirde âmme varidatının az gelişmiş memleketler bakımından ehemmiyeti bir kat daha arttığı gibi, ortaya yeni yeni meseleler de çıkmıştır. Bunlardan bazılarına kısaca işaret etmek yerinde olacaktır.

Bunlardan ilki, az gelişmiş memleketlere çeşitli ve yeni varidat kaynakları bulmaktır. Bilhassa kalkınmada, bu gibi memleketlerin *âmme varidatını arttırmak* hattâ *yeni kaynaklar bulmak* şarttır. Çağımızın bazı ünlü maliyecileri az gelişmiş memleketlere yeni gelir kaynakları bulmak için monografik bazı çalışmalar yapmışlardır.

İkincisi, iktisaden az gelişmiş memleketlerin *malî sistemlerini* bu ara bilhassa *varidat sistemlerini* daha yakından görmek ve tanımaktır. Bu maksatla az gelişmiş memleketlerin âmme varidatı sistemleri daha yakından tetkik edilecek, bir taraftan kusur ve noksanlar tesbit edilirken, diğer taraftan da ıslah çareleri aranacaktır. Az gelişmiş memleketlerin malî sistemleri üzerinde Birleşmiş Milletler Teşkilâtı tarafından yaptırılan araştırmalarda âmme varidatı ile alâkalı kısımlar da geniş yer tutmaktadır.

II — Âmme varidatının seyri :

Âmme varidatı mefhumunu gördükten sonra, şimdi de Türkiye'de âmme varidatının seyrine kısaca bir göz atabiliriz. 1948-1962 arası 14 yıllık devre zarfında Türkiye'de devlet varidatının seyri, aşağıdaki 1 No. lı tabloda gösterilmiştir.

TABLO : 1.

Türkiye'de devlet varidatının 1948 - 1962 arasındaki seyri

Yıllar	*Devlet varidatı T.L.*	*İndeks (1953=100)*	*İndeks (1948=100)*
1948	1.223.781.000	63	100
1949	1.482.976.000	76	121
1950	1.300.032.997	67	106
1951	1.352.652.126	69	111
1952	1.651.820.719	85	135
1953	1.936.775.305	100	158
1954	2.184.548.625	112	178
1955	2.583.895.612	133	211
1956	2.949.382.749	152	241
1957	3.759.246.783	194	307
1958	4.547.166.572	234	371
1959	5.754.565.775	296	470
1960	5.949.957.286	307	486
1961 (*)	8.678.703.067	442	710
1962 (**)	10.001.082.212	516	817

KAYNAK : 1948 ve 1949 yılları rakamlar «1960 yılı varidat bütçesi Raporu» S. 16 dan, 1950 - 1957 rakamları 1960 yılı Bütçe Lâyihasına ait gerekçe S. L.XXXV den, 1958 - 1962 rakamları «1962 yılı Bütçe lâyihası» S. 135 den alındı.

Not : 1948 - 1959 yıllarına ait rakamlar Hazine Hesabı Umumîlerinden çıkarılmıştır. 1960 yılı (20 milyonluk 27 Mayıs teberruları dahil) rakamları fiilî tahsilâtı göstermektedir.

(*) Özel kaynaklardan elde edilecek gelirler de dahil olduğu halde yıllık tahmini göstermektedir.

(**) Özel kaynaklardan elde edilecek gelirler de dahil olduğu halde 1962 umumî gelir tahminini göstermektedir.

Tablo tetkik edilecek olursa, 1962 malî yılı içinde tahsil edilecek devlet varidatının yekûnu 10.001,0 milyon lira olarak tahmin edilmiştir. Devlet varidatı her yıl oldukça yüksek gelişmelere mazhar olmuştur. 1948 - 1962 arası 14 yıllık devre zarfında devlet varidatı 1.223,8 milyon liradan 10.001,0 milyon liraya yükselmek suretiyle 1948 yılına nazaran % 717 nisbetinde 8.777,2 milyon liralık bir artış kaydetmiştir. Ondört yıl gibi nisbeten kısa bir devre zarfında devlet varidatında kaydedilen bu inkişaf şayanı dikkattir. 14 yılda devlet varidatı 100 den 817 ye çıktığına göre yıllık vasatî artış oranı % 51 dir. Şurasına da hemen işaret edelim ki bu artış daha ziyade son senelerde hızlanmış görünmektedir.

Devlet varidatına ait rakamları daha sarih şekilde takip edebilmek için 1953=100 kabul edilmek suretiyle yapılacak mukayesede, varidat 1948 de 63 iken 1950 de 67 ye, 1952 de 85 e yükselmiştir. 1953 yılından sonra artış, temposunu hızlandırmış, 1954 yılında indeks 112 olmuş; 1955 de 133 e, 1957 de 194 e, 1958 de 234 e, 1959 de 296 ya yükselmiş ve nihayet 1962 de 516 ya ulaşmıştır.

Bu netice kısmen varidat sisteminde tahakkuk ettirilen reformlarla, kısmen de enflasyonist gidişin tabiî neticesi ile izah olunabilir. Devlet gelirlerini umumî fiat indeksleri ile tashih ettiğimiz zaman hakikî artışın pek düşük bir tempoda cereyan ettiği meydana çıkacaktır.

III — Âmme varidatı ve millî gelir:

Çoğu zaman âmme varidatına ait rakamların yalnız başına ve kendi içindeki gelişmesi bize bir fikir vermez. Âmme masraflarında olduğu gibi, âmme varidatının millî gelire nisbeti bizi daha sarih neticelere götürmektedir. Zira âmme varidatı millî gelirin bir cüz'üdür. Bu bakımdan millî gelir ile âmme varidatı arasındaki münasebeti tetkik etmek ve vergi ve diğer vasıtalarla millî gelirin ne kadarının massedildiğini görmek faideli olacaktır. Aşağıdaki 2 No.lı tabloda Türkiye'de 1948 - 1960 yılları arasında âmme varidatının millî gelire nisbeti gösterilmiştir.

TABLO : 2.

1948 - 1960 yılları arasında Türkiye'de âmme varidatının millî gelire nisbetinin seyri

Yıllar	*Millî gelir Milyon TL.*	*Âmme varidatı Milyon TL.*	*Âmme varidatının millî gelire nisbeti %*
1948	8.814,7	1.223,8	13.9
1949	7.924,0	1.482,9	18.7
1950	8.964,2	1.300,0	14.5
1951	10.693,8	1.352,6	12,6
1952	12.424,1	1.651,8	13,3
1953	14.696,4	1.936,8	13,2
1954	14.785,0	2.184,5	14,8
1955	18.219,7	2.583,9	14,2
1956	21.196,9	2.949,4	13,9
1957	26.623,2	3.759,2	14,1
1958	33.873,1	4.547,2	13,4
1959	41.777,8	5.754,6	13,8
1960	44.855,2	5.949,9	13,3
1961	—	8.678,7	—
1962	—	10.001,0	—

KAYNAK : 1948 - 1952 yıllarına ait millî gelir rakamları «Türkiye Millî Geliri — 1948 - 1958», yayın No. 391, S. 4 den, 1951 - 1960 yılı rakamları da Aylık İstatistik Bülteni, No. 92, Ekim/1961, S. 124 den; âmme varidatı rakamları 1 No. lı tabloda gösterilen kaynaktan alınmış, yüzdeler tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablo dikkatle incelenecek olursa Türkiye'de âmme varidatı millî gelirin %12-14 arasında değişen bir kısmını (1949 yılı hariç) işgal etmektedir. Bu nisbet 1948 yılında %13.9 iken 1954 yılında %14,8 e kadar yükselmiş ve sonra da tedricen düşerek 1960 da %13,3 ü bulmuştur. Bu mukayese de gösteriyor ki, Türkiye'de âmme varidatı millî gelirin pek düşük bir yüzdesinden ibarettir. Bunun başlıca ve en büyük sebebi, millî gelirin %47-52 sini teşkil eden ziraatin, vergi dışı kalmasıdır. Her gün artan masrafları karşılamak için daha fazla viradata ihtiyaç olduğu bir vakıadır. Bu sebeple Türkiye'de âmme varidatının millî gelire olan nisbetini yükseltmek zarureti ile karşı karşıya bulunmaktayız.

Âmme varidatının millî gelire olan nisbetini diğer memleketlerle mukayeseli şekilde görmekte faide vardır. Bu maksatla aşağıya konulan 3 No. lı tabloda muhtelif memleketlerde ve Türkiyede âmme varidatının gayrisafî millî hasılaya nisbeti gösterilmiştir[1]:

TABLO : 3.

Muhtelif memleketlerde âmme varidatının gayrisafî millî hasılaya nisbetinin 1953-1958 yılları arasındaki seyri

(Rakamlar % olarak verilmiştir.)

Memleketler	*1953*	*1954*	*1955*	*1956*	*1957*	*1958*
İngiltere	30,1	30,6	30,5	29,9	30,1	—
A. B. Devletleri	25,9	24,7	25,5	26,1	26,3	26,0
Almanya	15,0	14,9	14,6	14,6	14,0	14,0
Fransa	31,8	31,8	31,4	32,3	32,7	—
Yunanistan	19,0	19,4	19,8	19,7	19,6	—
İtalya	17,1	16,7	16,8	17,6	17,8	18,3
Türkiye	14,1	15,8	15,1	14,9	15,2	14,9

KAYNAK : 1960 yılı Varidat Bütçesi Raporu, S. 3 den alınmıştır.

Tablo incelenece kolursa memleketimizde âmme varidatının millî hasılaya nisbeti, birçok memleketlere nazaran oldukça düşük bulunmaktadır. Bu durum karşısında âmme varidatının bir miktar yükseltilmesi lâzım gelmektedir. Bunun bilhassa Gelir Vergisinde mevcut bazı boşlukların telâfisi ile mümkün olacağı söylenebilir. Varidat sistemi üzerinde yapılacak ıslahat ile âmme varidatının millî gelirin en az %20 sine iblâğı yerinde bir tedbir olacaktır. Bugünkü hali ile âmme varidatının millî gelire nisbeti ileri memleketlere nazaran yarı yarıyadır.

[1] Beynelmilel mukayeselerde âmme varidatı bazan millî gelire bazan da gayrisafî millî hasılaya nisbet edilmektedir. Âmme varidatı gayrisafî millî hasılaya nisbet edildiği takdirde yüzde biraz düşük çıkmaktadır.

IV — Malî tevzin ve bununla ilgili meseleler :

Bir devlete dahil bulunan çeşitli âmme teşebbüslerinin haiz oldukları vergilendirme selâhiyetlerinin tesbit ve tahdidi, hususiyle varidat kaynaklarının bunlar arasında paylaşılmasına dair hükümlerin bütünü *malî tevzin* (Finanzausgleich) dediğimiz müessesenin doğumuna yol açmıştır. Bu şekilde malî tevzin bir taraftan aslında devlete ait olan vergilendirme hakkının çeşitli âmme hükmî şahısları arasındaki bölünüşünü, diğer taraftan varidat kaynaklarının paylaşılmasını ifade eden bir mefhum olmaktadır.

Türkiye'de âmme varidatına ait ana mes'eleler arasında malî tevzin ve bunun ortaya koyduğu dâvalar önemli bir yer almaktadır. Yani devlet ve mahallî idareler arasında *vergilendirme hakkı* nasıl derecelenmektedir? *Varidat kaynakları* devlet ve diğer âmme hükmî şahısları (vilâyet, belediye ve köyler) arasında nasıl taksim edilmektedir?

Hemen işaret edelim ki idarî yapısı bakımından Türkiye merkeziyetçi bir sisteme sahip olduğu için Devlet varidat kaynaklarının büyük bir kısmına tamamen el atmış ve mahallî idarelere pek az şey bırakmıştır. Aşağıya koyduğumuz 4 No. lı tabloda 1926-1956 arasındaki devrede âmme varidatının *âmme idareleri* arasındaki bölünüşü ana hatları ile gösterilmiştir.

TABLO : 4.

Türkiye'de 1926-1956 yılları arasında âmme varidatının âmme idareleri arasında dağılışının seyri

Yıllar	*Devlet gelirleri*	*% Yüzde*	*Mahallî gelirleri*	*% Yüzde*	*Yekûn*	*% Yüzde*
1926	205,4	80,9	48,5	19,1	253,9	100
1930	218,0	80,4	53,0	19,6	271,0	100
1935	269,1	84,2	50,6	15,8	319,7	100
1940	396,6	81,9	87,5	18,1	484,1	100
1945	760,4	81,4	173,4	18,6	933,8	100
1950	1.649,8	86,0	268,6	14,0	1.918,4	100
1951	1.586,6	84,3	296,0	15,7	1.882,6	100
1952	2.002,4	87,3	292,5	12,7	2.294,9	100
1953	2.080,1	85,3	366,3	14,7	2.446,4	100
1954	2.344,9	84,5	429,0	15,5	2.773,9	100
1955	2.721,4	84,9	482,6	15,1	3.204,0	100
1956	3.022,9	84,4	556,7	15,6	3.579,6	100

KAYNAK : 1926-1960 yılları rakamları İ. Hakkı Ülkmen'in Mahallî İdareler Maliyesi, Ankara, 1960, cetvel: 8 den telhisen alınmıştır.

Not : Devlet gelirlerine genel ve katma bütçe yekûnu, mahallî idareler gelirlerine Vilâyet hususî idareleri, belediye ve köyler bütçesi dahil bulunmaktadır.

Yukarıki tablo incelendiği zaman, *Devlet* (genel ve katma bütçeler yekûnu) gelirleri ile *mahallî idareler* (vilâyet hususî idareleri, belediye ve köyler) gelirlerinin terkibini ve seyrini takip mümkündür. 1926 yılında yekûn 253,9 milyon TL., âmme varidatı içinde 205,4 milyon TL. sı yani %80,9 u devlete ve 48,5 milyon TL. sı yani %19,1 i mahallî idarelere ait iken bu nisbet devlet gelirleri leyhine değişerek yükselmiş, 1935 de sırası ile %84,2 ve %15,8 olmuştur. Bu nisbet 1952 yılında %87,3 ve %12,7 ile en yüksek noktasına ulaşmıştır. 1956 yılında 3.579,6 milyon TL. sı âmme varidatının 3.022,9 milyon TL. sı yani %84,4 ü devlete ve 556,7 milyon TL. sı yani %15,6 sı mahallî idarelere ait bulunmaktadır. Daha sonraki yıllar için elde rakam olmamakla beraber bu nisbetin fazla değişmediği tahmin olunabilir. Bu mukayeseden çıkaracağımız en mühim netice yekûn âmme varidatı içinde devlet varidatının, nisbî ba-

kımından mahallî idareler varidatına nazaran daha önemli bulunmasıdır. Böylece devlet belli başlı varidat kaynaklarına el atmış ve mahallî idarelere pek az varidat bırakmıştır. Memleketimizde mahallî idarelerin gereği şekilde gelişememesinin sebebini, kuvvetli merkeziyetçilik kadar, malî bakımdan zayıf ve muhtaç durumda bulunmaları ile izah kabildir.

Hernekadar devlet tahsil ettiği vergi, resim ve harçlardan mahallî idarelere hisse vermekte ise de, bunun pek düşük ve kifayetsiz olduğunu belirtmek isteriz. Bütün gelir kaynakları devletin elinde ve emrinde olduğuna göre, bu hisselerin yükseltilmesi gerekmektedir.

Malî tevzin bakımından paradoksal bir durum da, memleketimizde devletin mahallî idare vergilerinden hisse olmasıdır. Bir mahallî idare geliri olan Bina Vergisinden, devlet konutlarda 1/6, sair binalarda 1/3 nisbetinde olmak üzere bir hisse almaktadır. Tutarı her yıl 40-45 milyon TL. a ulaşan bu hisse, devlet bütçesinde pek düşük bir yer işgal etmekte ise de, malî zorluklar içinde bulunan il özel idareleri için büyük bir fedakârlık olmaktadır [2].

Vergi Reformu Komisyonunda Türkiye'de malî tevzin ile ilgili meselelere yer verilmemiştir. Halbuki memleketimizde mahallî idareler büyük malî güçlükler içindedir; gelir kaynakları zayıftır. Genel bütçeden yapılan yardımlar pek ehemmiyetsizdir. Devletin bazı gelir kaynaklarını mahallî idarelere bırakması veya malî yardımları arttırması bir zaruretin ifadesidir. Yekûn âmme varidatı içinde mahallî idarelerin işgal ettiği mevki yıl yıl gerilemiş ve bugünkü durum 1926-1945 devresinden daha da kötüye gitmiştir. Varidat sistemine yönelmiş belli bir reformda, varidat kaynaklarının devlet ve mahallî idareler arasında âhenkli ve âdil bir şekilde tevzii, ehemmiyetli bir dâva olarak ortada durmaktadır.

V — Varidat teşkilâtı :

Âmme varidatı konusunda, *teşkilât meselesi* hususî bir yer işgal etmektedir. Bilindiği gibi modern maliyeciliğin ruhu bir bakı-

[2] Bina Vergisinden alınmakta olan Hazine hissesinin adı Millî Savunma Vergisi olup nisbeti Bina Buhran Vergisi kadardır. Binalardan alınan Millî Savunma Vergisinin tutarı 1962 Devlet Bütçesinde 46 milyon TL. olarak tahmin edilmiştir.

ma varidata dayanmaktadır. Bu sebepten dolayı varidat politikasının sevk ve idaresi hayatî bir önem taşımaktadır. Bu da ancak devletin tekmil varidat politikasından sorumlu *merkezî bir varidat teşkilâtı* ile kabildir.

Aslında modern devletin varidat politikası bir bütündür. Yani gelirlerin tarhı, tahakkuku, tahsili ve kontrolu bir kül teşkil etmekte ve bunun bir tek merkezden idaresi lâzım gelmektedir. İleri garp memleketlerinde devlet varidatlarının sevk ve idaresi Maliye Vekâletine bağlı geniş selâhiyetli ve kendi işlerinde muhtar idarelere bırakılmıştır. Nitekim Amerika'daki (Buro of Internal Revenues) ve İngiltere'deki (Board of Inland Revenues) bu gibi merkezî ve modern varidat teşkilâtına misal olarak gösterilebilir.

Memleketimizde devlet varidatı ile iştigal eden en büyük teşkilât *Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü*dür. Bu Genel Müdürlüğün vazife ve selâhiyetleri 24/3/1950 tarih ve 5655 sayılı kanunda (Bu kanun 5/6/1936 tarih ve 2996 sayılı Maliye Vekâleti Teşkilât ve Vazifeleri Hakkında Kanun'u tâdil etmiştir) şöyle sıralanmıştır :

1) Gelir bütçesini gerekçesi ile birlikte hazırlamak;
2) Devlet gelirlerine ait kanunların tatbikatını idare etmek;
3) Devlet alacaklarının vaktinde ve kanunlara uygun bir şekilde tahsili için gerekli tedbirleri almak;
4) İller gelir teşkilâtının iş güdümünü düzenlemek;
5) Gelirle ilişkin kanun ve tüzükleri ve bunlara ilişkin her türlü değişiklikleri hazırlamak, uygulamadaki anlaşmazlıklar ve duraksamalar üzerinde yapılacak sorulara cevap vermek ve bu işlere ilişkin kanun hükümlerinin vaktinde yapılması için gerekli tedbirleri almak;
6) Gelirlere tesiri olan her türlü kanun teklif ve tasarılarını inceleyip bunlar hakkında düşüncelerini bildirmek;
7) Silinmesi gereken vergilere ve tahsil edilmeyerek zamanaşımına uğrayan hazine alacaklarının kanunlar gereğince silinmesine ilişkin işlemleri yapmak;
8) Tahakkuk ve tahsilât hesaplarını ve istatistiklerini toplamak;
9) Özel idareler ve belediyeler vergi sisteminin Devlet Vergisi sistemiyle âhenk ve tenazurunu temin edecek tedbirleri almaktır.

Hemen işaret edelim ki, Gelirler Genel Müdürlüğü, devletin tekmil varidatının sevk ve idaresi ile vazifelendirilmiş değildir. Devlet emvali varidatı yine Maliye Bakanlığına bağlı *Millî Emlâk Genel Müdürlüğü,* tekel safî hasılatı *Tekel Genel Müdürlüğü,* Gümrük varidatı *Gümrükler Genel Müdürlüğü,* mahkeme, tapu, noter ve trafik harçları ile bazı resimler alâkalı servislerce tahakkuk ve tahsil edilmektedir. İl özel idareleri, Belediye ve köylere ait varidat da yine bu idareler tarafından tahsil edilmektedir. Görlüyor ki Türkiye'de Gelirler Genel Müdürlüğü, devlet varidatının ancak bir kısmının sevk ve idaresi ile görevli olduğu gibi; gelir etüdlerini yapacak ve devletin varidat politikasında istişarî mütalâa beyan edecek teknik mütehassıslardan da mahrumdur. Bu şartlar altında Gelirler Genel Müdürlüğünü, devletin tekmil varidat politikasının sevk ve idaresinden sorumlu tutmaya imkân yoktur. Bu itibarla devletin tekmil varidatının tarh, tahakkuk, tahsil ve kontrolunu kavrayacak genişlikte *merkezî bir varidat teşkilâtı*'na ihtiyaç vardır. Bu teşkilât devletin umumî varidat politikasını yürütecek, gelir etüdlerini yapacak, gelir kontrolunu ifa edecektir. Varidat teşkilâtında gerçekleştirilecek böyle bir reform ile iktisadî politikaya paralel ve onu tamamlayıcı mahiyette bir varidat politikası takibi de mümkün olabilecektir.

VI — Âmme varidatı ve bunun dayandığı mevzuat :

Âmme varidatına ait meseleler arasında, bunun dayandığı mevzuat hususî bir önem taşımaktadır. Türkiye'de yapılan malî reformların sıklet merkezini, *vergi mevzuatının ıslahı* teşkil etmektedir. Bu bakımdan vergi mevzuatına değil, âmme varidatı mevzuatına toptan bir göz atmak yerinde olacaktır.

Âmme varidatına ait mevzuat adedî bakımından büyük bir tenevvü arzettiği gibi mevzuat oldukça karışıktır. Bugün devlet varidatının dayandığı mevzuatı sistematik şekilde toplayan bir kod mevcut değildir [3]. Esasen böyle bir kod meydana getirmenin güçlüğü ve imkânsızlığı da âşikârdır.

---

[3] Maliye Bakanlığı tarafından neşredilmekte olan *Malî Kanun ve Kararlar,* vergi resim ve harçlardan gayrı masraf, teşkilât ve sair kanunları muhtevi kronolojik bir koddur. Burada varidat kanunlarının tamamını bul-

Yaptığımız bazı çalışmalar sonunda devlet varidatının dayandığı mevzuatın adedinin tesbitine gayret edilmiş ve 1962 yılında mer'î kanunların sayısı aşağıdaki 5 numaralı tabloda arzolunmuştur.

TABLO : 5.

1962 malî yılında yürürlükte bulunan malî kanun, nizamname, Bakanlar Kurulu kararı ve yönetmeliğin vergi nevilerine göre adedini gösterir tablo

Sıra No.	*Vergi nev'i*	*Uygulanacak mevzuat adedi*
1	İrat ve servet vergileri	31
2	Kaldırılmış vergiler artıkları	Belli değil
3	Gider vergileri, gümrük vergisi, istihlâk vergisi	124
4	Tekel maddelerinden alınan savunma vergisi	5
6	Diğer vergiler varidatı (Resim ve harçlar vs.)	72
7	Devletçe idare edilen kurumlar hasılatı ve devlet payları	132
8	Tekel İdaresi safî hasılatı	28
9	İrade ve kanunlara müsteniden veya hükûmetçe) verilmiş olan selâhiyete binaen aktolunan her) nevi imtiyaz mukavelenameleri ve bunlara mü-) teallik mukarreratın varidata müteallik hüküm-) leri	Belli değil
10	Devlet emvali varidatı	59
11	Çeşitli varidat ve cezalar	53
12	Müteferrik varidat	122
13	Nâzım varidat	5
14	Tevziattan istirdat	Belli değil
15	Para cezaları ve zam cezaları	Belli değil
16	Özel varidat	1
	Yekûn	*632*

KAYNAK : Bu tablo, 1962 yılı Bütçe Kanununun 7 nci maddesine bağlı (C) cetveli (I) «*Gelir çeşitlerinin her birinin dayandığı hükümler cetveli*» ndeki mevzuat adedi sayılmak suretiyle tarafımızdan hazırlanmıştır.

---

mağa imkân yoktur. 1935-1936 yıllarında Varidat Umum Müdürlüğü tarafından *Vasıtasız Vergi Kanunları* ve *Vasıtalı Vergi Kanunları* diye iki ayrı cilt neşredilmiş ise de sonradan bunun da arkası kesilmiştir. Maliye Bakanlığı tarafından Varidat Kanunlarının sistematik şekilde neşri gerçek bir ihtiyaca cevap vereceği gibi, büyük bir boşluğu da dolduracaktır.

Tablo incelendiği zaman, 16 ana grupta toplanan varidat kanun adedinin 632 ye baliğ olduğu görülecektir. Ayrıca bunlar içinde dört ana grup varidatın mevzuat adedi belli değildir; daha doğrusu tesbit edilememektedir. Bunları da nazara alacak olursak, Türkiye'de bugün uygulanan varidat kanun adedinin bine yaklaştığını tahmin edebiliriz.

Bütçe'de yer alan çeşitli varidat kalemlerine gelince, bunların da haylıca kabarık bir yekûna baliğ olduğunu görmekteyiz. Aşağıya konulan tabloda, bunların müfredatlı bir tablosu verilmiştir.

TABLO : 6.

1960 yılında Türkiye'de mevcut varidat nevileri ile bunların tahmin edilen tahsilât tutarları

Sıra No.	*Varidat Nev'i*	*1962 tahmini T. L.*
1	Gelir vergisi	2.550.000.000
2	Kurumlar vergisi	495.500.000
3	Binalardan alınan Savunma Vergisi	46.000.000
4	Hayvanlar vergisi	—
5	Veraset ve intikal vergisi	19.000.000
6	Hususî otomobil vergisi	15.000.000
7	Mülgat İrat ve Servet Vergileri artıkları	1.440.000
8	İthalde alınan istihsal vergisi	820.000.000
9	Dahilde alınan istihsal vergisi	675.000.000
10	Akaryakıtlardan alınan istihsal vergisi	250.000.000
11	Banka ve Sigorta Muameleleri istihsal vergisi	300.000.000
12	Nakliyat Vergisi	70.000.000
13	P.T.T. Hizmetleri Vergisi	30.000.000
14	Gümrük Vergisi	730.000.000
15	Şeker İstihlâk Vergisi	330.000.000
16	Tekel maddelerinden alınan Savunma Vergisi	420.000.000
17	Mülga vasıtalı vergiler artıkları	680.000
18	Sefineler Resmi	420.000
19	Damga Resmi	250.000.000
20	Tayyare Resmi	11.500.000
21	Gümrüklerde kullanılan kâğıtlara yapıştırılan Savunma pulu	750.000
22	Hayvan Sağlık ve Zabıta Resmi	244.000
23	Trafik Resmi	24.100.000
24	Tapu Harcı	90.000.000
25	Mahkeme harçları	47.000.000
26	Noter harçları	25.000.000

Sıra No.	*Varidat Nev'i*	*1962 tahmini T. L.*
27	Pasaport ve kançılarya harçları	20.000.000
28	Diğer harçlar	6.300.000
29	Trafik harçları	531.600
30	Darphane ve Damga Basımevi	300.000
31	Resmî Basımevleri	750.000
32	Resmî Okullar	400.000
33	Diğer Kurumlar	1.500.000
34	Tekel İdaresi safî hasılatı	590.000.000
35	Radyo varidatı	16.600.000
36	Millî Piyango varidatı	35.000.000
37	Mükerrer Sigorta Şirketlerinden	1.500.000
38	Petrolden Devlet hakkı	1.200.000
39	Petrolden devlet hissesi	4.000.000
40	Madenlerden Devlet hakkı	20.000.000
41	Oyun kâğıdı varidatı	2.000.000
42	Bir kısım ithalâta tahsis olunan dövizler dolayısiyle alınacak Hazine hissesi	175.000.000
43	Kambiyo mürakabesi mukabilinde Cumhuriyet Merkez Bankasından alınan	125.000
44	Teftis mukabili şirketlerden alınan	50.000
45	Peşin para ile satılan gayrimenkul bedelleri	6.000.000
46	Taksitle satılan gayrimenkul satış bedelleri	650.000
47	Borçlanma taksit bedelleri	650.000
48	Kiralar	8.000.000
49	Ecri-misiller	1.800.000
50	Gümrük ardiye ücreti	80.000
51	Menkul mallar satış bedeli	25.000.000
52	Hazine portföyü ve iştirakleri varidatı	125.515.500
53	Faizler	28.307.532
54	Kıymetli kâğıtlar	3.000.000
55	Tavizlerden ve ikrazlardan geri alınanlar	15.000.000
56	Para cezaları	8.000.000
57	Vergi ve zam cezaları	30.000.000
58	Trafik cezaları	1.800.000
59	Müteferrik varidat	65.000.000
60	223 sayılı kanun gereğince alınacak Tasarruf Bonoları hasılatı	500.000.000
61	Akaryakıt fiatları istikrar fonundan Hazineye ayrılacak miktar	15.000.000
62	Amerikan yardımları ve diğer yardım ve kredi karşılıklarından bütçeye intikal edecek paralar	1.204.167.569
	Yekûn	*10.114.861.201*

KAYNAK : 1962 yılı Bütçe Kanununa bağlı B cetvelinden alınan bilgilere göre tarafımızdan düzenlenmiştir.

Tablo incelendiği zaman çeşitli devlet varidatının 62 kaleme baliğ olduğu görülecektir. Bu meyanda en yüksek gelir kalemini 2,5 milyar lira ile Gelir Vergisi ve en düşük gelir kalemini de 80 bin lira ile Gümrük ardiye ücreti teşkil etmektedir. Varidat kalemlerinin bu kadar çeşitli ve çok olması devlet varidatının bütünlüğünü az çok bozmaktadır. Yapılacak bir reformda nisbî önemi düşük, tahsil masrafı varidatından fazla varidat kalemlerini ortadan kaldırmak bilhassa yerinde olacaktır.

Âmme varidatının dayandığı mevzuat ve hükümler üzerinde de kısaca durmak lâzım gelecektir. Bugün Türkiye'de devlet varidatı; *vergi, resim ve harç kanunları, nizamnameler, talimatnameler, devletlerarası anlaşmalar, tebliğler* ve hattâ *irade ve imtiyaz mukavelenameleri* ve *bunlara müteallik mukarrerata* göre tahsil edilmektedir. Bu kadar karışık bir varidat mevzuat mekanizmasının içinden çıkmak haylice müşkül olmaktadır.

Varidat mevzuatını tarihî bakımdan Cumhuriyet devrinden *önce* ve *sonra* olmak üzere, ikiye ayırmak mümkündür. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren 40 yıl geçmiş olmasına rağmen az da olsa, bugün Türk varidat mevzuatı içinde Osmanlı İmparatorluğundan kalma kanunun, kanunu muvakkat, nizamname, irade ve imtiyaz mukavelenameleri mevcuttur. Dil ve ifade bakımından bunları anlamak müşkül olduğu gibi, tatbikatı yürütmek de tamamen hususî bir ihtisas işi olmaktadır. Müteakip 7 numaralı tablodaki varidat mevzuatı Cumhuriyetten önceki devre ait hükümler olup bugün el'an yaşamaktadır. Yapılacak bir reformda bunların peyderpey yenilenmesi; kabil olmadığı takdirde kaldırılması lâzım gelmektedir.

TABLO : 7.

Gelir Kanunlarının dayandığı mevzuat içinde Cumhuriyetten önceki zamana ait olanların cetveli

Sıra No.	*Mevzuatın adı*	*Tarihi*	*No.su*
1	Maadin Nizamnamesi	26/12/1322	—
2	Ergani Bakır Madeni hakkındaki mukavelenin Resme müteallik maddeleri	Mukavelename 18/ 5/1336	—
3	Merakibi Bahriyeden alınacak Rüsûm hakkında kanun	15/ 4/1338	216
	Ek ve değişiklikler	(6/ 4/1340 (6/ 4/1340	466 467
4	Zabıtai Sıhhiyei Hayvaniye Kanunu Muvakkatını tâdil eden kanun	2/ 2/1340	405
5	Âhar mahallere nakledilen eşhasın emval ve düyun ve matlûbatı metrûkesi hakkında kanunu muvakkat	13/ 9/1331	—
6	13/Eylül/1331 tarihli kanunu muvakkatın bazı maddelerinin tâdiline dair kanun	15/ 4/1339	333
7	İrade ve kanunlara müsteniden veya hükûmetçe verilmiş olan selâhiyete binaen aktolunan her nevi imtiyaz mukavelenameleri ve bunlara müteallik mukarreratın varidata müteallik hükümleri	—	—
8	İstiklâl Madalyası hakkındaki kanunun harca müteallik geçici maddesi	29/11/1336	69
9	Ecnebi anonim ve sermayesi eshama münkasem şirketler ve ecnebi sigorta şirketleri hakkındaki kanunun 3 ve 5 inci maddeleri	30/11/1330	—
10	Muayene ve Tedavi Evleri hakkında Talimatname	1340	—

KAYNAK : 1961 yılı Bütçe Kanunları, Damga Matbaası, C cetveli I ve II, S. 344-462.

VII — Devlet varidatının tahlili :

Devlet varidatına ait rakamların tahliline geçmeden önce memleketimizde âmme varidatının idarî tasnifine kısa bir göz atmak istiyoruz. Son yıllarda gerek bütçe gerekçelerinde ve gerekse bütçe metninde âmme varidatı *dört ana gruba ayrılmaktadır.* Bu tasnife göre âmme varidatı:

1) Vergiler,
2) Devletçe idare edilen kurumlar hasılatı ve devlet payları,
3) Devlet emvali varidatı,
4) Çeşitli varidat ve cezalar,

dan ibarettir. Bu tasnif tarzı, idarî yönden maksada elverişli ve sistematik sayılabilir. Böyle olduğu halde, tasnif, bütün âmme varidatını kavrayacak genişlikte değildir. Zira bu ayırma hususî varidatı ihtiva etmemektedir.

1961-1962 yılı Bütçe Gerekçelerinde devlet varidatı için yapılan ikili ve çok umumî bir tasnif tarzına burada işaret etmek yerinde olacaktır:

1) Normal devlet gelirleri
2) Özel gelirler.

Bu tasnif tarzı *âdi* ve *fevkalâde* varidat şeklindeki ilmî tasnife az çok benziyorsa da, muhtevası ondan oldukça farklıdır. Zira özel gelirler grubuna giren kalemlerin bazıları bu vasıfta değildir. 1961 yılı âmme varidatının bu iki esasa göre terkibi müteakip sahifedeki tabloda gösterilmiştir.

TABLO : 8.

1961 malî yılında âmme varidatının sistematik tasnif ve terkibi

I — NORMAL VARİDAT :		*Toplam (TL.)*	*Nisbet (%)*
A— *Vergiler :*	—	6.707.331.000	77.28
1) İrat ve servet vergileri	2.862.500.000		
2) Gider vergileri, gümrük vergisi, istihsal vergileri	3.364.000.000		
3) Diğer vergiler, resimler, harçlar	480.831.000		
B— *Devletçe idare edilen kurumlar hasılatı ve devlet payları*	—	772.525.000	8.90
1) Devletçe idare edilen Kurumlar hasılatı	53.850.000		
2) Tekel safî hasılatı	540.000.000		
3) Devlet payları	178.500.000		
4) Muayyen masraflar karşılığı varidat	175.000		
C— *Devlet emvali varidatı*	—	68.260.000	0,78
1) Gayrimenkullerden alınan	16.260.000		
2) Menkul mallar satış bedeli	12.000.000		
3) Menkul kıymetler varidatı	39.000.000		
4) Kıymetli kâğıtlar	1.000.000		
D— *Çeşitli varidat ve cezalar*	—	107.384.000	1.24
1) Tavizlerden ve ikrazlardan geri	20.000.000		
2) Para cezaları	10.000.000		
3) Vergi ve zam cezaları	35.000.000		
4) Trafik cezaları	1.000.000		
5) Müteferrik varidat	41.384.000		
II — HUSUSÎ VARİDAT :	—	1.023.203.067	11.80
A— Tasarruf bonoları hasılatı	448.203.067		
B— Akaryakıt istikrar fonu	25.000.000		
C— Karşılık paralar (Amerikan yardımı)	550.000.000		
	—	*8.678.703.067*	*100.—*

KAYNAK : 1961 Devlet Bütçesinden alınan bilgilere göre tarafımızdan düzenlenmiştir.

Önce normal ve hususî varidat üzerinde bir nebze duralım. 1961 ve 1962 yılları bütçelerinde normal ve özel varidatın tutarı ve nisbî önemi şöyledir:

TABLO : 9.

1961 yılı âmme varidatının kaynaklara göre dağılışı

Sıra No.	*Varidatın cinsi*	*Tutarı (TL.)*	*Nisbet (%)*
1	Normal varidat	7.655.500.000	88
2	Özel varidat	1.023.203.067	12
	Yekûn	*8.678.703.067*	*100*

KAYNAK : 1961 yılı bütçe gerekçesinden alınan bilgilere göre tarafımızdan düzenlenmiştir.

1962 yılında ise durum şu şekli almıştır :

TABLO : 10.

1962 yılı âmme varidatının kaynaklara göre dağılışı

Sıra No.	*Varidatın nev'i*	*Tutarı (TL.)*	*Nisbet (%)*
1	Normal Devlet varidatı (normal kaynaklardan)	8.314.193.632	83
2	Hususî varidat (özel kaynaklardan)	1.686.888.580	17
	Yekûn	*10.001.082.212*	*100*

KAYNAK : 1962 Malî Yılı Bütçe Tasarısına ait Gerekçe, s. 136 dan alınan bilgilere göre düzenlenmiştir.

Not : Hususî varidata ait rakamlar 11 numaralı tabloda görüleceği gibi, 32.278.989 TL. fazlası ile 1.719.167.569 TL. dir.

Görülüyor ki, hususî varidatın yekûn varidata nisbeti 1961 yılında %12 iken 1962 yılında bu nisbet %17 ye yükselmiş bulunmak-

tadır. Bu mukayese de gösteriyor ki özel varidat, âmme varidatı içinde gittikçe önem kazanmaktadır. Özel varidata hangi gelir unsurlarının dahil edildiği aşağıdaki tablonun incelenmesinden anlaşılacaktır.

TABLO : 11.

1961-1962 malî yılı özel gelirlerin müfredatı

Sıra No.	*Gelir unsurları*	*1961 malî yıl tutarı TL.*	*1962 malî yıl tutarı TL.*
1	223 sayılı kanun gereğince Tasarruf Bonoları	448.203.067	500.000.000
2	Akaryakıt fiyat istikrar fonundan Hazineye yatırılacak miktar	25.000.000	15.000.000
3	Karşılık paralardan bütçeye intikal edecek miktar	550.000.000	1.204.167.569
	Yekûn	*1.023.203.067*	*1.719.167.569*

KAYNAK : 1961 ve 1962 Bütçe Kanunları, Damga Matbaası, S. 16 dan alınmıştır.

Özel gelirlerin ilk kalemini *Tasarruf Bonoları hasılatı* teşkil etmektedir. Tasarruf bonoları hasılatının yatırım giderlerinin finansmanına kullanılması lâzım geldiği halde, bu varidatla normal masraflar karşılanmaktadır. İkinci önemli kalemi «*karşılık paralar*» yani *Amerikan yardımı* teşkil etmektedir. Şurasını hemen belirtelim ki, her iki kalem de bütçe gelirleri arasında geçici bir mahiyet taşımaktadır. Bu bakımdan özel gelirlere fazlaca bel bağlamamak lâzım gelecektir.

Normal varidata gelince; Türk âmme varidatı içinde vergilerin hissesi 1961 de %77,3 ve 1962 de %71,3 dür. Bu da gösteriyor ki, vergiler âmme varidatının bel kemiğini teşkil etmektedir. İkinci sırayı «*Devletçe idare edilen kurumlar hasılatı ve devlet payları*» işgal etmektedir. Bu grubun yekûn varidat içindeki nisbeti 1961 de %8,90 dır. Bir nevi vasıtalı vergi sayılan «Tekel safî hasılatının» bu grupta yer alması nisbetin yükselmesine âmil olmaktadır. Türk varidat sistemi içinde hususî bir mevki işgal eden Tekel gelirlerine ayrıca temas edilecektir.

«*Çeşitli varidat ve cezalar*» %1,24 nisbeti ile nisbî önem bakımından ihmal edilecek kadar küçüktür. Fakat bu meyanda para cezaları, vergi ve zam cezaları ve trafik cezalarının 40 milyon liralık bir varidat sağlaması şayanı dikkat bir olaydır.

«*Devlet emvali varidatı*» nın yekûn gelirler içindeki hissesi %1 den daha düşüktür. Eski çağlarda devletin emval ve emlâk gelirleri pek önemli bir mevkie sahipti. Modern devletlerde bu kalem varidat gittikçe azalmış ve lâşey mesabesine inmiştir. Türk âmme varidat sistemi içinde emval ve emlâk gelirleri ihmal edilebilecek kadar küçüktür.

VIII — Vasıtasız ve vasıtalı vergi nisbeti :

Devlet varidatı üzerinde yapılan tetkik ve tahlillerde *vasıtasız ve vasıtalı vergiler münasebeti* de ehemmiyetli bir yer işgal etmektedir. Bütçelerdeki vasıtalı ve vasıtasız vergi nisbetleri, vergi adaletinin bir ölçüsü olarak nazara alınabilir. Devletin vergi varidatının, vasıtalı ve vasıtasız vergiler şeklinde yapılacak bir tasnif ve tahlili bir çok bakımlardan faydalıdır. Aşağıya konulan 12 numaralı tabloda memleketimizde devlet varidatı meyanında yer alan vasıtalı ve vasıtasız vergilerin 1951-1962 yılları arasındaki seyri, tutar ve nisbet olarak arzedilmiştir.

TABLO : 12.

Türkiye'de vasıtalı ve vasıtasız vergilerin tutar ve nisbetlerinin 1951-1962 yılları arası seyri

	Tutarlar			*Nisbetler*		
	Vasıtasız vergiler (Mil. TL.)	*Vasıtalı vergiler(*) (Mil. TL.)*	*Yekûn (Mil. TL.)*	*Vasıtasız vergiler (%)*	*Vasıtalı vergiler (%)*	*Yekûn (%)*
1951	330.0	849.3	1.179.3	27.98	72.02	100.—
1952	422.0	1.060.8	1.482.8	28.45	71.55	100.—
1953	544.7	1.308.6	1.853.3	29.39	70.61	100.—
1954	687.7	1.407.0	2.094.8	32.98	67.02	100.—
1955	818.5	1.663.0	2.481.5	32.98	67.02	100.—
1956	1.047.7	1.767.7	2.815.4	37.21	62.79	100.—
1957	1.178.8	2.412.3	3.591.1	32.83	67.77	100.—
1958	1.364.2	2.777.1	4.141.3	32.94	67.06	100.—
1959	1.847.9	3.687.4	5.535.4	33.38	66.62	100.—
1960	2.171.0	3.515.6	5.686.7	38.17	61.83	100.—
1961	2.862.5	4.534.8	7.397.3	38.69	61.34	100.—
1962	3.126.9	4.786.5	7.913.5	39.51	60.49	100.—

KAYNAK : 1962 malî yılı Bütçe Tasarısına ait Gerekçe, s. 143 den alınmıştır.

Notlar : (*) Vasıtalı vergilere resim ve harçlar dahildir.

1951-1960 yıllarına ait rakamlar fiilî tahsilâtı ve 1961-1962 yıllarına ait rakamlar Bütçe tahminini göstermektedir. Tekel safî hasılatı ile Hazine hissesi vargiler grubuna dahil edilmiştir.

Tablo dikkatle gözden geçirilecek olursa, Türkiye'de vasıtasız ve vasıtalı vergi nisbetinde yıldan yıla dalgalanmalar olmakla beraber, vasıtasız vergilerin nisbî öneminde bir artma temayülü görüldüğü söylenebilir. 1951 yılında yekûn vergi hasılatı içinde vasıtasız vergiler %28, vasıtalı vergiler %72 bir hisse işgal ederken bu nisbetler 1953 de sırası ile %29 ve %71; 1955 de %33 ve %67; 1959 da %33 ve %67 ve 1962 de %40 ve %60 olmuştur.

Nisbetler 1951-1956 yıllarında vasıtasız vergiler lehine bir seyir takip etmiş ise de 1957-1959 yılları arasında bir duraklama olmuş ve 1960 dan itibaren nisbet tedricen yükselmeye başlamıştır.

Vasıtasız vergi hasılatının yekûn vergi hacmi içinde gittikçe fazla önem kazanması şüphesiz ki, iktisadî, malî ve sosyal mülâhazalarla arzulanan bir husustur. Fakat bu arzunun gerçekleştirilmesi, yani vergi sistemi içinde vasıtasız vergileri hâkim kılma, kolay kolay mümkün olamamaktadır. Maamafih bahsi geçen nisbetin, 1960 yılından itibaren vasıtasızlar lehine bir gelişme kaydettiği dikkate çarpmaktadır. Vasıtasız vergiler hasılatının bu şekilde artmış olmasında, Gelir ve Kurumlar Vergileri gibi iki vasıtasız vergi hasılatının konjonktüre uyarak artmış olmasının büyük hissesi vardır. Fakat bugünkü hali ile %40 vasıtasız vergi ve %60 vasıtalı vergi strüktürü, varidat sisteminin zayıf noktalarından birisidir. Devlet varidatı içinde vasıtasız vergilerin hissesini arttırmak, varidat politikamızın hedeflerinden birisi olmalıdır. Bu da ancak varidat sisteminde yapılacak enerjik ve uzun vâdeli reformlarla tahakkuk edebilecektir.

Vasıtasız ve vasıtalı vergi nisbeti hakkında daha sarih fikir edinmek için bu konuda beynelmilel mukayeseye gitmek faideli olacaktır. Bilindiği gibi, iktisaden gelişmiş memleketlerin malî sistemleri içinde sübjektif karakterdeki vasıtasız vergiler, objektif karakterli ve anti-sosyal vasıtalı vergilere nazaran daha ağır basmaktadır. Buna mukabil, az gelişmiş memleketlerde, kolay ve rahat varidat sağlandığı için, gider ve istihlâk vergileri gibi vasıtalı vergiler, vergi sistemi içinde daha önemli bir yer işgal etmektedirler. Vergi sistemleri ıslâh edildikçe, şahsî karakterli gelir vergileri objektif karakterli gider ve istihlâk vergilerine galebe çaldıkça iki vergi kategorisi arasındaki muvazene vasıtasızlar lehine gelişmektedir. Müteakip sahifedeki 13 No. lı tabloda seçilmiş birkaç memlekette 1960 yılında vasıtasız ve vasıtalı vergi nisbetleri mukayeseli şekilde gösterilmiştir.

TABLO : 13.

1960 yılında seçilmiş bazı memleketlerde vasıtasız ve vasıtalı vergi nisbetleri

(Rakamlar % olarak verilmiştir)

Sıra No.	*Memleket*	*Vasıtasız vergiler*	*Vasıtalı vergiler*	*Yekûn*
1	A. B. Devletleri	53	47	100
2	İngiltere	53	47	100
3	Avusturya	69	31	100
4	Fransa	48	52	100
5	İtalya	31	69	100
6	Belçika	52	48	100
7	Japonya	49	51	100
8	Yunanistan	40	60	100
9	Arjantin	45	55	100
10	Brezilya	31	69	100
11	Hindistan	46	54	100
12	Türkiye	38	62	100

KAYNAK : 1962 malî yılı Bütçe Tasarısına ait Gerekçe, S. 143 den alınan bilgiye göre. Asıl kaynak «Statistical Yearbook 1960» dır.

Tablonun incelenmesinden de anlaşılacağı gibi, Türkiye'nin %38 ve %62 nisbetleri Brezilya ve İtalya'dan daha iyi fakat Hindistan, Arjantin ve Yunanistan'dan daha geridir. Vasıtasız ve vasıtalı vergi nisbetlerini ilk hamlede hiç olmazsa yarı yarıya muvazenelendirmek varidat sistemimizin hedeflerinden biri olmalıdır.

IX — Tekel safî hasılatı :

Bilindiği gibi, devletin bir kanuna dayanarak ve malî gayelerle bir metaın veya hizmetin istihsal (imal), ithal ve satışını kendisine veya herhangi bir âmme müessesesine tahsis etmesi veya bu hakkı bir imtiyaz mukabilinde hususî bir teşebbüse devretmesine *malî inhisar* denilmektedir. Memleketimizde de malî inhisarlar mevcuttur. Malî inhisarların birbirini tamamlayan iki ayrı fonksiyonu mevcuttur:

1) İçtimaî, iktisadî, sıhhî ve âmme intizamı bakımından talî bazı gayeleri olmakla beraber, malî inhisarların asıl gayesi devlete gelir sağlamaktır.

2) Malî inhisarlar, birer istihlâk vergisi mahiyetinde olduğu için, kolay ve rahat bir vergi tahsil usulüdür.

Bu sebeple malî inhisarlar bütün dünya'da değişik şekiller altında kullanılan, bir varidat nev'i olmaktadır.

Devlet varidatı içinde *Tekel Safî Hasılatı* da memleketimiz varidat sistemi bakımından bazı özellikler taşımaktadır. Tekel Genel Müdürlüğü tarafından işletilen çeşitli monopollerin safî varidatı bir kalemde devlet bütçesine aktarılmaktadır. Bütçe birliğine ve gayrisafî usule aykırı olan bu gelenek, eskidenberi devam eden bir tatbikatın neticesidir. Böylece devlet bütçesinin varidat kalemleri arasında yer alan «Tekel safî hasılatının» 1951-1962 yılları arasındaki seyri aşağıdaki 14 numaralı tabloda gösterilmiştir.

TABLO : 14.

Tekel İdaresi safî hasılatı olarak Devlet Bütçesine nakledilen varidatın 1951-1962 yıllarındaki seyri

Yıllar	*Tahmin Milyon TL.*	*Tahsilât Milyon TL.*	*Fark Milyon TL.*	*Yıllık değişme nisbeti (%)*
1951	87,2	91,8	+ 4,6	—
1952	111,0	105,1	— 5,8	+ 14,4
1953	156,1	145,4	— 10,7	+ 38,2
1954	138,0	154,1	+ 16,1	+ 6,0
1955	194,6	227,0	+ 32,4	+ 47,2
1956	227,0	228,1	+ 1,1	+ 0,52
1957	254,0	247,7	— 6,2	+ 8,57
1958	359,4	304,8	— 54,6	+ 23,2
1959	423,4	—	—	—
1960	540,2	—	—	—
1961	540,0	—	—	—
1962	590,0	—	—	—

KAYNAK : 1960 malî yılı Muvazenei Umumiye Kanunu Lâyihası, S. 34-35.

Not : Tekel safî hasılatına «Tekel maddelerinden alınan Savunma vergisi» dahil değildir. Bu sonuncu kalem devlet varidat bütçesinde ayrıca görülmekte ve yıllık tahsilât miktarı 1951 de 97,8 milyon lira, 1953 de 128,2 milyon, 1957 de 202,2 milyon lirayı bulmaktadır. 1960 bütçesinde bu kalemin tutarı 410,4, 1962 bütçesinde 420,0 milyon lira olarak tahmin edilmiştir.

Yukarıdaki tablo incelenecek olursa, Tekel safî hasılatının yıldan yıla büyük artmalar kaydettiğini müşahede etmekteyiz. Şöyle ki, 1951 yılında 87,2 milyon lira olarak tahmin edilen hasılat 1955 de 194,6 milyona, 1956 da 227,0 milyona, 1957 de 254,0 milyona, 1959 da 423,4 milyona yükselmiş ve 1960 da da 540,2 milyon lira olarak tahmin edilmiştir. Bu şekilde 1951 yılına nazaran 1960 yılındaki artış 5 mislinden fazladır. Kısmen tekel maddelerine yapılan zamlarla ilgili olan bu gelişmeyi, dahilî istihlâkin ve tekel maddelerinin yıldan yıla artan sürümü ile izah mümkündür.

Bütün bu gelişmeye rağmen, varidat sistemi üzerinde yapılacak bir reformda Tekel safî hasılatına ayrı bir bölüm ayırmak lâzım gelecektir.

Önce, Türkiye'de Tekel'e tâbi maddelerin adedi muhtelif zamanlarda değişmeler göstermektedir. 1962 yılında 6 ana madde (tütün, tuz, ispirto ve ispirtolu içkiler, çay ve kahve) tekel'e tâbi bulunmaktadır.

Sonra, Tekelin bizdeki tatbikatı (maliyet+kâr) esasına göre yürütülmektedir. Maliyete konulan kârın tutarı sarih olmadığı için bir istihlâk vergisi mahiyeti taşıyan tekel vergisinin matrahı, nisbeti ve tutarı belli değildir. Vergi tekniği noktasından bu vuzuhsuzluğa ve gayrimuayyenliğe son vermek lâzım gelecektir.

Nihayet, Bütçedeki tekel hasılatı iki kategoriden ibarettir:

	1962 tahmini (T.L.)
1) Tekel safî hasılatı	590.000.000
2) Tekel maddelerinden alınan Savunma vergisi	420.000.000
Yekûn	*1.010.000.000*

Aynı mevzu üzerinden alınan bu iki tip verginin tevhidi ve malî garabetin kaldırılması gerekecektir.

Hülâsa, Tekel safî hasılatı, varidat sistemimizin içinde nev'i şahsına münhasır, istisnaî bir gelir nev'i olmaktadır. Bu sahada istihlâk vergisi usulünü kabul etmek, muayyen maddeler üzerindeki zarurî olmayan monopollerin kaldırılarak imalât ve satışı ser-

best bırakmak ve *bandrol usulünü* kabul ederek gerçek bir reforma gitmek lüzumlu ve zarurîdir. Bu sayede varidatın da artacağı kuvvetle tahmin olunabilir [4].

Netice:

Türkiye âmme varidatının durumu ve meseleleri hakkında buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamaları toparlayacak olursak şu neticelere varmak kabildir:

1) Bugün memleketimizin 10 milyar liradan ibaret olan devlet varidatı, hacim itibariyle kifayetsiz bir durumda bulunmaktadır. Bu varidatın ancak carî masrafları karşılayacak bir seviyede olduğu iddia edilebilir. Şayet bugün bazı yatırımlar, âmme varidatı kaynağından besleniyorsa, bu, carî masrafların kısılması ve bazı âmme hizmetlerinin gereği şekilde görülememesi ile mümkün olabilmektedir.

Türkiye'de ihtiyaçlar geniş ve kaynaklar kifayetsizdir. Bu paradoksal durum âmme maliyesinde de kendisini göstermektedir. Bilindiği gibi, Türkiye'de yatırımları karşılayacak iç kaynakların başında âmme varidatı gelmektedir. Bugünkü hali ile âmme varidatı kifayetsizdir. Diğer taraftan iktisadî kalkınmanın hızlanması âmme varidat kaynağının geliştirilmesine bağlıdır. Yeni vergiler ihdas etmeden varidatı arttırmak, ancak âmme varidatının bütününe şâmil bir *varidat reformu* ile mümkün olabilecektir. Millî bünyeye intibak eden modern bir *varidat sistemi* ancak bu yolla gerçekleştirilebilecektir.

2) Şurasını itiraf etmek lâzımdır ki, son on yıllık devre zarfında bu memleketin malî mukadderatı azçok Gelir ve Kurumlar Vergisine bağlanmak istenmiştir. Şüphesiz ki, gelir vergisi sisteminin tahakkuk ettirilmesi ancak uzun ve yorucu çalışmalardan sonra 1950 yılında mümkün olabilmiştir.

Az gelişmiş bir memleket olarak Türkiye'de Gelir Vergisi sisteminin uygulanması ve bunun başarıya ulaşması sevinilecek ve if-

[4] Bu konuda Maliye Bakanlığınca yapılmış bazı çalışmalar mevcut ise de, bunlar basılıp umumî efkâra mal edilmemiştir.

tihar edilecek bir olaydır. Fakat unutmamak lâzımdır ki Türkiye az gelişmiş memleket olarak dünyada gelir vergisi uygulayan nadir ülkelerden biridir. Bugün Hindistan ve Türkiye hariç gelir vergisinin mevcut olduğu başkaca az gelişmiş memleket yoktur. Bu bakımdan Orta Doğu, Güney Amerika memleketleri ile komşularımız Mısır, İrak, İran, Yunanistan ve Yugoslavya'dan daha ileri bir durumda bulunmaktayız. Fakat gelir vergisi tatbikatında son yıllarda aşırı bir zorlamaya gidildiği muhakkaktır. Önce, verginin mevzuu, ziraî kazançları ve küçük sanayi ve ticaret erbabını içerisine alacak surette genişletilmek istenmiş ve vergi tarifesi ve indirimler devamlı şekilde tâdil edilerek yükseltilmiştir. Halbuki sosyal bünyeye yeni yeni yerleşen bir vergi sistemi üzerinde politik, iktisadî ve malî gayelerle de olsa, devamlı şekilde değişiklikler yapılması pek doğru olmasa gerekir. Bu durum vergi *istikrarını* bozduğu gibi mükellef zümreleri arasında da *huzursuzluk* yaratmıştır. Yerleşme istidadı gösteren ve varidatı hergün artan Gelir ve Kurumlar Vergisi sistemi sonu gelmez reform ve tadilât teşebbüsleri ile tâciz edilmektedir. Halbuki yeni vazedilmiş bir vergiye bir tatbik ve yerleşme müddeti ve şansı vermek lâzımdır. Bugün Türkiye bir *Gelir Vergisi psikozu* içindedir. Bundan kurtulup gerçekleri daha yakından görmek ve bazı realiteleri kabul etmek lâzımdır.

a) Türkiye az gelişmiş bir ülke olarak Gelir Vergisini uygulamaktadır. Fakat (12) yıllık tatbikat sonunda Gelir Vergisi; tıpkı kazanç vergisinde olduğu gibi, bir *hizmet erbabı vergisi* mahiyeti almaya başlamıştır. Bütün gayretlere rağmen Türkiye'de ticarî, sınaî ve serbest meslek kazançlarının kavranıp vergilenmesi pek kolay olamamaktadır.

b) Ziraî kazançların vergilendirilmesi için on yıldanberi devam eden kampanya müsbet bir safhaya girip 193 sayılı 6/1/1961 tarihli kanunla bu husus gerçekleştiği halde, tatbikatın pek kolay olamıyacağı anlaşılmış ve 1/3/1962 tarih ve 35 sayılı kanunla hükümlerin tatbiki ertelenmiştir.

Bu da gösteriyor ki Türkiye'nin malî kaderinin Gelir Vergisi sistemine bağlamasında bir mübalâğa payı vardır. 1962 yılı bütçesinde Gelir Vergisinin 2.550.000.000 T.L., Kurumlar Vergisi 495.500.000 T.L. ki cem'an 3.045.500.000 T.L. varidat sağlıyacağı tahmin edilmiştir. Yekûn varidat 10.114.861.202 T.L. bulunduğuna göre, Gelir ve Kurumlar Vergisinin yekûn varidata nisbeti %31 e

yaklaşmaktadır. Bu netice memleketimiz bakımından fevkalâde olarak vasıflandırılabilir. Artık bugün için Gelir Vergisi sistemi üzerinde rötuş ve reformlara bir an önce son verilerek sistemin işleyiş ve neticelerini bir süre gözetlemek yerinde ve isabetli olacaktır [*].

---

[*] Bu konferans verildiği sırada *Beş Yıllık Kalkınma Plânı*nın iç finansmanı mes'elesi bahis konusu değildi. Hâlen âmme varidatında yapılacak bir reformda, plânın iç finansman kaynakları önemli bir inceleme konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuya ileride ayrıca dokunmak lâzım gelecektir.

YATIRIM İNDİRİMİ
ve
MALİYE POLİTİKASI

M. Zeki KURUCA

Maliye Hesap Uzmanı

Konuya giriş:

Her iktisadî ve malî meselenin bir teorik yönü, bir de tatbikat yani pratik yönden görünüşü vardır. Nitekim, maliye politikası ve yatırım meseleleri, ilgili fakültelerimizde en ince detaylarına kadar inilerek incelenen konulardır. Millî gelir ve yatırımların vergicilik yoluyla artırılması ve teşviki bu incelemeler arasında yer almakta ve pratikte de bazı yabancı memleketlerin vergi sistemlerinde «Yatırım indirimi» ne benzer müesseselerin mevcut olduğu bilinmektedir.

Maliye İlmi; esas itibariyle, malî mükellefiyetlerin fertler arasında en iyi şekilde bölünmesini ve bunun prensiplerini, şekillerini araştıran bir ilimdir. Malî mükellefiyetlerin başlıcası ve en tanınmışı ise vergidir.

Maliye ilminin diğer cephesini de devlet giderlerinin prensipleri ve şekilleri teşkil eder. Bunun iktisadî deyimi ise «devlet harcamaları» dır.

Klâsik anlayışa göre, maliye ilmi, işte bu şekilde ifade edilen nötür mânada devlet gelir ve giderlerini inceleyen bir ilim sayılmaktadır. Halbuki, bir ekonomide bütün malî ve iktisadî hâdiseler birbirlerini etki ve karşı etki altında tutarlar. Bu sebeple, verginin ve devlet harcamalarının, devlet maliyesi ve millî ekonomi bakımından incelenmesi ve bunların birbirine olan tesirlerinin araştırılması da bugün maliye ilminin mevzuuna giren hususlardır.

Maliye Politikası, maliye ilminin başlıca elemanları olan verginin ve devlet harcamalarının bir maksat ve belli bir sonuç elde

etmek için kullanılması demektir. Vergi bugün, nötür bir olay sayılmamakta, devlete gelir sağlamaktan başka bir maksat güdülmese bile vergi, mekanizm yoluyla, bir maksat güdülseydi elde edilecek sonuçların aynını doğurmaktadır. Bu bakımdan vergi, devletin elinde her türlü politika için tesirli bir vasıtalar sistemi olarak kullanılmaktadır.

Maliye politikası, vergi nevi ve nisbetlerinden başlıyarak, vergicilikle harcamaların münasebetlerini, vergilendirmelerle sermaye teşekkülleri ve yatırımların münasebetlerini de birer önemli konu olarak ele alır. Hattâ Hansen'e göre, maliye politikasının yeni hedeflerinden birisi de, istihsal faktörlerinin tam çalıştırılmasını teminat altına almaktır. Bu mânada maliye politikasının ekonomi politikasiyle birleştiği görülür. Çünkü geniş mânada anlaşıldığı takdirde maliye politikasının bir hedefi de iktisadî istikrarı sağlamaktır.

İktisadî istikrarın sağlanması için, istihsal, yatırım, iş ve gelir seviyelerine tesir etmek maksadı ile vergi ve harcama alanlarında devletin bilinçli davranışları gerekmektedir.

Devletin bu konudaki bilinçli davranışlarından biri de »yatırım indirimi» veya buna benzer vergi kolaylıklarıdır.

Yatırım indirimi :

Konumuz esas itibariyle, vergi reformuna ait çalışmalar dolayısiyle teklif edilen «yatırım indirimi» müessesesinin incelenmesidir. Bu çalışmalar sonunda düzenlenen «Genel Vergi Reformu Raporu» nun 25-40 ıncı sayfaları «yatırım indirimi» ne ayrılmış ve sonuna da 6 maddelik bir tasarı eklenmiştir.

Raporda teklif edilen yatırım indiriminin esasları şunlardır:

1. Yatırım indirimi, vergi kanunlarına (G.V.K. ve K.V.K.) konacak hükümlerle tesis olunacaktır.

2. Yatırım indiriminden, kurumlar ve gerçek kişiler, sınaî ve ziraî faaliyetleri dolayısiyle faydalanacaklardır. Bu suretle, yatırım indirimi, sadece sermaye şirketlerine inhisar ettirilmemiş ve bu vergi avantajından ferdî teşebbüslerin de faydalanmaları esası kabul edilmiştir.

3. Yatırımın finansman kaynağının ne olduğuna bakılmaksızın, derpiş edilen şartları haiz bulunan bütün yatırımlar indirimden faydalanır. Buna göre, yatırıma tahsis edilen meblâğın, işletmenin kazancından elde edilip edilmediğine bakılmıyacaktır. Bu suretle, âtıl bulunan ve kaynağı bilinmiyen sermayelerin harekete geçirilmesi ve verimli sahalara yatırılıp iktisadî kalkınmanın daha hızlandırılması mümkün görülmektedir

4. Yeni kurulacak teşebbüslerin kuruluşla birlikte yapacakları yatırımlara ait indirim, ilerde elde edilecek kazançlara uygulanacaktır. Mevcut işletmelerin genişletilmesi ve yenilenmesi için yapılacak yatırımlarla ilgili indirim, vergilendirilen ticarî ve ziraî kazançlara hemen uygulanmak gerekir.

Yatırım indiriminin ilk yıllarda devlet gelirlerinde önemli azalmalar doğuracağını düşünen Komisyon, yatırım indiriminin kanunlaşmasından itibaren geçici olarak 3 veya 5 yıl için indirimlerin her yıl için, teşebbüs kazançlarının %30 unu aşmamasını kabul etmiştir.

5. Yatırım indiriminden faydalanmak için işletmenin yatırım miktarları ile ilgili şartlar derpiş edilmiştir. Yatırım indirimi yoluyla yalnız ciddî ve büyük yatırımları teşvik etmek ve kurulması gerekecek yatırım ofisini perakende ve çok sayıda müracaatlardan kurtarmak için, ticarî ve sınaî faaliyetlerde talep sahibi işletmenin en az 250.000 TL. tutarında bir yatırım yapması şart koşulmuştur. Ziraî yatırımlarda ise bu had 125.000 lira olarak kabul edilmiştir.

Bölge kalkınmasını sağlamak ve teşvik etmek için yukarda tesbit edilen hadlerin %50 si kadar bir yatırım yapmak, yatırım indiriminden faydalanmak için yeter sayılmıştır. Ziraî yatırımlar haddinde bir tenzil bahis konusu değildir. Ayrıca, memleket ekonomisi ve kalkınma bakımından önem ve özellik taşıyan muayyen sahalardaki yatırımların da en az miktarının 125.000 TL. olması esası konmuştur.

6. İndirimden faydalanacak yatırım nevilerine gelince : Bu mevzua giren yatırım nevilerinin vergi kanunlarında genel olarak tesbit edilecektir. Devlet Plânlama Teşkilâtının hazırlayacağı genel kalkınma plânına uygun yatırımlar indirimden faydalanacaktır. Bu hususu, rapor şu şekilde formüle etmiştir: «Devlet Plânlama Teşkilâtının hazırlayacağı genel kalkınma plânının esaslarına uygun

ve istihsali genişletmeye, prodüktiviteyi arttırmaya, mahsul ve mamullerin kalitesini ıslaha, kültür seviyesini yükseltmeye, ilmî ve teknik araştırmalara, çalışma güvenliğini sağlamaya matuf olmak üzere yeni teçhizat, tesisat ve benzeri diğer aktif değerlerin tedarik ve kuruluşu ve ilgili yatırımlar, yatırım indiriminden faydalanır.» Bu çerçeve içinde yatırım ofisi, hangi yatırımların indirimden faydalanacağını, her müracaat dolayısiyle karara bağlar.

7. Yatırım indiriminin esas nisbeti kurumlar için %60 olarak tesbit edilmiştir. Bölge kalkınması bahis konusu olan yerlerde yatırım indirimi nisbetinin %75 olması teklif edilmiştir.

Gelir vergisi nisbetleri müterakki, kurumlar vergisi ise %20 olarak sabit nisbetli olduğundan, bu vergi mükelleflerinden gelir vergisine tâbi olan gerçek kişilerin indirim suretiyle sağladıkları vergi avantajı daha fazla olmaktadır. Bu sebeple, zikri geçen %60 ve %75 nisbetleri ferdî teşebbüsler için esas nisbet %30, bölge yatırımı için de %45 olarak tesbit olunmuştur.

8. Yatırım miktarının yukarda sözü edilen nisbetlerine tekabül eden miktarları tamamlanıncaya kadar devam olunur. Yani bir yılın kârından indirildikten sonra kalan bakiyenin gelecek yıllar kârından tenzil edilir.

9. Yatırım indiriminden faydalanan aktif değerlerin satış veya devri de raporda ele alınmıştır. Maksat, memleket ekonomisine yeni değerler ilâve edilmesinin teşviki olduğundan, mevcut bir tesisin satın alınması veya devren alınmasının indirimden faydalanacak bir yatırım sayılmamıştır.

Yatırım indiriminden faydalanmakta olan yatırımların, indirim tamamlanmadan satış veya devri halinde, bakiye indirim, mübayaa veya devralan tarafından yapılabilecektir. Tabiatıyla satın alan veya devralanın da yatırım indiriminden faydalanmak için gerekli şartları haiz olması lâzım gelir.

Kurumlarla ferdî teşebbüslere tanınan indirim nisbetlerinin farklı bulunması hasebiyle, bunların birbirlerinden yatırım malları satın almaları veya devralmaları halinde bakiye indirim hakkının nasıl hesap edileceği önem kazanmaktadır.

Ferdî teşebbüslerle kurumlara tanınan indirim hakkı birbirine nazaran 1/2 (%30 bölü %60) oranındadır. Bölge kalkınması ve

önemli konularda bu oran 3/5 (%45 bölü %75) dir. İşte bakiye indirim hakkı, olan ferdî teşebbüse 1/2 veya 3/5 nisbetinde azalacak olan kurum ise ayni nisbetlerde çoğalacaktır. Meselâ ferdî teşebbüste %20 si kazançtan indirilmiş bir yatırım malı bir kuruma satılırsa 2 × %20 = %40 ı kurum bakımından ferdî teşebbüsün yaptığı indirim sayılacak ve kurumda bakiye %60 — %40 = %29 bir yatırım indirimi yapabilecektir.

Kurum kurumdan veya ferd ferdden bir devir veya alış yapmışsa, bakiye aynen indirilecek demektir.

İndirimden faydalanan aktif değerler, yatırım tamamlanmadan ayrı ayrı devredilir veya satılırsa yatırım indirimi dolayısiyle ödenmiyen vergiler muacceliyet kesbedecek ve %20 bir gecikme zammı alınması lâzım gelecektir. Bu suretle yatırım indiriminin kötüye kullanılması ve az vergi ödemek için suiistimal edilmesi önlenmiş olacaktır.

10. Yatırım indiriminin başlangıç tarihi olarak indirim konusu olan yatırım mallarının bilânçonun aktifine giriş tarihi esas alınmıştır. Buna göre, işletmeler, her yıl sonunda bilânçolarının aktifinde yer alan indirimden faydalanacak malların değerlerinin toplamından yukardaki nisbetlere göre indirim yapılacaktır. Bu suretle hesaplanacak miktarın, işletmenin devri halinde indirim nisbetlerinin uygulanması ile bulunacak miktarı ve neticede genel yatırım toplamına bu nisbetlerin uygulanmasiyle bulunacak miktarı aşmaması lâzımdır.

Yeni kurulan işletmeler bahis konusu indirimi ancak komple kuruluştan sonra sağlıyacakları kazançtan yapılabilecekleri için böyle bir durum mevcut değildir.

11. Yatırım indiriminden faydalanan aktif değerlerin ayrıca amortismanı yapılmasına devam edilecektir.

12. Memleketimizin ekonomik kalkınmasının hızlı ve selektif bir plâna göre yapılması zorunluğu karşısında, indirimden faydalanmak için hususî sektöre ait bu çeşit yatırımların Devlet Plânlama Teşkilâtı tarafından hazırlanacak genel ve bölge plânlarına uygun olması aranacaktır.

Bu görevi yapmak ve müteşebbislerin bu hususta yapacakları müracaatları inceleyip kâra bağlamak ve yatırım indiriminden fay-

dalanmaya izin vermek gibi ödevleri yerine getirmek üzere, ayrı bir kanunla kurulacak bir «yatırım ofisi» teklif edilmiştir.

Ofis Ankara'da kurulacak, Başbakanlığa bağlı olacak ve özel sektör de bu ofiste temsil olunacaktır. Buna göre, Yatırım Ofisi Yönetim Kurulunda Maliye Bakanlığı, Odalar Birliği, Devlet Plânlama Teşkilâtı, Ziraat Odaları ve İşçi Teşekkülleri muvazzaf olarak temsil edileceklerdir.

Ofisin giderleri, müracaat sahiplerinden proje bedeli üzerinden %1 iştirak hissesi ile Devlet sübvansiyonları ile sağlanacaktır.

Projeleri reddedilen müteşebbislere itiraz hakkı tanınmış, ilk itirazın Ofis Yönetim Kuruluna yapılması, Yönetim Kurulunun kararlarının bir hadde kadar kesin olması, bu haddin üstündeki kararları için ikinci itiraz mercii olarak tarafsız bir Yüksek Hakem Kuruluna gidilmesi esasları kabul edilmiştir.

Vergi sistemimizde, yukarda esasları izah edilen bir yatırım indirimi müessesesine neden yer verilmek gerektiği, buna karşılık böyle bir müesseseye niçin lüzum olmadığı tartışma konusu olmaktadır.

Yatırım indirimini gerektiren sebepler:

Giriş bölümünde, vergiciliğin Maliye Politikası yönünden önemini belirtmiş ve vergi sisteminde yer verilecek bir «Yatırım indirimi» müessesesinin, maliye politikasının icabından olduğuna işaret etmiştik.

Bu genel nedenden başka, memleketimiz bakımından yatırım indirimini gerektiren sebepler bulunduğu ileri sürülmektedir.

1. Az gelişmiş memleketlerden biri olarak bütün sosyal ve politik alandaki müşküllerimizin baş sebebi iktisaden geri kalmış olmamızdır. Bunun için de iktisadî kalkınma dâvamızı bütün problemlerimizin baş köşesine oturtmuş durumdayız. Artan nüfusumuzu da nazara alarak yaşama seviyemizde nisbî bir yükselme sağlamak amaciyle her sene millî gelirde %7 artış temin etmek için millî gelirimizin %18 i kadar bir yatırım yapmaya mecburuz.

1960 yılı itibariyle safî millî hasılamız yani millî gelirimizin 44.855.200.000 TL. olduğu hesaplandığına göre bunun %7 si 139.804.000 TL. ve %18 i ise 8.073.936.000 TL. tutar.

Demek oluyor ki 1960 yılına kadar ortalama %3,52 nisbetinde artan millî gelirin 1962 den itibaren bir misli artması ve bunu sağlamak için de yılda 8milyardan fazla bir yatırım yapılması zaruretiyle karşı karşıya gelmiş bulunuyoruz.

Devletin 1960 yılında normal varidat kaynaklarından yani vergi, resim, harç ve benzerlerinden sağladığı gelir 5.918.039.927 lira olduğuna göre ve ayni yıl içinde carî masraflara 5.030.219.484 TL. ayrıldığı düşünülürse 1962 yılından itibaren yapılması tasavvur edilen 8 milyar tutarındaki zarurî yatırımın kamu sektörü ile özel sektörün teşvik edici vergi politikasiyle müştereken yapması gerekmektedir. Teşvik edici vergi politikası ise raporda başlıca yatırım indirimi olarak yer almaktadır.

2. Yatırım indirimini gerektiren ikinci nedenin, bir miktar verginin devlet eline geçmesi halinde bunun yatırıma ancak bir kısmının ayrılması, ayrılan kısmının cüz'î olması ve fakat müteşebbis elinde bunun tamamının yatırıma tahsis edilmesinin mümkün kılınması olduğu görüşüdür. Bunu biraz açıklarsak şöyle diyebiliriz: Son on yıllık devlet bütçesini incelersek 1950 de 1,5 milyarlık devlet varidat toplamının %17,5 si yatırım masraflarına ayrılmıştı. 1960 da ise 7,5 milyar olan bütçe genel toplamının %36,1 i yatırıma ayrılmıştı. Görüldüğü üzere devlet gelirleri iki tarih arasında nisbî olarak 5 misli bir artış kaydettiği halde yatırıma ayrılan miktar ancak iki misli artmıştır. 1961 ve 1962 yılı bütçelerinde yatırıma ayrılan kısım genel toplamın %31 ve %32 sidir.

Demek oluyor ki devlet artan varidatının ancak bir kısmını (1/3 civarında) yatırıma tahsis edebiliyor. Yatırım indirimi yoluyla ise müteşebbis, devlete vergi olarak ödemediği verginin tamamını yatırıma sarfettiği gibi bu verginin bağlı olduğu matrahın da yatırıma tahsisi mümkün olmaktadır. Bu bakımdan bu yol daha rasyonel ve kalkınma hızı bakımından daha verimlidir.

3. Müteşebbis vergi avantajı bakımından, yaptığı yatırımın ancak bir kısmı için teşvik gördüğü halde, bu sayede başka kaynakları harekete getirmek, âtıl sermayeleri, faiz ve kredi mekanizması yoluyla iktisadî kalkınmanın vasıtaları haline sokmak da mümkün olmaktadır. Bu suretle iktisadî kalkınma kümülâtif bir şekilde gerçekleşme yoluna girecektir.

4. Raporda ileri sürülen sebeplere gelince: Modern verginin iki esas fonksiyonundan biri fiskal diğeri ise ekstra fiskal fonksi-

yonlardır. Verginin fiskal fonksiyonu devlete optimal bir gelir sağlamak, ekstra fiskal fonksiyonu ise «ekonomik hayatın gelişmesi ve sosyal düzenin kuruluşu üzerindeki müdahaleci ve yapıcı» etkileridir (Sahife 9).

a) Vergi, ekstra fiskal fonksiyonu ile, istihsal, istihlâk, tasarruf, yatırım ve istihdam üzerine tesir ederek millî ekonominin gelişmesinde düzenleyici bir rol oynamaktadır.

Vergi sistemimizde bir reform yapılmasını gerektiren sebeplerden biri de, vergi sistemimizin «modern verginin yukarda izaha çalışılan fonksiyonlarını gereği gibi yerine getirebilecek bir seviyeye getirilememiş ve bu maksatlara göre organize edilmemiş» olması gösterilmiştir (Sahife 14). Bu sebeple, yapılması tasarlanan vergi reformunun bir hedefi de, «Vergi sistemimizi sosyal ve ekonomik fonksiyonlarını gereği gibi yerine getirecek şekilde tesis etmektir». Meselâ envestismanlara vergi avantajı sağlamak gibi hususlar vergi sistemimizin temel ve hedefleri arasında bulunmalıdır.

b) Müteşebbislere vergi avantajı tanımak suretiyle, hususî yatırımlar üzerinde müteşebbislerin kararları üzerinde kuvvetli bir tesirde bulunmak mümkündür. Bu tesirler, yatırım hacminin artırılması, yatırımların muayyen istikametlere yöneltilmesi, prodüktivitenin artırılması ve nihayet prodüktif olmıyan faaliyet kollarında ve spekülâtif yatırımların güçleştirilmesi yönünde olabilir.

c) Vergi avantajı şeklinde uygulanacak yatırım indirimi bir nevi vergi istisnası olduğuna göre fiskal varidatın azalmasını tevlit edecek gibi görünürse de, rasyonel ve selektif genel bir plâna göre yapılacak yatırımlar varidat kaybını fazlasiyle telâfi edecek ve varidatın kesin şekilde umulmadık ölçüde artmasını intaç edecektir.

d) Şu hususu da göz önünde tutmak lâzımdır ki, hususî sektörde vergi avantajı tesiriyle selektif bir plâna dayanarak yapılan ve bir teşkilâtın murakabesine tâbi bulunan yatırımların yerini alacak ve böylelikle finansmanı devletin deruhte ettiği kalkınma yükünün hafiflemesine imkân verecektir. Bilindiği gibi az gelişmiş memleketlerin bir çoğunda kalkınma yükünün bütün ağırlığı ile devletin üzerine çökmesi ve bu yükü kaldırmak için açıkla finansmana gidilmesi enflâsyonist bir hareket içinde genel ekonomiyle sosyal ve hattâ politik muvazene ve istikrarın bozulmasına yol açmaktadır.

Bu sebeple, vergi nisbetlerini düşürme, dividantlara istisna tanınması gibi şekiller yerine yukarıda esasları izah olunan yatırım indirimi teklif edilmiştir.

Memleketimizde iktisadî kalkınmayı hızla gerçekleştirmek için vergi sistemimizde bir «yatırım indirimi» ihdasını gerektiren sebepler olarak ileri sürülen nedenleri kısaca incelemiş bulunuyoruz. Bu görüşler, kendi bünye ve açılarından büyük değer taşımaktadırlar. Şüphe yok ki, ekonomik kalkınmamızın hızlandırılmasına ışık tutmaktadırlar. Fakat unutmamalıdır ki sosyal ve ekonomik problemlerin hallinde sadece tek yol mevcut değildir. Bu yolların en doğrusunu bulmak, her tezin karşısına bir antitez koymakla mümkün olur.

Yatırım indirimine karşı sebepler :

Bu grupta toplanan ve bizim de katıldığımız sebepleri önce maliye ve iktisat ilminin prensipleri bakımından sonra da vergi tekniği yönünden ele alacağız.

1 — İKTİSADÎ SEBEPLER :

İktisat ilminin, İkinci Dünya Savaşından sonra gelişen prensiplerine göre, kalkınmanın esası yatırımdır. Yatırım ise finansman kaynakları itibariyle tasarrufa dayanır. Millî bir ekonomide tasarrufu yapan devlet ve fertlerdir. Devlet kanunlara dayanarak cebrî şekilde vergi mükelleflerinden aldığı vergilerle bu tasarrufu yapar. Fertlerin ise gelirlerinden istihlâke yaptıkları harcamalar ve ödedikleri vergilerden sonra bakiye olarak ellerinde kalan kısım ferdî ve iktisadî tasarrufları teşkil eder. Demek oluyor ki millî tasarruf bir taraftan millî gelir miktarı ile, diğer taraftan istihlâk harcamaları tutarına bağlı bulunmaktadır. Her iki şart bakımından memleketimiz ekonomisinin hiç de elverişli durumda bulunmadığı bilinmektedir.

Filhakika 1960 yılına göre gayri safî millî hasılamız 52 milyar, safî millî hasılamız (millî gelir) ise 45 milyardır. Buna göre nüfus başına 1700 lira düşmektedir. Devlet Plânlama Teşkilâtının hesaplarına göre 1961 millî geliri 1960 rakamlarını aşmıyacağına nazaran fert başına isabet eden millî gelirin azlığı kesin olarak belirmektedir. Normal geçim seviyesine göre yaşandığı takdirde genel

olarak ferdî tasarruf gücümüzün mevcut olmadığı meydana çıkmaktadır.

Sosyal gruplar itibariyle bir tasnif yapılsa durumun daha da umutsuz olduğu meydana çıkmaktadır:

Millî gelir	*% 42,6 Zirai hasıla*	*% 51,4 Diğerleri*		
44.855.200.000	19.091.400.000	7.150.000.000	%15,9	Sınaî hasıla
		3.636.600.000	% 3,1	Ticarî hasıla
		3.357.400.000	% 7,5	Ulaştırma
		1.403.400.000	% 3,1	Malî müesseseler
		2.043.200.000	% 4,6	Serbest meslek ve hizmetler
		2.016.500.000	% 4,5	Mesken gelirleri
		3.562.600.000	% 7,9	Devlet hizmetleri.

Nüfusumuzun %70 i olan köylülerimiz 19 milyon, olduğuna göre millî gelirden hisselerine ortalama 1000 lira, 9 milyon olan diğer sosyal gruplarda da nüfus başına ortalama 3000 lira civarında millî gelir payı isabet etmektedir.

a) Bu rakamlara göre köylü ve çiftçi vatandaşlardan yatırıma katılacak bir ferdî tasarruf beklenemez. Diğer sosyal gruplar içinde yer alan hizmetlilerin ise tasarrufa ayırabilecekleri gelirleri önemsizdir. Keza mesken sahipleri için de ayni şey söylenebilir. Geriye kalan sınaî, ticarî hasıla ile ulaştırma ve malî müesseseler hasılatı ferdî tasarrufların kuvvetli kaynaklarıdır. Bunların tutarı da 15 milyar civarında olduğuna göre bundan yapılacak ferdî tasarrufların hızlı kalkınmaya ne kadar yararlı olacağı ve bunların yatırım indirimi ile teşvik edilmesinin sağlayacağı faydanın miktarı meydana çıkar.

Kaldı ki yatırım indiriminin, yekûn tasarruf ve sonuç olarak da yekûn yatırım miktarını artırmıyacağı da ileri sürülebilir.

b) Devlet Plânlama Teşkilâtının hesaplarına ve hükûmetin de benimsediği plâna göre %7 nisbetinde millî gelirde bir artış sağlamamız ve bunun için de millî gelirimizin %18 ini yatırıma ayırmamız gerekmektedir. Bu nisbetin ancak küçük bir kısmı özel sektör tarafından tahakkuk ettirilecek, bunun önemli kısmının âmme sektörü tarafından tahakkuk ettirilmesine zaruret hasıl olacaktır.

Enflasyonist bir politikaya baş vurulmıyacağı kesin şekilde açıklandığına göre millî gelirimizin %20 sine yaklaşan bir yatırım plânının uygulanmasında vergi politikasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Bu sebeple, devlet, büyük sermayelere bir vergi muafiyeti tanımak suretiyle değil, daha ziyade, memleketin bünyesine göre optimal noktayı aşmamak şartiyle devlet elinde mümkün mertebe fazla varidat sağlayan bir vergi politikası uygulamak zorundadır.

c) Az gelişmiş memleket olarak bizde de, devlet harcamaları, iktisadî faaliyetlerin başlıca âmilidir. Hususiyle ekonomiye ilk kalkınma hızını verebilmek için devlet eliyle yapılan yatırımların büyük ölçüde olmasında zaruret vardır. Bu zaruret vergi varidatının bir santiminden bile fedakârlık yapılmamasını gerektirir.

Muafiyet, istisnalar, yeni vergi ihdasındaki zorluklar, devleti halihazır gelirlerini azaltmamayı zarurî kılar.

Yalnız, burada bir paradoksa işaret etmemiz gerekiyor; o da, az gelişmiş memleketlerde, iktisadî kalkınmayı, her şeyden önce kendi yaşama seviyelerinin yükselmesi şeklinde anlıyan mükellefler iktisadî kalkınmayı sağlamak maksadiyle daha fazla bir fedakârlığa zorlanmış olmaktadırlar. Bu sebeple, az gelişmiş memleketlerde olduğu gibi bizim memlekette de verginin fiskal gayesine ulaşmak çok zor bir keyfiyettir. Mükelleflerin vergiye karşı gösterdikleri bu mukavemetin azalmasını sağlamıyacağı halde netice itibariyle büyük sermaye kazançlarına uygulanan bir muafiyet demek olan yatırım indirimi, devlet bakımından ancak karşılıksız bir fedakârlık olarak kalacaktır.

ç) Bugün memleketimizde özel sektördeki yatırım azlığının yegâne âmili vergi olmayıp sermaye ve tasarruf durumu, para ve kredi politikası, faiz nisbeti ve politik şartların büyük tesirleri vardır. Bu şartlar değişmedikçe sadece bir vergi muafiyetinin özel sektör yatırımlarını umulan miktarda teşvik edici olacağı ileri sürülemez.

Diğer taraftan kredi mekanizmasının iyi çalışmaması, menkul kıymetler piyasasının bulunmaması ve nihayet siyasî ve iktisadî emniyet hissinin teessüsünde özel sektörün çok hassas, müşkülpeent görünmesi karşısında devletin cebrî tasarruf olan vergicilik yo-

luyla kendi elinde sermaye terakümünü sağlaması ve yatırımları daha büyük ölçüde yapması zarurîdir.

d) Devletin, artan vergi varidatının tamamını yatırıma ayıramadığı hususuna gelince: Bu bir vakıadır. Bununla beraber, devletin, yatırım dışı harcamalarının, gelir yaratma (income generator) ve artan istihkak dolayısiyle hızlandırma (acceleration) yollariyle millî gelir artışına ve yatırımlara etki yaptığını da unutmamalıdır. Bu itibarla, vergi gelirinin carî masraflara tahsis edilen kısmı da netice itibariyle yatırım hacminin artmasını olumlu şekilde etkilemektedir. Bu sebeple devletin carî masraflarının kalkınma ekonomisi yönünden önemini küçümsememek lâzımdır.

2 — MALÎ SEBEPLER :

Yukarda sırası geldikçe temas olunan ve yatırım indirimine karşı olan malî nedenlerden başlıcalarına daha açık olarak temas etmek faydalı olacaktır.

Yatırımları teşvik edici ve hızlandırıcı bir vergi politikasını yatırımlara vergi muafiyeti tanımak suretiyle uygulamak, gayeye aykırı düşen bir sonuç doğurmaktadır. Çünkü bu sistem ile vergi olarak devletin eline geçmesi gereken ve mecburî bir tasarruf olarak vasıflandırılan bir miktar satın alma gücünün özel sektöre terki ve transferi mânasına gelir ki, bu, geri kalmış bir memlekette kalkınmanın yükünü taşımıya mecbur devletin elinden kalkınma için zarurî vasıtaların bir kısmını almak demektir.

Kalkınmaya mecbur bir ekonomi için dolaylı veya dolaysız vergilerle, mecburî tasarruflarla daha fazla kalkınma vasıtalarının devlet elinde toplanmasını sağlamak gereklidir.

Bundan başka:

a) Yatırım indirimine benzer usullerle millî kalkınmayı teşvik eden memleketlerin maliye tarihlerine bakılacak olursa, bu usullere, vergi nisbetlerinin çok yüksek olması sebebiyle, özel sektörde normal yatırım imkânlarının ortadan kalkması üzerine baş vurulduğu görülür. Diğer taraftan, buna benzer usullerle, ekonomik kalkınmayı tahakkuk ettiren memleketlerde, sanayiin yenilenmesi teşvik edilmek istenmiştir.

Bizim vergi sistemimizde, müsadereye yaklaşan bir vergilendirme şöyle dursun, mutedil bir tarifeye göre vergi alındığı cihetle

ticarî ve sınaî faaliyetleri vergi muafiyeti ile yatırıma teşviki gerektiren şartlar mevcut değildir.

b) Bir verginin fiskal gayesi birinci derecede önemli bir hususdur. Devlete varidat sağlamak için ihdas edilen vergilerde fiskal gaye sağlanmadan fiskal olmıyan gayeler için vergiyi vasıta yapmak malî anlayışla bağdaşamaz. Dikkat edilirse, yatırım indirimine benzer usullerle yatırımı teşvik eden memleketler, ağır nisbetlerle verginin fiskal gayesini tahakkuk ettirmiş bulunan ve bu gayeyi sağladıktan sonra fiskal gayelerden başka maksatlar için vergiyi vasıta olarak kullanmış olan memleketlerdir.

Bizim vergi sistemimize gelince: Normal ve mutedil nisbetlere rağmen hiç bir vergimiz fiskal gayesini tahakkuk ettirememiştir. Hususîyle gelirlerini yıllık gelir vergisi beyannamesi ile bildiren mükellefler 1960 yılı itibariyle 212.699 adet olup bunlar tarafından 3.023.144 bin lira safî kazanç beyan edildiği, bunun vergisinin 829.405.635 lira olduğu, mükellef başına ortalama matrah 14.213 lira, verginin de 3.212 lira olduğu düşünülürse neticenin hiç de müsbet olmadığı görülür. Gerçekte gelir vergisi beyannamesi vermeye mecbur sektörün eline geçen safî millî gelir:

7.150.000.000	Sınaî hasıla
3.636.600.000	Ticarî hasıla
3.357.400.000	Ulaştırma
1.403.400.000	Millî müesseseler
2.016.500.000	Mesken gelirleri
2.043.700.000	Serbest meslek
19.607.100.000	*TL. dır.*

Gerek kanunen tanınan mevcut muafiyet ve istisnalar sebebiyle ve gerekse büyük ölçüdeki vergi kaçakçılığı yüzünden 19 milyarlık vergi matrahının ancak 3 milyarlık kısmı beyan edilmiş ve 19 milyar millî gelir payı düşen ziraî sektörün de hâlen durumu belli olmamış bulunduğuna göre gelir ve kurumlar vergisinin fiskal gayesine hiç bir zaman erişilememiş demektir.

Yukarda sözü edilen 212.699 beyannameli mükellefin 78.910 u yılda 1859 TL. gelir beyan etmiş ve yıllık vergisi ortalama 315 lira tutmuştur. 61.987 mükellef de ortalama yıllık gelir olarak 5075 TL. beyan etmiş ve yıllık vergisi 763 TL. tutmuştur ki bu rakamlar her yıl buna benzer şekilde devam etmektedir. Bu da kaçakçılığın ne

derecelere vardığını gösterir. Filhakika hesapları incelenen 2500 mükellefin 250 milyon vergi matrahını gizlediklerini gazetelere intikal eden haberlerden öğreniyoruz.

Görülüyor ki vergi sistemimizde başlıca yeri tutan vergilerde fiskal gayeye ulaşmaktan çok uzak bulunuyoruz. Devlet olarak önce verginin fiskal fonksiyonunu tatminkâr bir seviyeye çıkarmadan devlet gelirinden bir fedakârlık yapmaya imkân yoktur. Devlet maliyesi böyle bir fedakârlık yapabilecek durumda görünmemektedir. Nitekim raporda, kalkınma yükünün bütün ağırlığıyla devletin üzerine çöktüğü ve enflasyona sebep olduğu ifade edilmiştir. Bu ağırlığın sebebi ise varidat yetersizliğidir. Bütün geri kalmış ekonomilerde kalkınmanın yükü ister istemez devletin üzerinde bulunması bir gerçek zorunluktur.

Bu sebeple devlet gelirini azaltıcı bir sonuca varan yatırım indirimine vergi sistemi içinde yer vermek henüz mümkün görülememektedir.

c) Kaldı ki vergi, memleketimizde özel sektör yatırımlarının hızını kesen bir faktör olarak da mütalâa edilemez. Yukarda izah edildiği gibi pek az vergi ödemekte olan ve ancak istediği kadar vergi ödeyen ticaret ve sanayi sektörü, yatırım kararını verirken vergi unsurunu ilk derecede önemli bir faktör olarak nazara almamaktadır. Bu sebeple de facto, yatırımların teşviki vergi muafiyetleri bahşetmek suretiyle yapılamaz. Kâr sağlama imkânı, sermaye ve kredi piyasası, tediye bilânçosu ve kambiyo meseleleri, ulaştırma ve piyasanın teşkilâtlanması ve talep seviyesi gibi çok önemli şartların her şeyden önce yatırım yapmaya elverişli olması gerekir. Bu şartlar sağlanmadan, devletin kolay tedbir olarak yatırım indirimi hakkı tanıması, karşılıksız ve belki de millî ekonomiye faydasız bir peşin fedakârlık sayılmak icabeder.

d) Bahis konusu yatırım indirimini tanımakla devlet, kendi eliyle, vergi adâletini ve eşit şartlar içinde cereyan etmesi gereken serbest rekabet müessesesini baltalamış olacaktır. Bilindiği üzere vergi adâleti, bütün vatandaşların güçleri nisbetinde vergi ödemelerini gerektirir. Gene bu prensip gereğince, güçleri vergi ödemeye yetmiyenlerden vergi almamak için kanunlara bazı muafiyet ve istisna hükümleri konur. Bu itibarla muafiyet ve istisnalar gelirlerin ilk kademelerinde bahis konusu olur.

Yatırım indirimi bu bakımdan gayri âdil ve antisosyaldir. Çünkü yatırım indirimi yüksek gelir kademelerine tanınan bir muafiyet olarak, mevcut muafiyet hükümlerinden ayrılır ve bir imtiyaz niteliğindedir.

Eşit koşullar içinde serbest rekabet prensiplerine aykırılık konusuna gelince; eskiden kurulmuş müesseselerle, yatırım indiriminden faydalanan teşebbüsler arasında; yeni kurulan teşebbüslerden indirimden faydalananlarla faydalanmıyanlar arasında vergi eşitliği bozulacak, vergiyi tam ödeyen teşebbüslerin indirimden faydalananlarla rekabet etmesi zorlaşacak veya rekabet edebilmek maksadiyle vergiyi tam ödememek için gayrimeşru yollar arayacaklardır. Böyle bir sonuç doğuracak tedbire vergi sisteminde yer verilemez.

3 — VERGİ TEKNİĞİ YÖNÜNDEN :

Raporda yer alan ve yukarda ilgili bölümünde izah edilen esaslara göre Komisyonca hazırlanan tasarıda yer alan hususlara karşı vergi tekniği bakımından yapılacak bazı itirazlar mevcuttur:

a) Yapılan yatırımların Devlet Plânlama Teşkilâtının hazırladığı genel kalkınma plânına uygun bulunması esası konduktan sonra; ikinci şart olarak da bu yatırımların istihsali genişletmeye, prodüktiviteyi artırmaya, mahsul ve mamullerin kalitesini ıslaha, kültür seviyesini yükseltmeye, ilmî ve teknik araştırmalara ve çalışma güvenliğini sağlamaya matuf olması aranacaktır.

Tatbikatta bu iki şartın uygulanması bazı müşküller doğurabilecek niteliktedir. Gelir Vergisi Kanununun ticarî ve ziraî faaliyet mevzuu addettiği konularda genel kalkınma plânına dahil yatırımların indirimden faydalanması yeter bir şart sayılmak lâzım gelirken bunu daraltıcı mahiyette ikinci bir koşul teklif edilmesi takdir ve tatbikat zorlukları doğuracaktır. Kaldı ki, Devlet Plânlama Teşkilâtının hazırlayacağı genel kalkınma plânı da esasen tesbit edilecek yatırım alanlarında istihsali genişletmeye, prodüktiviteyi artırmaya, mahsul ve mamûllerin ıslahına, kültür seviyesini yükseltmeye, ilmî ve teknik araştırmalara matuf bulunacağına göre bu hususları ikinci bir koşul olarak teklif etmeye lüzum olmadığı gibi tehlikelidir. Çünkü her tâdat dışında daima unutulmuş önemli birçok husus kalır. Meselâ «istihsalin genişletilmesi» mevcut bir yatırımın tevsii şeklinde anlaşılırsa, asıl maksat olan yeni

sahalarda yeni yatırımlar, dar bir görüşle, şart dışında bırakılmak istenebilir. Plân objektif - takdir sübjektiftir.

Burada bir noktaya daha temas edelim. O da, ticarî maksatla yapılan meskenlerle, ticarî olmıyan mesken inşaatına yapılacak yatırımların yatırım indiriminden faydalanıp faydalanılmıyacağı hususudur. Ticarî ve ziraî kazançlardan indirim yapılabileceği için gayri ticarî mesken inşaatı (akar sağlamak veya oturmak için) yatırım indiriminden faydalanmıyacak demektir. Mevcut mesken şartları ve ihtiyaçları nazara alınırsa ve artan nüfus göz önünde bulundurulursa mesken yatırımlarının da aynı şiddetle teşvike ihtiyacı olduğu anlaşılır.

Ticarî maksatla yapılan meskenler, yukarda izah ve tenkit ettiğimiz şarta göre, istihsali artırmak veya çalışma güvenliğini sağlamak maksadına da matuf sayılamıyacağı için, Plânlama Teşkilâtının hazırladığı genel kalkınma plânına uygun dahi olsa yatırım indiriminden faydalanamıyacaktır.

b) Yatırım mallarının nevileri itibariyle de tasarıda bir hudutlama mevcuttur. Nitekim makine, tesisat, teçhizat, taşıma vasıtası ve benzeri diğer aktif değer ile ziraatte kimyevî gübre ve ilâç tedariki; personel lojmanları ve revirleri kuruluş ve tedariki, indirimden faydalanacak yatırımlar sayılmıştır. «Benzeri diğer aktif değerler» ifadesi de maddî değerleri ifade etmesi itibariyle plâsmanlar ve partisipasyonlar, yatırım indiriminden faydalanamıyacaktır.

Ayrıca yedek parça ve yenileme yatırımları için de yatırım indirimi yapılamıyacaktır.

c) Yatırım indiriminin diğer bir şartı da, yapılan yatırımların en az 250 bin lira olması, bölge kalkınma plânıyla veya kalkınma bakımından önem ve özellik gösteren yatırımlarla, ziraî yatırımlarda 125 bin lira olmasıdır. Bu tahdit, bir taraftan yatırımların değerlerinin hesaplanması bakımından, diğer taraftan da, bir yatırımın millî kalkınma bakımından öneminin her zaman yatırımın büyüklüğüyle ilgili bulunmaması yönünden ehemmiyet arzeder.

Yatırım miktarlarının «aktif değerleri» tasarıda yüksek tutulmuştur. Bu miktar ölçüleri iktisaden gelişmiş memleketler için normal sayılsa bile iktisaden az gelişmiş memleketlerde teşvik edi-

lecek yatırımlar için ya hiçbir had koymamak ya da böyle bir haddi yüksek tutmamak lâzım gelir. Çünkü,

1. Bir defa malûmdur ki, sanayi mahiyetleri itibariyle ya kuruluşta büyük yatırımı gerektiren cinsten olur, yahut küçük sanayi safhasından geçerek büyük sanayi haline gelir, ya da küçük sanayi olarak kalacak niteliktedir. Çimento sanayii kuruluşta büyük yatırımı gerektiren cinstendir. Tekstil sanayii ise küçük sanat olarak başlayıp büyük sanayide karar kılan cinstendir. Bizde örneğin konfeksiyon, ayakkabıcılık, İsviçre'de saatçılık küçük sanayi olarak kalmıya mahkûmdur. Bunlara daha bir çok örnekler bulunabilir. Genel kalkınma plânı yönünden bu üç çeşit yatırımlara ihtiyaç duyulabilir, ve topyekûn kalkınma için küçük ölçüde bir yatırım nev'inin diğer alanda yapılacak büyük bir yatırımdan daha öncelik ve önem taşıyabilir.

2. Olay diğer bir yönden ele alınırsa, teknik ve tecrübe bakımından yabancısı olduğumuz bir çok yatırım sahalarında küçük sanayi safhasından geçmek suretiyle ayni konuda büyük sanayie ulaşmanın zarurî olduğu görülür. Biz bir çok sanayi kollarında tecrübesiz ve yetişmiş elemanlar bakımından fakir bulunuyoruz. Her küçük sanayi daha büyüğü için bir okul mahiyetindedir. Bu bakımdan, ekonomik gelişmesini tamamlıyamamış memleketlerde büyük sanayi kadar ve belki de daha fazla küçük sanayiin teşviki lâzımdır.

3. Büyük yatırımlar, yeter derecede sermaye terakümlerini, tasarruf imkânlarını ve piyasanın da bu büyük imkân ve tasarrufların bir araya gelebileceği şekilde organize olmasını gerektirir. Ekonomik gücü özel sektörde küçük tasarruf ve küçük sermaye imkânlarından ileri geçemiyen memleketimizde en az haddi yukarda gösterilen yatırımlar bir istisna teşkil eder ve bu ölçülerin üstünde yatırım yapmıya tâlip olarak çıkacakların pek az olacağı tahmin edilebilir. Bu suretle de yatırımlar teşvik edilmiş sayılamaz.

Kaldı ki, küçük yatırımlardan vergi alındığı halde ayni neviden veya başka neviden büyük yatırımlardan vergi almamak antidemokratik ve antisosyaldir.

d) Yatırımların aktif değerlerinin hesaplanmasındaki güçlüklere gelince: Hazırlanan tasarı metninde yapılan yatırımların en az 250 bin lira ve diğer hallerde de 125 bin lira olması ve bu şartın da mevcudiyetinin yatırım ofisi tarafından tasdiki gerekmek-

tedir. Demek oluyor ki bilfiil yatırım yapılmadan yatırımların aktif değerleri toplamanın bu miktarları aşıp aşmadığına bakılacak ve bu şartlar mevcutsa yatırım indiriminden faydalanmasına izin verilecektir.

Bu şartın uygulanmasında bazı tereddütler ve anlaşmazlıklar doğması mukadderdir.

1. Bu değerleme yapılırken hangi fiat bazı esas alınacaktır? Malûmdur ki fiat, ekonominin en oynak unsurlarından biridir. Yatırıma ait plân ve projeler yapılırken alınan fiat bazıları, bunların Yatırım Ofisi tarafından incelenmesi sırasında değişebilir ve marjinal değerdeki yatırımların bedellerinin hesabında muhakkak tereddüt ve anlaşmazlıklar çıkar.

Yatırımların bedellerinin hesabında bir anlaşmazlık olmasa bile yatırım tamamlandığı zaman, şartın altında görülerek reddedilen bir yatırımın kıymetinin şartın üstüne çıktığı veya şartı haiz diye izin verilen bir yatırım bedelinin şart olan değerin altına düşmesi de mümkündür.

Bu ve buna benzer ihtimal ve ihtilâfların nasıl halledileceği gösterilmemiş ve teklif edilen hükümlere göre halli de mümkün görülememiştir.

2. İndirim nisbetlerinin; yukarda sözü edilen bedellerden hangisine uygulanacağı da ayrı bir anlaşmazlık konusu olacaktır. Gerçekte Maliye Bakanlığının tetkik elemanları, yatırımın V.U.K.'na göre hesaplanacak malî bakımdan kabul edilecek maliyet bedelini esas alacaklar; müteşebbis ise Ofisin kabul ettiği veya ticarî bilânçoda görülen bedelin esas alınmasını isteyecektir. Bu sebeple V.U.K. hükümlerine göre maliyete girmeyen giderlerin indirimin uygulanmasında nazara alınmamasının ihtilâf konusu çok muhtemeldir.

Bütün bu muhtemel anlaşmazlıklar Maliye İdaresi ile müteşebbis arasında sürüp gidecek ve haklı bir talebin karşılanmaması, veya haksız bir talebin kabul edilmesi gibi neticeler müesseseyi dejenere edebilecek yahut ta muhtemel ihtilâfları göze alamıyan müteşebbis bu müesseseden faydalanmıya cesaret edemiyecektir.

Özet, sonuç ve bir teklif :

Buraya kadar verdiğimiz izahattan anlaşılacağı üzere, teklif olunan yatırım indirimi esasları itibariyle memleketimizin İktisat ve Maliye Politikasına uygun olmadığı gibi vergi tekniğine de uydurulamamıştır.

Bu konudaki fikir ve tasarı, birinci derecede önemli faktör olarak kalkınmada vergiyi ele almıştır. Halbuki, memleketimiz gerçekleri bakımından vergi, yatırım temayülünü önliyen birinci derecede faktör olarak alınamaz. Özel teşebbüs, emniyet ve istikrar içinde kâr sağlama imkânını nazara alır ve buna göre yatırım kararlarını verir. Müteşebbis bakımından ikinci derece önemi haiz sırf vergi faktörü ile yatırımların hızlandırılacağı düşünülemez. Bu sebeple, yatırım indirimi, esasen diğer faktörlere göre yapılacak yatırımlara karşılıksız bir vergi muafiyeti olmaktan ileri gidemiyecektir.

Diğer taraftan, bugünkü Anayasa sistemimize göre yürütülecek plânlı kalkınma ekonomisinde, devletin kuvvetli malî kaynaklar bulması ve mevcutları zayıflatmaması esastır. Bu sebeple, yatırım indirimi şeklindeki muafiyet devletin malî kaynaklarının zayıflamasını tevlit edecektir. Devlet hazinesi bu fedakârlığı yapabilecek güç ve imkâna sahip değildir.

İleri sürülen bu hususlar nazarı dikkate alınarak, iktisadî kalkınmayı kolaylaştıracak tarzda vergi sistemimizde yatırımları teşvik edici hükümlere yer verilemez mi? İktisat ve Maliye Politikasının bir manivelâsı olduğuna işaret ettiğimize göre vergi yoluyla ve memleketimiz bünyesine uygun şekilde yatırımların teşviki mümkün ve gereklidir.

Devlet Plânlama Teşkilâtının hazırlıyacağı Genel Kalkınma Plânına ve Yatırım Ofisinin kabul edeceği esaslara uygun yatırımlara, ithal ve kambiyo rejimi bakımından öncelik tanımak suretile gösterilecek kolaylıklar yanında, mevcut sabit kıymetlerin revalüe edilmesi, yeni yatırımların kısa zamanda fevkalâde amortisman yoluyla itfa edilmesi düşünülebilir. Bunlara ilâveten devletin tahakkuk eden vergi alacağının küçük bir faiz veya temettü hissesi karşılığında ertelenmesi bir teklif olarak ileri sürülebilir.

Bu son teklif üzerinde biraz durmakta fayda görüyoruz. Teklif ettiğimiz verginin ertelenmesi'nin esasları şunlar olabilir:

1 — Devlet Plânlama Teşkilâtının yapacağı Genel Kalkınma Plânına giren alanlara yatırım yapacak müteşebbisler, plân ve projeleri ile Yatırım Ofisine başvurmak suretiyle vergisinin ertelenmesini talep eder.

2 — Verginin ertelenmesi ticarî ve ziraî kazançlarda bahis konusu olur ve ertelenme, tahakkuk eden verginin muayyen bir nisbetini aşamaz.

3 — Ertelenen verginin taallûk ettiği matrah kadar yatırımın muayyen bir süre içinde yapılması; yapılmaması halinde ertelenen verginin cezalı olarak tahsil edilmesi lâzımdır.

4 — Ertelenen vergiler tutarınca devlet o teşebbüsten birinci derecede sermaye alacaklısı olur. Bunun karşılığında Yatırım Ofisine muayyen bir miktar faiz veya temettü hissesi tediye olunur.

5 — Yapılan yatırımlar ertelenen vergilerin karşılığını teşkil eder.

6 — Ertelenen vergi müteşebbisin istediği zaman devlete ödenir. Ödenmediği takdirde tasfiye, devir veya iflâs halinde devlet birinci derece alacaklı olarak vergi alacağını tahsil eder.

Ayrı ayrı inceleme konusu yapılması ve işlenmesi gereken ham esasları belirtilen verginin ertelenmesi, samimî müteşebbisleri, faydalı yatırımlarında desteklemiş olacaktır. Diğer taraftan da devlet maliyesinin ancak yapabileceği fedakârlık olarak vergi ertelemesi suretiyle devletin vergi alacağından vazgeçmemesi de mümkün olacaktır.

REEVALÜASYON KAVRAMI ve REEVALÜASYONUN VERGİ ADALETİ ÜZERİNDEKİ AKİSLERİ

Doç. Dr. Mükerrem HİÇ

İktisat Fakültesi

I — Reevalüasyon kavramı :

Maliye Bakanlığı tarafından 13 Şubat 1961 de teşkil edilen «Vergi Reformu Komisyonu» reevalüasyon meselesini de ele alarak bu mevzuda bir hal suretine varmıştır. Komisyon reevalüasyonu «genel reevalüasyon» ve «fiskal reevalüasyon» olarak ikiye ayırmaktadır. Genel reevalüasyon bilânçonun sabit aktif elemanları dışında her türlü borç ve alacaklarını da ihata eden bir yeniden değerleme olarak tarif ve böyle bir reevalüasyon iktisadî ve teknik sebeplerle reddedilmektedir [1]. Fiskal reevalüasyon ise mahdut bir mükellef zümresini ilgilendiren ve esas itibarile sabit istihsal vasıtalarına inhisar eden bir ameliye olarak tarif edilmekte; bazı usullerde emtianın reevalüasyon ameliyesine girmesine mukabil, borç ve alacaklar girmedikten başka, hattâ arazi, bina (tesisat mahiyetinde olmayan binalar) ve ilk tesis ve taazzuv masraflarının dahi dahil bulunmadığı zikredilmektedir.

Komisyon, raporunda fiskal reevalüasyonun mevzu ve tetkik şekli ve yabancı memleketlerdeki tatbikine kısaca temas ettikten sonra bu çeşit reevalüasyonun memleketimizde tatbiki hususundaki leh ve aleyhteki iki cereyan ve tezi belirtmekte ve bu mevzuda ortalama bir hal suretine vardığını beyan etmektedir.

Komisyonun, vardığı hal suretine göre, mükellef arzu ettiği takdirde sabit sermayesini reevalüe ederek, ortaya çıktığı iddia edilen «plus-value» üzerinden sermaye vergisi ödemek suretiyle

---

[1] Bakınız: T. C. Maliye Vekâleti: «*Genel Vergi Reformu Raporu*», I ve II. kısımlar, 1961, s. 59.

amortismanı da yine reevalüe kıymet üzerinden hesap ve vergi matrahından tenzil edebilecektir. Arzu ettikleri takdirde ise, sermayeyi reevalüe etmekle beraber farkı temsil eden «Plus-value» üzerinden vergi ödemezler. Bu takdirde, bu değer, ayrı bir pasif hesapta tutulabilecek ve amortismanlar ticarî bakımdan reevalüe değerler üzerinden hesap edilmekle beraber vergi matrahından ancak nominal amortisman tenzil edilebilecektir. Plus-value dağıtılmadığı veya sermayeye ilâve edilmediği müddetçe vergiden istisna edilecektir.

Komisyonun reevalüasyon kavram ve tekniğine karşı iki mühim itirazın yöneltilebileceğine hemen burada işaret edelim:

Birinci itiraz «plus-value» ile ilgilidir. Komisyon tarafından zikredilen plus-value aslında sabit sermayenin nominal, yani satın alındığı devreye ait para ile ifade edilen değeri ile reevalüe değeri, yani carî sene parası ile ifade edilen değeri arasındaki farktır. Bu cihetle, Plus-value bir sermaye artışı, bir kıymet fazlası olarak telâkki edilmemek gerekirdi. Çünkü, firmanın reevalüasyon yapmakla reel sermayesinde bir artış husule gelmemekte veya reevalüasyon firmanın reel sermayesinde «gizli kalmış» bir artışı ortaya koymamaktadır. Sadece, eski ve kıymetli parayla ifade edilmiş sabit sermaye yeni ve düşük kıymetli parayla ifade edilmiş olmaktadır ki, böyle bir ameliye ile sermaye reel olarak arttırılmıştır diyemeyiz. Reel, yani carî parayla ifade edilmiş sermaye ve nominal, yani eski para ile ifade edilmiş sermaye arasındaki fark vergi mevzuu olmamalıydı.

Vergi Reformu Komisyonu tarafından benimsenen reevalüasyon kavramına yapılabilecek ikinci itiraz ise şudur: Fiskal reevalüasyonun kat'î olarak emtia kalemine de teşmili şüphesiz hiç olmazsa teorik bakımdan çok daha doğru bir yoldur. Muhtemelen Komisyon, stokların reevalüasyonunun çok güç olmasına mukabil büyük tashihat farkı ortaya çıkarmadığı mülâhazasıyla cevaz vermemiştir. Aslında ise, bazı memleketlerde yapılan etüdler stok reevalüasyonunun kemmiyet bakımından sabit sermaye kalemlerinin reevalüasyonundan daha mühim olduğunu işaret etmektedir [2].

---

[2] Bakınız: Nitekim J. K. Butters, *Effects of Taxation: Inventory Accounting and Policies,* Boston, 1950.

Reevalüasyon meselesi Vergi Reformu Komisyonu tarafından yapılan bu tetkikler neticesinde aktüel ve mühim bir mesele haline geldiği cihetle bu yazı ile reevalüasyon kavramına ve reevalüasyonun vergi adaleti üzerindeki akislerine kısaca temas etmeyi ve bu meyanda reevalüasyon kavramı hususunda Komisyon görüşü ile aramızda bazı farkların mevcut bulunduğunu belirtmeyi faydalı bulmaktayız.

Reevalüasyon tatbikatta Birinci ve İkinci Dünya Harplerini takip eden şiddetli enflâsyonlarda ortaya çıkmış bir meseledir. Bunun sebebi nominal gelir ve reel gelir mefhumlarına istinat etmek suretiyle kolayca belirtilebilir.

Paranın satın alma gücünün değişmediği bir devirde nominal gelir ile reel gelir ve nominal sermaye ile reel sermaye tam bir mutabakat halinde bulunur. Enflâsyonda bu mutabakat ortadan kalkmaktadır. Paranın satın alma gücünün düşmesile ellerinde nakit bulunduranların nominal sermayeleri aynı kaldığı halde reel sermayeleri azalır ve bu kimseler sermaye vergisi mahiyetinde bir enflâsyon vergisi ödemiş olurlar. Ellerinde mal bulunduranlara gelince, bu gibi kimselerin ellerindeki malların fiyatları da artacağı cihetle enflâsyondan mütevellit bir sermaye vergisi ödemeleri mevzuubahis değildir. Bunların nominal sermayeleri ayni kaldığı gibi reel sermayeleri de ayni kalmıştır. Yalnız, enflâsyonla beraber olarak ve enflâsyonun değişik gelir gruplarına değişik vüs'atte tesir etmesi sebebiyle nisbî gelirler ve dolayısile muhtelif malların talepleri tahavvül edeceği cihetle, bir malın fiyatı mutlaka fiyatlar umumî seviyesi ile ayni zamanda ve ayni derecede artmaz. Demek ki, ortaya enflâsyonla beraber ve enflâsyondan mütevellit bir sermaye artışı veya azalışı çıkmaktadır.

Bu durumda, reevalüasyon yapılırken ilk maliyetin paranın satınalma gücüne göre, yani umumî fiyat seviyesi indeksi ile tashihi mi daha doğrudur, yoksa sermaye mallarının piyasa değerleri veya hiç olmazsa gruplandırılmış sermaye malları indeksleri mi kullanılmalıdır? Bu gibi indeksler tanzim edilirken sermaye mallarında zamanla ve teknik terakki sayesinde ortaya çıkan kalite değişmelerini de nazarı itibare almak daha makul değil midir? Bu yazıda indeks meselesi üzerinde uzun boylu durulmayacaktır. Ancak, hemen işaret edelim ki, umumî fiyat indeksinin kullanılması ve kalite farklarının ise nazarı itibare alınmaması hem daha doğru hem de daha pratik bir yoldur.

İndeks meselesinden tecerrüd etmek ve böylece aşağıda yapılan tahlili basitleştirmek kaygusuyla enflâsyonda nisbî fiyatların değişmeyeceğini veya değişse bile husule gelen farkların kemmî ve binaenaleyh pratik ehemmiyetinin az olduğunu farzedelim. Bu vaziyette, enflâsyon esnasında ellerinde mal bulunduran kimselerin reel sermayelerinin ayni kalacağı mütalâası tereddütsüz doğrudur.

Fakat görülmektedir ki, nominal sermaye, yani bilânçoda muhasebe usulüne göre ilk ve o sene parası değeriyle ifade edilmiş maliyet esası üzerinden kayıtlı olan sermaye artık reel sermayenin iyi bir müş'iri olmaktan çıkmıştır. Filhakika, muhasebece kaydı yapılan paraların muhtelif devirlere ait değişik satınalma gücünü haiz olması dolayısile gerek bilânçolar gerek kâr ve zarar tabloları yanlış neticeler vermekte ve ne reel sermayeyi ne de hakikî maliyet ve hakikî kârı göstermektedir.

A. Enflâsyonun Öz Sermayeye Tesiri:

Meseleyi basit bir misal yardımıyla daha iyi aydınlatabiliriz. Diyelim ki, A firması enflâsyondan evvel 10.000 TL.'lık bir sermayeye sahipti ve bunu kasasında nakit olarak muhafaza etmiştir. Enflâsyon neticesinde umumî fiyat seviyesinin iki misline çıktığını farzedelim. Bu takdirde A firmasının bilânçosunda 10.000 TL. gözükecektir. Bu firmanın enflâsyondan sonra sermayesinin carî parayla ifadesi, yani reel sermayesi de yine 10.000 TL.'dır. Ne var ki, firmanın enflâsyondan evvel yatırdığı sermayenin carî parayla değeri 20.000 TL.'dır. Demek ki, firma sermayesini nakit olarak muhafaza etmesi yüzünden carî parayla 10.000 TL.'lık bir sermaye kaybına uğramış; yani enflâsyon vergisi ödemiştir. Halbuki, Komisyonun Plus-Value kavramının mantığına göre ise A firması her hangi bir Plus-Value, yani sermaye artışı göstermemektedir.

Diyelim ki, B firması ise enflâsyondan evvel 10.000 TL.'lık sermayesi ile makine satın almıştır. Bu firma enflâsyon neticesi bir sermaye kaybına uğramayacaktır, yani reel sermayesi aynı kalacaktır. Ne var ki, firmanın bilânçosunda sermayeyi eski para değeriyle kayıtlı olduğu cihetle 10.000 TL. olarak gözükecektir. Halbuki, hakikî sermayesi, carî para ile ifade edildiğinde, 20.000 TL.'sıdır. Halbuki, komisyonun Plus-Value kavramının mantığına göre ise B firması 10.000 liralık bir sermaye artışı («Plus-Value») temin etmiştir.

Nihayet enflâsyondan sonra 20.000 TL. sermaye ile ayni makineyi satın alan C firmasını düşünelim. C firmasının reel sermayesi B firmasının sermayesine eşittir ve carî parayla 20.000 TL. dır. Bu firmanın bilânçosunda da sermayesi 20.000 TL. olarak gözükecektir. C firması için reevalüasyon ve Plus-Value hesabı mevzuubahis olamaz.

Yukarıdaki firmaların varlıklarını öz sermaye yerine borç ile temin etmiş olduklarını farzedersek mesele tamamen değişir:

A firması kasasındaki naktin reel kıymeti eskiye nazaran yarı yarıya düşmekle beraber firmanın borcunun reel kıymeti de yine yarı yarıya düşmüştür ve firma için herhangi bir reel sermaye azalması mevzuubahis olmamaktadır. Komisyonun Plus Value hesabı mantığına göre de bu şartlar altında firma Plus-Value temin etmemektedir.

B firmasının aktifindeki makinenin carî kıymeti 20.000 TL., borcu ise 10.000 TL. dır. Firmanın enflâsyondan evvelki özvarlığı 0 TL. olduğuna göre, enflâsyonla beraber carî parayla 10.000 TL. lık bir öz varlık, yani reel sermaye artışı temin etmiştir. Komisyonun Plus-Value kavramına göre de bu firmanın hesapları 10.000 TL. lık bir Plus-Value göstermektedir.

Yukarıdaki misallerden de açıkça anlaşılacağı gibi, sermaye öz sermaye olduğu müddetçe hesaplanan Plus-Value aslında reel bir sermaye artışını ifade etmemekte, eski ve kıymetli parayla kaydedilmiş paranın yeni ve düşük kıymetli parayla kaydedilmesinden doğan bir farkı temsil etmektedir. Sermayenin yabancı fonlarla temin edilmesi halinde, Plus-Value hesap tekniği firmanın reel sermayesinde enflâsyondan doğan farkları doğru olarak gösterebilmektedir. Bunun da nedeni basittir: Reevalüasyonda öz sermaye de, eski parayla ifade edildiğine göre tashih edilmesi icap eder ve bu bir kıymet artışı değildir. Halbuki, borçlar, nominal rakkamlar üzerinden ödenmesi prensibi sebebiyle tashih edilmez ve enflâsyonda, borçlu olan kazanır.

Bu yazıda bilânçoda kayıtlı gözüken stok değerlerinin carî parayla ifade edilmesinin lüzumuna işaretle iktifa edilecek, bu meseleye dair misal verilmeyecektir.

B. Deflâsyonun Öz Sermayeye Tesiri:

Deflâsyonda vaziyet şöyle olacaktır: Diyelim ki, A firması yine 10.000 TL. lık sermayesini kasasında nakit olarak saklamıştır. Deflâsyon neticesinde umumî fiyat seviyesi yarı yarıya düşmüştür. Bu durumda A firmasının bilânçosunda 10.000 TL. görülecektir. Firmanın reel, yani carî parayla ifade edilen sermayesi de 10.000 TL. dır. Ne var ki, firma sermayesini deflâsyondan evvel ve o sene parasıyla yatırmıştı. Yatırdığı sermaye carî parayla ancak 5.000 TL. dır. Demek ki, firma carî parayla 5.000 TL. lık bir sermaye kazancı temin etmiştir.

Diyelim ki, B firması ise deflâsyondan evvel 10.000 TL. lık sermayesi ile makine satın almıştır. Bu firma deflâsyon neticesi bir sermaye kazancı temin etmeyeceği gibi bir sermaye kaybına da uğramayacaktır. Makinenin deflâsyondan sonra carî parayla değeri 5.000 TL. dır. Fakat, bu makinenin deflâsyondan evvel 10.000TL. sına satın alınmış olması bir sermaye kaybına delâlet etmez. Çünkü, deflâsyondan evvel yatırılan 10.000 TL. sermayenin carî parayla değeri de yine 5.000 TL. dır. Ne var ki, firmanın reel sermayesi carî parayla 5.000 TL. olmakla beraber bilânçosunda 10.000 TL. olarak kayıtlı bulunacaktır.

Nihayet, enflâsyondan sonra 5.000 TL. olarak ayni makineyi satın alan C firmasını düşünelim. C firmasının reel sermayesi B firmasının reel sermayesine eşittir. Ancak bu firmanın bilânçosunda da sermayesi 5.000 TL. olarak gözükecektir.

Şüphesiz ki, enflâsyonda husule gelen hataların deflâsyonda ifna edileceği neticesine varmamak gerekir. Çünkü, enflâsyonda ellerinde nakit bulunduranlar mutlaka deflâsyonda da ayni miktarda nakit bulundurmayabilirler. Kaldı ki, enflâsyon ve deflâsyonun şiddeti de değişik olabilir. Nitekim, bugün artık gerek gelişmiş ekonomilerde, gerek gelişmemiş ekonomilerde enflâsyon ihtimali daima deflâsyondan daha fazladır.

C. Enflâsyonun Maliyetlere Tesiri:

Asıl mesele fiyatların değişmesi neticesinde reel sermaye ile nominal sermaye arasındaki mutabakatın kayboluşu değil, bu yüzden firmaların maliyetlerini doğru hesap edememeleri ve reel kârlarının nominal kârlarıyla mutabakat halinde olmamasındadır. Bu husus firmaları yanlış bir istihsal ve yatırım politikasına sürük-

leyebilir. Fakat, bilhassa firma sahipleri tarafından ödenecek kurumlar ve gelir vergileri yekûnuna tesir etmesi bakımından mühim addedilmektedir.

1 — AMORTİSMAN MASRAFLARININ TASHİHİ MESELESİ:

Paranın kıymetinin değiştiği devirlerde firmanın nominal kârları ile hakikî kârlarının mutabakat halinde olmamasının birinci sebebi nominal ve reel amortisman masrafı arasındaki farktır. Muhasebe usulüne göre sermaye ilk ve masrafın yapıldığı devreye ait para değeri ile ifade edilmiş maliyet esası üzerinden kaydolunduğu gibi amortisman da yine ayni esas üzerinden hesap edilir.

Meseleyi yine yukarıdaki misaller vasıtasiyle ve sadece enflâsyon hali için aydınlatalım:

A firması, sermayesini nakit olarak muhafaza etmiştir ve amortisman mevzuubahis değildir.

B firması enflâsyondan evvel 10.000 TL. değerinde makine satın almıştır. Bu makinenin amortisman nisbetini %10 kabul edersek, B firması enflâsyondan sonra da yılda 1.000 TL. amortisman hesaplıyacak ve bu miktarı gayrı safî kârından tenzil edilecektir. Halbuki, umumî fiyat seviyesi iki misline çıktığına göre, amortisman masrafının carî parayla tutarı 2.000 TL. sıdır ve firmanın hakikî maliyet ve kârının doğru hesaplanması ve sermayesinin eksiksiz idamesi için kârından 1.000 TL. değil 2.000 TL. düşmesi gerekirdi. Ödeyeceği vergi de buna göre daha az olmalıydı.

C firmasına gelince, bu firma ayni makineyi enflâsyondan sonra ve 20.000 TL. sına satın almıştır. Bilânçosunda makine 20.000 TL. değeri ile kayıtlı olduğuna göre, her sene gayrı safî kârından hakikî amortisman masrafı tutarında, yani 2.000 TL. lık bir tenzil yapılabilecek ve böylece B firmasından daha az vergi ödeyecektir.

2 — STOK MALİYETİ TASHİHİ MESELESİ :

Paranın kıymetinin değiştiği devirlerde hakikî maliyet ve kâr ile nominal maliyet ve kârı arasındaki mutabakatın bozulmasının ikinci bir sebebi stok maliyeti ile ilgilidir. Bu hususu, daha basit olması sebebiyle bir ticarî işletme misaliyle belirtebiliriz :

Diyelim ki A firması emtiasını enflâsyondan evvel satın almıştır ve bu emtiayı enflâsyondan sonra satmıştır. Emtia da bilân-

çoda yine muhasebe usulüne göre nominal maliyet esası üzerinden kaydedilecektir. Şu halde, A firmasındaki emtianın enflâsyondan evvelki parayla ifade edilen maliyeti, enflâsyondan sonraki carî parayla ifade edilirse daha yüksek olacaktır. Yani, bu firmanın nominal maliyeti hakikî maliyetinden daha düşük, nominal kârı ise hakikî kârından yüksek olacak ve firma fazla vergi ödeyecektir.

B firması ise emtiasını enflâsyondan sonra satın almışsa bu firmanın nominal ve hakikî stok maliyeti carî para üzerinden mutabakat halinde bulunur ve B firması A firmasına nazaran daha az vergi öder.

Sınaî işletmeler için ise ham madde yanında yarı mamûl ve mamûl stoklarının mevcudiyeti sebebiyle mesele hesap ameliyesi bakımından daha karışık bir hâl almaktadır.

Yine, paranın kıymetinin devamlı surette ve bu arada sene içinde dahi değişmesi hesap ameliyesini büsbütün güçleştirecektir.

II — Teklif edilen reevalüasyon usulünün tatbik edilmesi imkânları :

Vergi Reform Komisyonu tarafından kabul edilen reevalüasyon kavram ve prosedürünün umumiyetle gerek teoride gerek diğer memleketler tatbikatında kabul edilen reevalüasyon kavram ve prosedüründen farklı olduğu yukarıda, birinci kısımda belirtilmişti. Bu kısımda Vergi Reform Komisyonunca teklif edilen reevalüasyon prosedürünün firmalar tarafından tatbiki imkânları tahkik edilecektir. Üçüncü ve müteakip kısımda ise doğru olan reevalüasyon kavram ve prosedürünün tatbiki, vergi adaletine tesirleri bakımından incelenecektir.

Vergi Reform Komisyonu tarafından yapılan teklife göre, fiskal reevalüasyon sadece amortismana tâbi sabit sermayenin mallarına inhisar eder. Kurumlar, bilânço esasına göre defter tutan teşebbüsler *diledikleri takdirde* (italikler reevalüasyonun ihtiyarî olduğunu tebarüz ettirmek kastiyle tarafımdan konulmuştur) bilânçolarını reevalüe edebilirler. Bu şekilde ortaya çıkan Plus-Value pasif bir hesapta tutulur ve dağıtılmadığı, sermayeye ilâve edilmediği müddetçe vergiden müstesnadır. Farkın sermayeye ilâvesi yoluyla vergiye tâbi tutulması şartiyle mükellefler isterlerse amor-

tismanları reevalüe kıymet üzerinden yapabilirler. Hususî sektörle rekabet halinde bulunmayan âmme teşebbüsleri yukarıdaki kayda tâbi değildir; fiskal kazançlarının hesaplanmasında yeni değerler üzerinden ayrılan amortisman nazara alınır.

Teklif edilen reevalüasyon usulünün normal reevalüasyon kavramı ile ilgisiz olması bir yana, şirketlerin böyle bir reevalüasyon usulüne ne derece revaç göstereceği cayi şüphedir. Çünkü, mükellefler amortisman masraflarını carî parayla ifade edebilmek üzere her şeyden evvel bugün derhal Plus-Value üzerinden topyekûn vergi ödemek mecburiyetinde bırakılmaktadır; yani bugünkü vergi matrahı Plus-Value tutarında yükseltilmekte, bilâhare sabit aktiflerin ömrü boyunca vergi matrahından kabili tenzil amortisman, reevalüasyon yapıldığına nazaran arttırılmakta, yani ileriki senelere ait vergi matrahı azaltılmaktadır. Senelik amortisman masrafları artışları yoluyla temin edilen vergi matrahı tenzili bugün hesaplanacak Plus-Value tutarına eşittir [3].

Şimdi, mükellefler kârın yıllara muhtemel dağılımında istisnaî özellikler vesair istisnaî mülâhazalar hariç, şüphesiz hemen derhal bugün vergi ödemek ve sonraki seneler ise daha az vergi ödemek yolunu seçmeyecekler, yani teklif edilen şartlar altındaki reevalüasyon ameliyesine gitmeyeceklerdir. Çünkü, bir defa vergiler progresiftir ve büyük ihtimalle bugünkü vergi matrahına yapılan Plus-Value ilâvesine yüksek bir vergi nispeti tatbik edilecek, sonraki yıllara ait amortisman farkı ise daha az vergi tasarrufu sağlayacaktır. İkincisi, derhal bu yüksek meblâğda vergi ödemek nakit sıkıntısı doğurabilir. Üçüncüsü paranın zaman kıymeti ile ilgilidir; reevalüasyon yapılırsa mükelleflerin elinden bugün para çıkmakta, para mükelleflerin ellerine ancak ileriki yıllarda reevalüasyon yapılmadığına nazaran vergi tasarrufu yoluyla ve daha azıyla girmektedir. Nihayet ileride enflâsyon neticesi paranın kıymetinin düşmesi ve vergi yükünün bugüne nazaran azalması ihtimali her

[3] Burada zikredilen husus sermayenin borç veya öz sermayeden hangisinden terekküp ettiği meselesinden tamamen müstakildir ve her türlü hal için varittir. «Plus-Value» nin ancak sermaye borç ile temin edildiği zaman, bu borç ödemesi nominal rakkamlara dayandığı cihetle, hakikî bir reel sermaye artışı ifade edilebileceği birinci kısımda gösterilmişti.

zaman varittir. Kısaca, Komisyon tarafından teklif edilen usul dahilinde kalınırsa böyle bir reevalüasyonun firmalar tarafından revaç göreceğini beklemek bir hayli yersiz olur; çünkü, Plus-Value üzerinden bugün vergi ödemek esasının şart koşulması neticesinde reevalüasyonun amortisman yoluyla gelir vergisi tenziline yaraması hususiyeti tamamen ortadan kaldırılmış olmaktadır. Derhal belirtelim ki, reevalüasyonun ve hakikî maliyetlerle çalışmanın kaynakların dağılımı, yatırım hacmi, istihlâk harcamalarına tesirleri, yani ekonomik mülâhazalar bir tarafa, normal anlamda reevalüasyonu memleketimizde vergi adaleti bakımından tecviz etmek bir hayli güçtür ve teklif edilen reevalüasyon prosedürü normal anlamda reevalüasyona mâni olmak suretiyle dolambaçlı bir yoldan aynı kapıya çıkmış olmaktadır.

III — Reevalüasyon ve vergi adaleti :

Bu kısımda normal anlamda reevalüasyon tatbikinin vergi adaletine tesirleri ele alınacaktır. Normal anlamda reevalüasyon tatbikinde Plus-Value üzerinden bugün bir vergi ödemek hususu mevzuubahis olmaz. Buna mukabil, reevalüasyon neticesinde amortisman masrafı carî para değeri ile ifade edilebilmekte ve bu yüzden enflâsyon zamanlarında firmalara (sabit sermaye sahiplerine) bir gelir vergisi tenzili tanınmış olmaktadır. Şu halde, mesele, böyle bir vergi indirimi tanınmasının memleketimiz bakımından (ve genel olarak) vergi adaletine ne derece uyduğunu araştırmaktan ibarettir. Normal anlamda reevalüasyonun vergi adaletine tesirleri iki yönden ele alınabilir:

1 — Reevalüasyon tatbikinin firmalar arası nisbî vergi yükünü değiştirmesi itibariyle firmalar arası vergi adaleti yönünden tetkiki.

(Burada firmadan kasıt, daha doğru bir tarif ile, sabit sermaye sahipleridir. Şayet reevalüasyon ameliyesi emtia stoklarına da teşmil ediliyorsa, ki doğrusu budur, o zaman emtia stoku sahipleri de bu kategoriye girecektir.)

2 — Reevalüasyonun firma sahipleri (sabit sermaye ve stok sahipleri) ile diğer sosyal gruplar (tahvil sahipleri, memur ve işçiler) arasındaki nisbî vergi yükünü değiştirmesi itibariyle, sosyal gruplar bakımından vergi adaletine tesirleri.

A — Reevalüasyon ve firmalar arası vergi adaleti :

Reevalüasyon yapıldığı takdirde firmalar arası vergi yükünün daha âdil bir şekilde dağıtılacağı açıktır.

Daha I. kısımda verilen A ve C firmaları misaline dönersek, her iki firma da reel ölçülerle ayni kapasiteye sahip olduğu, ayni miktarda satış yaptığı ve aynı kârı temin ettiği halde, daha eski olan A firması enflâsyondan sonra kurulmuş olan C firmasına nazaran daha fazla vergi ödemektedir. Çünkü, amortisman nominal esasa dayandırıldığı cihetle, A firmasının nominal kârı, C firmasının nominal (ve aynı zamanda reel) kârından daha fazla gözükmektedir. İki firma arasındaki bu vergi adaletsizliği reevalüasyon yapıldığı takdirde ortadan kalkar. Reevalüasyonun her bir firma için kemmiyet bakımından ehemmiyeti bir taraftan umumî olarak paranın kıymetindeki değişmelerin şiddet derecesine, diğer taraftan firmanın elindeki sabit sermaye malları, envanter stokları ve likit aktiflerin nispetine ve nihayet sermaye malları ve envanter stoklarının eskiliğine bağlıdır.

Son iki sebep yüzünden enflâsyon neticesinde nominal sermaye ve nominal kârın reel sermaye ve reel kârdan inhiraf derecesi mezkûr misalde de belirtildiği gibi, muhtelif firmalarda değişik olmaktadır [4].

Yeni ve enflâsyon muhiti içinde kurulmuş firmalara eski firmalara nazaran daha az vergi tarhı suretiyle prim vermenin ekonomik tesirleri bir tarafa, reevalüasyonun tatbiki firmalar arası vergi adaletinin teessüsü bakımından şayanı tavsiye görülebilir. Bu mülâhaza, yani vergi yükünün firmalar arasında daha âdil şekilde dağıtılması hususu, vergi yükünün ağırlığından da müstakil bir mesele olarak kabul edilebilir. Zira, bir taraftan mecburî reevalüasyonu tecviz ederken diğer taraftan vergi miktarını azaltmamak için vergi nispetlerini de yükseltebiliriz.

---

[4] Bakınız: Solomon Fabricant, The Varied Impact of Inflation on the Calculation of Business Income, *Current Business Studies,* Mart, 1949.

B — Reevalüasyon ve firmalar ile tahvil sahipleri ve işçi ve memurlar bakımından vergi adaleti :

Bir an için yüksek kademelerde vergi nispetinin reevalüasyon ile müterafık olarak arttırılmadığı, yani firmaların (sabit sermaye ve stok sahiplerinin) ödeyeceği verginin reevalüasyonun temin ettiği vergi azalmasını ifna edecek şekilde yükseltilmediğini farzedelim. Bu takdirde, reevalüasyon sadece firmalar arası vergi adaletini tesis edebilmekte, buna mukabil, tahvil sahipleri, işçi ve memur zümreleri ile firma (sabit sermaye ve stok) sahipleri arasındaki gelir farkları, vergi yükünün dağılımı yoluyla büsbütün çoğaltılmış olmaktadır. Enflâsyon devri boyunca firmalar umumiyetle bol kredi ile beslenmişler ve kârların anormal şekilde yükselmesi bir tarafa, sırf kredi ve enflâsyon mekanizması yüzünden I. kısımdaki misallerle de belirtildiği gibi oturdukları yerde reel sermaye artışı temin etmişlerdir. Buna mukabil, gerek tahvil sahipleri (devlet tahvilleri halinde, devlet ve bu yoldan yine sabit gelirliler) ve işçi ve memur zümreleri tarafından millî gelirden alınan pay ise azalmıştır; yani enflâsyon firma sahipleri ile sabit gelirliler arasındaki gelir eşitsizliğini enflâsyondan evvelki zamana nazaran arttırmıştır. Bir de enflâsyondan sonra yüksek kademelerde vergi nispetlerini arttırmaksızın ve ayni şey demek olan asgarî geçim indirimini yükseltmeksizin veya işçi ve memurun gelirini çoğaltmaksızın, normal anlamdaki reevalüasyonun tatbiki, yani, yine firma sahipleri lehine enflâsyondan sonra da ikinci bir diskriminasyon, vergi adaleti bakımından pek tecviz edilemez [5].

Şayet bir sermaye vergisi vazedilecekse, reevalüe sermaye esasından hareket edilmesi hususu burada tetkik edilenlerden tamamen ayrı bir meseledir. Bu yazıda bu mevzu üzerinde durulmayacaktır.

---

[5] Gelir dağılımının değiştirilmesinin yatırım ve tasarruflara tesiri ayrı bir konudur.

MALİYE ENSTİTÜSÜ KONFERANSLARI

UMUMİ FİHRİSTİ

Sıra No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
1	Aydın Yalçın	Bütçe ve İktisat Politikamız	I	1-8
2	Memduh Yaşa	Türk Gelir Vergisine Müteallik Bazı Meseleler	I	9-21
3	M. O. Dikmen	Liberal, Bîtaraf ve Müdaheleci Vergi Politikaları	I	23-39
4	B. N. Feyzioğlu	Muamele Vergisi, Gelir Vergisinin Yerini Tutabilir mi?	I	41-57
5	Suat Başar	Vergi Kazasının Mahiyeti	I	59-72
6	Ekrem Özelmas	İktisadî Devlet Teşekküllerinin Mürakabesi	I	73-82
7	Besim Üstünel	Gelir ve Servet Vergilerinin İktisadî Tesirleri	I	83-91
8	Rasim Saydar	Vergi Hukukumuzda Malî İştirakler	I	93-102
9	Mübin Başar	Vergi Hukukunda Tefsir	I	103-112
10	Basri Bora	Kıymet Esasına İstinad Eden Yeni Gümrük Tarifemiz	I	113-125
11	Recep Turgay	Türkiye'de Gelir Vergisi Tatbikatı.	I	127-153
12	Esat Tekeli	Bizde Vergi Hukuku ve Vergi Kazası	I	154-161
13	Tahsin Yıldıran	Türk Gümrük Vergisinin Matrahı..	II	1-12
14	Recep Turgay	Gelir Vergisinde Esnaf Muaflığının Genel ve Özel Şartları	II	13-39
15	M. O. Dikmen	Asgarî Geçim Haddi Üzerinde Düşünceler	II	41-64
16	A. Memduh Yaşa ...	Muamele Vergilerinde Teklif Safhası	II	65-80
17	Talip Güran	5815 sayılı Kanunun 2 nci maddesinin B bendinin Tahlil ve Tenkidi	II	81-100
18	B. N. Feyzioğlu	Bütçe Birliği ve Konsolide Bütçe Hesapları	II	101-116

Sıra No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
19	Mübin Başar	Vergi Hukuku Bakımından Zararların Mahiyeti	II	117-128
20	Esat Tekeli	Vergi Hukuku İle İlgili İki Mesele.	II	129-142
21	Suat Keskinoğlu	İşletme Ekonomisinde Bütçe Mefhumu Hakkında	II	143-158
22	M. N. Anıl	Mütekâmil Bir Gümrük Sistemine Olan İhtiyacımız	II	159-186
23	Hikmet Sağcı	Modern Bütçe ve Muhasebe Telâkkileri Muvacehesinde Türk Devlet Muhasebesinin Durumu ..	II	187-202
24	Mehmet Akmansu ...	Gümrük Tarifelerinde İndirim Sağlama Konusunda Milletlerarası Çalışmalar ve 1956 Tarife Müzakereleri	II	203-213
25	Selâhaddin Tuncer ..	İktisadî Kalkınma ve Masraf Politikası	III	1-24
26	Sabahaddin Teoman.	1957 Malî Yılında Yürürlüğe Giren Vergi ve Mükellefiyetlerin Prensip ve Mahiyetleri Hakkında Açıklamalar	III	25-49
27	Sahir Erman	Hileli Vergi Suçları Hakkında Bazı Düşünceler	III	51-71
28	M. O. Dikmen	Mütehavvil Gelirler ve Yıllık Vergileme Devresi	III	73-102
29	B. N. Feyzioğlu	Bütçe ve İktisadî Plân	III	103-126
30	Talip Güran	5815 Sayılı Kanunun 2 nci Maddesi C. Bendinin Tahlil ve Tenkidi	III	127-140
31	A. Memduh Yaşa ...	Müşterek Piyasa ve Doğurduğu Malî Meseleler	III	141-152
32	Gıyas Akdeniz	Türk Gelir Vergisine Göre Ticarî Kazanç Kavramı	III	153-165
33	Muhlis Ete	Türkiye'de Devlet Bütçesi Dışında Kalan Devlet İşletmelerinin Tâbi Oldukları Murakabe Şekilleri ...	III	167-190
34	Kenan Bulutoğlu ...	Fransız Plânlamasında Yatırımların Finansman Yolları	III	191-205
35	Esat Tekeli	Türkiye'de İlk Bütçe	III	207-211
36	Selçuk Egemen	Blokaj ve Deblokaj Mekanizması ...	III	213-218
37	Esat Tekeli	Vergi Politikaları ve Türkiye'de Vergi Politikası	IV	1-11
38	Selâhaddin Tuncer ..	İktisadî Kalkınmada Âmme Kredisinin Rolü ve Ehemmiyeti	IV	13-58

Sıra No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
39	Ahmet Kılıçbay	İktisat İlminin Gelişmesi Karşısında Maliye Politikasının Aldığı İstikamet	IV	59-64
40	M. C. Kutadgu	Türk Gelir Vergisi Sisteminde Menkul Sermaye İratları Stopajı ve Tatbikatı	IV	65-85
41	Ralph Turvey	İktisatçı Görüşü İle Vergileme	IV	87-91
41a	Ralph Turvey	The Economist's Approach To Taxation Some Introductory Notes	IV	93-98
42	H. Eichler	İktisat İlmi Öğrenimi Çerçevesi İçinde Hususî Hukuk Sistemi ...	IV	99-108
42a	H. Eichler	Das System Des Privatrechts im Rahmen Des Wirtschaftswissenschaftlichen Studium	IV	109-119
43	O. N. Torun	Devletlerarası Borçlar	IV	121-146
44	İ. Küçükömer	Para Politikası Gâyelerini Gerçekleştirmekte Neden Muvaffak Olmayabilir?	IV	147-156
45	B. Keyder	Zıraî Sektörde Vergilendirme	IV	157-171
46	K. Bulutoğlu	Vergiye Karşı Tipik Bir Reaksiyon : Poujade Hareketi	IV	173-197
47	Süleyman Barda	Enflâsyon ve Vergi Politikası	IV	199-226
48	Kemal Tosun	Mevzuatımızda Maliyet Rejimi	IV	227-248
49	M. O. Dikmen	Zıraî Kazançların Vergilendirilmesi, Sâbit Ortalama ve Zarar Nakli	V	1-21
50	Memduh Yaşa	Devlet Faaliyetinin ve Âmme Masraflarının Optimal Seviyesi	V	23-34
51	Tahsin Yıldıran	Gümrük Kanununun Tâdili Meselesi	V	35-53
52	Mübin Başar	Veraset ve İntikal Vergisi Hakkında Düşünceler	V	55-86
53	Recep Turgay	Türkiye'de Zıraî Kazançlar Nasıl Vergilendirilmelidir?	V	87-114
54	Sadun Aren	Devlet Borçlarının Sınırları Meselesi	V	115-121
55	Âkif Erginay	Vergi Hukukunun Mevzu ve Muhtariyeti	V	123-131
56	B. N. Feyzioğlu	Millî Muhasebenin Vazife ve Fonksiyonları	V	133-150
57	Rudolf Stucken	Der Wandel in der Haushaltslage und Haushalts Politik der Bundesrepublik	V	151-162

Sıra No. su	Konferansçı	Mevzu	Cilt	Sahife
57a	Rudolf Stucken	Federal Almanya Cumhuriyetinin Bütçe ve Bütçe Politikasında Değişiklik	V	163-173
58	S. Tuncer	İktisadî Kalkınma ve Âmme Varidatı	V	175-204
59	Sahir Erman	Vergi Usul Kanununda Yer Alan Ceza Hukuku Kaideleri	V	205-226
60	Gıyas Akdeniz	Türkiye'de Bina İratlarının Vergilendirilme Şekilleri	V	227-232
61	M. Orhan Dikmen ...	Müşterek Pazar ve Türkiye	VI	1-22
62	Mesut Erez	Devlet Yatırımları ve Fevkalâde Kazançların Vergilendirilmesi ...	VI	23-32
63	Kenan Bulutoğlu ...	Ağustos Devaluation'u, Dış Ticaret Açığı ve Bütçe Politikası ...	VI	33-66
64	Gülten Kazgan	Geri Kalmış Memleketlerde Kapital Birikimi ve Vergi Politikası	VI	67-82
65	Ahmet Zühtü Işıl ...	Malî Politika İmkânlarının Gerçekleşebilme Hudutları	VI	83-98
66	Gıyas Akdeniz	Türkiye'de Yatırımlar ve Vergi Politikası	VI	99-108
67	Hakkı Musaballı	Gelir Vergisinde Servet Beyanı ...	VI	109-118
68	Sadun Âren	Yatırım İndirimi ve İktisadî Politika	VI	119-123
69	Haydar Kazgan	İtalyan Vergi Sisteminde Yatırım İndirimi	VI	125-138
70	Selâhaddin Tuncer ..	Türkiye'de Âmme Varidatının Durumu ve Meseleleri	VI	139-168
71	M. Zeki Kuruca	Yatırım İndirimi ve Maliye Politikası	VI	169-188
72	Mükerrem Hiç	Reevalüasyon Kavramı ve Reevalüasyonun Vergi Adaleti Üzerindeki Akisleri	VI	189-200

Fiatı : 11,85 Krş.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
332 IS7M C001 no.12(1960)
Maliye Enstitusu yayinlari.
3 0112 105564303